

TARİHİ İZMİR HANLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Özden NAR
Mimar (İ.T.Ü.)

M.S.Ü. MİMARLIK FAKÜLTESİ

Restorasyon Anabilim Dalında Hazırlanmış
Yüksek Lisans Tezi

Tez Yöneticisi : Prof. Haluk SEZGİN
Tez Veriliş Tarihi : 2 Şubat 1987

İÇİNDEKİLER

ÖZET

I. GİRİŞ

KONUNUN TAKDİMİ , ÇALIŞMADA İZLENECEK YÖNTEM 1

II. İZMİR KENTİNİN TANIMI VE TARİHÇESİ..... 4

II.1. İZMİR KENTİNİN ADI VE COĞRAFİ DURUMU 4

II.1.1. İZMİR KENTİNİN ADI 4

II.1.2. İZMİR KENTİNİN COĞRAFİ KONUMU 4

II.2. İZMİR KENTİNİN TARİHİ, KENT DOKUSUNUN TARİHSEL GELİŞİMİ,
TİCARİ, MİMARİ VE ŞEHİRCİLİĞE ETKİLERİ 6

II.2.1. KURULUŞUNDAN HELENİSTİK DEVRE KADAR İZMİR ŞEHİRİ ... 6

II.2.2. HELENİSTİK DEVİR İZMİR ŞEHİRİ (M.Ö. 334-133)..... 10

II.2.3. ROMA DEVRİ İZMİR ŞEHİRİ 11

II.2.4. BİZANS ÇAĞI İZMİR ŞEHİRİ 14

II.2.5. ANADOLU SELÇUKLULARI VE BİZANS DEVRİ İZMİR ŞEHİRİ... 15

II.2.6. BEYLİKLER DEVRİ İZMİR ŞEHİRİ 15

II.2.7. OSMANLI DEVRİ İZMİR ŞEHİRİ 17

II.2.7.1. Batı Anadolu'da İslamiyetin Şehir
Dokusuna Etkisi ve Osmanlı Yerleşmesinin
Karakterleri 21II.2.7.2. İzmir Kentinin Diğer Osmanlı
Yerleşmelerinden Farkı 24II.3. İZMİR'DE GÜNÜMÜZE ERİŞEBİLMİŞ KORUNMASI GEREKLİ TARİHİ
ANITSAL YAPILAR 26III. KONAKLAMA VE TİCARET AMAÇLI HAN BİNALARININ TARİHİ
GELİŞİMİ 29III.1. TİCARET VE KONAKLAMA OLAYI İLE BUNLARA BAĞIMLI OLARAK
GELİŞEN HAN MİMARİSİ 29III.1.1. KARAHANLI, GAZNELİ VE BÜYÜK SELÇUKLU
KERVANSARAYLARI 30

III.1.2. ANADOLU SELÇUKLU KERVANSARAYLARI	32
III.1.3. OSMANLI DEVRİ HAN VE KERVANSARAYLARI	35
III.2. BATI ANADOLU'DA ULAŞIM VE KERVAN YOLLARI İLE TİCARETİN GELİŞMESİ ; BU TİCARİ HAREKETLERE BAĞIMLI OLARAK GELİŞEN HAN MİMARİSİ.....	40
III.2.1. OSMANLI İMPARATORLUĞUNA KADAR BATI ANADOLU'DA OLUŞAN KERVAN YOLLARI VE TİCARETİN GELİŞİMİ.....	40
III.2.2. OSMANLI İMPARATORLUĞU DÖNEMİ BATI ANADOLU KERVAN YOLLARI VE GELİŞEN TİCARETİ ; BU TİCARİ HAREKET- LERE BAĞIMLI OLARAK OLUŞAN İZMİR TİCARİ MERKEZİ VE HAN YAPILARI	44
III.2.2.1. XVI yy'da İzmir	44
III.2.2.2. XVII yy'da İzmir	45
III.2.2.3. XVIII yy'da İzmir	52
III.2.2.4. XIX yy'da İzmir	55
III.2.2.5. XX yy'da İzmir	64
IV. İZMİR HANLARININ GENEL ÖZELLİKLERİ VE MEVCUT İZMİR HANLARININ TESBİTİ	67
IV.1. HANLARIN İZMİR İÇİNDEKİ YERLEŞİM ÖZELLİKLERİ	67
IV.2. MİMARİ-YAPISAL ÖZELLİKLERİ VE TİPOLOJİ	68
IV.2.1. GELENEKSEL AVLULU TİP HANLAR	69
IV.2.2. GEÇİT HANLAR	72
IV.2.3. DEPO HANLAR	73
IV.3. TARİHİ İZMİR HANLARININ TESBİTİ VE GÜNCEL DURUMLARI	75
V. TARİHİ ÇEVREYİ KORUMA YÖNTEMLERİ	187
V.1. ÜLKEMİZDE KORUMA POLİTİKASININ SÜRECİ, ANIT VE SİTLERİN KORUMA POLİTİKASI VE UYGULAMASI	187
V.1.1. KORUMA POLİTİKASININ SÜRECİ	187
V.1.2. ÜLKEMİZDE ANIT VE SİTLERİN KORUMA POLİTİKASI	190
V.2. ANITLAR VE SİTLERİN MUHAFAZA VE RESTORASYONU HAKKINDA MİLLETLERARASI TEMEL KARARLAR	193
V.2.1. ÇEŞİTLİ ÜLKELERİN KORUMA KAVRAMLARINDAKİ ORTAK ÖZELLİKLER.....	196

VI. İZMİR HANLARININ YUKARIDAKI ESASLARA GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ	197
VI.1. ANIT KAVRAMI VE HANLAR	197
VI.2. KORUMA KAVRAMI VE HANLAR	198
VI.3. ETKİN YAŞAMA UYGULAMASINDA, İZMİR HAN YAPILARINA VERİLECEK YENİ İŞLEVLERİN NİTELİĞİNİ BELİRLEYEN ETKENLER	198
VI.3.1. PLAN TİPLERİ VE KULLANIM KARARLARINA ETKİSİ ...	198
VI.3.2. YÖRESEL VE ÇEVRESEL ETKENLER	200
VI.4. İZMİR HANLARININ VE ÇEVRESİNİN ETKİN YAŞATMA ESASLARINA GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ	201
VI.4.1. TANITMA	202
VI.4.1.1. Hanların Tanıtımı	203
VI.4.1.2. Ticari Merkezin Tanıtımı	204
VI.4.2. KARAR VERME	212
VII. SONUÇ	217
BİR TASARIM DENEMESİ	218
KAYNAKLAR	223
PLAN DİZİNİ	227
HARİTA VE GRAVÜRLER DİZİNİ	228

Yüzyıllar boyunca Ege'nin hareketli bir limanı olan İzmir'in topoğrafik yapısı Helenistik çağda kurulan fonksiyonel dağılmayı günümüze kadar sürdürmüştür. Kent coğrafi ve ticari konumu dolayısıyla uzun yıllar Anadolu'dan gelen uzun mesafe kervan ve ticaret yollarının son limanı, ulaşım haberleşme ağlarının düğüm noktası, ihtisaslaşmış bir zanaat ve dış ticaret merkezi olmuş ve bu özelliği günümüze kadar sürdürmüştür. Kadifekale sirtlarına yaslanmış Helenistik ve Roma devri şehirleri üzerine bambaşka karakterde kurulmuş olan İzmir Şehri, kent yapısı açısından Akdeniz ile ticaretinin ve daha eski tarihinin uzantısı içinde hiçbir zaman Türk kültürü için karakteristik görünüme sahip bir Osmanlı yerleşmesi olmamıştır.

Tarih boyunca kültürler arasında ilişkiyi sağlayan ve köprü oluşturan ticaret, Batı Anadolu'da, Osmanlı İmparatorluğunun kurumlaşmış mekan yapıları olan ve kökeni Karahanlı, Gazneli ribatlarına dayanan ticaret hanlarının oluşmasını sağlamıştır. İzmir'in Anadolu'ya açılan bir kapı hüviyetini kazanması Anadolu'daki yollar ile yakından ilgilidir. Bu yol aksları İzmir'i geliştirir ve ona ticari bir hüviyet verir. Bu ticari hareketlere bağımlı olarak oluşan han yapıları, Anadolu ve Yakındoğu şehirlerindeki gibi olsa bile yöresel bazı farklılıklar gösterir. Bu binalar yapıldıkları devrin ticari hareketlerine bağımlı olarak inşaa ve mekan tarzlarına göre değişik tiplere ayrılırlar.

Bugüne kadar pek azı ulaşabilmiş bu hanların büyük bir bölümü ya işlevini tamamen yitirmiş, ya da yanlış işlevler verilip eskime hızları arttırılarak yokolma tehlikesi ile karşı karşıya bırakılmışlardır. Korunması gerekli, nesne olarak "ANIT" kapsamı içine giren bu tarihi yapılarımızı, öncelikle belgeleyip tanıtmak sonra ülkemizdeki ve dünyadaki Tarihi Çevre Koruma yöntemleri doğrultusunda, günümüzün yaşam koşullarına göre, değerlendirip uygun işlevler kazanmasını sağlamalıyız.

Bu amaçla anıtsal değerler taşıyan han yapılarına öncelikle etkin yaşatma yöntemi uygulanarak, çağdaş toplumun gereksinimlerine uygun bir işlev vermek sonrada orjinal hallerini, sahip olduğu anıtsal değerleri, koruyarak bilimsel biçimde restore etmek, bakımlarını sağlamak gerekir. Anıt olarak tesbit ettiğimiz İzmir han yapılarının korunabilmesi amacıyla verilen işlevlerin saptanmasında, yöresel ve çevresel etkenlerinde en az plan tipleri kadar önemli olduğu ve her iki etkenin birarada düşünülmesi gerektiği bir gerçektir.

Bir antın korunabilmesi kendi ölçüsü ile orantılı bir çevreninde korunmasını gerektirdiğinden, sözü edilen koruma kararları doğrultusunda tarihi İzmir hanları ve çevresi, etkin yaşatma esaslarına göre değerlendirilip örnek bir bölge üzerinde bir tasarım denemesi yapılmıştır.

I. BÖLÜM : GİRİŞ

KONUNUN TAKDİMİ VE ÇALIŞMADA İZLENECEK YÖNTEM

Bu çalışmada, günümüzde işlevlerini yitirmiş, yeterince bilimsel araştırma konusu edilmediği için, yeteri kadar tanıtılamamış, "Tarihi İzmir Hanları" incelenmiştir. Bu yapılar, kervansarayların, Osmanlı Hanlarının, İzmir ticaret cinsi ve çevre şartlarına göre yorumlanmış tipleridir.

Günümüze kadar pekazı ulaşabilmiş İzmir Hanlarının büyük bir bölümü, ya işlevini tamamen yitirmiş yada yanlış işlevler verilip, eskime hızları arttırılarak yok olma tehlikesi ile karşı karşıya bırakılmışlardır. Yazılı kaynaklara geçmeden yitirileceği endişesiyle öncelikle yeterince belgeleyip tanıtmak, sonra günümüzün yaşam koşullarına göre değerlendirip uygun işlevler sağlamak amacıyla bu araştırmaya gidilmiştir.

İzmir kentinin ticari gelişimdeki hızı, sürekli yeni kullanım alanlarına gerek duyulmasını sağlamıştır. Bu gereksinimin çağdaş şehirleşme boyutlarından uzak, kısa vadeli çözümlerle karşılanması, tarihi ve sanatsal önem taşıyan çok sayıda yapının ömürlerini tamamlıyamadan yok olmaları sonucunu hazırlamaktadır. Böyle bir yok oluş tehlikesi yanında, özel mülkiyetlerin kontrolünde olan, çoğu tarihi yapılar, sahiplerinin istekleri doğrultusunda yapılan onarım ve değiştirmelerle orijinalliğini tamamen yitirmektedirler. Han içindeki birimlere verilen yanlış işlevlerde, (atölye depo gibi günlük bakım gerektirmeyen) yapıların bakımsızlıktan yok olma sonucunda yaratmakta, yapıların kurtulma ihtimalini gün geçtikçe azaltmaktadır.

Kültürel iletişiminde "Dün-Bugün" arasındaki bağın kurulabilmesi ; kültürel çevrenin korunabilmesi gerekliliğininde beraberinde taşır. Kültürel çevrenin en canlı tanıkları kuşkusuz mimari unsurlardır. Dün'ün ürünlerinin yok olarak değil ; uygun işlevler kazandırarak bugünün yaşam biçimine, orijinalitesi bozulmadan ulaştırılmalıdır. Ancak birkaç yıllık çayla bu teorinin gerçekleştirilmesi olanaksız olduğundan, bugün hiç değilse yok oluş nedenlerinin tesbitine ve ortadan kaldırılmasına çalışmalı, belgesel anlamda varlıklarını sürdürmelerini sağlamalıyız.

Bu inançla başlanan araştırmamda önce, İzmir şehrinin coğrafi ve ticari konumu incelenerek, kent dokusunun tarihsel gelişimi, mimari, ticari ve şehircilik açısından araştırılmıştır.

Hanların neden ve nasıl oluştuğu tarihi süreç içinde incelendikten sonra Batı Anadolu ticaret aksları, bunlara bağımlı olarak gelişen ticaret hareketleri ve oluşan han yapılarına değinilerek "İzmir Han"ları ayrıntısına girilmiştir. Elde edilen tüm bilgilerle, hanlarımızın günümüz yaşam şartlarına uygun işlevler kazanabilmesi amacıyla, tarihi süreç içinde tipolojik bir araştırmaya gidilmiştir.

Günümüzde mevcut, anıtsal değerler taşıyan ve öncelikle koruma kapsamına alınması gereken "İzmir Hanları"nın, tarihi, mimari ve güncel durumları araştırılarak, röleve ve fotoğraflarla tesbitleri yapıp, her biri için envanter fişleri hazırlanmıştır.

Koruma kapsamına alınan İzmir Hanları hakkında gerçekçi kararlar almak amacıyla, ülkemizdeki ve dünyadaki tarihi çevre koruma yöntemleri incelenerek yapılan tipoloji yardımıyla "Tarihi İzmir Hanları" için somut öneriler getirilmeye çalışılmıştır.

Ancak bu tez İzmir Hanlarını toplu olarak inceleme konusu ettiği için tek tek araştırma ve analiz konusu olacak genişlikte olan her hanın ayrıntılı olarak tartışılması ve özgün koruma önlemlerinin alınması çok yönlü bir araştırma gerektireceğinden, ticari merkez genelinde çözümler getirilmeye çalışılacak, örnek bir alan üzerinde koruma kararları alınacaktır.

Araştırmamın ; İzmir Hanlarını yaşatma sorununa çözüm getirme ve daha sonraki İzmir Hanlarının korunması ile ilgili araştırma ve planlamaları yürütecek kişi ve de kurumlara bir ışık tutabilme görevini yerine getirmesi umudundayım.

II. BÖLÜM : İZMİR KENTİNİN TANIMI VE TARİHÇESİ

II.1. İZMİR KENTİNİN ADI VE COĞRAFİ KONUMU

II.1.1. İZMİR KENTİNİN ADI

İzmir, sonraları Smira, Smire, Semire, Lesmire, Lesmirr, Le Smirle Ksimire, Zmirra, Asmira, Esmira, Esmire, İzmire şekillerine giren "Smyrna"nın türkçeleştirilmiş şeklidir. İzmir şekli, Türklerin kullandığı bir telaffuzdur. (Symra'nın bir Amazon kadının adı olduğu söylenir) (1).

II.1.2. İZMİR KENTİNİN COĞRAFİ VE TİCARİ KONUMU

İzmir şehri, Batı Anadolu'da aynı adı taşıyan, geniş sayılabilecek körfez sonunda kurulmuş, Türkiye'nin üçüncü büyük kenti ve Batı Anadolu'nun en seçkin limanıdır. Körfezin doğusunda devam eden Bornova ovası düzlüğü ile birlikte, kuzeyde Yamanlar ve Manisa dağları, Güneyde Kızıldağ, doğuda Tahtalı dağlarının çevrelediği, batı ise Ege denizine birleştiği çukurluk İzmir'in kurulduğu sahalardır (2). (Harita 1)-

Yazları, sıcak ve kurak, kışları ise ılık ve yağışlı olan Akdeniz ikliminin özelliklerini taşır.

(1) Tuncer BAYKARA, İzmir Şehri ve Tarihi, Ege Üniv. Arkeoloji Ens. Yayl, No.2 İzmir, 1974, Ege Üniv. Matbaası s.21

"Smyrna adının kökeni tam belli değildir. Bu konu hakkında değişik teoriler vardır"

(2) a.g.e s.22

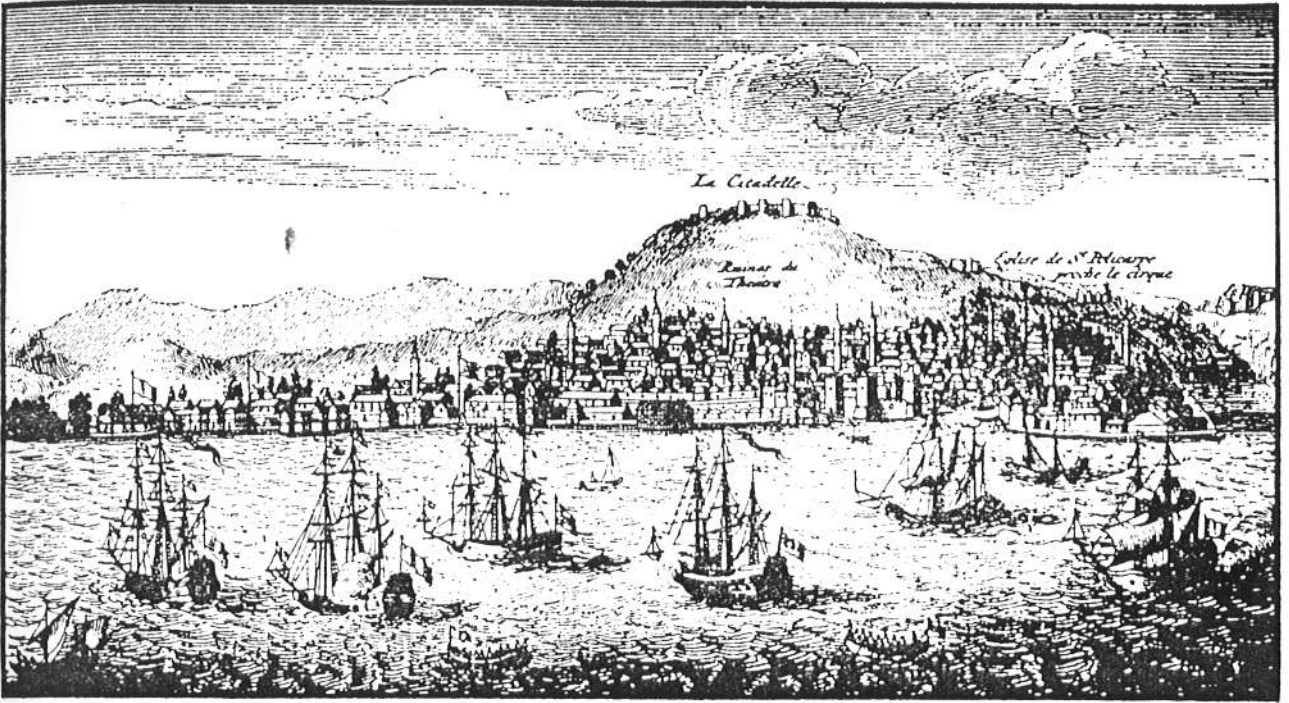
"Daha geniş bilgi için bkz. adı geçen kitap ve Yurt Ansiklopedisi s. 4257"

(H.1) İzmir İli Haritası

İzmir şehri Ege denizi (Adalar Denizi) kıyısında, tüm yolların düğümlendiği bir noktada kurulmuştur. Üç taraftan dağlarla çevrili olduğu halde, ulaşım açısından kapalı değildir. Batıda kontrollü bir liman doğuda ise tek bir geçit olması, İzmir'in ilk çağlardan itibaren önemli bir liman kenti ve ticari merkez olma özelliğini korumuştur. Uzun yıllar Anadolu'dan gelen uzun mesafe kervan ve ticaret yollarının sonlanması, ulaşım haberleşme ağlarının düğüm noktası, ihtisaslaşmış bir sanat ve dış ticaret merkezi olmuştur(3). Özellikle XVII, XIX yüzyıllar arası Osmanlı devletinin en önemli ticaret merkezlerinden biridir. Bugün hala bu önemini korumaktadır (Gravür 1)

(3) Mübaccel KIRAY, Örgütlemeyen Kent, Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, A-1 Ankara, 1972, s.4

(G.1) 1702 Tarihinde İzmir'in Denizden Görünüşü
(Kaynak : Tuncer BAYKARA, s.122)

II.2 İZMİR KENTİNİN TARİHİ, KENT DOKUSUNUN TARİHSEL GELİŞİMİ, TİCARİ, MİMARİ VE ŞEHİRCİLİĞE ETKİLERİ

II.2.1 KURULUŞUNDAN HELENİSTİK DEVRE KADAR İZMİR ŞEHİRİ

İzmir'in metropoliten alanı içine düşen bölgelerdeki kültür tarihi M.Ö. 4000'e kadar uzanmaktadır. Bugünkü İzmir kenti sınırları içinde Bayraklı'da Ekrem AKURGAL ve I.COOK tarafından yapılan kazılarda (1948-51) ele geçirilen M.Ö. 3000'nin ilk yarısına ait buluntulardan, Bayraklı'da kurulan iskan yerini, İzmir şehrinin başlangıcı olarak kabul edebiliriz. İzmir kentinin bu ilk çağlarında ; körfez sonunun daha değişik biçimde olduğu ve eski adı Hacı Mutso, yeni adı Tepekule denilen yüksekliğin , körfez içinde uzanan küçük bir yarımada olduğunu görüyoruz(4).

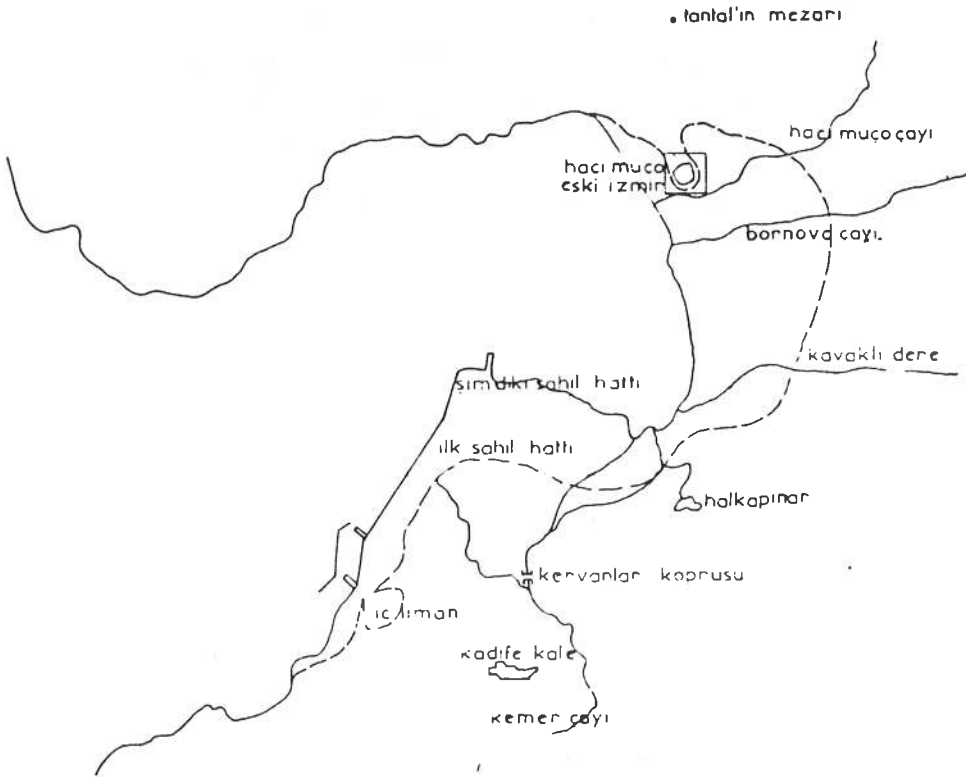
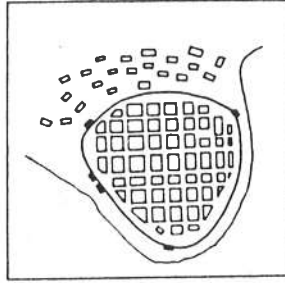
(4) Cook/. : *İonia and the Aest*, London, 1962

Old Smyrna, 1948-51 BSA, Nr 53-54, (1958-59), s. 1-36

"Akurgal ve Cook eski İzmir topoğrafyası ve özellikleri için esas kaynak olarak kullanılmıştır"

Bugünün Bayraklı 'sında oluşan bu alan, Bronz Çağı ve Klasik Yunan Çağı arasında eski İzmir'in merkezini teşkil etmiştir(5).(H.2)

- 7 -

(H.2) M.Ö VII yy Antik İzmir Şehri (BAYRAKLI) ve Körfeze oranla bulunduğu alan (Kaynak: Ç.ATAY, Tarih İçinde İzmir, s.10)

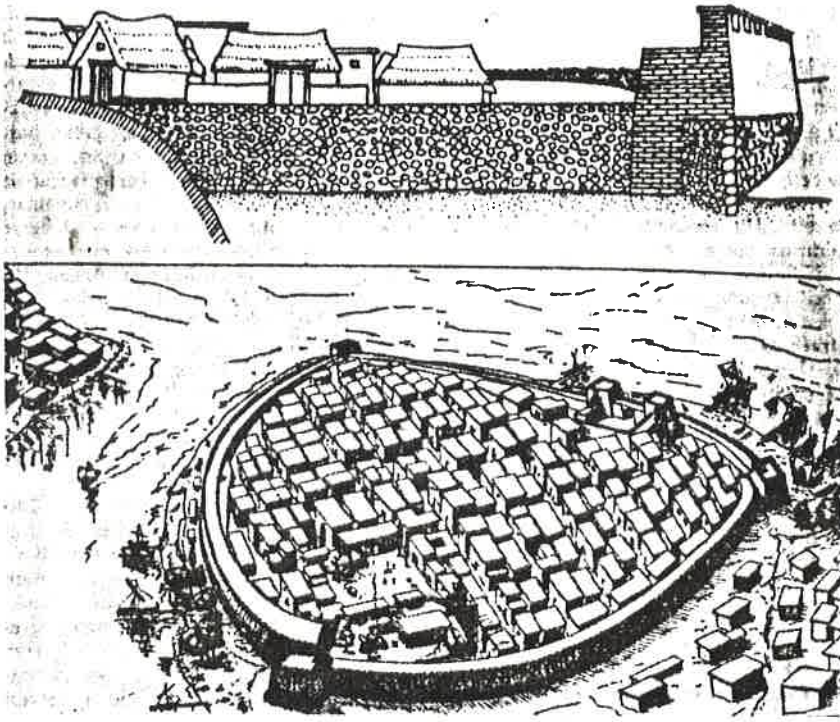
(5) Cadoux, C.J.: *Ancient Smyrna, A History of the City from the Earliest Times to 324 A.D.*, Oxford, 1937, s.25.

"Şehrin tarihi hakkında daha fazla bilgi için"

Emin CANPOLAT : *İzmir, Kuruluşundan Bugüne Kadar*, İ.T.Ü. Mim.Fak.Şeh. kürsüsü yayını, İstanbul, 1954.

Tuncer BAYKARA : *İzmir Şehri ve Tarihi*

Ekrem AKURGAL : *Ancient Civilizations and Ruins of Turkey*, İstanbul 1970, s.119-124.

(Pl 1) Bayraklı Kenti

(Kaynak : Yurt Ansiklopedisi s. 4259)

Bu devre ait buluntular, M.Ö. 2000'de bu yöreye Hitit egemenliğinin ve kültürünün uzadığını göstermektedir(6). İzmir adının aslı olan "Smyrna" nın bu zamanda Anadolu içlerinden gelen bir kelime olduğu sanılmaktadır(7). Şehir M.Ö. 2000-1200 yılları arasında gelişir ve büyür. M.Ö. 1200 yıllarında İzmir'de bir kültür gelişmesi görülür.

Hitit devletinin (M.Ö. 1190-1180) yıkılışından sonra, Batı Anadolu'da , Helen şehirlerinin kurulmasına kadar geçen 400 yıllık Smyrna hakkında elimizde çok az bir bilgi vardır(8).

Bayraklı'nın eski Yunan tarihine katılışı M.Ö. 1000-1100'lerde olmaktadır. Öncelerin Leglerin oturduğu sanılan Smyrna'nın ilk Helen

(6) Akurgal, *Anc. Civil* s.119

(7) Baykara, s.67

(8) *Meydan Larousse, C.VI, s.629*

yerlileri Aiol'lardır(9). M.Ö. 1150-1100'lerde İon'lar Smyrna'nın güney kısımlarına yerleşerek Batı Anadolu'da uygarlığın temelini teşkil etmişlerdir. Kentin sınırları kendinden öncekinden farklı değildir. Yalnızca IX. yy.'da adanın kara tarafına bir sur yapmışlardır. M.Ö. VIII yy'da, kentin tamamen İonların eline geçtiğini ve İon uygarlığının en önemli devirlerini teşkil ettiğini görüyoruz. Gerçektende kalıntılar açısından Bayraklı, Arkaik Yunan uygarlığının bugüne kadar en iyi korunmuş ve tarihleri kesin konutlarına, tapınağına sahiptir(M.Ö. VII yy)(10).

M.Ö. VIII-VII yy'lar arası en parlak devrini yaşayan Symrna bu devirde yoğun bir yerleşmedir. Birbirinin içine girmiş eğrisel planlı yapılar bu çağın yerleşmesini meydana getirir. Kent bir surla çevrilidir. VII yüzyıl II. çeyreğinde tahminen deprem nedeniyle hasar gören kent, bundan sonra daha düzenli bir yapıya sahip olur. (H.2 - Pl.1) Güney-Kuzey doğrultusunda düzgün bir sokak düzeni vardır. Tapınak tepenin kuzeyinde ve surlara yakındır. İskan bölgesi surların dışında kuzey ve doğuya yayılmakta, batıda ise bugünkü Bayraklı merkezine uzanmaktadır. Kent VIII yy'da sur içinde 450 kişilik bir yerleşme iken, VII yy'da gelişip sur dışına taşmış, 1000 evlik ve 200000 kişilik bir büyüklüğe erişmiştir (11).

VII yy Symrna'sı, Akdeniz çevresiyle ticari ilişkileri olmakla birlikte tarımla uğraşan bir yerleşmedir. Diğer kentlerin aksine koloni kurmamıştır. Kentin bir limanı şüphesiz vardır. Fakat diğer limanların açıkdenize daha yakın olması, kent limanının ise körfezin çok içinde kalması limanın gelişmesine engel olmuş olabilir. Bu nedenle diğer limanlar (Foça, Urla) İzmir'e nazaran daha gelişmiştir(12).

Şehir M.Ö. 705'de Lidyalıların hakimiyetine girer ve oldukça tahrip edilir. M.Ö 546'da ise Pers hakimiyetindedir. Bu devirde Symrna önemsiz bir kent olmuş ve yeni şehrin kurulmasıyla kısa sürede terk edilmiş-

(9) Cadoux C.J.: s. 25, 62-72

(10) Akurgal, Anc. Civil ... s.119

(11) Cook, Old Symrna ... s. 1-35

(12) RAMSAY W.M., The Historical Geogrophy of Asya Minor, London, 1890
Ter. Anadolunun Tarihi Coğrafyası s.63

tir(13). İzmir'in M.Ö 334'de İskender'in eline geçmesi ile Helenistik devir başlar.

II.2.2 HELENİSTİK DEVİR İZMİR ŞEHİRİ (M.Ö 334-133)

Ege bölgesinin M.Ö 334'de İskender tarafından istila edilmesinden sonra İskender'in arzusuyla, Kadifekale'nin bulunduğu Pagus dağı eteklerinde yeni şehir kurulur (14). İzmir, bu tarihten sonra çeşitli istila ve felekatlere uğramasına rağmen, bu alanda gelişme ve büyümeye devam etmiştir. İskender'den sonra Generallerinden Antigonos'un, sonrada (M.Ö. 301) Lysimakhos'nun eline geçen şehir kısa sürede dahada gelişir.

Lysimakhos'tan sonra İzmir'de çok düzgün bir mahalle sistemi görülmektedir. Yeni bir inşaa alanı olduğundan Hipodomos şema tatbik edilmekte, şehir, Akropolu, aşağı çarşıda limanı ve dik açılı sokakları ile Helenistik kent planlarının özelliklerini göstermektedir.

O dönemde şimdiki Başdurak camii ile Hisar camii arasındaki alanı kaplayan ve agora yakınlarına kadar gelen, hemen hemen yuvarlak formda bir iç liman bulunmaktadır(15). (H.3) Şehir, limanla oturma mahalleri arasına muntazam yerleşmiş ve etrafı surlarla çevrilidir. Liman, Sipolos tapınağı ve Gimnazyum kentin üç ana elemanıdır. Bu yapılar haricinde kentte tiyatro, Agoralar, stoalar, tapınaklar, hamamlar, su kemerleri vb. yapılar mevcuttur(16).

(13) Cadoux C.J. s. 95-97

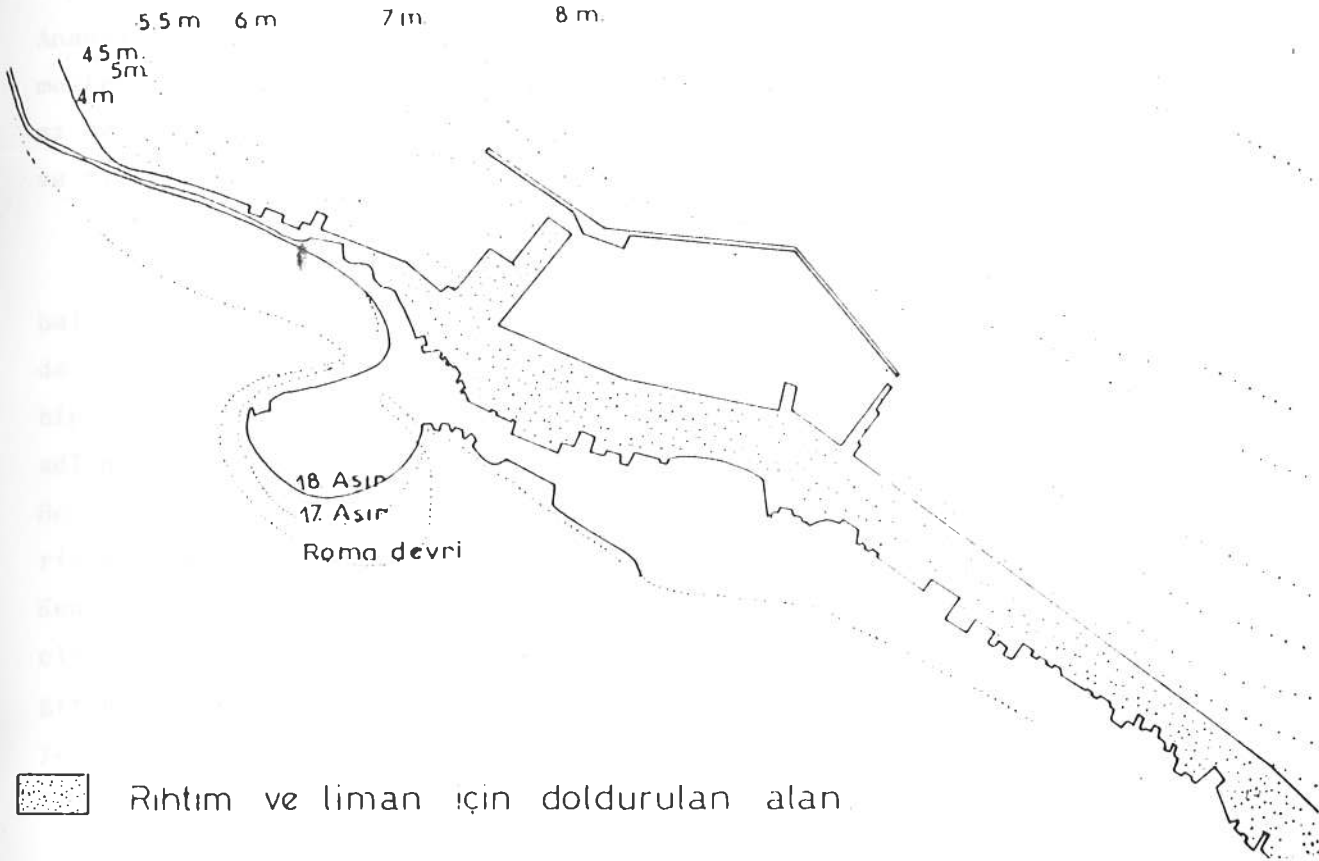
(14) Rauf BEYRU, 18 ve 19 yy'da İzmir, İzmir, 1973, s.1

(15) Cadoux , s.95

"Helenistik ve Roma çağında iç limanın formu aynı kalmıştır"

(16) Cadoux s.96

"Kente yollar açılırken, kanalizasyon sisteminin yapılmaması, yakın tarihe kadar olumsuz etkisini sürdürmüş bazı salgın hastalıkların İzmir'de çok çabuk yayılmasına ve büyük zararlar vermesine neden olmuştur."

(H.3) İzmir sahil bandı tarihsel gelişimi ve deniz suyu derinliği
(Kaynak Ç.ATAY, Tarih İçinde İzmir, s.95)

Lysimakhos'dan sonra M.Ö 286-226 yılları arasında şehir sırasıyla Seleukhos I, Antiokhos I ve II ve Seleokhos II yönetimi altına girmiş, M.Ö III yy. ortalarında ise Bergama krallığına bağlanmıştır. M.Ö 190'da Antiokhos III'ün Roma'ya yenilmesi ile Romalılar Batı Anadolu'ya yerleşerek Roma çağını başlatır. M.Ö 195'de tanrılaştırılmış Roma adına ilk tapınağın dikilmesinden itibaren Helenistik kent Romalılaşımaya başlar (17).

II.2.3 ROMA DEVRİ İZMİR ŞEHİRİ

M.Ö 133 tarihinden sonra İzmir, Roma imparatorluğunun Asya eyaletine bağlı, kendi bölgesi içinde oldukça önemli bir yeri olan şehridir.

(17) Çınar ATAY, Tarih İçinde İzmir, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını. No.3, İzmir 1978, Tifset basım, s.13

Anadolu ile Roma arasındaki ticarete Ephesos ve Miletosla birlikte gelmektedir. Kent bu ticareti sebebiyle hızla gelişir (18). İzmir şehri aynı zamanda hıristiyanlığın ilk merkezlerinden biridir. Bu devirde dini ve ticari niteliği dışında bir kültür merkezi olma imkanını da bulmuştur.

M.Ö 1 yy'da kentin bir kısmı tepede akropol çevresinde, asıl kalabalık kısmı ise liman çevresindedir. Ana tanrıça tapınağı ve Gimnazyum'da bu düzlüktedir. Kentin yol strüktürü hakkında fazla bir bilgiye sahip olmamakla birlikte, doğu-batı yönünde Kutlu yol ve Altın yol diye adlandırılan iki önemli yol aksının olduğunu öğrenmekteyiz(19). Diğer önemli yapıtların yerleri ise ; Tiyatro ve stadyom kentin üst bölümlerinde, bugün iyi korunmuş devlet agorası ise limanla Akropol arasındadır. Kentin liman tesisleri içinde bir hububat ambarı ve bir ticaret agorası olduğu tahmin edilmektedir. Bu devirde liman Anafartalar caddesine kadar girmektedir(H.3). Bütün Batı Anadolu kentlerinde olduğu gibi İzmir'de de yollar boyunca bağımsız stoalar vardır. Revaklı Homerion stoası bunların en tanınmışlarından biridir(20) (Pl.2).

Bugünkü Halkapınar'a (Diana hamamlarına) kadar uzanan kent Roma yönetimi sırasında iki büyük depreme uğrar, (M.S 41-94 ve M.S 178) büyük ölçüde harap olur. Fakat sonraları daha düzenli ve güzel yapılar yapılmaya başlanır. Bugün mevcut kalıntılardan en önemlisi M.S II yy'dan, kalmıştır. (Namazgahta bulunan Agora ve tiyatro 178 depreminde inşa edilmiştir). Depremde, iç limanın bir kısmında yakılmış, liman belirli ölçüde kapanmıştır.

Roma çağında İzmir'in nüfusu 100000 civarında tahmin edilmektedir. Roma kentinin kapladığı alanlar sonraki yıllarda kısmen boş kalmıştır.

Helenistik ve Roma çağından itibaren kentin Anadolu ile ilişkisi aynı kalmıştır. Bu devirde, Gediz'den Alaşehir'e bir kral yolu, Efes-Menderes-Dinar üzerinden bir ticaret yolu geçmektedir(21).

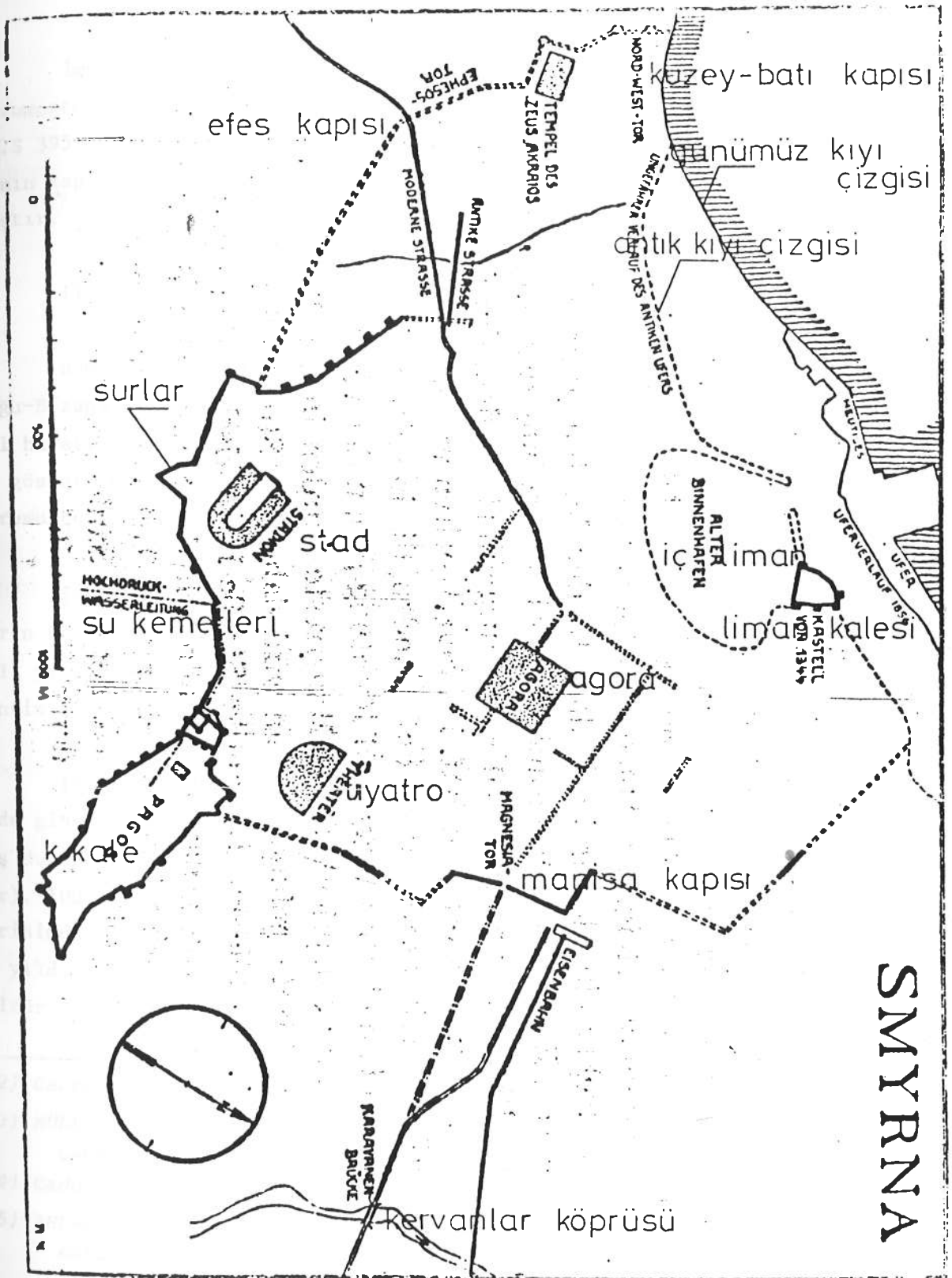
(18) Baykara, s. 69-70

"Romalı sürgünlere İzmir'de oturma izni verildiğinden M.Ö. II yy. sonunda kent bir sürgün şehri olmuştur"

(19) Cadoux , s. 99-109

(20) Akurgal, s.119

(21) Ramsay, s.61

(Pl.2) Roma devri İzmir planı

(Kaynak ; KANTAR, Nauman 1950)

İmparatorluğun ikiye bölünmesinden sonra bir süre İzmir önemini korumuştur. Fakat sonraları siyasi ve kültürel bir duraklama geçirir (M.S 395). Bu dönemde İzmir artık Bizans yönetimi altındadır. Roma çağının kapladığı alanlar artık boşalmaya, başka yerlere kaymaya başlamıştır.

II.2.4 BİZANS ÇAĞI İZMİR ŞEHİRİ

Roma imparatorluğunun doğu-batı olarak ikiye ayrılması ile İzmir Doğu-Bizans imparatorluğuna düşer. Bu devirde İzmir'in siyasi ve kültürel hayatı sönük geçmiş, fazla bir değişiklik olmamış, imar faaliyetleri göstermemiştir. Fakat eskisi kadar olmasa bile ekonomik canlılığını korumuştur(22).

Şehir 440 yılında Atilla ve Hunların, 695'ten sonra iki kere Arapların hakimiyetinde kısa süreler kalmıştır (23). Bu saldırılar nedeniyle VIII yy'dan öteye savunmaya önem vermek zorunda kalır. Sürekli tehlike kentın ticaretinde etkiler.

IX-X yy'da Bizans imparatorluğunun deniz üssüdür. Ticaret faaliyeti giderek artmaya başlar. Fakat yinede Roma çağına göre daha az gelişmiş durumdadır(24). (Bu çağa ait yapılardan kayda değer bir kalıntı yoktur). 1025'teki depremle kent büyük ölçüde zarar görür(25). M.S. 1000 tarihinden sonra Anadolu'da büyüyen Selçuklu hakimiyeti karşısında Bizans'ın yıldızı sönmeye başlar. Artık Anadolu'nun sahipleri değişmektedir. Bu kültür coğrafyası bakımından kesin önem taşır.

(22) Canpolat, s. 38

(23) MÜLLER, W-Wiener , *Die Stadbefestigungen von İzmir, Sığacık und Çandarlı Istanbuler Mitteilungen*, 12, 1962, s.63

(24) Cadoux, s.177

(25) AHRWEILER, H., *Histoire et la Geographie de la region de Smyrna entre les deux occupations Turques*, s.4

II.2.5 ANADOLU SELÇUKLULARI VE BİZANS DEVRİ İZMİR ŞEHİRİ

1071'deki Malazgirt savaşı ile Anadolu Selçuklularının Anadolu'ya gelmesi Bizans'ın Anadolu'dan çekilmesine başlangıç teşkil eder. XI yy. II. yarısına kadar Bizans imparatorluğunun egemenliğinde kalan İzmir, 1076'da Süleyman Bey tarafından alınır. Süleyman Bey'in ölümünden sonra (1086) Çakabey tarafından alınan İzmir, 1093 yılında tekrar Bizans'ın eline geçer. 1204 yılında İstanbul'un Haçlılar tarafından alınmasından sonra, Akdeniz ticaretinde yeri olan Venedik ve Cenevizliler, İzmir civarına yerleşerek ticari uğraşlarını sürdürürler(26).

1204 yıllarında, Selçuklularla iyi geçinmek üzere İznik imparatorluğunun egemenliğindedir. 1204-61 yılları arası kent gelişmiş, büyük bir şehir olma özelliğini kazanmıştır. Bu devirde iki kere imar hareketlerine sahne olan İzmir, (1102-1107 ve 1222-1260) yayıldığı alan itibariyle orta halli bir yer tutmaktadır. Şehrin büyük bir kısmı Pagus dağının eteklerinde ve iki kalenin bulunduğu yerdedir (Kadifekale-Aşağıkale) (27).

İzmir'in Bizans tarihinde III Yohannes Vatatzes çağı (1224-58) en önemli yapı faaliyetlerine sahne olan devridir. Orta çağda gördüğü bu en büyük yapı hamlesinden sonra 1258'den itibaren yavaş yavaş uçlardaki Türklerin eline geçmeye başlamıştır.

Bu yüzyılda kentin fiziksel karakteri hakkında fazla bilgiye sahip değiliz. Günümüze Kadifekale'den başka bir yapı kalmamış olmasa bile, kentin Kadifekale'den kuzey-batı yamaça doğru indiğini gözleyebilmekteyiz.

II.2.6 BEYLİKLER DEVRİ İZMİR ŞEHİRİ

1308 yılında Konya Selçuklu Sultanlığının dağılmasından sonra batı Anadolu, yer yer birbiri ardına güçlü beyliklerin yönetimi altına girmiştir. Türkler artık İzmir önlerinde gözükmeye başlar. 1317'de Aydınoğulları

(26) a.g.e , s.34,50,349

(27) Atay, s.16

II.2.5 ANADOLU SELÇUKLULARI VE BİZANS DEVRİ İZMİR ŞEHİRİ

1071'deki Malazgirt savaşı ile Anadolu Selçuklularının Anadolu'ya gelmesi Bizans'ın Anadolu'dan çekilmesine başlangıç teşkil eder. XI yy. II. yarısına kadar Bizans imparatorluğunun egemenliğinde kalan İzmir, 1076'da Süleyman Bey tarafından alınır. Süleyman Bey'in ölümünden sonra (1086) Çakabey tarafından alınan İzmir, 1093 yılında tekrar Bizans'ın eline geçer. 1204 yılında İstanbul'un Haçlılar tarafından alınmasından sonra, Akdeniz ticaretinde yeri olan Venedik ve Cenevizliler, İzmir civarına yerleşerek ticari uğraşlarını sürdürürler(26).

1204 yıllarında, Selçuklularla iyi geçinmek üzere İznik imparatorluğunun egemenliğindedir. 1204-61 yılları arası kent gelişmiş, büyük bir şehir olma özelliğini kazanmıştır. Bu devirde iki kere imar hareketlerine sahne olan İzmir, (1102-1107 ve 1222-1260) yayıldığı alan itibariyle orta halli bir yer tutmaktadır. Şehrin büyük bir kısmı Pagus dağının eteklerinde ve iki kalenin bulunduğu yerdedir (Kadifekale-Aşağıkale) (27).

İzmir'in Bizans tarihinde III Yohannes Vatatzes çağı (1224-58) en önemli yapı faaliyetlerine sahne olan devridir. Orta çağda gördüğü bu en büyük yapı hamlesinden sonra 1258'den itibaren yavaş yavaş uçlardaki Türklerin eline geçmeye başlamıştır.

Bu yüzyılda kentin fiziksel karakteri hakkında fazla bilgiye sahip değiliz. Günümüze Kadifekale'den başka bir yapı kalmamış olmasa bile, kentin Kadifekale'den kuzey-batı yamaça doğru indiğini gözleyebilmekteyiz.

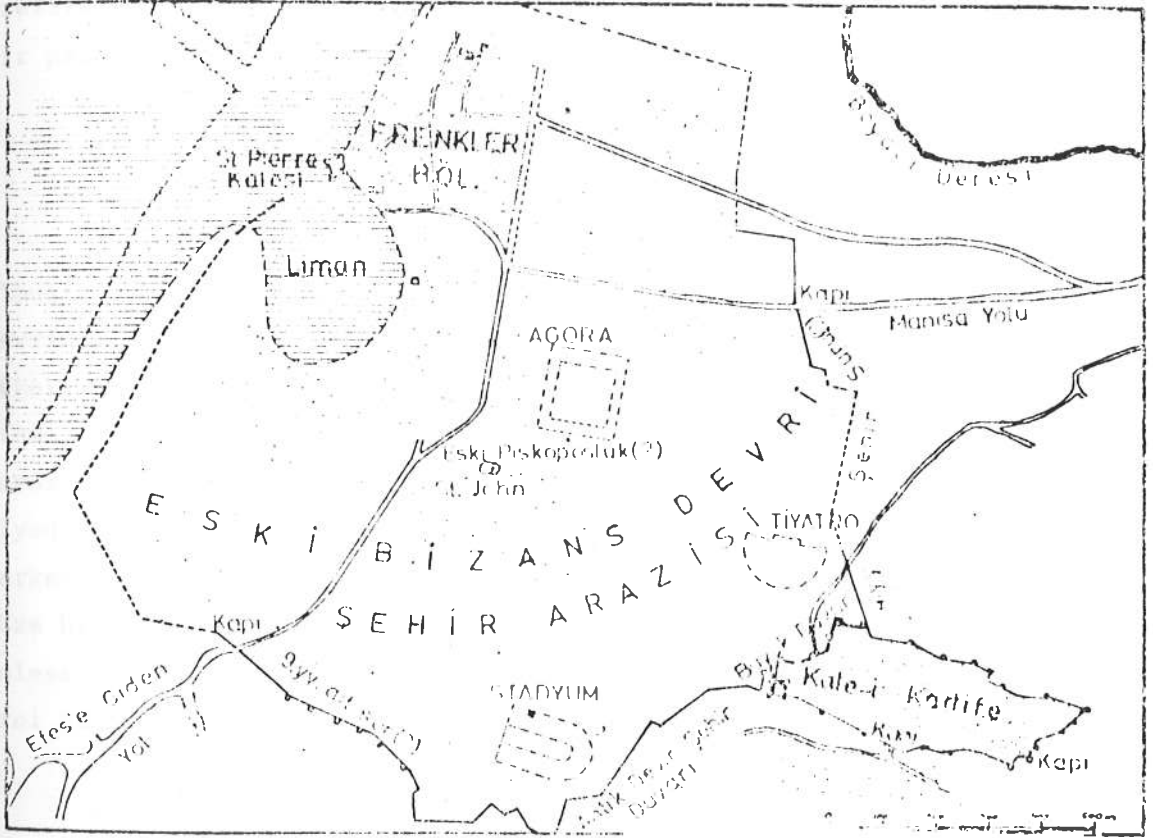
II.2.6 BEYLİKLER DEVRİ İZMİR ŞEHİRİ

1308 yılında Konya Selçuklu Sultanlığının dağılmasından sonra batı Anadolu, yer yer birbiri ardına güçlü beyliklerin yönetimi altına girmiştir. Türkler artık İzmir önlerinde gözükmeye başlar. 1317'de Aydınoğulları

(26) a.g.e , s.34,50,349

(27) Atay, s.16

rın'dan Mehmet bey Kadifekale'yi (Yukarıkale) ele geçirirsedeyi Aşağıkale'yi (Limankalesi) alamaz(28). 1328-29 yıllarında Haçlılardan geri alınan kentin liman kalesi, 1344 yılında tekrar Haçlıların eline geçer, Bu durum Timur'un Batı Anadolu'ya gelişine kadar sürmüştür. Kent haçlıların elinde kaldığı sürece önemini kaybeder. Çünkü liman kalesi Türklerin elinde olduğundan denizle kara bağlantısı kesilmiştir (Pl.3)

(Pl.3) XIV yy'da İzmir Şehrinin Konumu ve Gelişimi

(Kaynak ; Necmi ÜLKER, Tarih Ens.Dergisi s.393)

1403'te Timur kenti Rodos şövalyelerinden alır. Timur çekildikten sonra şehir Aydın valisi Aydınoğlu Hasan Bey'in kardeşi Cüneyt Bey'in eline geçer. Cüneyt Bey 1419'da İzmir'i Çelebi Mehmet'e bırakma zorunda kalır. 1422'de tekrar ele geçirirsedeyi şehir 1424'den 1919'a kadar aralıksız Türk idaresinde kalmıştır. Kent bundan böyle Osmanlı imparatorluğu'nun önemli bir limanı olacağı gibi, devletin Akdeniz dünyası ile ticari

(28) Baykara, s.75

sosyal ilişkilerinde eşi olmayan bir statüye sahip olmuştur (29).

Bu devirlerde İzmir'de Türklerin hakimiyeti geçici olduğu ve sık sık el değiştirdiği için karakterini değiştiren ve şehri Türkleştiren sanat eserlerine fazla rastlanmaz. Konumunun elverişli olması nedeniyle, bir deniz üssü olarak kullanılmıştır. İzmir yalnız askeri bir üs değil, özellikle İtalyanlar'ın adalar ve Kıbrıs Rumlarının ziyaret ettikleri bir pazar şehri olmuştur (30).

II.2.7 OSMANLI DEVRİ İZMİR ŞEHİRİ

İzmir'in kesin olarak Osmanlıların eline geçmesi 1425'den sonra olmuştur. Kent artık uzun bir barış dönemine girer. (XV-XVI yy) Fatih devrinde İzmir, Osmanlıların Akdeniz'deki en önemli ticari merkezi ve askeri üssüdür. Bununla beraber kent hiçbir zaman ticari eylemlerin üzerinde kültürel ve sosyal gelişmenin merkezi olmamıştır (31). Bu yüzyıllarda ticaretin kent yapısındaki önemini Katip Çelebi'nin değişik fonksiyonlu yapılar için verdiği sayılardan anlayabiliriz. Kentte, 60 han varken, sadece 10 cami, 9 hamam vb. yapılar bulunmaktaymış . Fakat günümüze hiçbiri ulaşmamıştır. Bu devirde yapılan önemli bir yapıda liman kalesidir. Fatih 1472'de, Çelebi Mehmet tarafından yıkılan liman kalesini Sancak kalesi ile birlikte tekrar inşa ettirir (32).

Kent yapısı açısından, Akdeniz'le ticaretinin ve daha eski tarihinin uzantısı içinde, Türk kültürü için karakteristik bir görüntüye sahip olmamıştır. Osmanlı ülkesi içinde Akdeniz'li bir yerleşmedir.

(29) Doğan KUBAN, "İzmir'in Tarihi Yapısı, Kent Yapısının Tarihsel Gelişimi, Tarihi Yapının Özellikleri, Koruma Yöntemleri" (Teksir) İst, 1972, s.24

(30) Canpolat, s.41

(31) Kuban, s.25

(32) Darkat, İslam Ansiklopedisi, C.V, s.1245

Evliya Çelebi'den kent nüfusunun ancak 1/3'nün müslüman olduğunu, bununla beraber kentte 310 cami ve mescit bulunduğunu öğrenebiliriz. Onun döneminde çarşı belgesinin üst sınırları teşekkül etmiş, gelişme limanın dolmasına bağlı olarak kıyıya ulaşmıştır. Kentte 82 han, 3060 dükkan, 300 mahzen ve birkaç tane bedesten vardır (35). Bu da İzmir ticaretinin XVII yy'da arttığını ve kentin geliştiğini göstermektedir. Fazıl Ahmet Paşa devri kentin en parlak dönemidir. Büyük-Küçük Vezirhanları, Girit hanı, Vezir suyu vd. devrin önemli yapıtlarından birkaçıdır.

Şehrin limanı yüzyıl sonunda gittikçe dolmaya başlar(H.2). Fakat bir liman kenti olarak önemi gün geçtikçe artmıştır (36). Bu gelişim XVIII yy'da da devam eder. Ticari hayatın bir göstergesi olan han yapılarının sayısının artması bunun iyi bir kanıtıdır. XVI-XVII-XVIII yy'da kentin fiziksel sınırları aynı kalmıştır. Fakat XVIII yy. sonunda liman artık tamamen dolar ve ticari merkez bu yönde gelişir (H.3). Bu süreç XIX yy I. yarısında da devam edecektir (37).

Kent, XVIII yy'da da birçok felaketlere uğrar. 1763'te büyük bir yangın, 1764'te veba salgını ve 1778'de üst üste iki deprem geçiren şehir büyük ölçüde tahrip olur (38). 20 kadar han yanar. Görüldüğü gibi kent bütün tarihi boyunca olduğu gibi, bu yüzyıldada sürekli olarak inşaa edilmiştir. (Kızlarağası, Karaosmanoğlu, Manisalı, Mirkelâm, Bidayet, Selvili, Demirhanları bu devre ait yapılardır).

İmparatorluğun bütün büyük kentlerinde olduğu gibi XIX yy İzmir'de de yeni bir kent fizyonomisinin ortaya çıkma çağıdır. Kentin bütün tarihi boyunca var olan Akdeniz ve batı ile ilişkileri bu çağda dahada artar. Uzun zaman Saruhan sancağına, II. Mehmed'in sultanlığında Aydın

(35) EVLİYA ÇELEBİ Seyahatnamesi, Der. Mehmet Zillioğlu, Zuhuri Danışman C.XIII, İstanbul, 1971, s.85

"Bu dönem camileri bugünkü çarşı camileri gibi avlusuz altı dükkanlı camilerdir"

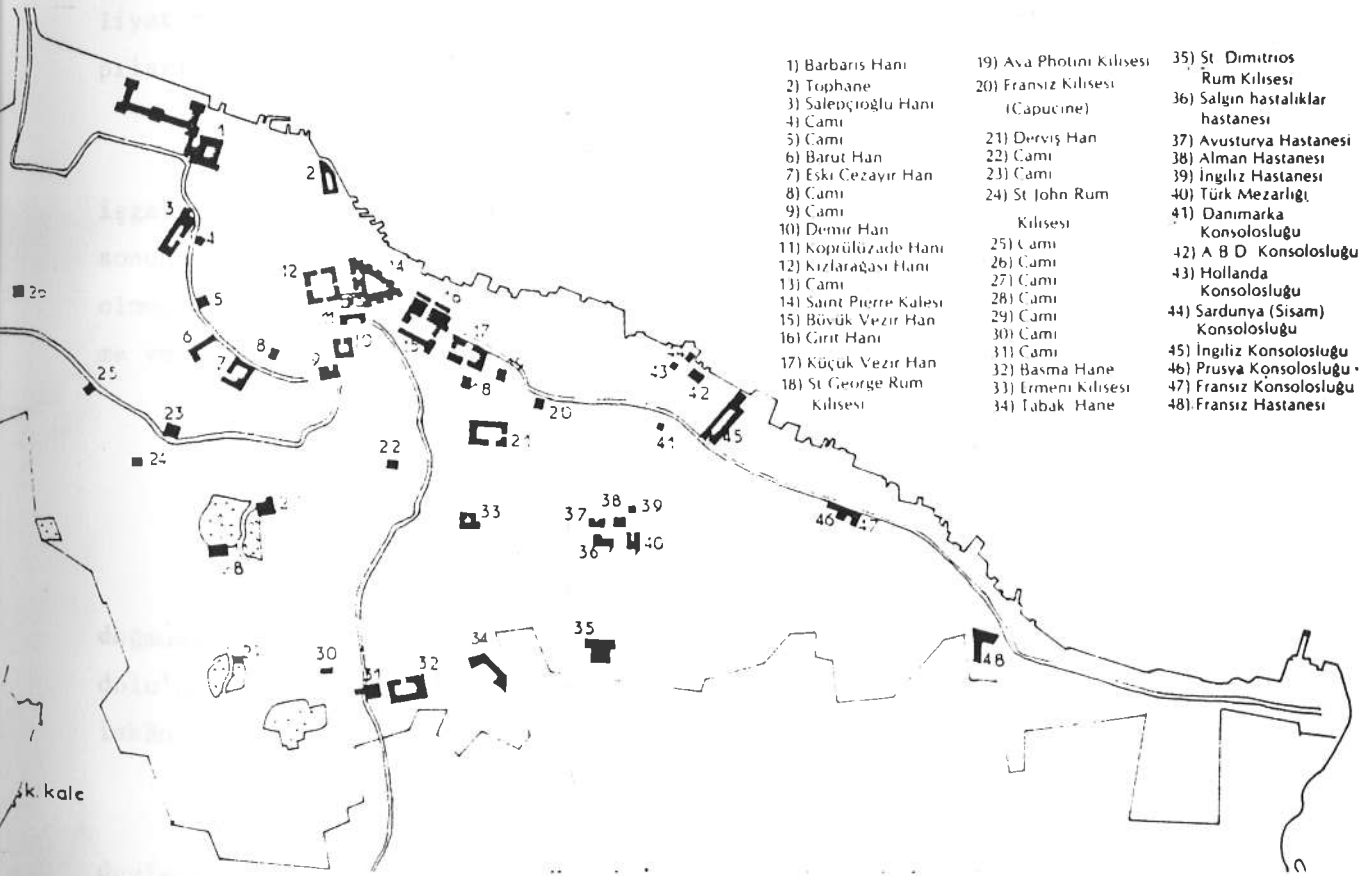
(36) Kuban, s.31-35

(37) Münir AKTEPE, "İzmir Hanları ve Çarşıları Hakkında Önbilgi" İ.Ü.Ed.F. Tarih Dergisi No 25, İstanbul 1973, s.106-109

(38) Slaars, s.132-133

sancağına bağlanan İzmir, 1851'den İzmir vilayetinin bir merkezidir.

Batılılaşma yıkımı ve yapımı ile başlamıştır (39). Yüzyıl başında dış ticaret ve reform hareketleri ile gelişen şehrin anıtsal mimarisinin karakteride değişir. Bütün Osmanlı kentlerini etkileyen Neoklasik akım adeta bir formül gibi kullanılmaya başlanmıştır (40). Diğer yüzyıllarda olduğu gibi XIX yy'da da meydana gelen deprem ve yangınlar şehrin bünyesinde büyük değişiklikler yapmış olsada kentteki gelişmeye engel olmamıştır. 1859-63 yıllarında demir yollarının inşasında bu gelişmeye katkısı vardır.

(Pl.4) 1836-1837 yılları arasında İzmir'de önemli kuruluşlar

(Kaynak : Çınar ATAY, Tarih İçinde İzmir)

(39) Kıray, s.55

(40) Kuban, s.36

XVIII yy'da kapalı iç liman etrafında Kadifekale sırtlarına yaşlanmış Helenistik ve Roma devri şehri üzerinde bambaşka karakterde kurulmuş İzmir şehri, XIX yy'da Göztepe ve Alsancak arasında yayılmaya, yamaçlara doğru gelişmeye başlar (H.4). Kent bir yüzyıl önceki çizgilerini çok az korumakta, istimlaklar, yıkımlar, yeni yapılar, plansız yağılmalar olmakta, sürekli bir değişim göstermektedir. Artık içlimanda bütünüyle kapanmıştır (41).

XIX yy'da kentin ticari hüviyetide değişmiştir. Uzun mesafe keravan ticaretinin yerini, Avrupa kentlerine ihraç edilen (başta tahıl, bakliyat olmak üzere) tarım ürünlerinin ticareti alır. Bu değişim depo yapılarının ortaya çıkmasına neden olur (Pl.4).

Ticari gelişim, kentin I.Dünya savaşıdan sonra dört yıl Yunan işgalinde kalması nedeniyle yavaşlamıştır. 1922'de Kurtuluş savaşının sonunda uğradığı büyük yangın yüzünden şehrin önemli bir bölümü tahrip olmuş fakat Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren tekrar hızlı bir gelişme ve büyüme içine girmiştir.(42).

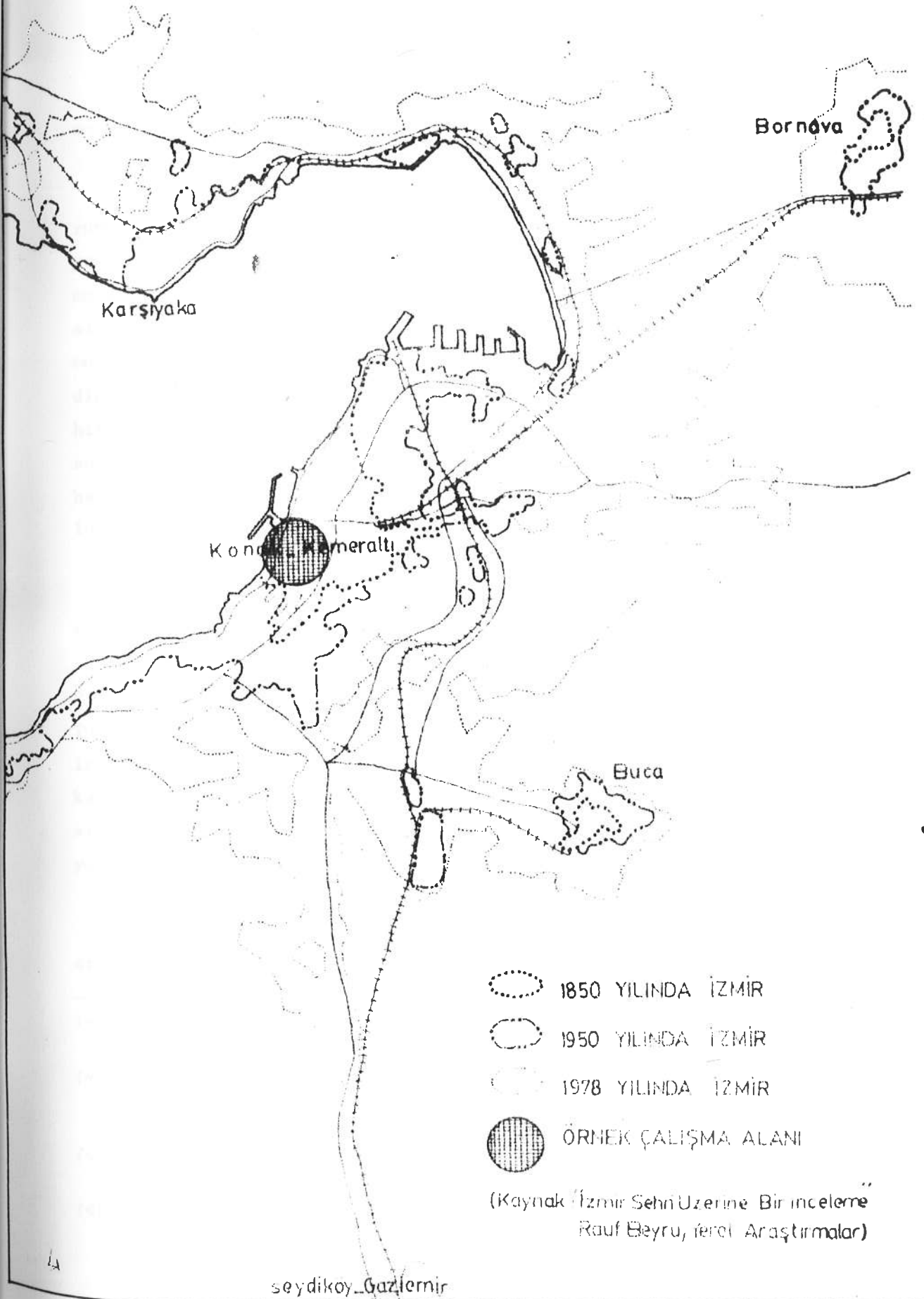
II.2.7.1 BATI ANADOLU'DA İSLAMİYETİN ŞEHİR DOKUSUNA ETKİSİ VE OSMANLI YERLEŞMESİNİN KARAKTERLERİ

Müslüman Türklerin batı Anadolu'ya yerleşmeleri ile İslam şehirleri doğmuştur. Burada akla iki soru gelir. Acaba İslam Osmanlı şehri ile Anadolu'nun kalmış şehirleri arasında ne fark vardı ve Batı Anadolu'nun eski iskân yerleri Türkler geldikten sonra devam ettilermi?

İslam şehri ne Yunanlılar zamanındaki Polis anlamında, ne şehir devleti halinde, ne de halk topluluğu birliğinden meydana gelmiş bir şehirdir. İslam hukukuna dayalı toplumlarda ibadet, çarşı, idari ve konut yapılarının sosyal yaşantıya etkisi vardır. Şehir toplumun gereklerine uygun olarak şekillenir. Şehirler dini açıdan büyük bir cami (Ulu camii) ile çevresindeki han, bedesten ve açık pazarların oluşturduğu bir kent

(41) "1868-72 yılları arasında Hükümet Konağı ve rıhtım inşa edilir"

(42) Canpolat , s.63

(H.4) İzmir şehrinin tarihsel gelişimi ve yerleşme düzeni

merkezi, idari (yönetici) merkez, kale ve konut mahallelerinden oluşur(43).

Osmanlılar Batı Anadolu'ya geldiklerinde birçok şehir mevcut durumda idi. Fakat Batı Anadolu'nun bazı şehirlerinde eski yerleşmelerin yok olması nedeniyle buralarda İslam Osmanlı şehri tam manası ile gelişme gösterirken, var olan şehirler İslamiyetin örf ve adetlerine uygun olarak formlarını değiştirmişlerdir. Batı Anadolu şehirleri genellikle mevcut eski şehirlerin formunun değiştirilmesi ile meydana geldiğinden, diğer Osmanlı yerleşmelerine göre farklılıklar gösterir (44). Burada Hıristiyan şehirlerin İslamlaşması söz konusudur. Bu, şehirlerdeki kiliselerin camiye çevrilmesi veya yeni camilerin yapılması ve buralara İslam halkının yerleştirilmesi şeklinde gerçekleşecek, caminin ve çarşının bulunduğu yer ise şehrin en önemli merkezi olacaktır (45).

Selçuklu ve Beylik devri yerleşmeleri Osmanlı şehir dokusunun temelini oluşturlar. Batı Anadolu'daki bu yerleşmeler, Bizans devri sonlarındaki ekonomik ve askeri çöküntü nedenleri ile koruma amaçlıdır. Surlar şehirlerin etrafını çevrelediği için kaleiçi bir yerleşme vardır. Türklerin buraya yerleşmelerinden başka çözüm yolu yoktur. Bu yerleşmeler gereksinime cevap vermeyince yeni cami ve pazar yerleri ile birlikte kale dışına taşmalar gözükür. Osmanlı devletinde artık kale içi sığınması söz konusu değildir. Sur dışı yerleşmeler olduğu halde ilave surlar yapılmamıştır (46).

Batı Anadolu'daki Osmanlı şehirlerinin karakteristik özelliklerini sıralayacak olursak ;

(43) Sevgi AKTÜRE, 19 yy Sonunda Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümlemesi, Ankara, 1981, O.D.T.Ü. Mim.Fak. Matbaası, s.9

(44) Dr Reinhard STEWIG, Batı Anadolu Bölgesinde Kültür Gelişmesinin Ana Hatları, İ.T.Ü. Mim.Fak. Şehircilik Kürsüsü Yayl. İstanbul 1970, s. 180-182

(45) Mustafa CESAR, Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık, Türkiye İş Bankası Kültür Yayını, İstanbul, 1977, s.94

(46) Tosun, s.12

- Osmanlı şehirleri hiçbir zaman antik kalıntılar içine yerleşmişler ve bunlara ait agora ve tiyatroları kullanmamışlardır.

- İzmit, Bursa, İzmir gibi şehir iskan yerlerinin devamlılığı gözükmektedir. Bazı istisnalar dışında Osmanlı zamanında birden bire oluşan şehir iskan yerleri yoktur (47).

- Osmanlı şehir yerleşmeleri açık şehir anlamındadır.

- Caminin kubbeli oluşu ve pazar yeri ile şehir merkezinde bulunması, Osmanlı şehirciliğinin en önemli karakteristiğini oluşturur (Büyük cami yakınındaki medrese nedeniyle yalnız dini merasim yapılan yer olmayıp, ayrı zamanda eğitim yapılan bir alan olduğundan yakınında kitapçılar vardır. Yiyecek satılan yerler ise camiden uzak ve açık pazar halindedir) Uzak ticaret yapan büyük şehirlerde ise cami etrafında han ve kervansaraylar vardır. İdari merkezde camiye yakındır. Daha ötede ise ikamet alanları vardır (48).

- Selçuklu zamanında ticari eylemler sur dışında yapılmakta iken Osmanlı şehirlerinde bu şehir dokusu içinde kalmıştır.

Batı Anadolu'da Osmanlı-Türk şehirlerinde XVI yy'la beraber inşa edilen kubbeli camiler eski Bizans şehirlerinin silüetini ortadan kaldırmıştır.

II.2.7.2 İZMİR KENTİNİN DİĞER OSMANLI YERLEŞMELERİNDEN FARKI

İzmir kenti de diğer Batı Anadolu şehirleri gibi mevcut eski formun değiştirilmesi ile meydana geldiğinden diğer Osmanlı yerleşmelerine göre farklılıklar gösterir.

İzmir'de İstanbul gibi bir Akdenizli olma eğilimi vardır. Fakat hiçbir zaman İstanbul kadar doğulu olmamıştır. Burada İslamiyetin gereksinimlerinin ve bir takım ön yargılarının baskısı daha da hissedilir. Avrupa'ya ve onun alışkanlıklarına, eğilimlerine daha yakın bir yaşam sürdürür. Osmanlı sınırları içinde hemen hemen serbest bir bölge gibidir(49).

(47) Stewig , s.18 ve 181

(48) a.g.e., s.184-185

(49) Beyru, s.40

Tarih boyunca kentteki azınlığın toplam nüfusun 2/5'inden aşağı düşmediği görülmektedir. Azınlıklar ticaretle yaşadığı için sürekli dışa-bağlıdır. Bu kişilerle ilişkiler, ekonomik bağların getirdiği ilişkiler olduğu içinde hiçbir zaman ortadan kalkmamıştır. Dolayısıyla kent mimarisinde hakim bir eğilim olmamıştır. İzmir hiçbir zaman Bursa, Edirne, hatta yanındaki Manisa gibi Anadolu'lu olmamıştır (50).

Yeni İzmir'in topoğrafik yapısı Helenistik çağda kurulan fonksiyonel dağılmayı zamanımıza kadar sürdürme zorunluluğunu yaratmıştır. Kent tamamen Türklerin eline geçtiği zamanda dini ve idari fonksiyon ikinci planda kalmış, ticari fonksiyonu ön plana çıkmıştır. Bu nedenlerle İzmir'in ortaçağdan itibaren genel gelişim şeması, liman çevresinin deniz ve kara ile ulaşım ilişkileri içinde ortaya çıkmaktadır (51). Bu durum İzmir'in sadece kentsel yapısını değil sosyal yapısını da etkilemiştir. İmparatorluğun dış dünya ile ticari ilişkilerinin aksamaması açısından azınlıkların nüfusu, toplam nüfusun oldukça büyük bir yüzdesini teşkil etmeye Kurtuluş savaşına kadar devam etmiştir. Kent hayatı bundan etkilenmiş ve imparatorluğun diğer kentlerinden görmeye alıştığımız fiziksel elemanların yoğunlaşmasında değişik görüntüler ortaya çıkmıştır. Bu yüzden İzmir'in 900 yıla yaklaşan (aralıklı olmakla birlikte) Türk tarihinde bir tek büyük dini yapı kompleksi yapılmamıştır. Kent, ticari ve liman kentine dönük fonksiyonlara hizmet eden düzensiz bir yerleşme olarak ortaya çıkmaktadır. (52). Ticari merkez kent hayatına hakim olmuştur.

Şehrin yangın ve deprem nedeniyle sık sık büyük ölçüde zarar görmesi, Osmanlı dokusunun oluşmasını engelleyen diğer önemli bir etmendir.

Bütün nedenleri bir araya toplayacak olursak ; Osmanlı İzmir'inin eski yerleşmeler üzerinde kurulması, Batı ile ilişkilerinin çok olması, azınlık nüfusunun fazlalığı ve bunun sosyal yaşama etkisi, dini ve idari fonksiyonların ticari fonksiyona göre ikinci planda kalması, sık sık yangın ve deprem gibi felaketlere uğraması nedeniyle şehrin tekrar tekrar imar

(50) Kuban, s.44

(51) Kıray, s.31-42

(52) Kuban, s.45-46

görmesi, kentin diğer Osmanlı yerleşmelerine göre farklılıklar göstermesini sağlamıştır diyebiliriz.

II.3 İZMİR'DE GÜNÜMÜZE ERİŞEBİLMİŞ KORUNMASI GEREKLİ TARİHİ ANITSAL YAPILAR

Kent, doğal yapısı, iklimi ve ulaşım olanakları elverişli olduğu için, Paleolitik dönemden bu yana yerleşme alanıdır. Fakat kentin çeşitli yüzyıllarda uğradığı doğal felaketler yüzünden günümüze kadar erişebilmiş tarihi yapıları yok denecek kadar azdır.

Bugün İzmir'de mevcut bazı önemli tarihi ve sanatsal yapılar şunlardır ;

BAYRAKLI KENTİ : Tepekule'de M.Ö 3000'den M.Ö VI yy'la kadar bir yerleşim alanı olma özelliğini koruyan Antik bir kenttir. İzmir'deki ilk yerleşim alanı olarak kabul edilir. Kente ait buluntulardan bir bölümü İzmir arkeoloji müzesinde sergilenmektedir.

AGORA : 178 yılında Roma imparatoru Marcus Avrelius tarafından yapılmış bir devlet agorasıdır. Yakın tarihlerde yapılan kazı ve restorasyonla düzenlenmiştir. Günümüzde agoranın ancak kuzey ve batı bölümleri açıktır. Kuzeyinde 160 m uzunluğunda bazilikası vardır (üç nefli bir yapı). Taşınır buluntular arasında Demeter, Poseidon ve Artemis heykelleri buldukları yerde sergilenmektedir. Agora açık hava müzesine dönüştürüldüğünden, İzmir ve çevresi buluntuları buraya getirilmiştir.

DİANA (Artemis) HAMAMLARI : Tepecikte Halkapınar içmi suyu tesisleri içinde batık durumda olduğundan ayrıntılı bilgi yoktur. Bugüne ancak temel kısımları ulaşılabilmiştir (53).

ROMA YOLU (Altın yol) : Eşref Paşa'daki Cumhuriyet parkında Roma devrinden kalma taş döşemeli bir yoldur. Bugün ancak 140 m uzunluğundaki bölümü kalmıştır.

(53) "Mitolojiye göre av ve bereket tanrıçası Diana hergün burada yıkanmış"

KIZIL ÇULLUK SU KEMERLERİ : Şirinyer'de Kemerçayı üzerindedir. Geç Romalılar tarafından Kadıfekale'deki eski İzmir'e su getirmek için yapılmışlardır. Osmanlılar tarafından birçok kez onarılan üç katlı kemer dizisinden sadece derenin iki yakasındaki parçası kalmıştır.

KADİFEKALE : İzmir'in ikinci kez kurulduğu Pagos dağı eteklerindedir. Lysimakhos devrinde yapılmıştır (M.Ö III yy.). 1402'de Timur ordularının, 1688'de de depremin yıktığı kaleden günümüze, güney duvarları ile batıdaki beş kulesi kalmıştır. Kale içinde kemerli büyük bir sarnıç kalıntısı vardır.

KERVANLAR KÖPRÜSÜ : Şimdiki Kemer mevkiinde, yarı kurumuş Melez deresinin geçtiği yerde bulunan kemerli bir köprüdür. XVIII-XIX yy şehir hayatında önemli bir yeri vardır. Dışarıdan gelen yolların birleşip İzmir'e girebildiği tek geçiş yoludur.

CAMİİLERİ :

BAŞÖRÜK (HACI HÜSEYİN) CAMİİSİ : 1602'de Hacı Hüseyin tarafından yaptırılan cami Anafartalar caddesindedir. 1774 ve 1880'de onarım görmüştür. Altı dükkan ve depolarla kaplı, tek kubbeli bir camidir. Üç kubbeli son cemaat yeri olan taş bir yapıdır.

HİSAR CAMİİ : Çarşı içinde Hisar önündedir. Bazı kaynaklar bir latin kilisesi iken camiye çevrildiğini, bazıları ise 1598'de Yakut Bey tarafından yaptırıldığını öne sürer. İzmir'in en büyük ve görkemli camisi olan bu yapı, depremlerden zarar görmüş birçok kez onartılmıştır. 7 kubbeli son cemaat yerine sahip olan cami tek kubbelidir.

KESTANE PAZARI CAMİİ : 1663 yılında Eminoğlu Hacı Ahmet aga tarafından yaptırılan cami çarşı içindedir. İki katlı olan yapının altında dükkanlar vardır. İki merdivenle avlusuna çıkılır. Üç kubbeli olan son cemaat yeri cemekan ile çevrili yapı tek kubbelidir.

KEMERALTI CAMİİ : Anafartalar caddesindedir. 1671 yılında Yusuf Camazâde Ahmet Ağa yaptırmıştır. Tek kubbeli olan yapının son cemaat yeri cemekanla kaplıdır.

KIZIL ÇULLUK SU KEMERLERİ : Şirinyer'de Kemerçayı üzerindedir. Geç Romalılar tarafından Kadifekale'deki eski İzmir'e su getirmek için yapılmışlardır. Osmanlılar tarafından birçok kez onarılan üç katlı kemer dizisinden sadece derenin iki yakasındaki parçası kalmıştır.

KADİFEKALE : İzmir'in ikinci kez kurulduğu Pagos dağı eteklerindedir. Lysimakhos devrinde yapılmıştır (M.Ö III yy.). 1402'de Timur ordularının, 1688'de de depremin yıktığı kaleden günümüze, güney duvarları ile batıdaki beş kulesi kalmıştır. Kale içinde kemerli büyük bir sarnıç kalıntısı vardır.

KERVANLAR KÖPRÜSÜ : Şimdiki Kemer mevkiinde, yarı kurumuş Melez deresinin geçtiği yerde bulunan kemerli bir köprüdür. XVIII-XIX yy şehir hayatında önemli bir yeri vardır. Dışarıdan gelen yolların birleşip İzmir'e girebildiği tek geçiş yoludur.

CAMİLERİ :

BAŞURAK (HACI HÜSEYİN) CAMİSİ : 1602'de Hacı Hüseyin tarafından yaptırılan cami Anafartalar caddesindedir. 1774 ve 1880'de onarım görmüştür. Altı dükkan ve depolarla kaplı, tek kubbeli bir camidir. Üç kubbeli son cemaat yeri olan taş bir yapıdır.

HİSAR CAMİİ : Çarşı içinde Hisar önündedir. Bazı kaynaklar bir latin kilisesi iken camiye çevrildiğini, bazıları ise 1598'de Yakut Bey tarafından yaptırıldığını öne sürer. İzmir'in en büyük ve görkemli camisi olan bu yapı, depremlerden zarar görmüş birçok kez onartılmıştır. 7 kubbeli son cemaat yerine sahip olan cami tek kubbelidir.

KESTANE PAZARI CAMİİ : 1663 yılında Eminoğlu Hacı Ahmet aga tarafından yaptırılan cami çarşı içindedir. İki katlı olan yapının altında dükkanlar vardır. İki merdivenle avlusuna çıkılır. Üç kubbeli olan son cemaat yeri cemekan ile çevrili yapı tek kubbelidir.

KEMERALTI CAMİİ : Anafartalar caddesindedir. 1671 yılında Yusuf Camazâde Ahmet Ağa yaptırmıştır. Tek kubbeli olan yapının son cemaat yeri cemekanla kaplıdır.

ŞADIRVAN CAMİİ : 1636 yılında Bıyıklıoğlu Mahmut tarafından yaptırılan cami Çarşı içindedir. Ünlü şadırvanı nedeniyle bu adı ile anılır. 1815'de onarılan yapı iki katlıdır. Alttaki dükkanlar büyük bir çarşı oluşturmaktadır. Avlulu ve tek kubbeli bir camiidir.

Diğer tarihi değeri olan camiler : Faik Paşa Camii, Aliğa Camii, Hatuniye Camii, Cırap Kapı Camii, Konak (Yalı) Camii, Kurşonlu Camii, İkiçeşmelik Camii, Tilkiliz Camii ve Salepçioğlu Camii'dir.

ÖNEMLİ HANLARI

Kızlarağası hanı, Mirkelam hanı, Çakaloğlu hanı, kötü durumda olsa bile bütünüyle kalmış durumdadır. B.Karaosmanoğlu ve Selvili han ise kısmen kalmış hanlardır (54).

YEŞİLDİREK HAMAMI : Anafartalar caddesindedir. Bugün restore edilerek çarşı olarak kullanılmaktadır.

İZMİR SAAT KULESİ : Konak alanındadır. 1901'de sadrazam Küçük Said Paşa, II.Abdülhamit'in tahta çıkışının 25. yılı için yaptırmıştır. Üç mermer basamakla çıkılan taban üzerinde 25 m'dir. Kaidesini oluşturan odanın dört köşesinde çeşmeler vardır. Dış yüzü kabartmalarla süslüdür.

HÜKÜMET KONAĞI : 1868-72 yıllarında inşa edilen yapı Konak alanındadır.

ATATÜRK ANITI : Efes otelinin önündeki meydandadır. 1932'de İtalyan heykeltıraş Pietro Canonica tarafından yapılmıştır. İzmir'in Atatürk'e gönül borcu için dikilmiş bir Atatürk heykelidir.

Bütün bu yapılar yanında İzmir'de birçok kilise binası ve havra vardır (55).

(54) Daha fazla bilgi için bkz. Bölüm IV

(55) "Tarihi yapılar konusunda kaynak olarak, Yurt Ansiklopedisi ve İzmir İl Yıllıkları kullanılmıştır"

III.BÖLÜM : KONAKLAMA VE TİCARİ AMAÇLI HAN BİNALARININ TARİHİ GELİŞİMİ

III. 1. TİCARET VE KONAKLAMA OLAYI İLE BUNLARA BAĞIMLI OLARAK GELİŞEN HAN MİMARİSİ

Tüccarların, kervanların, mal ve hayvanları ile birlikte sığınmasına, yatıp kalkıp ihtiyaçlarının giderilmesine olanak tanıyan, şehirde veya kervan yolları üzerinde yapılan büyük ticari yapılara kervansaray veya han adı verilir. Türk sivil mimarisinde, kesintisiz bir sürekliliğe sahip kurumlaşmış mekan yapıları olarak yer tutarlar (1).

Han ve kervansaray adı birbirinin yerine kullanılsa bile mimari ve fonksiyonel açıdan farklılıkları vardır. İkiside ticari amaçla yapılmıştır. Fakat hanlar, gelişen ve değişen ticari hareketler sonucu daha çok şehirlerde yapılan ve kâr amacı güden yapılardır. Kervansaraylar ise kâr amacı güdmeyen, emniyetle konaklama ve ihtiyaçları gidermek maksadıyla kervan yolları üzerinde yapılan, bu amaçla bünyesinde, hamam, çarşı, ahır, nalbant gibi elemanlar bulunan dayanıklı, emniyet verici yapılardır. Şehir hanlarında ise yalnızca küçük ölçekte bir ahır bulunur. Mimari ve nispet küçülür, değişir, kale görünümü yok olur (2).

(1) Mustafa CESAR, *Türk Tarihinde Kervansaray*, Ankara , 1981, *Türk Tarih Kurumu Basımevi*, s.931

"Bu yapılar yörelere göre Rıbat, Mihmansaray gibi başka adlar da alabilirler"

"Rıbat adına Karahanlı, Gazneli, B.Selçuklu kervansaraylarına rastlıyoruz. Anadolu Selçuklu'da bu ad kervansaray ve hana dönüşmektedir.

(2) a.g.e. S. 931

Kelime olarak farsça kökenli olan han ve kervansarayların uzun ömrünün başlangıcı olarak belirli bir tarih söylemek mümkün değildir. Han ve kervansarayların orijini olarak karşımıza Karahanlı Rıbat'ları çıkar. Arapça olan rıbat sözcüğü bir müddet kervansarayı ifade etmek için kullanılsada, kervansaray Arap değil Orta Asya kaynaklıdır. Kervansarayların rıbat şeklinde adlandırılması, askeri amaçla yapılan Arap Rıbatları ile kervansaraylarda güvenlik ve savunmaya ait özelliklerin ortaklık göstermesindedir (3).

Orta Asya'da ticaret yolları üzerinde gördüğümüz Arap rıbatlarına benzer ticari yapılar, kervansarayların proto tipini teşkil ederler. Bu yapıların doğuşunu tarihi ipek yolu hazırlamıştır. Bu yolun birçok yerinin göçebe bölgelerinde oluşu, emniyet sorununa eğilmek sureti ile kervansarayları belirli ihtiyaçlara cevap verecek biçimlemeye götürmüştür. XI yy'dan sonra kervansarayın gerçek sahibi Türklerdir. Zira bu dönemde kervansaray rıbat mahiyetini kaybedip tamamen ticari amaca yönelmiştir.(4).

III.1.1 KARAHANLI, GAZNELİ VE BÜYÜK SELÇUKLU KERVANSARAYLARI

Han ve kervansarayların ilk örnekleri Gazneli ve Karahanlı rıbatları olarak karşımıza çıkar. 1078-79 tarihinde Buhara-Semerkant yolu üzerinde yaptırılan Rıbat-ı Melik bulunabilen ilk cinslerden birisidir. (Diğer örnek : Dehistan, Akçakale, Dayhatun kervansarayları)

Kervansaray yapılarında, Karahanlılardan itibaren anahatları onlardan sonra fazla değişmeyen bir plan şeması uygulandığı görülür. Bu şemanın daha sonraki Türk kervansaraylarına etkileri büyüktür. Kervansaray tarihi süreç içinde bir takım değişim ve gelişime uğramıştır. Fakat onların kuruluşundaki temel faktörler belirli yönde şekillenmiştir.

- Can ve mal güvenliği açısından korunma faktörü ön planda olduğundan, kale formlu, emniyet verici, masif ağır kütleli yapılardır.

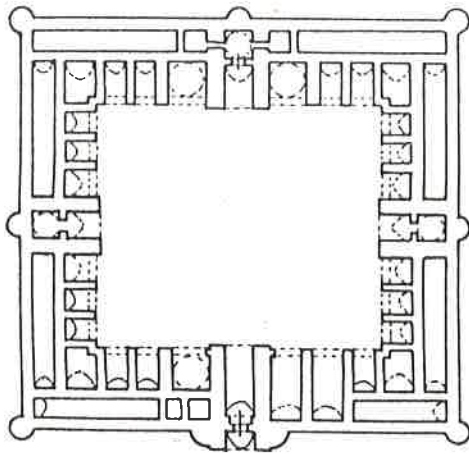
(3) "İlk Arap rıbatları önceleri dini sonraları askeri amaçla yapılmıştır"

(4) Cesar, s. 932 "Cesar Orta Asya'da Karahanlı ve Selçuklu Kervansaraylarının proto tipi olacak plan şemasının VIII yy'dan sonra oluşabileceğini, zira böyle büyük bir planlamanın bir gelişimden geçmiş olması gerektiğini söyler"

- Yerleşme bölgelerinden uzakta olduğu için bir takım ihtiyaçlara cevap verecek birimleri içerir (Nalbant, ahır, hamam, baytar, esnaf gibi) bünyesinde mutlaka bir su unsuru vardır.

- En önemli ortak özellikleri orta avlusu ve etrafındaki revak düzenidir.

- Ticaret yolları üzerinde yapılmışlardır. Aralarındaki mesafe deve yürüyüşüyle 9 saat (40 km)'dir.

(Pl.5) Rıbat-ı Mahi, Plan

Bulunabilen en eski kervansaray örneklerinden biride 1019-1020 tarihinde Gazneliler tarafından yaptırılmış olan Rıbat-ı Mahi'dir(5)(Pl.5).

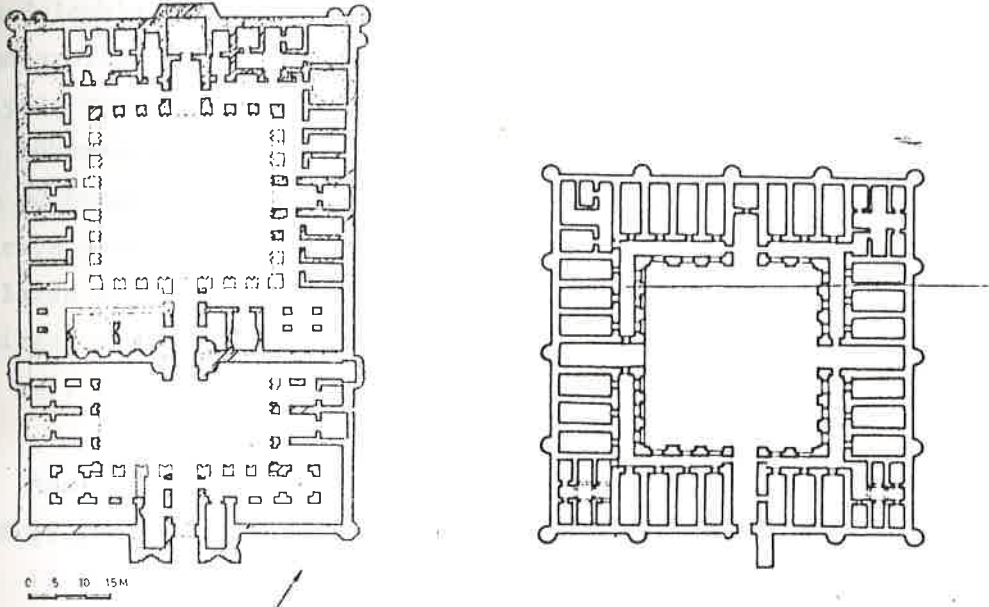
Gazneliler Karahanlı mimari geleneğini sürdürmüştür. Fakat B.Selçukludan evvel dört eyvanlı, avlulu şeması ve eyvan kubbe birleşimine ilk Gaznelilerde rastlarız. Bu özellik Karahanlı mimarisi ile B.Selçuklu mimarisi arasında bir bağlantı teşkil etmektedir (6).

B.Selçuklu kervansaray mimarisinde yeni bir özellik yoktur. Eyvanlı revaklı avlu düzeni ve eyvan kubbe bağlantısı sürer.

(5) Ceyhan GÜRAN, *Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi*, Vakıflar Genel Md. yayl., 1978, s.3

(6) a.g.e, s.3

XI-XII yy'da oldukça fazla kervansaray yapılmıştır. Bu kervansaraylarda ana inşaat malzemesi kerpiç, kerpiç-tuğla, çoğundada tuğladır. Genellikle kare planlıdır. Rıbat-ı Anurşirvan, Rıbat-ı Şerif (Pl.6) ve Rıbat-ı Zarfarani kervansarayları B.Selçuklu kervansaraylarından birer örnek olarak gösterebiliriz.(7).

(Pl.6) Rıbat-ı Şerif, Rıbat-ı Anurşirvan, plan

III.1.2 ANADOLU SELÇUKLU KERVANSARAYLARI

Selçuklular tarafından Anadolu'ya getirilen kervansaraylar daha sonraları Türklerden başka İslam topluluklarınca yapılmış, fakat Selçuklu kervansaraylarının dışına çıkmamıştır. Oysa Anadolu Selçukluları ve sonrasında, zamana, inşa edildiği yerin şartlarına göre değişen bir bünye ve hüviyete sahip olmuştur (8). Kervansaray en gelişmiş şekline bu devirde ulaşmıştır.

Anadolu Selçuklu ve Osmanlıların farklı yer, anlayış ve birikimleri, kervansaraylara bazı farklı ilave fonksiyonlar ve yeni tipler getirmişse de temel prensipler aynı kalmıştır.

(7) Oktay ASLANAPA, *Türk Sanatı*, İstanbul, 1984, Remzi yayınevi s. 86-89.

(8) Cesar, s.935

A.Selçuklularını XII yy II. yarısına kadar savaş ve mücadeleler yüzünden yapı faaliyetinde bulunmamışlardır (Kervansarayların yapımında genellikle XIII yy'dadır). Bu devirde Akdenizle doğu arasında önemli bir transit ticaret hattı geçmekte ve önemli ticaret merkezleri oluşmaktadır. (Konya-Sivas-Amasya vb) Ticaret yollarının A.Selçuklularının eline geçmesiyle, ticaretin gelişmesinden büyük bir ekonomik fayda sağlayan Selçuklu sultanları ve emirleri tarafından bu yollar üzerinde kervansaraylar yaptırılmıştır. Ticaret amacıyla kurulmuş, o devirde daha ziyade han adı ile anılan yapılar ücret karşılığı çalışırken, Selçuklu hükümdarları tarafından, ticareti çekmek amacıyla vakıf olarak yapılan bu binalarda üç gün bedava kalınır, bakım ve ihtiyaçlar sağlanır, saldırıya uğrayanların kayıpları ödenirdi (9). Kervanlar sadece kervansaraylarda değil, yollarda da devletin güvencesi altında tutuluyordu. Bu ticari yapılar menziller boyunca eşit aralıklarla sıralanmıştır (40 km.)

Anadolu Selçuklularında kervansarayların genelde üç tip üzerinde yapıldığı gözlenmektedir.

1) AVLULU TİP : En erken örneklerdendir. Konya-Güney sahili yollarda rastlanır. Üstü açık merkezi bir avlu etrafında, revaklı bir düzendir. Revaklar içinde, hayvan yükleri ve yolcular için gözler vardır. Avlu hayvanlar için kullanılan mekandır. Örn ; Emdir Han (Pl.7).

2) AVLUSUZ TİP : Anadolu'da geliştirilen bir tiptir. Avlusuz ve birbirine paralel nefler halinde paye, sütun ve kemerlerin ayırdığı hol-lerden oluşur. Nef sayısı 1-5 arasında değişir. Örn ; Şerefza Han(Pl.7).

3) KARMA TİP : Bu tipi kendi içinde ikiye ayırabiliriz.

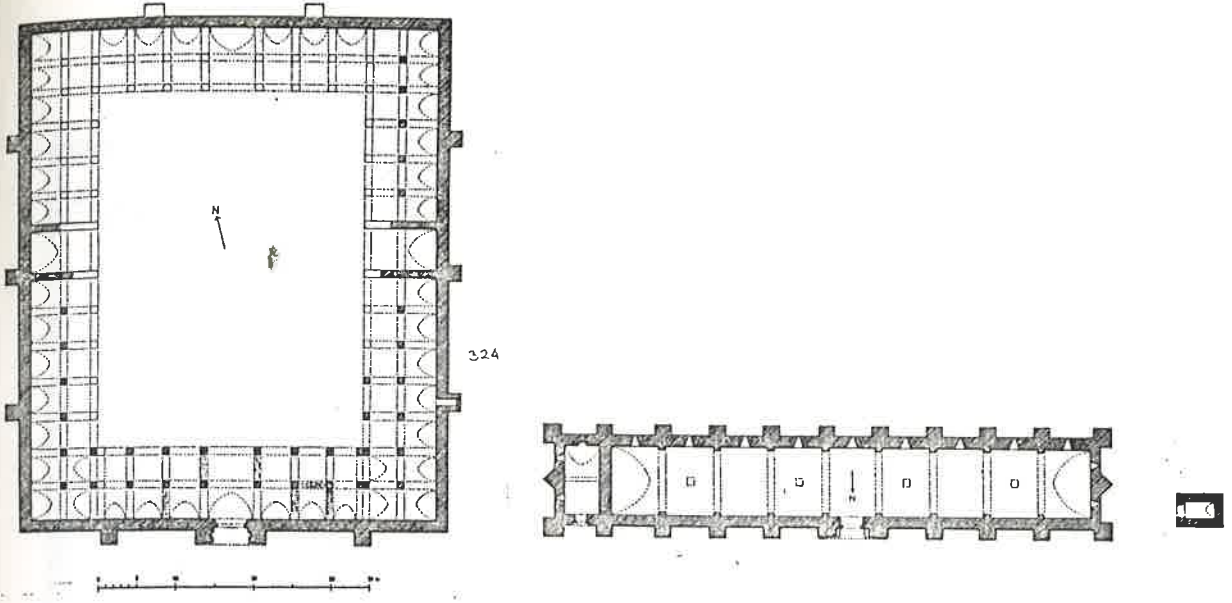
a) 1 ve 2. tipin uç uça eklendiği tip. Örn ; Sultan han, Zazadin han

b) 1 ve 2. tipin iç içe girdiği tip. Örn ; Alara Han (Pl.8)

Anadolu Selçuklu kervansaraylarının genel özelliklerini sıralayacak olursak ;

- Güçlü sağır duvarları, payanda ve kuleleri ile emniyet verici, masif görkemli yapılardır.

(9) Güran, s.6

(Pl.7) Emdir Han, Şerefza Han, Plan

- Genelde merkezi bir avlu çevresinde eyvanlı revak düzeni yer alır.

- Görkemli, sağlam bir girişi vardır. Cepheadeki tüm süsleme yalnız bu taş kapılardadır.

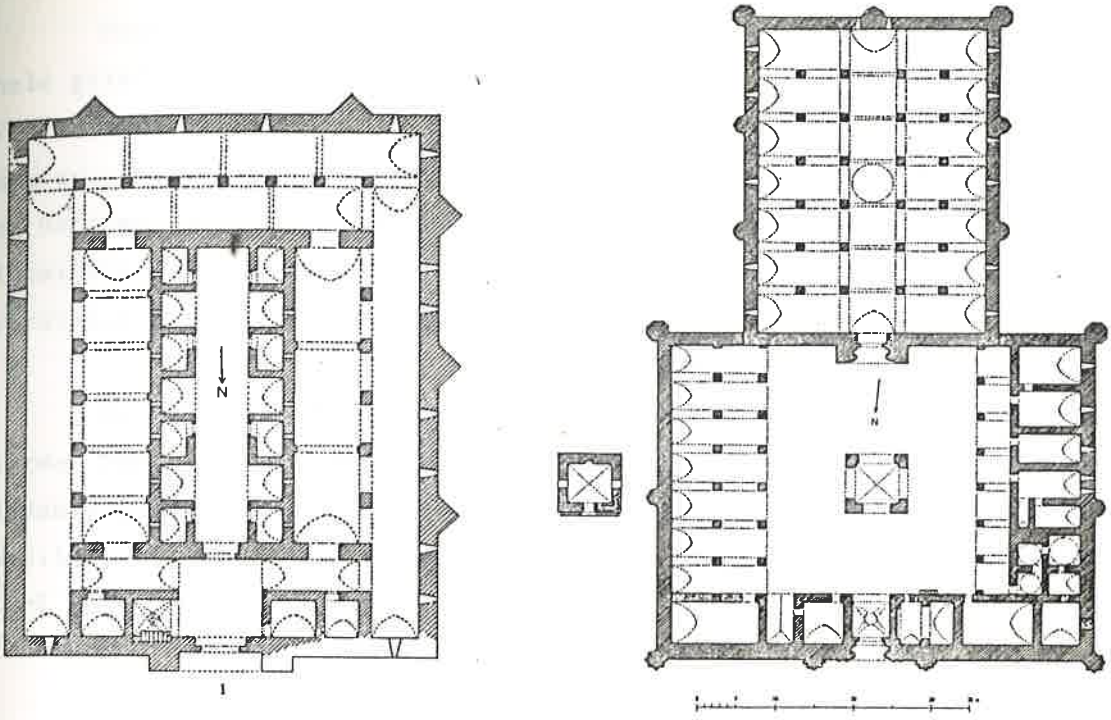
- Büyük kervansaraylarda, avluya açılan özel daireler, hamamlar, nalbant, baytar gibi elemanlar, hanın girişinde de idareci odaları vardır. Çoğunlukla avlunun ortasında taş dekorlu köşk mescit bulunur. Su unsuru (çeşme, havuz) kervansarayların vazgeçilmez bir elemanıdır.

- Karahanlı-Gazneli-B. Selçuklu kervansarayları kerpiç, kerpiç-tuğla, tuğla malzemedен oluşmalarına karşın, A.Selçuklu kervansaraylarında yöresel malzeme taştır (Emniyet açısından)

- Mekanlar dışa kapalıdır. Mazgal biçimli pencereleri vardır.

- Açık mekanlarda hayvanlar, kapalı mekanlarda ise peykeler üzerinde yolcular barınmaktadır.

Avlusuz ve diğer karma tipli kervansaraylardaki bazı değişiklikler haricinde dışa kapalı merkezi avlu ve revaklı düzen XIX yy'la kadar sürmüştür. Ana plan şeması bozulmamıştır.

(Pl.8) Alarahan, Sultan han, Plan

III.1.3 OSMANLI DEVRİ HAN VE KERVANSARAYLARI

Anadolu Selçuklular'ın hüküm sürdükleri bölgelerde uzakdoğu, bil-hassa Hint ve Çin ticaret yollarını Anadolu'ya bağlayan ticaret yolları üzerinde kurdukları mükemmel kervansaraylara Osmanlılarda birçok kervansaray ve han yapıları ilave etmiştir (10).

Erken devir Osmanlı kervansaraylarında büyük ölçüde A.Selçuklu etkileri görülür. Fakat A.Selçuklu kervansarayları Osmanlı kervansaraylarından sayıca çok, nitelikçe daha düzgündür. Çünkü A.Selçuklu zamanında Anadolu'da politik denge olmadığından, geceleri barınılacak mekanların güvenli olması gerekmektedir. Bir başka neden ise doğu-batı ticaretinin tümünün meydana getirilen ve düzenli şekilde çalışan bu yol ağı üzerinde yapılmasıdır.

(10) Feridun AKOZAN ; *Türk Han ve Kervansarayları*, Güzel Sanatlar Fak. Türk Sanatı Tarihi Ens. yayl. 1 İstanbul, 1963, s.3

Osmanlı devrinde politik denge kurulmuş, iç emniyet daha güvenli hale gelmiştir. Deniz yolları ise eskiye oranla daha kullanılır haldedir. Yeni ulaşım yollarının yapılması ile eski ticaret yolları bu yönlere kaymıştır. Bu nedenlerden dolayı Osmanlı hanları, Anadolu Selçuklu hanlarına nazaran daha az sayıda yapılmış, yapılanlarda daha çok şehirlerde toplanmıştır. Hanlar kıtalararası ticaretten çok imparatorluk ticaretine yarayacak biçimde düşünülmüştür (11).

Selçuklu ve Osmanlı hanları yola ilişkin yapılar olarak görülse-lerde, Osmanlı hanları yolcuların ihtiyaçlarını ve yol güvenliğini sağlayan yapılar olmaktan çok ticari amaçların ön plana alındığı şehiriçi yapıları olarak gelişmişlerdir. Genellikle vakıf olarak yapılmış, gelirleri cami ve külliyele aktarılmıştır.

Plan ve mekan olarak, kare veya kareye yakın bir avluyu çeviren revaklı sistem veya sadece kapalı bir mekan oluşturan (avlusuz) nefli sistem kullanılmıştır. Osmanlı han mimarisinde gördüğümüz en önemli özellik düzgün form arama endişesinin yok olmasıdır. Özellikle şehiriçi hanlarında katı formlar terk edilerek arsa ve yola göre şekillenmeler başlamakta, ihtiyaçlara geniş ölçüde cevap verebilmek amacıyla, hayvan ve insanların barındığı mekanlar birbirinden koparılmaya çalışılmakta, revaklı avlu gerisinde yolcular için odalar yapılmaktadır (12).

Osmanlı devri han mimarisinde, özellikle 16-17 yy'larda avlulu şema esas olmakla birlikte kat sayıları artmıştır. Bu önceleri 2, sonraları 3-4'e kadar çıkmaktadır. Cephelerde ise sadelik ısrarla aranmakta, kale fonksiyonu ve görünüşünden uzaklaşmaktadır. Yapının dışla ilişkisi artmış, içe dönük planlamadan vazgeçilerek cephelerde de dükkanlar yapılmaya başlanmıştır. Hanlar artık ticari bir karakter taşımaya başlar. Kervansaraylardaki askeri yön bitmekte yalnızca barınma eylemini sürdürmektedir. Bu devirde hanların tek bir yapı olmaktan çıktığını daha çok ticari merkezlerde ve külliye içlerinde yer aldıklarını, hatta bazen

(11) İsmet İLTER, *Tarihi Türk Hanları*, Ankara, 1969, K.G.M. Matbaası, s.8

(12) Güran, s.9-10

yapı gruplarının merkezi olduğunu görüyoruz (13).

Osmanlı imparatorluğunda şehir ve ticaret hayatının ön plana çıkması ile şehir hanlarında farklılaşmalar başlamış, ticaretin ve pazarların önemli merkezleri olmuşlardır. Artık sadece gece konaklanan yerlere değil, ticari hayatın büroları olarak kullanılmaktadır. Üst kattaki otel fonksiyonu yerini yavaş yavaş bürolara verir. Fakat şehirler arası han ve kervansaraylar A.Selçuklu prensiblerini hala sürdürmektedir.

Merkezi avlulu han yapılarında zemin kat, depo ve servis amacıyla kullanılmakta, üst kattaki revaklı galeriye açılan odalar ise yolcular tarafından kullanılmaktadır. İçinde bir ocak ve dolaplar (raflar) bulunan oda iyi ışıklandırılmıştır. Odanın zemini halı veya kilimle kaplıdır. Yataklar yolcuların kendisine aittir.

Avluya, üst katlara çıkan merdivenin açıldığı bir geçitle geçilir. Avlu ortasında bir çeşme, havuz veya kibleyi gösteren bir namazgâh bulunur. A.Selçuklu kervansaraylarının avlusunda her zaman bir mescit bulunurken bu durum Osmanlı hanlarında yok olmaya başlar, ancak şehir hanları bünyesinde ortaya çıkar (14).

Örtü sistemi tonoz ve kubbedir. Çatı çoğunlukla kurşunla kaplı, saçakları ise kirpi saçaktır. Malzeme olarak genellikle taş ve tuğla kullanılmıştır. Cepheler taş veya tuğla hatıllı taş duvardır. Örtü sistemi ve kemerlerin malzemesi genellikle tuğladır. Sivri kemer çoğunlukla kullanılan bir elemandır.

Giriş portali önceki devirlerdeki gibi ihtişamlı değildir. Boyutlar insan ölçülerine daha yakındır. Hacimler daha küçük ve sadedir.

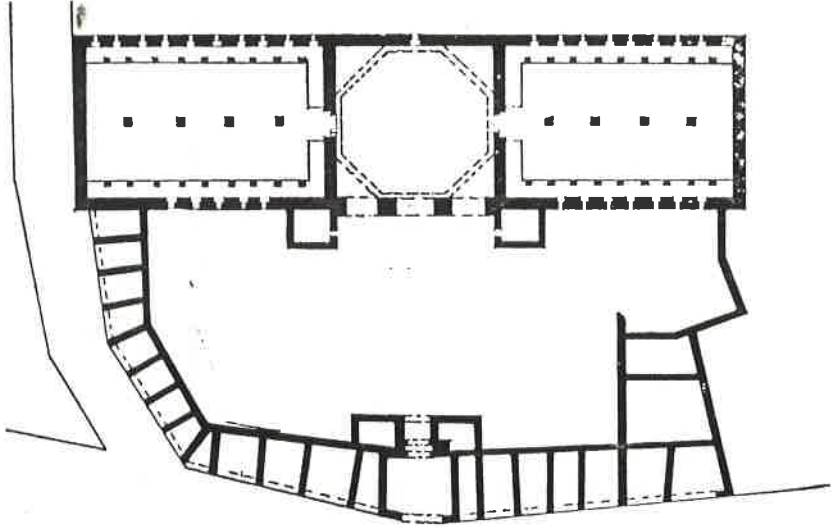
Yukarıdaki bilgilere dayanarak Osmanlı devrinde üç tip han yapıldığını söyleyebiliriz.

(13) Cesar, s.938

(14) Güran, s.11-12

"İlk Osmanlı Şehir Hanları Bursa'da yapılmıştır"

1) AÇIK AVLULU (Revaklı) TİP KERVANSARAYLAR : Bu plan mimari yönden büyük bir gelişmedir. Yapı iki bölümdür, Servis ve hayvanlara ayrılan alanlar, yolcu ikametinden tamamen ayrılmıştır. Örn ; Sivas Yeni han, Edirne Ekmekçizade Ahmet Paşa Han (Pl.9).

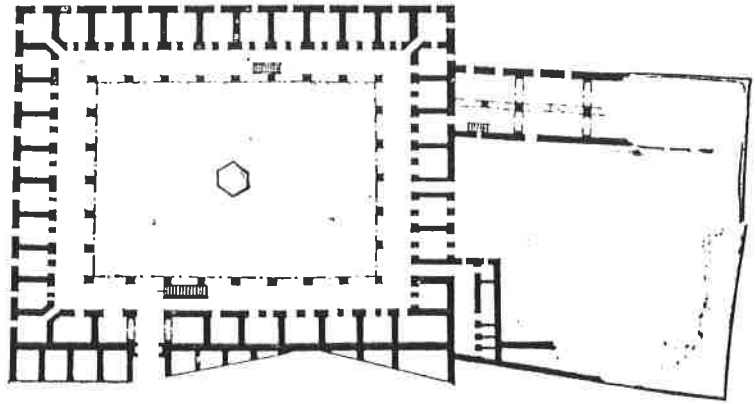
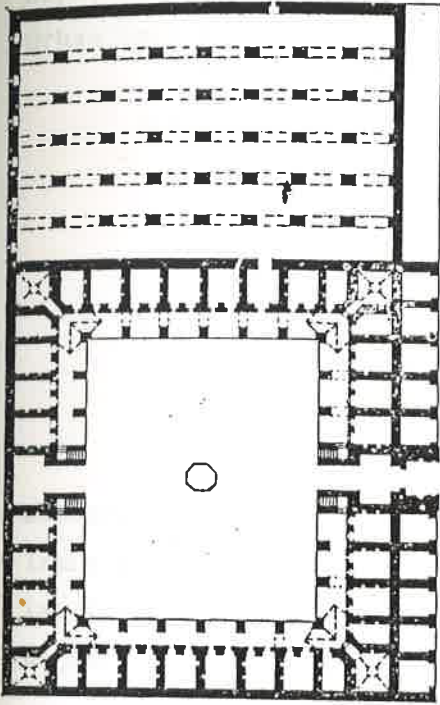
(Pl.9) Edirne-Ekmekçioğlu Kervansarayı (17.yy)

2) AVLUSUZ KAPALI (Nefli) TİP KERVANSARAYLAR : Tek hacimli, tek katlı ve tek kapılıdır. Kare veya dikdörtgen formdadır. İnsanlar ve hayvanlar aynı mekanı kullanmaktadır. Orta bölüm hayvan ve yükler için, kenar ise peykeler halinde yükseltilerek yolcuların kullanımı için ayrılmıştır. Pencereleer yüksek ve dardır. Örn ; Lüleburgaz ve Sokullu kervansarayları.

3) ŞEHİR HANLARI : Diğerlerine göre daha gelişmiş yapılardır. Genellikle iki katlıdır. Zemin kat servis, üst kat ise yolcuların ikametine ayrılmıştır (Üst kat sonraları büro olarak kullanılmaya başlar). Avlunun etrafını her iki kattada revaklı bir galeri çevirmektedir. Şehir hanları kendi bünyesinde üçe ayrılır.

- Tek avlulu hanlar : Ahır kısmı avluya bitişik ayrı bir bölüm halindedir. Örn: Diyarbakır Deliller Hanı (Pl.10), Mardin Hanı.

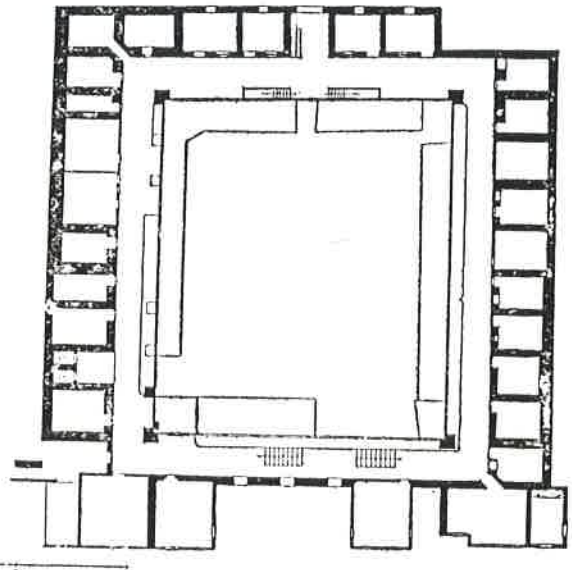
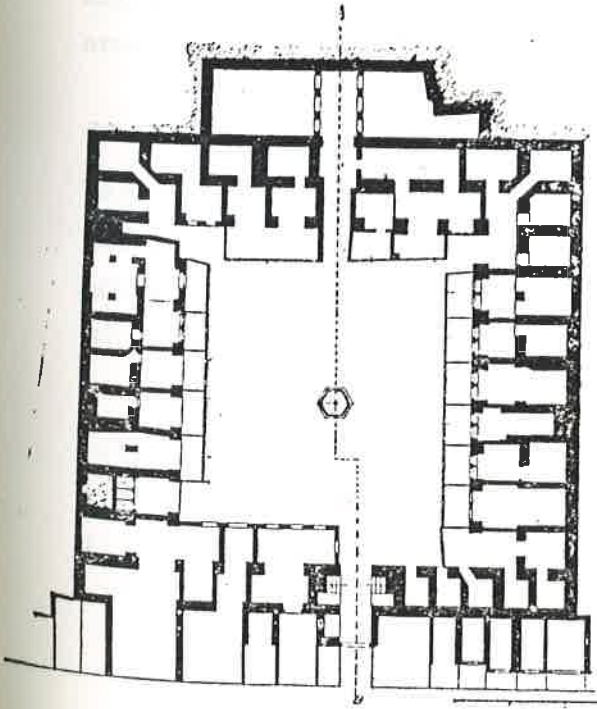
- İki avlulu hanlar : Daha gelişmiş bir plandır. Avlulu ikamet kısmı gibi hayvanlara ayrılan bölümde avlulu ayrı bir bölümdür. Örn: Bursa Koza, Edirne Rüstempaşa Hanı (Pl.11),

(Pl.10) Diyarbakır Deliller Hanı

(Pl.11) Edirne Rüstempaşa Hanı

- Ticaret hanları : Geç devirlerde özellikle İstanbul'da gelişmiştir. İçinde ikamet yoktur. Revaklı avlulu ve çok katlıdır. Alt katlar

(Pl.12) Bursa Emir Hanı, Plan

depo, üst katlar büro olarak kullanılmaktadır. Örn : Bursa Emir Hanı(Pl.12) Orhan Gazi Hanı (15).

III.2 BATI ANADOLU'DA ULAŞIM VE KERVAN YOLLARI İLE TİCARETİN GELİŞMESİ ; BU TİCARİ HAREKETLERE BAĞIMLI OLARAK GELİŞEN HAN MİMARISI

III.2.1 OSMANLI İMPARATORLUĞUNA KADAR BATI ANADOLU'DA OLUŞAN KERVAN YOLLARI VE TİCARETİN GELİŞİMİ

İzmir şehrinin kurulduğu yerin coğrafya şartları İzmir'i kurulduğu zamandan beri bir ticaret şehri yapmış ve bu özelliğini daima korumuştur. İzmir şehrinin batıya açılan kapı hüviyetini kazanması, Anadolu'daki yollar ile yakından ilgilidir. Kent uzun mesafe kervan yollarının hedefidir. Bu akslar İzmir'i geliştirir. Ona ticari hüviyet verir.

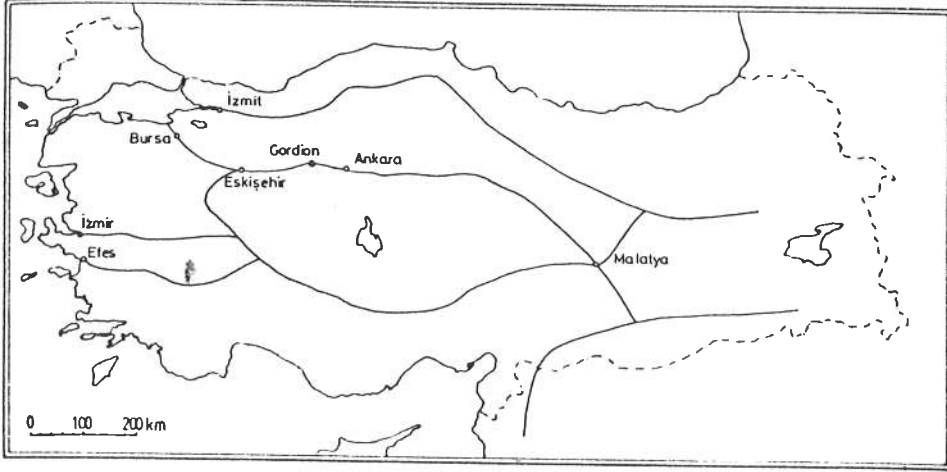
Anadolu'da ilk yolu Hititlerin yaptığı kabul edilirse (M.Ö 2000), sonradan yapılan yolların bu şebeke üstüne oturtulmak istendiği gerçeği ortaya çıkar. Merkezi Boğazköy'de olan bu hatlar, batıda Sard üzerinden Foça ve Efes'le son bulmaktadır. Efes'e sonraları güneyden bir yol daha bağlanır. Daha geç devirlerde ise İran'luların Hitit aksları üzerine oturttuğu yolu görmekteyiz (Kral yolu) (16).

M.Ö VII-VIII yüzyıllardaki ulaşım şebekesi Ege ve Marmara'ya iki yerden açılmaktadır. Marmara noktalarından biri İzmir (İran üzerinden gelen ve kuzey Anadolu'nun ürünlerini toplayan merkez), diğeri ise Boğazköy ve Gordion gibi önemli merkezlerden gelen yolun varış noktası olan Bursa'dır. Ege sahillerine giden diğeri iki yoldan birisi İzmir'e diğeri Foça'ya ulaşmaktadır (17) (H.5).

(15) Güran, s.17-18

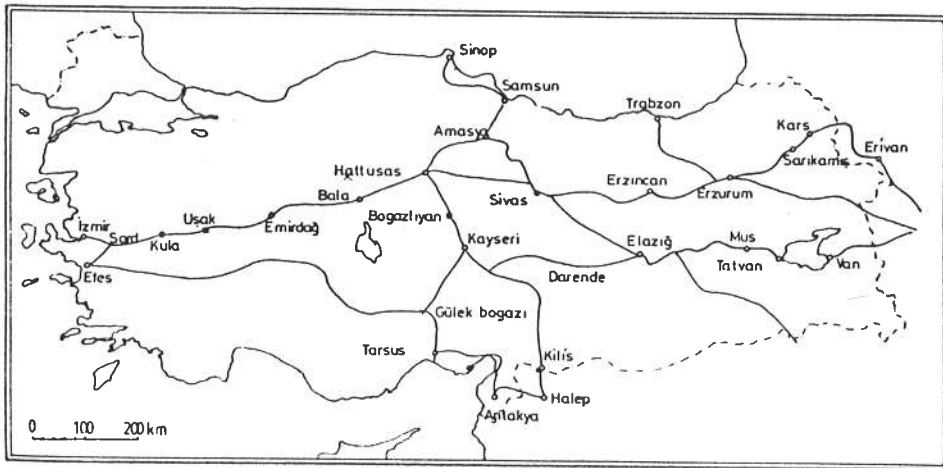
(16) Atay, Tarih İçinde İzmir, s.9

(17) "Antik İzmir kentine ulaşan yol hakkında kesin bilgi bulunamamıştır" Çınar ATAY, "Cumhuriyet Öncesi İzmir Kentinde Haberleşme-Ulaşım-Etnik Gruplar Konum Değerlendirilmesi ve Günümüzün Yapısına Yansımalar" basılmamış Doktora tezi, İzmir, 1979, s.6

(H.5) M.Ö VII-VIII yy Anadolu'yu aşan Karayolları
(Kaynak ; Birmingham J.M. 1961)

M.Ö 3000-1000 yıllarına gelindiği zaman Anadolu yol sisteminde bir değişme görülmez. Sadece yol ağı biraz daha yaygınlaşmıştır. Bununla beraber Ege'ye ulaşan yollar belirli hatlar içinde kalmıştır (H.6). Güney ticaret yolunun yapımından sonra İran ve Ege limanları arasındaki ticaret (İzmir, Efes) önem kazanır. Fakat güney yolunun ihtiyaçlara karşılık verememesi nedeniyle fazla kullanılmadığını, kuzey yolunun (Kral yolu) daha uzun olmasına rağmen sağladığı kolaylıklar nedeniyle tercih edildiğini görmekteyiz. Bu devirde Orta Asya'dan gelen malların bir kısmı Samsun yolu ile Karadeniz'e açılmakta bu şekilde karayolu ile

(H.6) M.Ö 3000-1000 yıllarında Anadolu'yu aşan karayolları(Kral yolu)
Kaynak : Chesler C. Burdick 1951)

III.2.2. OSMANLI İMPARATORLUĞU DÖNEMİ BATI ANADOLU KERVAN YOLLARI VE GELİŞEN TİCARET;BU TİCARİ HAREKETLERE BAĞIMLI OLARAK OLUŞAN İZMİR TİCARİ MERKEZİ VE HAN YAPILARI:

Osmanlılar İzmir ve Ege'yi buhalde buldular. İstanbul'u ellerine geçirmeleri ile beraber Bizans yol sisteminide benimsediler.Ancak Ege yine İzmir'e bağlı kaldı. Marmara ve doğu yolları İstanbul'a yönelikti. Karadeniz ve Orta Anadolu hatları İzmir'e pek şans tanııyordu.

Osmanlı idari sistemindeki rahatlık ve Ege'nin nispeten zengin tarım alanlarına sahip olması doğu yollarını yavaş yavaş İzmir'e bağladı. Bu dönemde İzmir kendi ticari bölgesini kontrol amacıyla birçok kısa mesafe yolu yaptırdı. Böylece hemen her üretim merkezini kendine bağlamış oldu.(26). Artık gerek tarımsal gerek tarımsal olmıyan ürünlerin tek toplanma merkezi idi. Bölge içindeki ihtisaslaşmış merkezlerden gelen ürünler sonuçta İzmirde değerlendiriliyordu. (Bergama halıları, Manisa ipeklileri,Buldan dokumaları). Bu şekilde üretim artarken nüfus ve ona paralel olarak yörenin ekonomik potansiyelide artıyordu.Bütün bu ticari hareketlerden dolayı İzmir'de uzun mesafe (menzil)hanları oluşmaya başladı(27).

III.2.2.1.XVI.yy'DA İZMİR

XVI yy'da Levant ticaretinin başlaması ile İzmir'in gelişmesi artar (28). İzmir XVII yy öncesi ufak ticari ilişkilere katılan bir liman şehri iken sadece Batı Anadolu'nun ürünlerini ihraç etmekteydi. Bu dönemde Marmara ve Karadenizde ki ticaret limanları nedeniyle önemini yitirmişti.İzmir'de ticarete konu teşkil eden mallar daha ziyade mahali ürünlerdi (zeytin,zeytin yağı,şarap,pamuk,tütün)(29).

(26) Atay "Cumhuriyet öncesi..."s.12.

(27) "XVI yüzyıl öncesi ticari yapıları hakkında kaynak bulunamamıştır.

(28) "Venedik ve Cenevizlilerin ticari hayattaki önemi büyüktür"

(29) Stewig, s.160.

XVI yy sonunda kentin ticari merkezi liman kalesi yanındaki Hisar camii ve çevresidir. XVI yy sonu XVII yy başı ticari önemin artması ile şehir, İran ipek ticareti için kurulan kervan yolunun son noktası olur.

III.2.2.2.XVII yy'DA İZMİR

XVII yy'da İran'ın ipek merkezi olan Halep, savaşlar ve yüksek vergiler nedeniyle bu özelliğini kaybetmiş, ipek ticareti Anadolu'ya yönelmiştir. Önceleri Bursa'da toplanan ipekler artık İzmir'de toplanmaya başlanır. Bu olay şehrin gelişmesine bir başlangıç teşkil eder(30). XVII yy'dan itibaren İzmir, yabancılarında ticaret için tercih ettikleri bölge olmuştur(31). XVI yy sonuna kadar Venedik, Ceneviz ve Levantenlerin elinde olan ticaret hayatı. XVII yy'da İngiliz ve Hollandalıların eline geçer. İzmir zengin hinterlandı ve saldırılara kapalı, emniyetli limanı ile büyük önem kazanır. İthalatta olduğu kadar ihracattada çeşitli Avrupa ülkelerinin rekabete girdiği bir yer olarak ün yapar.

XVII yy'da sıfırdan başlayan İzmir dış ticareti, bir yarım yüzyıl sonra Osmanlı devletinin biricik liman şehri olarak erişilmeyecek seviyeye kadar yükselmiştir(32). Tüm özellikleri ile tipik bir Akdeniz liman şehri ve yakın doğunun en işlek limanı olmuştur(33).

İzmir'deki ticari faaliyetin çoğunu, İran dış ticaretinin ihraç kapasitesi sağlamıştır. Anadolu'dan, İran'dan, Ortadoğu'dan alınan mallar kervanlarla İzmir'e buradanda Avrupa ve Akdeniz'e yollanır, oradan gelen mallar ise aynı yoldan doğuya gönderilirdi. İzmir'de daha ziyade ipek üzerine ticaret yapılmakta, İran'dan gelen ipek ve ipekliler bu şehirde pazarlanmaktadır(34).

(30) Baykara, s.94

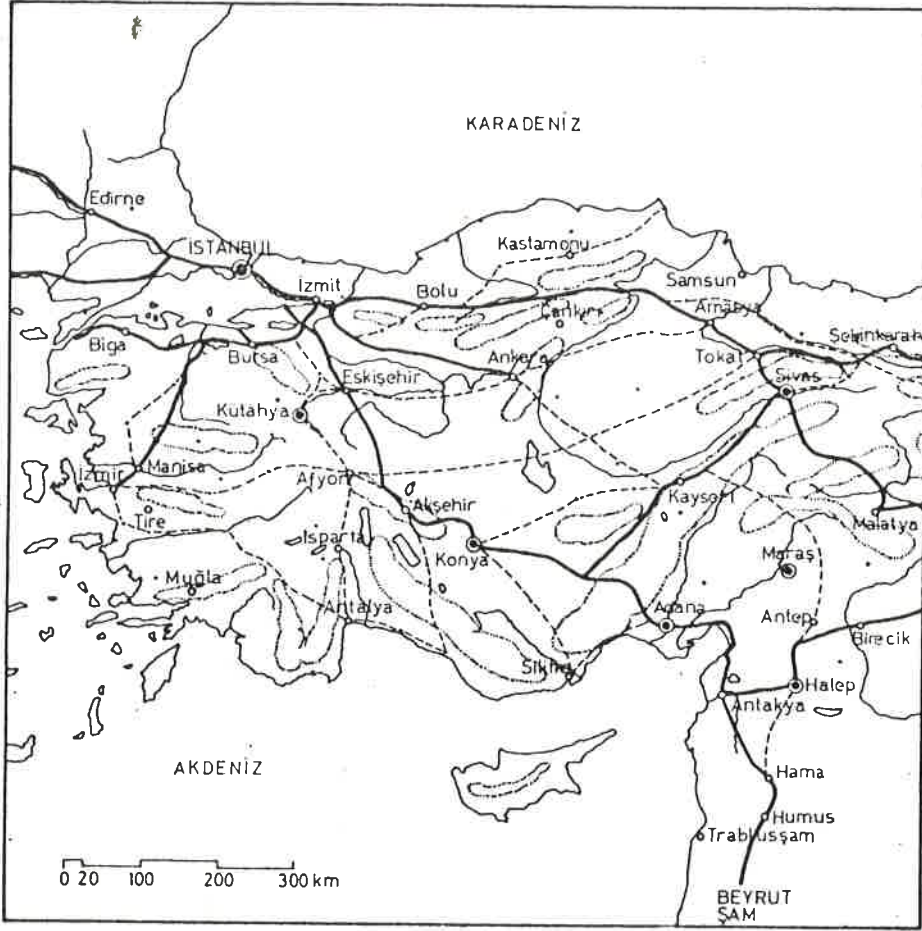
(31) "Aynı tarihlerde konsolosluklarda kurulmaya başlar" Wiener s.427.

(32) A.g.e. s.94.

(33) "Osmanlı İmp.'luğunun 2.büyük limanı olmasına rağmen İstanbul'dan çok ihracat yapmıştır"

(34) Aktepe s.106. "Bursa'dan ipek, Ankara'dan tiftik Antalya'dan orman ürünleri. Egeden yün-pamuk Halı vb.gelmektedir".

Bu devirde Tokat-İzmir halı hattıda önem kazanır.(H.9) Diğer taraftan 1645'de başlayan senelerce devam eden Girit savaşı ticari bakımdan İzmir şehrine büyük önem kazandırmıştır.

- Ana kervan ve ordu yolları
- - - İkinci derece kervan ve posta yolları
- İmparatorluk merkezi
- Eyalet merkezleri
- Sancak merkezleri

(H.9). XVII yy'da Anadolu'daki ulaşım ağı.

(Kaynak; F. TAESCHNER, Anadolu, The Encyclopaedia of Islam, 1960, C1'in eki.

XVII yy'da Anadolu'da yapılan ticari eylemlerin en önemli aracı kervanlardır. Kervan hareketlerinin düzenli bir akış içinde olması, İzmir ticari hayatının sürmesi için son derece önemlidir. Kervanlar için konaklama, malın boşaltılmasındaki kolaylık ve güvenlik çok önemli olduğundan, Osmanlı devleti XVII yy II. yarısında ticareti cazipleştirmek, özellikle ipek ticaretini çekmek ve geliştirmek için liman yakınında ticari amaçlı bazı yeni yapılar yapmıştır(35). Bu sebepten dolayı İzmir'de büyük depolama alanları ve uzun mesafe (menzil) hanları oluşmuştur. Günde ortalama 40 km yol alan kervanlar çok uzun ve fazla kapasitelidir. Normal zamanda 300-400 develik (60-70 ton yük) kervanların oluştuğu, üretimin arttığı mevsimlerde ise sayının 1000-1300'e çıktığı düşünülürse, İzmir menzil hanlarının kapasitesi ortaya çıkar(P1.13).

KENTE KERVAN YOLU GİRİŞLERİ: XVII yy I.yarısında İzmir'e gelen iki önemli kervan yolu olduğu bilinmektedir. Bunlardan birisi İstanbul ile ilişkiyi sağlayan Balıkesir-Akhisar-Manisa hattı diğeri ise Denizli-Aydın-Selçuk hattıdır.(Efes hattı)(37). Tournefort'un hazırladığı İzmir krokisinden bu yolların kente giriş noktalarını belirleyebiliriz(P1.14). Buna göre Denizli-Aydın (Efes-Kolofon) yolu kente güneyden girmekte (P1.13). İki çeşmelik hattını takiben mezarlık başı yakınından geçerek, Pazar camii yanından bit pazarı ve Demirhan'a ulaşmaktadır. İstanbul yolu olarak adlandırılan diğeri hat ise kuzeyden Kervanlar köprüsü denen tek kemerli bir köprü'den geçerek kente girer, bugünkü Basmane meydanına açılır ve burada bir durak oluştururdu(XVIII yy başında burası İzmir'in deri ticaretinin merkeziydi) Basmane'den keçeçiler yolu ile mezarlık başına ulaşır, burada Aydın üzerinden gelen yol ile birleşerek Demir hana gidilirdi(38)(P1.13).

(35) Necmi ÜLKER, "The Rise of İzmir" yayınlanmamış doktora tezi, Michigan 1974, s.71.

(36) Atay, "Cumhuriyet öncesinde..." s.2).

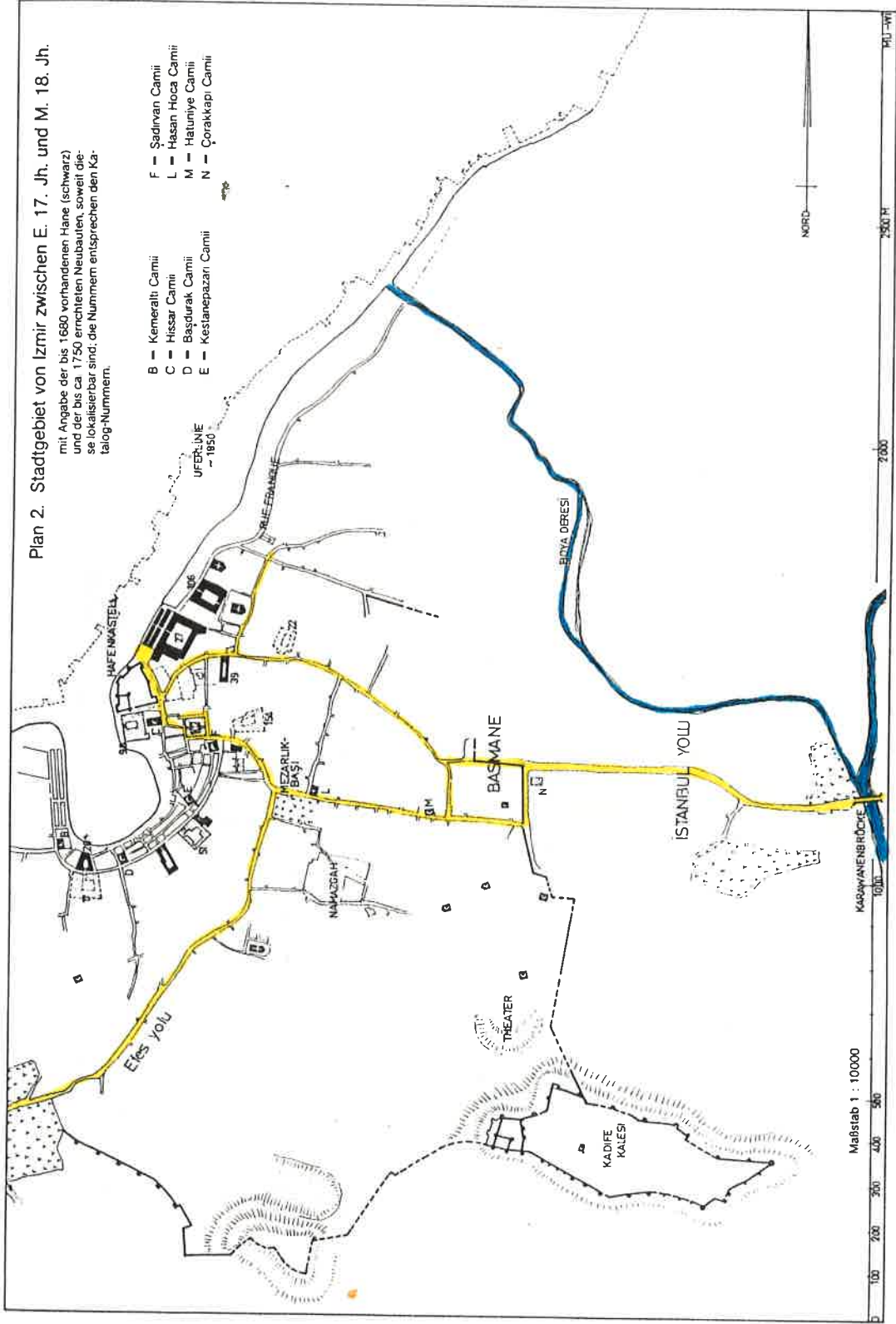
(37) "XVIII yy'başında kuzey hattı daha etkin ve yoğundur"

(38) "Bir menzil hanı olan Demir han kumaş ve şeritcilik üzerine faaliyet sürdüren avlulu masif bir yapıydı. Hemen karşısında giyim eşyası satan dükkanların oluşturduğu, bugünkü adıyla bit pazarı vardı."

Plan 2. Stadtgebiet von Izmir zwischen E. 17. Jh. und M. 18. Jh.

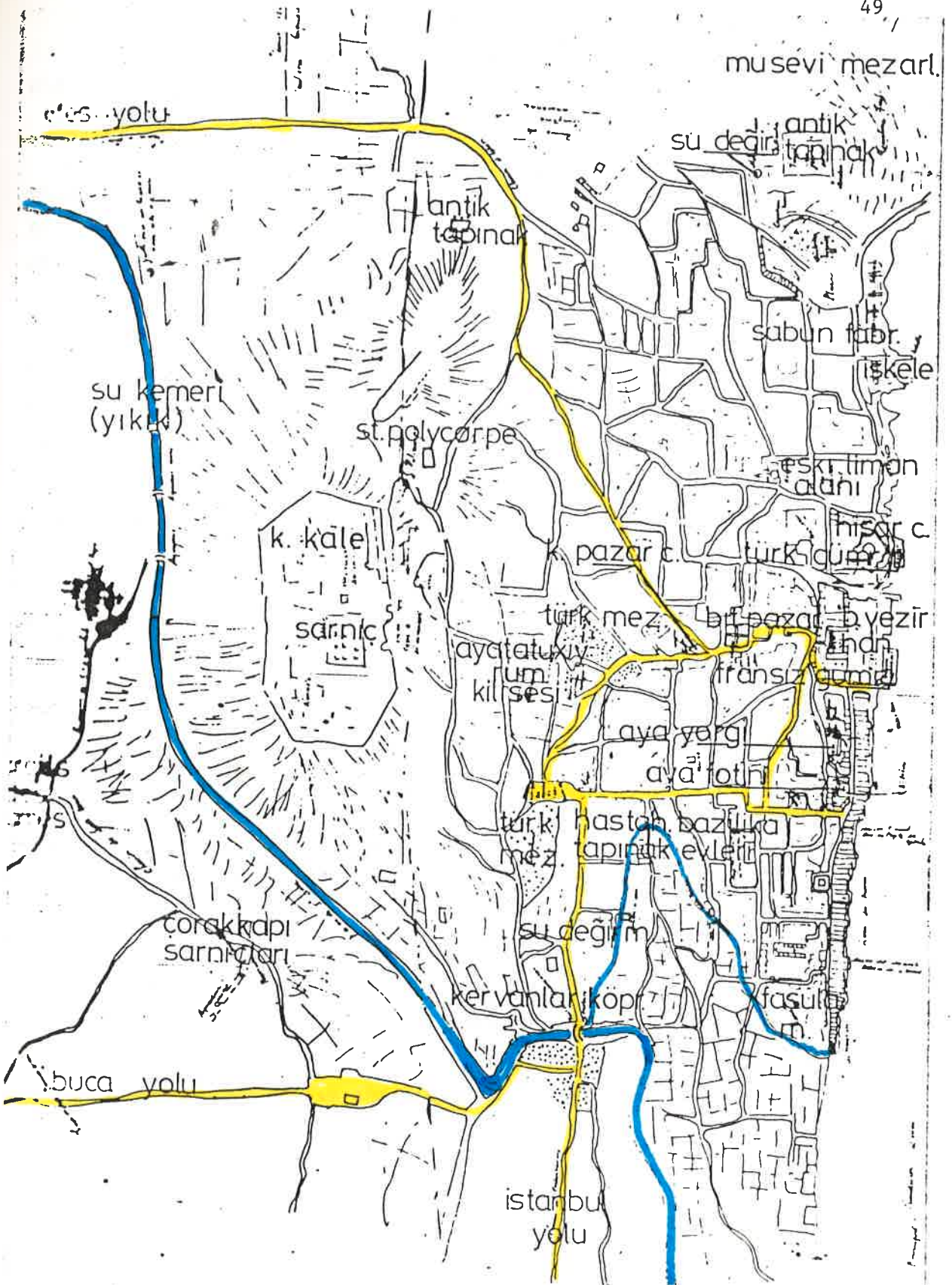
mit Angabe der bis 1680 vorhandenen Hane (schwarz)
 und der bis ca. 1750 errichteten Neubauten, soweit die-
 se lokalisierbar sind; die Nummern entsprechen den Ka-
 talog-Nummern.

B	—	Kemeraltı Camii
C	—	Hırsar Camii
D	—	Bağurak Camii
E	—	Kestanepazarı Camii
F	—	Şadırvan Camii
L	—	Hasan Hoca Camii
M	—	Hatuniye Camii
N	—	Çorakkapı Camii

(Pl.13) XVII-XVIII yy'larda İzmir merkezi ve önemli yapıları.

(Kaynak: Wolfgang Müller Wiener).

(Pl.14) Tournefort İzmir Krokisi(1701).

(Kaynak: Paris Milli Kütüphanesi, Dep.Cartes et Plans.)

Basmane'den ayrıca denize ulaşan diğer bir yol, bir menzil hanı olan Derviş (Dervişoğlu) han'ın kenarından geçerdİ.

İki ana yolun haricinde kervanlar köprüsüne gelen iki yolu daha vurgulamak gerekir. Seydiköy ve Buca yolu Kervanlar köprüsüne varmadan birleşen bu iki yoldan İzmir'e özellikle üzüm ve kesimlik hayvan gelirdi.

İzmir'e ana giriş yolları uzun bir zaman aralığında değişim göstermemiş, giriş noktaları ve kent içinde takip ettikleri izler aynı kalmıştır. Dolayısıyla kent içi etken aktiviteler bu yollar üzerinde veya bu yolların bitiş noktalarında yaygınlık göstermiştir. Diğer bir değişle İzmir kent merkezinin aktivite çekirdeği hep aynı olmuş, Demir han'da birleşen yollar Vezir hana ulaşmıştır. Sonraları Kızlarağası hanı (1774-79) devreye girmiş ve merkezi kontrol noktası olarak görev yapan st. pierre veya Ok kalesi böylece daha belirgin olarak ortaya çıkmıştır(P1.13)(39).

İzmir'in sanayi ve yoğun dış ticaret merkezi ve iş mıntıkası XVII yy'da küçük bir liman etrafında, rıhtım üzerinde nüvolanmıştır. Bugünkü Anafartalar caddesinin Şadırvanlı camii den başlayarak Başdurak Camiye kadar ulaşan kavis kısmı eski iç limanın rıhtımını meydana getirmektedir.(Bu koy limanı 1670-80 civarında Antık devreye göre oldukça küçülmüş ve bataklılaştırmıştır.) (H.3). Bu iç limanın körfeze açıldığı yerin küzey ucunda bir kale, kale etrafındaki meydanda ise büyük bir camii(Hisar camii) ile "Han"lar bulunmaktadır. Bu hanlar daha çok menzil (uzun mesafe) hanlarıdır. Burada ticaret mallarının emniyetle muhavazası, tüccar ve hayvanların barınması, bakımı aynı mekanda çok farklılaşmadan sağlanmaktadır. Avlulu olarak masıf, tas ve tuğladan yapılan menzil hanları daha çok kente giren ana ulaşım aksının sonundaki gelişmiş alanlarda yapılmıştır.

(39) Atay, "Cumhuriyet Öncesi..." s.21-30.

Hanlardan etrafa uzanan redikal yollar üzerinde kuyumcular, cuhadarlar, organcılar, yazmacılar gibi zanaat ve ticaretin yerleştiği dar yollar bulunuyordu(40). Her zanaat erbabı bir sokak üstüne yerleştiği gibi bir bina içine yerleştiği hallerde görülüyor, bir zanaatın işgal ettiği yer sokak ise çarşı, bir yapı ise "han" adını alıyordu.(41).

XVI-XVII yy yapıları hakkında kesin bilğimiz yoktur. Fakat en azından bazı seyyahlardan bu dönemin önemli yapılarının adını öğrenmekteyiz. Osmanlı seyyahı Katip Çelebi 60 hanın varlığından, bundan 25 sene sonra (1671-72). Evliya Çelebi ise 82 handan bahseder. Bugün bunların hiçbirisi mevcut değildir ve çoğunun yerlerini saptayamayız. Yanlız birkaç büyük hanın limanın kuzey kıyısında (Kasap Hızır mah). bazılarının ise Hagios Georgios kilisesinin doğusunda olduğunu söyleyebiliriz.(42).

Dönemin seyyahlarının belirttiğine göre büyük ölçüde kapanan limana ancak küçük yelkenliler ve sandaflar girebilmekte, büyük gemiler liman dışında kalarak boşaltmayı sandallar vasıtası ile buradan yapmaktadırlar. Bu mal trafiği eski liman kalesinin kuzeyinde ceryan etmekte, Merzifonlu Kara Mustafa Paşanın 1675'de yaptırdığı iki Vezir hanı bir nevi liman vazifesi görmektedir (Pl.4-Gravor 3) yüklerin boşaltılabileceği bir rıhtımı olan (43) bu yapıların o zamana kadar mevcut hanlarla birlikte, ticari hayatın aktivitesine ve malların depolanmasına büyük katkıları vardır. Söz konusu hanlar 1922'deki yangında ve sonraki süratli şehirleşmede tamamen yok olmuştur. Büyük han, Köprülü han, Yeni han'da devrin hanlarından dandır(44).

1688'de hanların ve şehirdeki dükkanların çoğu deprem nedeniyle yıkılmış ve yanmıştır. XIX yy'a ait haritalardan hiçbirinde seyyahların

(40) "Tipik bir Osmanlı kent özelliğidir"

(41) Kıray s.24-25.

(42) Wiener, s.425.

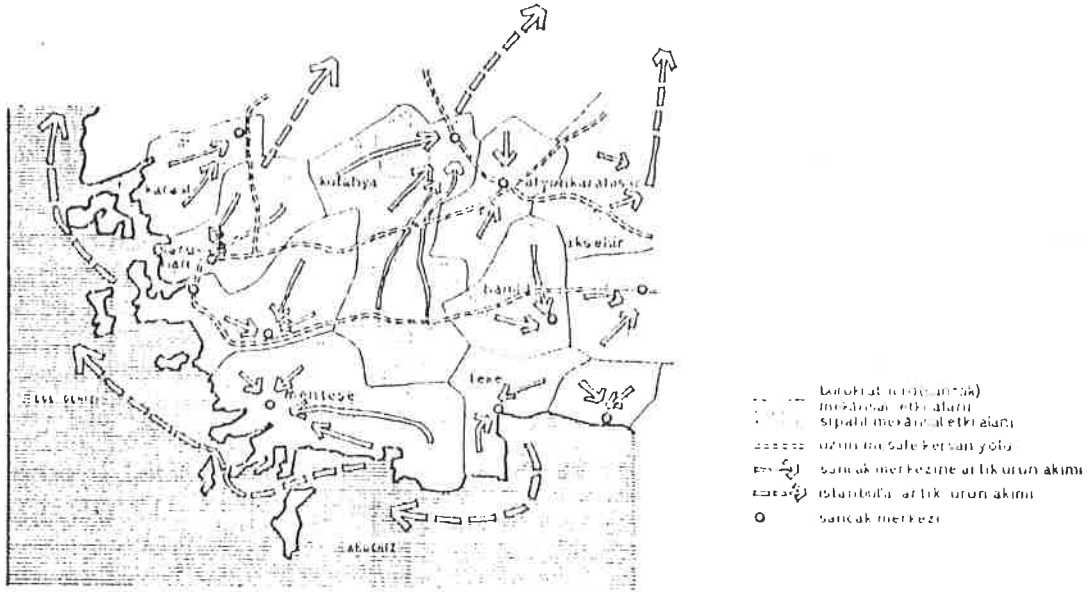
(43) Necmi ÜLKER; "Batılı Gözlemcilerle göre XVII yy'ın ikinci yarısında İzmir Şehri ve Ticari Sorunları" I.Ü.E.F.Tarih Ens.yayınları; 12 İstanbul, 1982, s.336.

(44) "Kestane pazarı, Şadırvan ve Kemeraltı çamii'de bu devirdendir"

bahsettiği hanları kesin olarak bulmak mümkün değildir.Şehir hakkında bilgi alabileceğimiz kaynaklarda birkaç gravür ve krokinin ötesine geçmez.

III.2.2.3.18 yy'DA İZMİR

İzmir'deki Hollanda ve İngiliz ticaret hayatının XVII yy'dan başlayarak XVIII yy'da bütün Avrupa'da ve Türkiye'de önemini kaybetmesi Venedikli'lerin İzmir'e hücum etmesi,Patrona Halil İsyanı,kentteki ticari hayatın kriz geçirmesine neden olmuştur(45).Ancak İzmir'de XVIII yy I.yarisından sonra ticarete yepyeni bir yoğunluk vardır.Ticaretin yapısı ve dengesi, özellikle İzmir'den yapılan yoğun dış ticaret ve bu ticaret nedeniyle kente yerleşen grupların etkisiyle bozulmuştur(46). Girit'in zaptı ile İzmir hinterlandı dahada genişlemiş bu süre içinde merkezi iş mntıkasında ,fonksiyonlar ve arazi kullanımı çeşitlenmiş, yüzölçümü büyümeye başlamıştır(47).

(H.10) XVIII yy sonunda ticari akım ve bölgesel bütünleşme.

(Kaynak; Mübeccel KIRAY s.8).

(45) Wiener, s.428.

(46) Murat ERDİM, "İzmir İş Merkezinde Eski Yapıların Tarihi Gelişim içinde Kullanılış Farklılaşmaları Üzerine Bir İnceleme" İzmir, 1973, s.3. Basılmamış tez.

(47) "Bu dönemde İzmir ticaretine kapitülasyonlar nedeniyle Fransızlar hakimdir"

XVIII yy'da yavaş yavaş bir ipek merkezi olmaktan çıkmış hububat, kuruyemiş ve zaire ihraç den bir ticaret limanı haline gelmiştir. Fakat hiçbir zaman önemli bir ticaret limanı olma özelliğini kaybetmemiştir. (H.10). Bu nedenlerle han adını verdiğimiz yapılar çoğalmaya çarşılar, bedestenler, pazarlar daha geniş alana yayılmaya başlamıştır(48). Özellikle XVIII yy.II.yarisından sonra görülen hanlar, XVII ve XVIII yy başlarında yapılan uzun mesafe hanlarından farklı bir yapıya sahiptir.

Ticaret cinsinin değişmesi ile, XVIII yy II.yarı ve XIX yy I.yarisında yapılan hanların çoğu, malın taşınması ile ilişkisini kesmiş, yalnız ticaretle, yani malın tasnifi, muhavazası ve satışı ile ilgilenir hale gelmiştir. Arap ve Çakaloğlu hanı bu farklılaşmanın en iyi örneklerindedir. İşlerdeki bu değişim hanlardada mekan organizasyonunda değiştirmiştir. Kısaca iki tür olarak tanımlıyacağımız han binalarının bir kısmında, daha önce teşhir, pazarlık ve benzer ilişkiler için kullanılan avlunun yerine, genellikle, ortada kapalı ve boş bir mekan yapılmaya başlanmıştır. Yapı, malların türlerine göre ayrıldığı bölmelerden oluşan, avlusuz bir toptan ticaret mekanına dönüşmüştür. Diğer bir deyimle bu yapılar, avlulu hanların zaman ve ticari aktivitelerin tesiri ile mimari tarzı değişmiş, genellikle birden fazla çeşitlilik gösteren malların toplandığı ticaret yapılarıdır. Fakat içlerinde belirli türde mallar üzerine ihtisaslaşmış olanları da vardır. (Örn:Coya han saç boyaları, Çakaloğlu han üzüm depolama, Arapian han gıda maddeleri üzerine ihtisaslaşmıştır)(49).

Diğer türdeki hanlar ise bir öncekinden farklı olup, boşluğu olmayan masif yapılardı ve sadece depolamaya yöneliktiler. Pazarlama aktivitesi yoğun değildi. Limanın yapılması ile depolamanın karlı bir iş haline gelmesi, kente akan mal akımının muhavaza edilmesi, yeni bir kullanım getirmişti. Devrin han tanımına uyan bu yapılar diğerleri gibi doldurulan alanda gelişen kâralık yapılardı(50). Özellikle kuru meyva ve palamut gibi ürünler İzmir piyasasına etkin olarak girmişti. Küçük imalattan öte bir depolama faaliyeti vardı.

(48) Aktepe s.109.

(49) Kıray ,s.32-36.

(50) Atay, "Cumhuriyet Öncesi..." s.84-130.

Handaki konaklama işlevinin ortadan kalkması ile İzmir'de modern anlamda otel kurumları ortaya çıkmış mal sahipleri malın bırakıldığı yerin dışında geceleme imkanı bulmuşlardır. Kervanlar ise yalnız ulaştırmaya yönelmiş, başka fonksiyonlardan bağımsız bir ulaşım örgütü haline gelmiştir(51). Kervan bakımı ve kervanların onarımı artık şehir içinde değildir. Bugün Kemer diye anılan yerle Basmane arasındaki mekana yerleşmiştir.

Bu devrin kervanları daha çok Gediz, Büyük ve Küçük Menderes vadilerinin artık ürününü İzmir merkezine ulaştıran kısa mesafe kervanlarıdır. Şehre Tilkilik-Anafartalar yoluyla girer, merkeze yönelir yüklerini bozarak tekrar Kemer'e geri döner ve orada gecelerlerdi. Bununla birlikte uzun mesafe kervanları ve bu kervanları barındıran menzil hanları büsbütün kaybolmamıştır. Bugün korunacak yapılar arasında olan Kızlar-ağası han, bu devirde yapılan Kapalı çarşı ve menzil(uzun mesafe) hanı karışımı, tek ünite halinde çalışan bir toptancı mekanıdır.

Bütün bu söylediklerimizde önemli olan, yeni ticaret biçiminin tıpkı han örneğinde olduğu gibi kendi yapısına uygun, eskiden farklı bir mekana yerleşmesi veya bu mekanı yaratmış olmasıdır. Bu oluşum günümüzde değişen ticaret yapısının mekana olabilecek etkileri açısından da önemli ipuçları vermektedir(52).

B. Demir ve Keten han'da bu devirde yapılmış değişim gösteren ticaretin öncüleri tarafından kullanılan hanlardır. Özellikle kuru meyva palamut gibi ürünlerin depolanmasında kullanılmışlardır(53). Bu devre ait diğer örnekler, Mirkelam han, Selvili han, Kara Osmanoğlu han .

XVIII yy'da XVII yy kıyı şeridinde yer alan kervanlarla ilişkisi olan alan giderek değişim göstermiştir. Liman gittikçe sığlaşmış fonksiyonunu yitirmiştir. Merkezin büyümesi olanaksızlaşınca Liman arazi

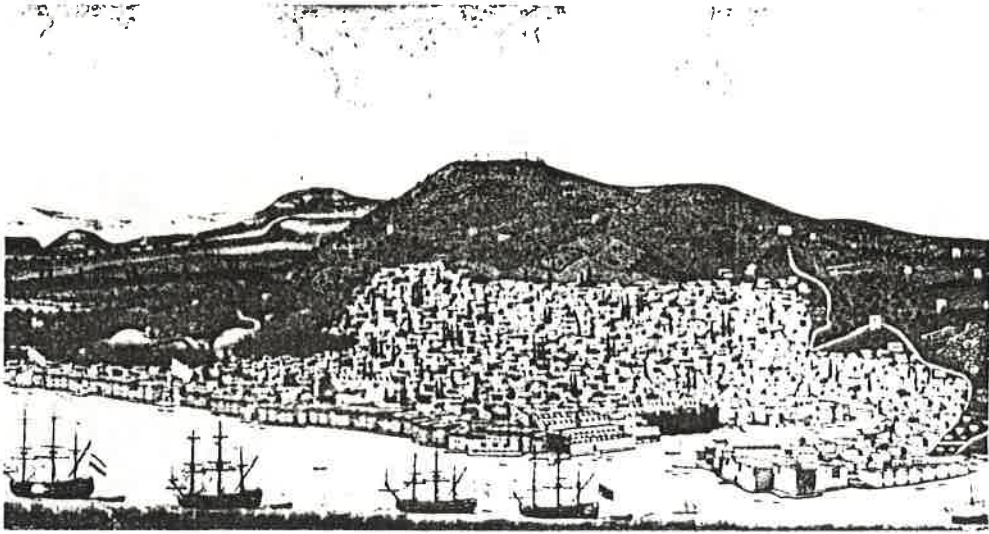
(51) Kıray s.32-36.

(52) Kıray s.32-34.

(53) Atay, "Cumhuriyet..."s.84.

kazanmak için doldurtulmuştur. Eskiden rıhtım sınırlarını belirleyen Anafartalar caddesi her iki tarafa çarşı ve sokakların uzadığı bir anayol haline gelmiştir(54). Burada zanaat sokakları yer almış ve bunları barındıran ve sadece kervan ticaretine bağımlı olmıyan hanlar yapılmıştır(55) Çoka beğesteni ve Gritkos han gibi inşa edilen hanların yüzyıl başında merkezi, iş mntıkasının güneyinde yüzyıl sonunda ise kuzey ile rıhtıma yakın yerlerde olduğu gözlenmektedir(P1.13-15)(56).(Gravür 3).

1778'de İzmir'de meydana gelen büyük deprem ile şehrin merkezi büyük ölçüde hasar görür.Dervişhanı,Büyük ve Küçük Vezir hanının bir kısmı ile hepsi taştan olan 20 kadar yanmıştır.

(Gravür 3) 1720 yılında İzmir şehrinin denizden görünüşü.

(Kaynak: Müller WIENER).

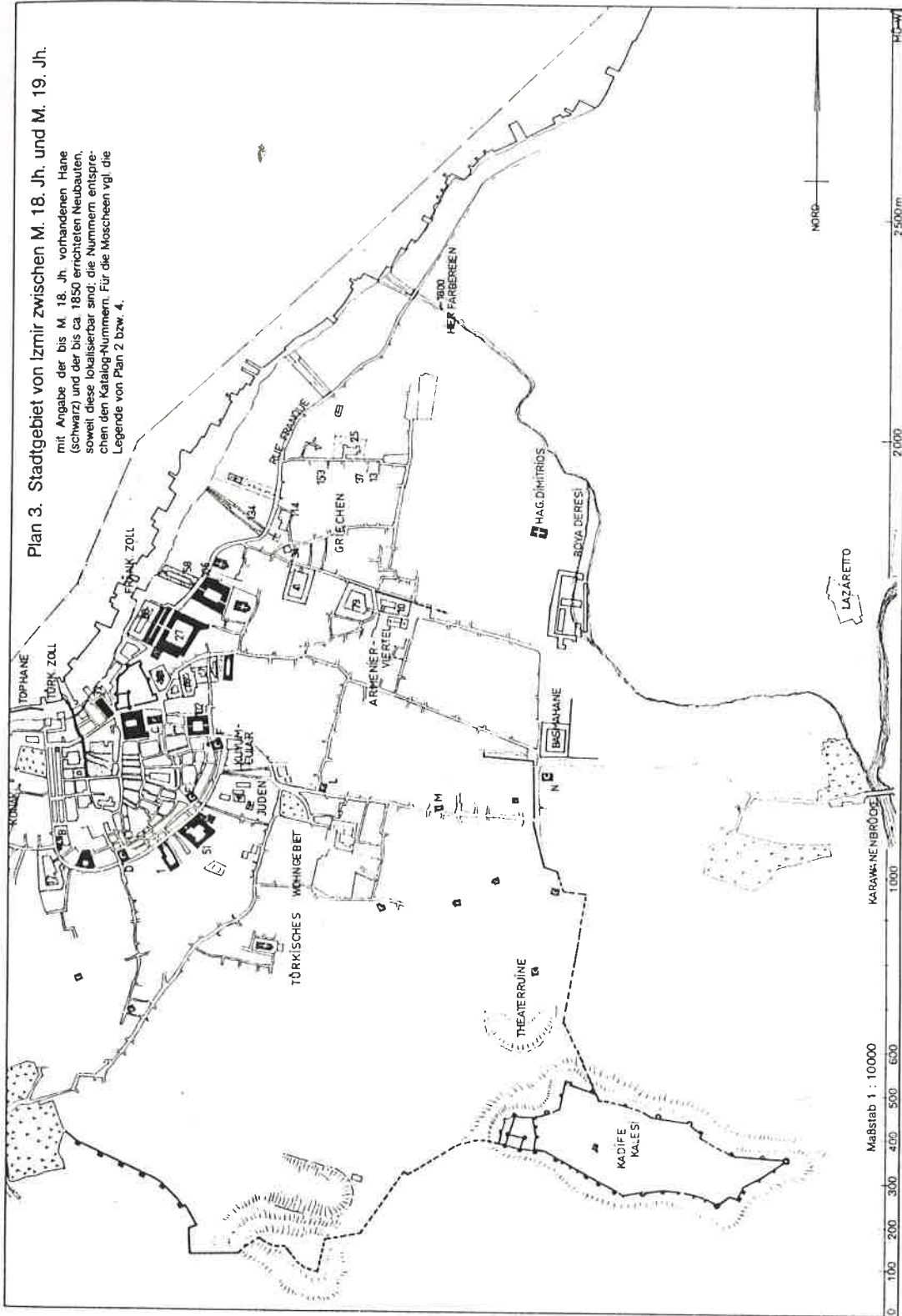
III.2.2.4. XIX YY'DA İZMİR

Yüzyıl başında ticaretin Trabzon'a yönelmesi ile İzmir ticaretinde bir durgunluk başlar.Bu gerileme 1840'larda belirgin bir hal alır. Bu dönemde İzmir sadece Batı Anadolu'nun bir limanıdır.

(54) Hülya,ARKON"Tarihi Kent Merkezlerinde Koruma Planlaması"(İzmir Örneği).E.Ö.G.S.F,basılmamış tez,s.47.

(55) Atay,s.129.

(56) Kıray,s.34.

(Pl.15) XVIII-XIX yy İzmir Merkezi ve Önemli yapıları.

(Kaynak; Müller WIENER)

İzmir'de uzun mesafe ticaretinin yerini XIX yy'da, artık hakim bir şekilde Avrupanın yeni gelişen sanayi nüfusu ve şehirlerince talep edilen tarımsal ürünlerin ticareti alır. Bunların başında tahıl ve bakliyat gelmektedir(57). XIX yy II.yarisında dışarıya gönderilen ürünlerin üzüm ve incir gibi lüks yiyecek maddelerine dönüşmesi, buna tütünün eklenmesi, pamuğun ihraç malı olması, bunların işlenip gemilerle ihraç edilebilir hale getirilebilmesi ve depolanması için gerekli örgütler ulaşma ve haberleşme gerekleri yepyeni bir düzen ve yerleşme şekli oluşturmuştur. Önemli olan, bu yeni ilişkiler gelişip değişirken dış ticaretle ilgili olmıyan diğer fonksiyonların, yani imalat, parakende satış, idari kontrol ve benzeri ilişkilerin hemen hiç değişmemesidir. Böylece merkez hem kent hem bölge ili iki ayrı düzeyde ve biçimde bütünleşmiş, buda olduğu gibi mekana yansımıştır(58). Bu yeni ticari ilişkiler şehirdeki eski zanaat ihtisaslaşmalarının kaybolmalarına neden olmuştur(59).

1890'larda Anafartlaar caddesi hala bir merkezi çevrelemektedir. Buraya açılan yollar üzerinde hala, hanlar, zanaat sokakları, perakende satış yerleri birbirini takip etmektedir(Pl.15). Sigorta haritaları). Ama Hisar Çamii den sonraki sahilin doldurulması ile elde edilen alanda kervanlarla ilişkisi olmıyan yeni bir tip han "Depo-Han" inşasının hakim olduğunu, alanın çok kalın taş duvarlı, 2-3 katlı dar ve uzun yapılar ile dolduğunu görüyoruz. (Pl.16). Yapıların içlerinde özellikle, incir, üzüm tütün depo edip işlemeye yarayan büyük salonlar ve idari bölümü bulunan bu yapılar kadar başka hiç bir iş o zamana kadar bu kadar geniş bir alan kaplamamıştır. Bu yapılar hem eski menzil hanlarından hemde XVIII yy hanlarından çok farklıdır. Burada ticaretin yeni şekli ile birlikte bu

(57) Adnan BİLGET, son yüzyıllarda İzmir, İzmir, 1949, Mesher Basım evi s.13.

(58) Kıray, s.37 "XIX yy'ın başına değin İzmir'in merkezi iş bölgesi tek bir ekonomik yapının yerleşmesini aksettirmekte idi. Merkez işlevleri birbirleri ile bütünleşmiş birlikte işleyen birimlerdi. İzmir'de oturan Avrupalılara ait türelim malları satan birimler bir yana bırakılırsa, merkezi iş belgesinin tüm diğer birimleri hala tek bir sistemin parçaları idi. Bu iş merkezinin bölge ile bütünleşmesinde bir çeşitleme yoktu"

(59) A.g.e. s.12.

malların el değiştirmesindeki yönü görmek mümkündür. Artık ne uzun mesafe kervanı hanının taşımayı ve barınmayı içeren yapısı, nede XVIII yy ticaret hanlarının sadece geçici bir dönem için her cins malın depo ve sevk işlemini yerleştiren yapısı kalmıştır. Bunların yerine ilgilendiği bir veya iki cins mal üzerine tam olarak uzmanlaşmış ve bunları isteyen fakat henüz idare fonksiyonunun tam olarak ayrılmadığı bir bina yapısını görüyoruz. Bu yapılar Konak meydanındaki Yalı camii'nin yanından başlayarak Cumhuriyet alanına kadar büyük kesintisiz kitleler halinde uzanmaktadır. Yörede küçük servis kurumları haricinde başka yerleşmeler yoktur(60).

İç kısımlarda yer alan menzil (uzun mesafe) hanları olarak bilinen hanlarda giderek belirli bir fonksiyon değişimine uğramıştır. (Örn: Kızlarağası Hanı ,Büyük-Küçük Vezir Hanları depolama işlemi yanında XX yy başında büro tipi kullanışları barındırmaya başlamıştır(P1.21).

XX yy'la ait diğer bir farklılaşma ise;o zamanlar tek bir bütün olarak yer almış parekende satış,geliri düşük ve yüksek alanlara hızmet eden çevre olarak ikiye ayrılmıştır. Geliri düşük olanların çevresi Anafartalar caddesinde kalmış diğerlerinki ise Kordon'a yeni hanların arkasına yerleşmiştir(61).

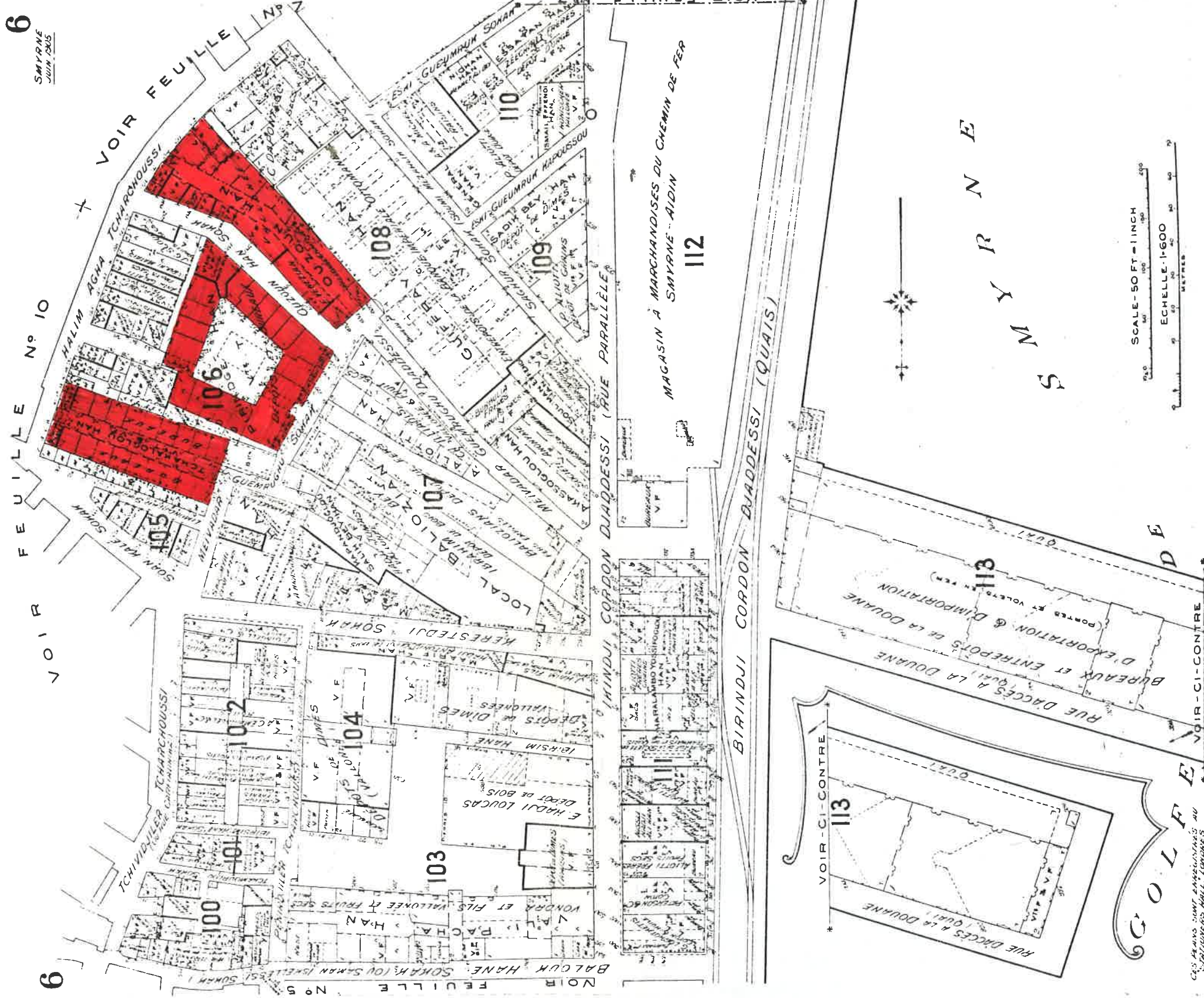
Anafartalar caddesi-Gazi bulvarı kavisinin iç kısmında kalan ve eski hanların yoğun biçimde yer aldığı bölge ticari kullanışlara ve zenaat aktivitelere ayrılmıştır(P1.15). Demirciler, Kömürcüler, Saman pazarı, Odun pazarı gibi adlar taşıyan ve gerçektende bu aktiviteleri barındıran dar sokaklar bir anlamda çeşitli iş kollarının fiziki mekanda gruplaşmalarını yansıtmaktadır(62).

Hükümet binası ve şehir idari kurumlarıda yeniden örgütlenmektedir. XIX yy II.yarisında geliştirilen demir yolu sistemi kente yeni bir

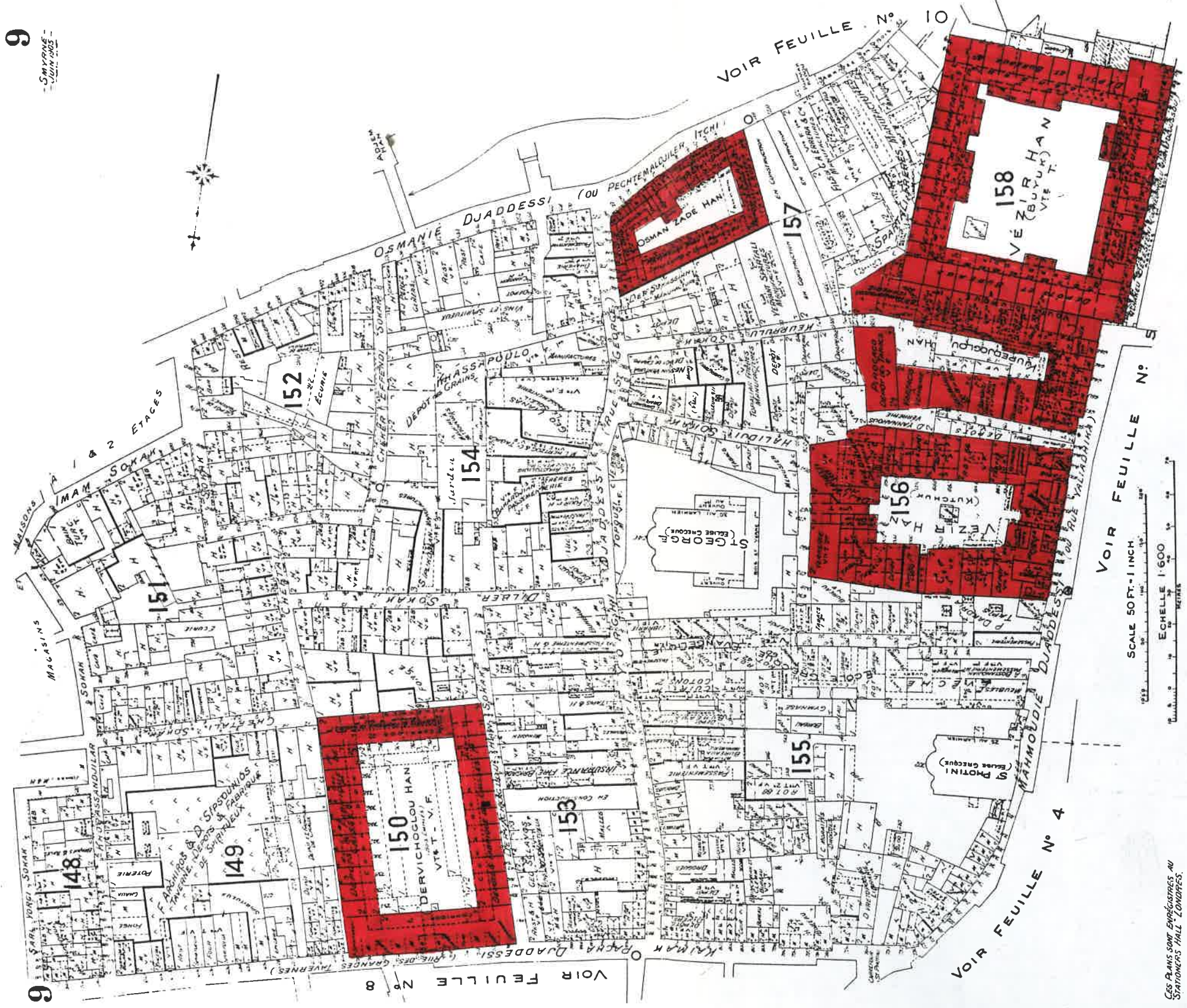
(60) A.g.e. s.40-42.

(61) A.g.e. s.44.

(62) Beyru, s.62.

CES PLANS SONT ENGAGÉS AU
SURTOUTS N° 112, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109

LES PLANS SONT EMPRISONNES AU
STATIONERS HALL, LONDRES.

yerleşme düzeni getirmiştir. Kent-banliyo ve çalışma-oturma alanları ikiliği doğmuştur. Bu yol eski kervan yolu sisteminden iki misli mal taşımakta, buda ticaretin daha hareketlenmesini sağlamaktadır(63). Kervan ticareti artık eski önemini yitirmiştir. Yinede bazı kervanlar iç pazara kadar gelmektedir.

‡

Bu çevrede XVIII yy'dan başlayarak mutevazi bir endüstride gelişmeye başlamıştır. XIX yy'da yeni güçlerle şehir yoğunluğu iki misli artar. Fakat Kurtuluş Savaşı sonundaki yangın gelişmiş olan merkezin büyük bir bölümünün ortadan kalkmasını sağlar.

XX yy başında (1905) yapılmış sigorta haritalarından (Pl.17-21), bu yüzyıldaki ticari merkezi ve merkezi oluşturan ticari yapıları tesbit edebiliriz:

III.2.3.4. XX YY'DA İZMİR

İzmir XX yy süresince köklü bir değişmeye uğramıştır. 1922 yangını ve bunu izleyen İzmir'in türkleşmesi olayı bu değişikliğin başlıca nedenidir(64).

I. dünya savaşını izleyen yıllarda ülkenin yeni yasal düzeni, ekonomik ve sosyal politikalar, son elli yıl içersinde İzmir bölgesi ile ilişkilerinde ve giderek iş hayatı yapısına ve merkezi iş mntıkasının yerleşme düzenine yeni özellikler getirmiştir. İzmir'in çevresi ile bugünkü ilişkileri gerek mekanda gerek fonksiyonlarda eskiye oranla çok büyük farklılaşma ve ihtisaslaşmayı doğurmuştur(65).

(63) "Geri teknoloji ile üretim yapan kırsal kesim üreticileri, mallarını kendisinin trene getirmesi imkansız olduğundan, örgütlenmiş deve kervanları ortaya çıkar. Deve kervanları ve demiryolları birbirini tamamlayan bir ulaşım sistemi kurarlar"

(64) Wiener, s.434-35.

(65) Kıray s.56.

Eski İzmir'den günümüze sadece acıklı bir durumda olan birkaç yapıdan başka birşey kalmamıştır. Köklü değişim olayında pazar alanında da Ankara, İstanbul gibi diğer büyük Türk şehirlerinde olduğu gibi köklü değişimler olmuştur. Pazar içinde çeşitli yerlerin fonksiyonları değişmiş kaymış bu nedenle değişik yapılanma gereksinimi doğmuştur. Büyük ticarethaneler XIX yy sonundaki yapılardan daha büyük ölçüde, yeni yerleşim merkezlerindeki büyük bulvarlar etrafına sıralanan modern yerlere taşınmıştır. Bankalar ve Borka Atatürk ve Cumhuriyet caddesindeki binalara yerleşmiştir. İhracat yapısının değişmesi aynı şekilde yükleme boşaltma ve depolama olaylarının daha modernleşmesi değişik bir yapılaşma getirir. Eski limandaki depoların gereksinimi artık kalkmış bunlara paralel olarak hanlarında kullanım fonksiyonu değişmiştir. Son yıllarda birkaç tütün deposu yerini modern mağazalara ve işhanlarına terk etmekte Pazarın içindedeki eski hanların yerini modern çarşılar almaktadır.

1930-39 yılları arasında Merkezi iş mntakasında inşa edilen en belirgin binalar gene hanlardır.Ama bu devrede artık han denen şey ofis binalarıdır(Örn:Büyük küçük Kardıçalı han) Bu yeni hanlar,tamamen depolama işleme,taşıma gibi fonksiyonlara farklılaşmış,ayrılmış ve ihtislaşmış olan çeşitli iş kollarının sadece idare ve kontrol merkezleridir. (66).

Şehir ihtiyaçlarının,nüfüsün artmasına paralel olarak değişmesiyle,eskiden ihtiyacı karşılayan pazar alanı,ihtiyacı karşılayamaz oldu. Yeni gelişen yerleşim alanlarında yeni alış veriş merkezleri açıldı. Pazar alanında sadece belirli ufak ikamet dalları kendini korudu.(Anafartalardan Hisar camine kadar olan kısım,zanaatlar,toptan ve perakende satış,çeşitli servisler ve serbest meslekler yerleşmiştir).Büyük ticaret firmaları büyük mağazalar,büyük kuruluşlar (Aboncağa) ve imalatçılar şehrin başka alanlarına taşındı.Eski pazar alanında büyük ve küçük tekstil

ticareti,mefruşat(ev aletleri) dükkanları ve bunların tamir atölyeleri kaldı. Bu arada bazı yapı malzemeleri satan ve geleneksel eski firmalarda kendilerini korudu.

Buraya kadar tüm anlattıklarımızda önemli olan,yeni ticari biçimin kendi yapısına uygun eskiden daha farklı bir mekana yerleşmesi veya yaratmasıdır.Bu oluşum günümüzde değişen ticaret yapısının mekana olabilecek etkileri açısından önemli ip uçları vermektedir(67).

(67) Wiener s.446.

IV.BÖLÜM : İZMİR HANLARININ GENEL ÖZELLİKLERİ VE MEVCUT İZMİR HANLARININ TESBİTİ

IV.1. HANLARIN İZMİR İÇİNDEKİ YERLEŞİM ÖZELLİKLERİ :

Araştırmanın II.2.7.2 ve III.2.bölümünde açıklanan bilgilere,Wiener' in planlarına ve sigorta haritalarına dayanarak şu sonucu çıkarabiliriz.

İzmir'in topografik ve ticari yapısı ve Osmanlı İmparatorluğunun şehir yerleşim özellikleri nedeniyle ticari merkez ve hanların genel gelişim şeması liman çevresinin deniz ve ulaşım ilişkilerinin içinde ortaya çıkmaktadır. Bu bilgilerle han yapılarının genel yerleşim özelliklerini sıralıyacak olursak;

- Osmanlı şehirlerinde uygulanan merkezi alanlar teorisi,İzmir şehrinin coğrafi,ticari,ve sosyal konumundan dolayı tam olarak uygulanamasa da,ana prensib olarak kullanılmıştır. Bu nedenle ulu bir cami olmasa bile hanlar bir cami etrafında yerleşmiştir(P1.14,16).

- Uzun mesafe hanları çoğunlukla kente giren ana ulaşım akslarının nihayetinde oluşmuş cami meydanlarının etrafında odaklanmıştır.Buralardan etrafa uzanan radikal yollar üzerinde çeşitli zanaat ve ticaretin yerleştiği çarşılar bulunmaktadır(1)

(1) "Bugünkü Anafartalar Caddesinin,Tilkilik'ten Basmane'ye oradan Kemer Köprüsü olarak anılan yoldan şehrin dışına çıkması eski zamandan beri şehri Anadolu'ya bağlayan ana yolu teşkil ediyordu.Bu yol şehir içinden rıhtıma bağlanır ve şehrin ana aksını meydana getirirdi" Kiray.s.24-25.

- Bir liman kenti olması nedeniyle ticari merkez ve hanlar,çoğrafi-ticari koşullardan ötürü liman etrafında nüvolanmış liman kavisine paralel olarak gelişen bir ticaret aksı oluşturmuşlardır.(Deniz ticareti dolayısıyla liman kenarındaki bazı hanlar rıhtım görevi görmüştür. Örn: Vezir han).

- XVIII yy I.yarisından sonra değişen ve büyüyen ticaret hacmi nedeniyle kentin yapısı ve dengesi bozulmuş,merkezi iş mintikasında fonksiyonlarla birlikte arazi kullanımları farklılaşmış yüzölçümü büyümeye başlamıştır. Ana ticaret aksı değişmemiş,fakat kıyı şeridinde yer alan kervanlarla ilgili alan değişmiş,kapanan liman doğrultusunda kaymıştır.Anafartalar caddesi iki tarafa çarşı ve sokakların uzadığı ana yol halini almış,burada yalnız kervan ticaretine bağımlı olmıyan hanlar yapılmıştır. Artık kervan yollarının ulaştığı alanlar etrafında nüvolanma yoktur. İnşa edilen hanların yüzyıl başında merkezi,iş mintikasının güneyinde yüzyıl sonunda ise küzeyi ile rıhtıma yakın alanlarda olduğu görülür.

- XIX yy'da Anafartalar caddesi hala bir merkezi çevrelemektedir.Fakat değişen ticaretin etkisiyle,ticari alan kazanma amacıyla doldurulan sahilden elde edilen alanda kervanlarla ilişkisi olmıyan yeni tip depo-hanları oluşmaya başlamıştır.

- XX yy'da şehrin gelişmesi ve endüstrileşmesi ile ticari alan sahil boyunca gelişmeye devam eder.

Kentin birçok defa yangın ve depremle tahrip olması nedeniyle yıkılan eski han yapılarının yerine,yeni ticari biçimin gereksinmelerini karşılayacak biçimde yapılan hanlar ile eski merkezin yerleşim biçimini ve havasını zamanla değiştirmiştir.

IV.2. MİMARİ,YAPISAL ÖZELLİKLERİ VE TİPOLOJİ

İzmir pazarındaki ticari hanların yapı elemanları,Anadolu ve Yakındoğu şehirlerindeki gibi oba bile,yöresel bazı farklı özellikler gösterir.İzmir'de "Han" adı verilen bu binalar,yapıldıkları devrin ticari hareketlerine bağımlı olarak, inşaa ve mekan tarzlarına göre muhtelif tiplere ayrılırlar.

Fakat erken devir han örneklerinin hiç olmayışı, (XVI yy ve öncesi) daha sonraki devirden kalan örneklerindeki oldukça sınırlı olması nedeni ile (2) İzmir hanlarını inceleyip genel bir görüşe varmak oldukça güçtür. Yinede mevcut örneklerle ve oldukça sınırlı olan literatürlere baş vurarak, içerdiği fonksiyonlara bağımlı olarak oluşan yapısal ve mekansal özelliklerini, tarihi bir süreç içinde inceliyerek bir tipolojiye gidecek olursak, ortaya genel olarak şu tipler çıkacaktır.

IV.2.1 GELENEKSEL AVLULU TİP HANLAR (Tek veya iki katlı)

İzmir han yapılarının genelinde, Osmanlı sanatında yaygın olan açık avlulu tip görülür. Bu yapılar İzmir'deki hanların tesbit edebildiğimiz en erken örnekleridir. XVI-XVII yy'da İran ipek ticareti nedeniyle oluşan bu menzil hanlarının, açık revaklı avlusu ve etrafını çeviren mekanları ile A.Selçuklu, B.Selçuklu, Gazneli ve Karahanlı devrine kadar inen, bütün Türk mimarisine hakim olmuş ana plana bağlı kaldığını görüyoruz. Fakat bu yapılar hiçbir zaman örneklerinin kopyası olmamış, çevre ve ticari şartları bünyesinde toplayarak yeni bir mimari anlayış biçiminde ortaya çıkmıştır. (Örn : B-K Vezir ve Dervişoğlu hanları)

İlk örneklerinden hiçbiri mevcut olmayan bu yapılarda, eldeki gravürler, Sigorta haritaları ve günümüze erişmiş örneklerinden anlaşılacağı gibi, başlangıçta kareye yakın dikdörtgen, sonraları genellikle bir dikdörtgen yönelme esastır. Daha sonraları değişen ticaret ve yoğunlaşan ticari merkez üzerindeki parselasyonlar nedeniyle, asimetrik olabilmektedirler.

Hanlar zaman süresince şehir ihtiyaçlarına cevap verecek tarzda değişikliğe uğrasalar bile genel plan şemasını değiştirmezler. Tek merkezi avlulu şema esastır. Bir veya iki katlı çoğunlukta ikinci katı revaklıdır. (Örn: Selvili, Mirkelâm, Karaosmanoğlu hanları) Avlunun yalnızca ikinci kattan revaklı olması diğer Osmanlı hanlarından farklı bir özelliktir.

(2) XVI yy ve öncesinden kalmış ticaret yapısı yoktur. XVII-XVIII yy'den kalanların sayısı ile oldukça azdır.

İki katlı olan hanlarda alt katlardaki odalar, depo, üst kattakiler ise yolcu konaklaması için kullanılmaktadır. Üst kattaki revaklı galeriye açılan bu odalarda, yolcuların kullanımı için bir ocak, dolap ve raflar yapılmıştır. Yolcular ise peykeler üzerinde kendilerine ait yataklarda yatmaktadır. Fakat XVIII yy'da İran ipek ticaretinin bitmesi, kentin bir hububat merkezi olması nedeni ile, menzil hanlarının içerdiği konaklama (yatma) eylemi kalkmış, hanlar genellikle toptan ticaret mekanları olarak kullanılmaya başlanmıştır. Yani menzil hanlarının yerini şehiriçi ticaret hanları alır. Artık alt kattaki odalar sadece depolama teşhir ve pazarlama, üst kattakiler ise büro amacıyla kullanılmaktadır (3). Yapılar bu halleri ile İstanbul ve Bursa'da gelişmiş şehir içi, avlulu ticaret hanlarının İzmir'de biçimlenmiş şekilleridir.

Önceleri içe dönük bir plan şeması gösterirken XVIII yy'dan sonra, parselasyon durumunun izin verdiği oranda dışada açılarak, zemin katta genellikle han sahibi tarafından kiraya verilen dükkanlar yapılmıştır.

Giriş tek ve binanın önemli cephesinde olmakla birlikte abartmalı değildir. Genellikle beşik tonozlu ve taş kemerli olup tonozlu bir geçitle avluya başlanır. Zemin katı üst kattaki revaklı galeriye bağlayan merdiven, bu geçit mahaline açılmaktadır.

Önceleri hayvanların bırakıldığı yer olan avlular, değişen ticaret hareketleri nedeniyle, sonraları teşhir ve pazarlama amacıyla kullanılmıştır. Bünyesinde bir su unsuru (çeşme, havuz) mutlaka vardır. Bazı hanlarda ise yolcuların yıkanması için hamam, mescit ve hayvanlar için özel ahır bulunmaktadır.

XVIII yy'da yapılan avlulu ticaret hanlarının yanında azda olsa menzil hanı yapımı sürmüştür. Bu devirde yapılan Kızlarağası hanı avlulu olmakla birlikte tüm İzmir, hatta Osmanlı hanlarının arasında ayrı bir

(3) "Bu devirde kervanlar şehir dışında konaklamaktadır. Hanlardaki yatma eyleminin kalkması ile kentte modern anlamda otel yapıları gelişmeye başlar"

yeri vardır. Tek başına ayrı bir tiptir. Kapalı çarşı-Menzil hanı karışımı olan han'da avlu ile birlikte, her iki katta, han mekanlarının açıldığı kapalı bir sokak düzeni vardır. Zemin kattaki han birimlerinin bir kısmı bu kapalı sokağa açılmakta iken, bir kısımda dış cepheye açılmakta, genellikle depo ve satış amacıyla kullanılmaktadır. Üst kattaki odalar ise konaklama işlevini içeren ocaklı mekanlardır. Mekansal olarak diğer hanlara göre farklılıklar gösterebilir, yapı malzemesi tekniği ve konstrüksiyonu açısından ortak özellik gösterir. Fakat cephe açısından diğer hanlar kadar sade değildir (4).

Geç devirlerde masif hanlar gibi, genellikle bir avlu etrafında toplanan bir veya iki katlı odalardan oluşan, yarı ahşap han yapıları yapılsada, örneklerine bugün pek rastlayamayız. Odalar avluya bakan kısımda ağaç sütunlar üzerine oturtulmuş üzeri düz çatılı bir koridora açılır ve buradan ışık almaktadır. Bazılarının bünyesinde bir mescit odası ve hayvanlar için ayrı bir ahır vardır. Bu yarı ahşap hanlar daha ziyade XIX yy sonu XX yy başlarında yapılmış yapılardır. Burası uzun mesafe kervanlarından çok, İzmir civarında deve ve arabaları ile mal getiren üreticilerin mallarını sattıkları ve bu süre içinde barındıkları bir mekandır. Bugün hemen hemen hepsi ortadan kalkmış veya çarşı haline gelmiştir (Örn: Arap Han) (5).

XIX yy'da tarımsal ürün ticaretinin artması ile avlulu menzil hanlarının yapımında sona erer.

MALZEMESİ VE YAPI TEKNİĞİ : Osmanlı han mimarisinde yaygın olarak kullanılan tuğla-taş malzeme, tüm İzmir hanlarının da vazgeçilmez bir özelliktir. Duvarlar tuğla hatılı taş malzemedendir yapılmıştır. Örtü sistemi, tonoz, kubbe, nadiren ahşaptır. Tonoz ve kubbelerin malzemesi tuğladır. Kubbe daha çok erken devir hanlarında kullanılmakta iken sonraları tonoz tercih edilmiştir (beşik, çapraz, tekne, aynalı tonoz). Tonoz kullanılan hanlarda, zemin katta beşik, üst katta ise çapraz tekne ve aynalı

(4) "Literatürlerden, handa günümüzde tesbit edilemeyen bir mezat ve bir hamam bulunduğunu öğrenmekteyiz"

(5) Aktepe, s.10

tonoz tercih edilmiştir. Revaklar genellikle beşik tonozdur. Tuğla malzemededen oluşan revak kemerlerini taş (daire kesitli) veya tuğla(kare kesitli) malzemeli ayaklar taşır. Mermer malzemeye, çeşme sebil gibi bir iki yer dışında rastlamak mümkün değildir.

Taşıyıcı elemanlar duvar ve payelerdir. Açıklıklar her katta aynı ve fazla değildir. Örtü sisteminin yükünü alan kemerler, tuğla malzemededen olup, beşik veya teğet kemer formundadır. Erken han örneklerinde daha çok teğet kemer kullanılsa bile (Selvili han) geç devir örneklerinde beşik kemer tercih edilir.

Kapı ve pencereler genellikle taş düz lentolu ve tuğladan sivri kemerli alınlıdır. Pencereler mazgal gibi olmayıp, klasik lokmalı parmaklıklı bazende demir kepenklidir.

Çatı üstü örtüsü alaturka kiremit, saçakları ise genellikle tuğla malzemeli kirpi veya iç bükey saçaktır. Bazısında taş saçak profili kullanılmıştır.Örn: Girit Han.

IV.2.2. GEÇİT HANLAR

Diğer hanlara nazaran farklı mimari ve yapı özellikleri gösteren bu hanlar, tıpkı Arastalar gibi üstü kapalı bir sokağa açılan mekanlardan oluşmuş, tek katlı ve iki kapılı, taş-tuğla malzemededen yapılmış masif yapılardır. (Örn: Çakaloğlu, Esir, Abdurrahman, hanları)

XVIII yy'da kentteki ticaretin değişime uğramasıyla, oluşan yeni ticaret fonksiyonlarına hizmet etme amacıyla oluşmuş toptan ticaret mekanlarıdır. Genellikle birden fazla çeşitlilik gösteren malların depolanıp, pazarlandığı bu hanların yapımı XIX yy'da da sürmüştür. (Bazıları bir çeşit mal üzerine ihtisaslaşmış olabilir)

Beşik kemerli iki demir kapıdan geçit mahalline girilir. Bu kapıların üstünde geçidi aydınlatacak pencereler vardır. Bazı hanlarda geçidin biri bir eyvan gibi olup üstünde ahşap merdivenle çıkılan bir bekçi

odasına rastlanır (Örn: Çakaloğlu Han) Beşik tonoz tüm mekanlarda kullanılan bir örtü sistemidir. Geçit mahalinin tonozlu tavanı yan mekanlardan daha yüksek yapılmış tonoz kaidelerine açılan pencereler ile aydınlatma sağlanmıştır. İçeride dönük bir plan şeması gösteren bu han yapısında birimler bir kapı ve pencere ile geçit mahaline açılır. Bu birimler bir han odası olmaktan çok, depo ve teşhir vazifesini gören mağazalardır. XIX yy'da bu mağzaların bazıları kısmi ahşap bir ara katla ikiye bölünerek üst kat büro olarak kullanılmıştır.

Taş ve tuğla malzeme kullanılarak inşa edilen geçit hanlarının üst örtüsü beşik tonoz, çatı örtüsü ise alaturka kiremittir. Cepheler tuğla hatıllı taş duvardır. Pencereler klasik lokmalı, demir kepenkli taş lentolu olup üstü sivri kemerli tuğla alınlıdır. Bazı hanlarda daire formu taş pencerelere rastlanır (Örn: Çakaloğlu Han).

IV.2.3 DEPO HANLAR

Sadece depolamaya dönük avlusuz masif yapılardır. Mimari açıdan hiçbir özelliği olmayan bu yapılar, genellikle, taştan yapılmış üzerleri düz bir çatı ile örtülü, bir veya birkaç bölümden oluşan tek katlı hanlardır.

İhracat yapan tüccarlara ait çeşitli ticari eşya depo edilen bu mekanlar bazen ahşap bir asma tavanla bölünerek üst katlar büro olarak kullanılsada, büro fonksiyonu fazla gelişmemiştir. İçlerinde bazen küçük imalatta barındıran bu yapılar daha çok doldurulan liman alanında yapılmışlardır.

XIX yy'da da depo han yapımı sürmüştür. Bu hanlar depo vazifesini gören XVIII yy taş hanlarına benzemekle birlikte, depo fonksiyonunun yanında işleme alanlarını da içermektedir. Diğer bir farklı özellikte artık yalnızca bir konu üzerinde ihtisaslaşmış olmalarıdır. (Üzüm, palamut, tütün vb gibi). Mimari bakımdan fazla özelliği olmayan bu yapılar kalın taş duvarlı, bir veya birkaç hacimden oluşan, iki-üç kat yüksekliğinde

tek katlı, dar ve uzun masif yapılardır. (Örn: Tütün, keten hanı) İdari bölüm çok gelişmemiş olmakla birlikte depo ve imalat amacıyla kullanılan salonları içermektedir.

Bütün bu yazdıklarımızı özetliyecek olursak ; İzmir'de XVI-XVII ve XVIII yy I. yarısında. İzmir'in bir ipek ticareti merkezi olması nedeniyle, tek veya iki katlı, avlulu, masif menzil hanlarının yapıldığını görmekteyiz. (Örn: Büyük-Küçük Vezir hanları, Demirhan, Dervişoğlu han, bkz. Sigorta haritaları).

XVIII yy II.yarısında, ipek ticaretinin bitmesi ve kentin bir hububat merkezi olması nedeni ile değişen ticarete hizmet etmek amacıyla menzil han yapımı azalmış, hanlar daha ziyade depolama, teşhir ve pazarlama amacıyla kullanılan toptan ticaret mekanları olmuşlardır. Bu yapıların bünyesinde, menzil hanlarının içerdiği yatma eylemi yoktur. Bu nedenle İzmir'de bu devirde modern anlamda, otel yapımı başlar. Artık eski menzil hanlarında gelişen ticarete hizmet etmek amacıyla fonksiyon değiştirmiştir. XVIII yy'da ticari gereksinimleri karşılama amacıyla üç tip han yapılmıştır.

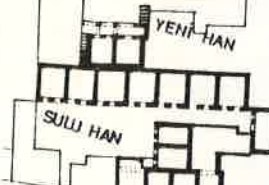
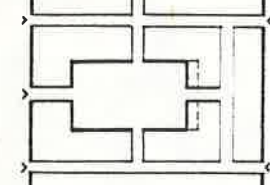
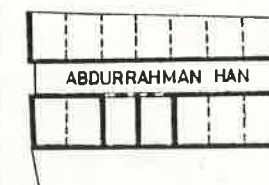

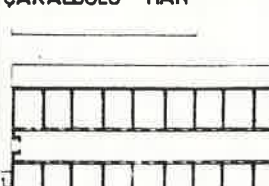
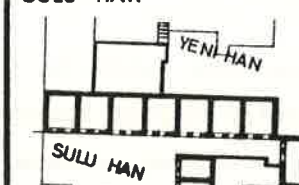

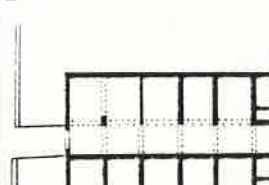
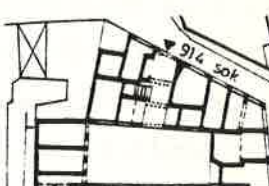

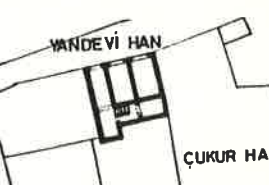
1) Avlulu Kısa Mesafe Hanı : Menzil hanı plan şeması gösteren bu yapıların alt katı depo ve teşhir, üst katı ise büro amacıyla kullanılmaktadır. (Örn: Karaosmanoğlu, Mirkelâm hanları) Bu devirde azda olsa menzil hanı yapımında sürmüştür. (Örn: Kızlarağası Han ; kapalı çarşı-menzil hanı karışımı bir yapıdır)

2) Geçit Hanları : İlk olarak VIII yy'da oluşmuş, birden fazla çeşit malın depolandığı, teşhir edilip pazarlandığı, avlusuz toptan ticaret mekanlarıdır. (Örn: Çakaloğlu Hanı)

3) Depo Hanlar : Yalnızca depolamaya dönük, bünyesinde bazen ufak bir imalat içeren , depolamaya dönük, taştan masif yapılardır.

XIX yy'da tarımsal ürün ihracatının gelişmesiyle, XVII-XVIII yy' hanlarından farklı bir yapıda, sadece depo ve işleme fonksiyonunu içeren tek konuda uzmanlaşmış, büyük masif (taş) yapıların yapımı başlamıştır. Bu devirde XVIII yy'da oluşan geçit hanlarının yapımında sürer fakat menzil han yapımı artık tamamıyla sona ermiştir.

AVLULU HANLAR

TEK KATLI	2 KATLI				GEÇİT HANLAR	DEPO HANLAR
	REVAKSIZ	TEK KAT REVAKLI	ÇİFT KAT REVAKLI	REVAKLI - KAPALI SOK.		
CAMBAZ HAN 	ABACIOĞLU HAN 	KÜÇÜK DEMİR HAN 	YENİ HAN 	KIZLARAĞASI HAN 	ABDURRAHMAN HAN 	
GİRİT HAN 	MANSALI HAN 	FAZLIOĞLU HAN 			ÇAKALOĞLU HAN 	
SULU HAN 		BUYUK KARAOSMANOĞLU HAN 			ESİR HAN 	
		MİRKELAM HAN 			MUSEVİT HAN 	
		SELVİLİ HAN 				
		YANDEVİ HAN 				

Netice olarak diyebilirizki İzmir'de ticaret yapılan yapıların büyük bir kısmına, genel bir şekilde "han" adı verilmektedir. Bunların bir kısmı hakiki anlamda "han" yapıları olmakla birlikte diğer bir kısmı depo veya hal niteliğinde olan yapılardır.

Yangın, deprem, yıkım, gibi nedenlerle günümüze ulaşan örnekleri oldukça azalan han yapılarının yerlerini (yıkılan-yıkılmıyan) tesbit etmek oldukça güçtür. Fakat Müller Wiener'in hazırladığı planlardan bu yapıların bir çoğunun tesbitini, hiç olmazsa isimlerini bulmak mümkündür. (Pl.13-15 ve 21) Sigorta haritalarında bu konu hakkında önemli bir kaynaktır.

IV. 3 TARİHİ HANLARININ TESBİTİ VE GÜNCEL DURUMLARI

Bu bölümde, tüm hanların tesbitini yapmanın olanaksızlığı yüzünden, yalnızca gerçek anlamda "han" yapısı olan, ve günümüzde mevcutları oldukça azalan, avlulu ve geçit hanlarının tesbitine çalışılacaktır. Depo hanlarının tesbitine girmek oldukça uzun zaman ve emek sarf edilecek bir çalışma gerektirmektedir. Bu nedenle öncelikle korunması gereken, tarihi ve sanatsal değer taşıyan bu hanları, yok olmadan tesbitine çalışmak, hiç olmazsa belgesel anlamda varlıklarını sürdürmelerini sağlamak amacıyla, mümkün olduğu müddetçe röleveleri çıkartılmaya çalışılacak, fotoğraflarla tesbitleri yapıp güncel durumları incelenerek, envanter fişleri hazırlanacaktır. Yapılan bu çalışma Alfabetik bir sırada olacaktır (Tesbitleri yapılacak olan hanların İzmir içindeki yerleşimleri için bkz. Pl.22).

- 1) Abacıoğlu Hanı
- 2) Abdurrahman Hanı
- 3) Acem Hanı
- 4) Akkasoğlu Hanı
- 5) Aliotti Hanı
- 6) Altıparmak Hanı
- 7) Arab Hanı
- 8) Arapian Hanı (Arapyan-Arabi Han)
- 9) Arap Giorgi Han
- 10) Armeniko Han
- 11) Arnavutoğlu Hanı
- 12) Balassuoğlu Hanı
- 13) Balıkçı Hanı
- 14) Balyos Hanı
- 15) Balyozoğlu Hanı
- 16) Barbaresko Hanı
- 17) Barut Hanı
- 18) Batak Hanı
- 19) Belom Chanak Hanı
- 20) Bey Hanı
- 21) Bidayet Hanı (Vedayet Hanı)
- 22) Bölükbaşı Hanı
- 23) Boştancı Hanı
- 24) Büyük Demir Hanı
- 25) Büyük Megalo Hanı
- 26) Büyük Kuzuoğlu Hanı
- 27) Büyük Vezir Hanı
- 28) Cambaz Hanı
- 29) Cezayir Hanı
- 30) Cezim Hanı
- 31) Chiotiko Hanı: Sakız Hanı (143)
- 32) Çakaloğlu Hanı
- 33) Çakılcıoğlu Hanı
- 34) Çamur Hanı
- 35) Çercioğlu Hanı : Çarşuli Hanı
- 36) Çavuşzade Hanı
- 37) Çelik Hanı
- 38) Çingirler Hanı
- 39) Çukur Hanı
- 40) Dellal başı Yeni Hanı
- 41) Dervişoğlu Hanı
- 42) Devletoğlu Hanı
- 43) Dolma Hanı
- 44) Domuzoğlu (Domuzlu) Hanı
- 45) Dremisiz Süleymanı Hanı
- 46) Ekmekçioğlu Hanı (Büyük-küçük)
- 47) Enverbey Hanı
- 48) Essayan Hanı
- 49) Esir Hanı
- 50) Eski Boyahane
- 51) Eski Cezayir Hanı
- 52) Eşref Paşa Hanı
- 53) Evliyazade Hanı
- 54) Fəssulə Hanı
- 55) Fazlıoğlu Hanı
- 56) General Hanı
- 57) Giannakoğlu Hanı
- 58) Coya Han (Gioia han)
- 59) Giavanoğlu Han
- 60) Girid Hanı (Gritikos han)
- 60A) Giridoğlu Hanı
- 61) Guiffroy Hanı
- 62) Guruna Hanı
- 63) Hacı Ağabey Hanı
- 64) Hacı Alıpaşa Hanı
- 65) Hacı Davud Hanı (Daut)
- 66) Hacı Hüseyin Hanı
- 67) Hacı Mehmet Hanı : Fazlıoğlu Hanı
- 68) Hacı Ömer Hanı
- 69) Hacı Sadullah Hanı
- 70) Hacı Yusuf Hanı
- 71) Halima Hanı (Halimbey Hanı)
- 72) Haralambo Yusuf Hanı
- 73) Hasan Çavuş Hanı
- 74) Hastahane Hanı
- 75) Hüseyin Bey Hanı
- 76) İbrahim Paşa Hanı
- 77) İbrişim Hanı
- 78) İki Kapılı Hanı
- 79) İmamoğlu Hanı
- 80) İsmail Efendi Hanı
- 81) Kadioğlu Hanı
- 82) Kamil Bey Hanı
- 83) Kançıbanoğlu Hanı
- 84) Kantarcıoğlu Hanı
- 85) Kapancıoğlu Hanı
- 86) Karamanian Hanı
- 87) Karantina Hanı
- 88) Kara Mustafa Paşa Hanı
- 89) Karaosmanoğlu Hanı (Büyük-küçük)
- 90) Kartoğlu Hanı
- 91) Karvuno Hanı
- 92) Katipoğlu Hanı
- 93) Kemahlı Hanı
- -) Keten Hanı
- 94) Keşiş Oğlu Hanı
- 95) Kıbrıslı Hanı
- 96) Kıbrıslıoğlu Hanı: (Kıbrıslı Han)
- 97) Kion Hanı : (Kıbrıslı Hanı)
- 98) Kızlarağası Hanı

"Hanlar hakkında daha fazla bilgi için bkz. Münir AKTEPE, Wiener MULLER

- 99) Köprülüoğlu Hanı: 95
 100) Kares Han : 95
 101) Kurşunlu Hanı
 102) Küçük Demir Hanı
 103) Küçük Fincancı Hanı
 104) Küçük Kuzuoğlu Hanı
 105) Küçük Mehmet Hanı
 106) Küçük Vezir Hanı
 107) Küpelioğlu Hanı
 •108) Kütür Hanı
 109) Kuyumciyan Hanı
 110) Laz Hanı
 111) Leblebici Hanı
 112) Limanoğlu Hanı: (Kıbrıslı Hanı)
 113) Maarif Hanı (Marif Han)
 114) Madama Han
 115) Maksudian Hanı
 116) Malkoçzade Hanı
 •117) Manisalıoğlu Hanı
 118) Masoniko Hanı
 119) Macela Hanı (Matchela Han)
 120) Medrese Hanı
 121) Mehmet Efendi Hanı
 122) Menekşeli Hanı
 •123) Menzil Hanı
 •124) Menzinoğlu Hanı
 •125) Mirkelâm Hanı
 126) Mısırlıoğlu Hanı
 127) Muhtesib Hanı : (Kurşunlu Hanı)
 128) Murtası Hanı
 •129) Musevir Hanı
 130) Mislîm Hanı
 131) Nişan Hanı
 132) Osmanağa (Osmanzade) Hanı
 133) Osman Kaptan Hanı
 134A) Paşa Hanı
 134) Pederi Hanı
 135) Piriç Hanı
 •136) Piyaloğlu Hanı
 137) Psaroc Hanı: (Balıkçı Hanı 13)
 •138) Rauf Paşa Hanı
 139) Rızabey Hanı
 140) Rosetti Hanı
 141) Sabri Bey Hanı
 142) Sadık Bey Hanı
 •143) Sakız Hanı
 144) Salepçioğlu Hanı
 145) Samolada Hanı
 146) San Rocco Hanı
 147) Seferoğlu Hanı
 •148) Selvili Hanı
 149) Simeon Hanı
 150) Sinanoğlu Hanı
 151) Sivrihisar oğlu Hanı
 152) Spartalı Hanı
 153) Stano Hanı
 •154) Sulu Hanı
 155) Süleymanefendi Hanı
 156) Şahanaoğlu Hanı
 157) Şahin Hanı : (Şahanaoğlu Hanı)
 158) Şadırvan Hanı
 159) Şalvarlıoğlu Hanı
 160) Şaphane Han (Çapa Han)
 161) Şekeroğlu Hanı
 162) Şükrübey Hanı
 163) Taburefendi Hanı
 164) Tavşanlı Hanı: (Malkoçzade Hanı 116)
 165) Taşlıoğlu Hanı: (Seferoğlu Hanı 147)
 166) Tercuman Hanı: (Malkoçzade Hanı 116)
 •167) Tütün Hanı (Tabak Hanı)
 168) Uzun Han
 169) Valipaşa Hanı
 170) Venidis Hanı
 171) Whittall Han (Vitali Han)
 172) Yahya Paşa Hanı
 •173) Yandevi Hanı
 174) Yankıoğlu Hanı: (Taslıoğlu Hanı 165)
 175) Yapıcızade Hanı
 176) Yasin Bey Hanı (Şükrübey Hanı)
 177) Yemişçizade Hanı
 •178) Yeni Han
 •179) Yusuf oğlu Hanı
 180) Yuvanoğlu Hanı
- Çınar ATAY'ın tesbitleri :
- Aksaraylı Han
 Fehmi Bey Han
 Hacı Hanem Han
 General Han
 İsyân Han
 Mısel Hanı
 Mahkeme Han
 Küçük Ağabey Han
 Locak Zangrides Han
- BU GÜN MEVCUT OLAN HANLAR

PL.22 :ÖNCELİKLE KORUNMASI GEREKLİ TARİHİ İZMİR HANLARININ TESBİTİ

1. ABACIOĞLU HANI.....	81
2. ABDURRAHMAN HAN	86
3. CAMBAZ HAN	90
4. ÇAKALOĞLU HAN	95
5. KÜÇÜK DEMİR HAN	106
6. ESİR HAN	111
7. FAZLIOĞLU HAN	115
8. GİRİT HAN	120
9. BÜYÜK KARAOSMANOĞLU HAN	127
10. KIZLARAĞASI HAN	134
11. MANİSALI HAN	153
12. MİRKELÂM HAN	156
13. MUSEVİT HAN	165
14. SELVİLİ HAN	168
15. SULU HAN	175
16. YANDEVİ HAN	179
17. YENİ HAN	182
18. ARAP HANI	186
19. ÇUKUR HAN	186
20. KADIOĞLU HAN	186
21. KÜÇÜK KARAOSMANOĞLU HANI.....	186
22. KEMAHLI HAN	186

Yapının adı: ABACIOĞLU HAN

İli: İZMİR

İlçesi: MERKEZ

Mahalle-Köy: KEMERALTI

Kadastro: 197 Ada 32-96-105 24 Ö IV
Parsel Pafta

Mevki-Alan: (Eski Balçılar Semtinde)
Anafartalar Cad. 920 Sk. No.22

Koruma derecesi

Anıtsal :	1	2	3
Çevresel :	1	2	3

Yaptıran: Abacızade Ahmet Efendi olarak tahmin ediliyor

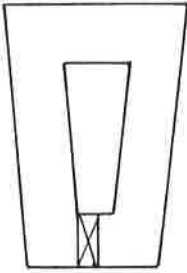
Yapım tarihi: XVIII yy'da yapılan aynı adlı hanın yerine daha sonraki bir tarihte yapılmıştır.

Kitabe : -

Vakfiye : 24 Şubat 1718

Koruma Durumu	İyi	1	Taşıyıcı Sistem	1	Dış yapı	1	İç yapı	1	Süsleme elemanl.	1
	Orta	2		2		2		2		
	Kötü	3		3		2		2		

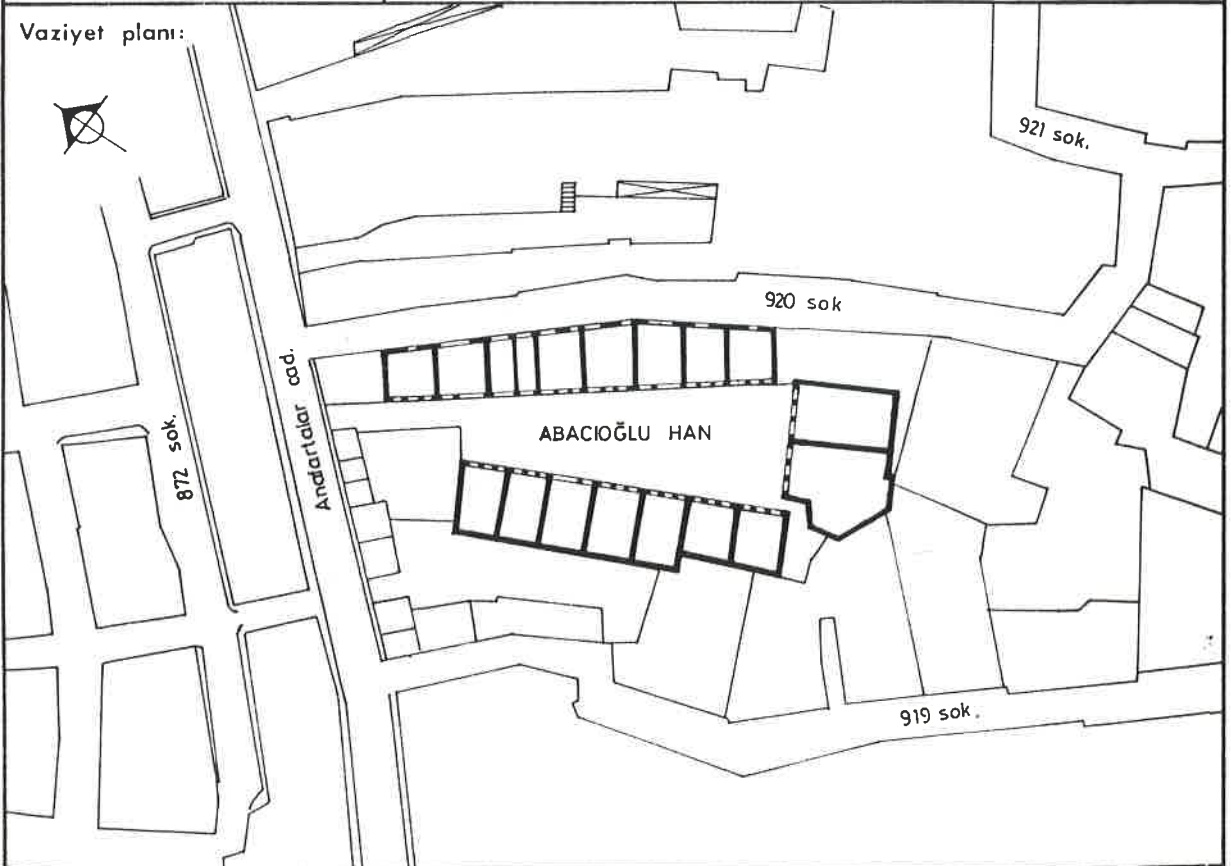
Şema :

Yapının genel tanımı :

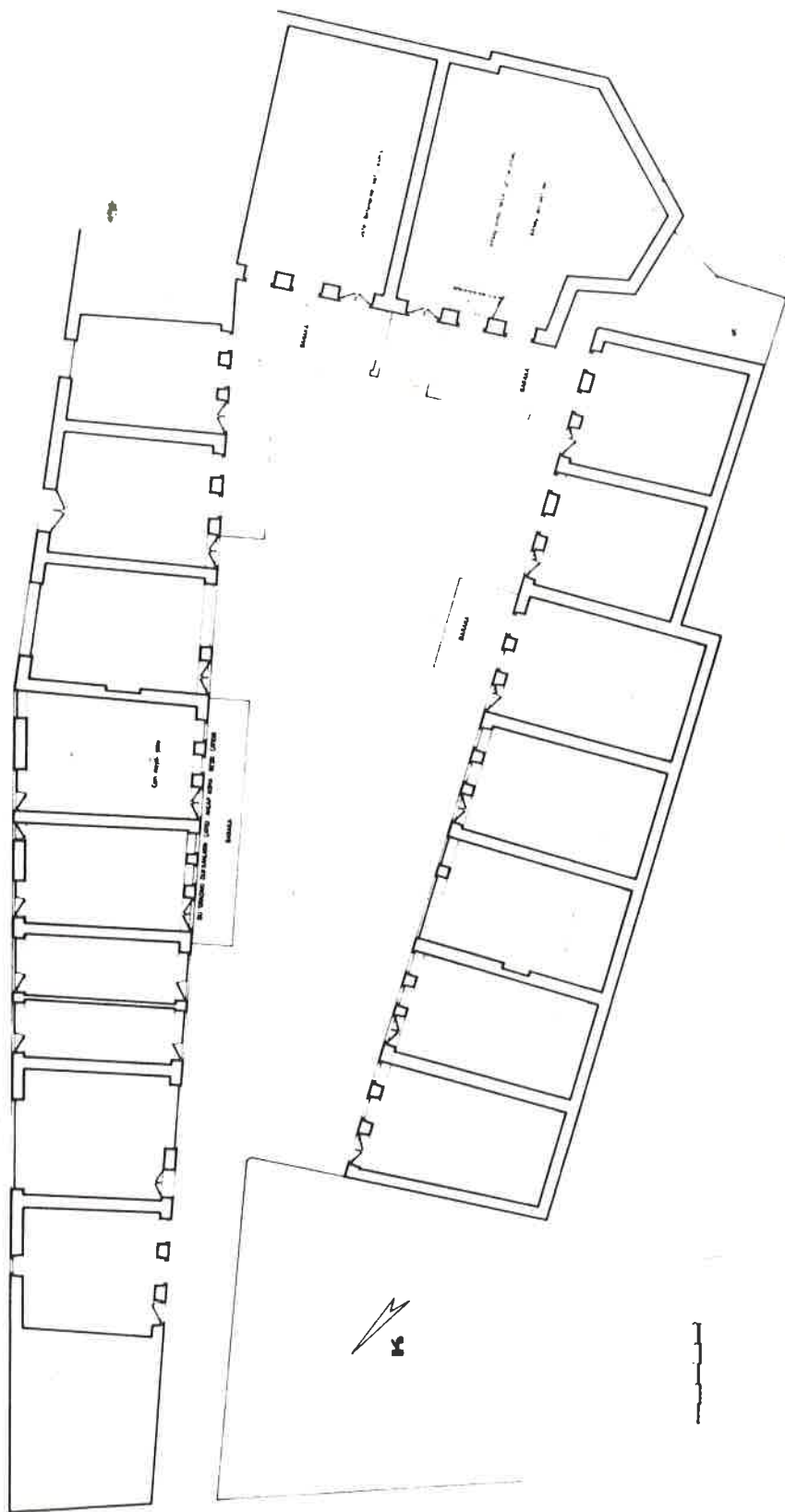
Parselasyon nedeniyle düzgün olmayan bir plan ve avlu düzenine sahip olan han, açık bir avlu etrafına sıralanmış iki katlı mağazalardan meydana gelmiştir.

Vaziyet planı:

Araştırmayı yapan: Özden NAR

Araştırma tarihi: 1-9-1985 1-3-1986

PLAN

İzmir'de Başdurak camiinden Arasta'ya giden caddenin sağ tarafında ve Balcılar içi denilen mahallededir. Uzunluğuna açık bir avlu etrafında sıralanmış iki katlı kagir mağazalardan oluşan bu hanın yapılış tarihi 24 Şubat 1718 tarihli bir vakfiyedeki bilgiye dayanarak XVIII yy başı olarak tahmin edilmektedir. (1). Fakat günümüzdeki Abacıoğlu hanının aynı adlı bir han üzerine kurulmuş daha geç tarihli bir yapı olduğu tahmin edilmektedir.

Tuğla-taş malzemeden oluşmuş olan han günümüzde tamamen sıvanmış durumdadır. Taş ve tuğla malzeme, diğer bütün hanlarda olduğu gibi yerine göre tek, yerine göre beraber kullanılmıştır.

Han odaları diğer menzil hanlarında gördüğümüz gibi yatmaya mahsus yerleri içermeyip birer ticarethane halindedir. Diğer iki katlı hanlarda olduğu gibi ikinci kattaki odalar alttan bağımsız, bu kattaki bir revağa veya koridora açılmayıp, alt katla irtibatlı ve onlarla bir bütün olarak kullanılan mekanlardır. Plan tipinde XVI-XVII yy hanlarından oldukça farklılık gösteren bir yapıdır.

Hanın girişi tadilatlarla orijinal halini kaybetmiştir. Handa , girişe göre avlunun solunda dokuz, sağında yedi, tam karşıda iki olmak üzere toplam onsekiz adet mağaza vardır. Fakat karşıdaki iki mağazanın daha geç bir tarihte yapıldığı tahmin edilmektedir. Sağdaki ve soldaki mağazalarda birbirlerine göre farklılıklar gösterir. Sağdaki mağazaların üst örtüsü beşik tonozdur. Dıştan alaturka kiremitli beşik çatı ile kaplıdır. Sadece iki mağazanın üstü yalnızca beşik çatılıdır. Soldakilerin ise hepsi beşik çatı ile örtülüdür. Her mağazanın içi ahşap bir döşeme ile iki katlı hale getirilmiştir. Fakat günümüzde bazı mekanlarda bu ara katlar kaldırılarak depo haline getirilmiştir.

Han mağazaları birinci katta düz taş lentolu (profile) iki pencere ve bir kapı ile avluya açılır. Fakat birçok dükkanda tadilat yapılarak buraları vitrin haline dönüştürülmüştür. Üst katta ise düz taş lentolu iki penceresi vardır. Sağ ve soldaki mağazaların penceleri

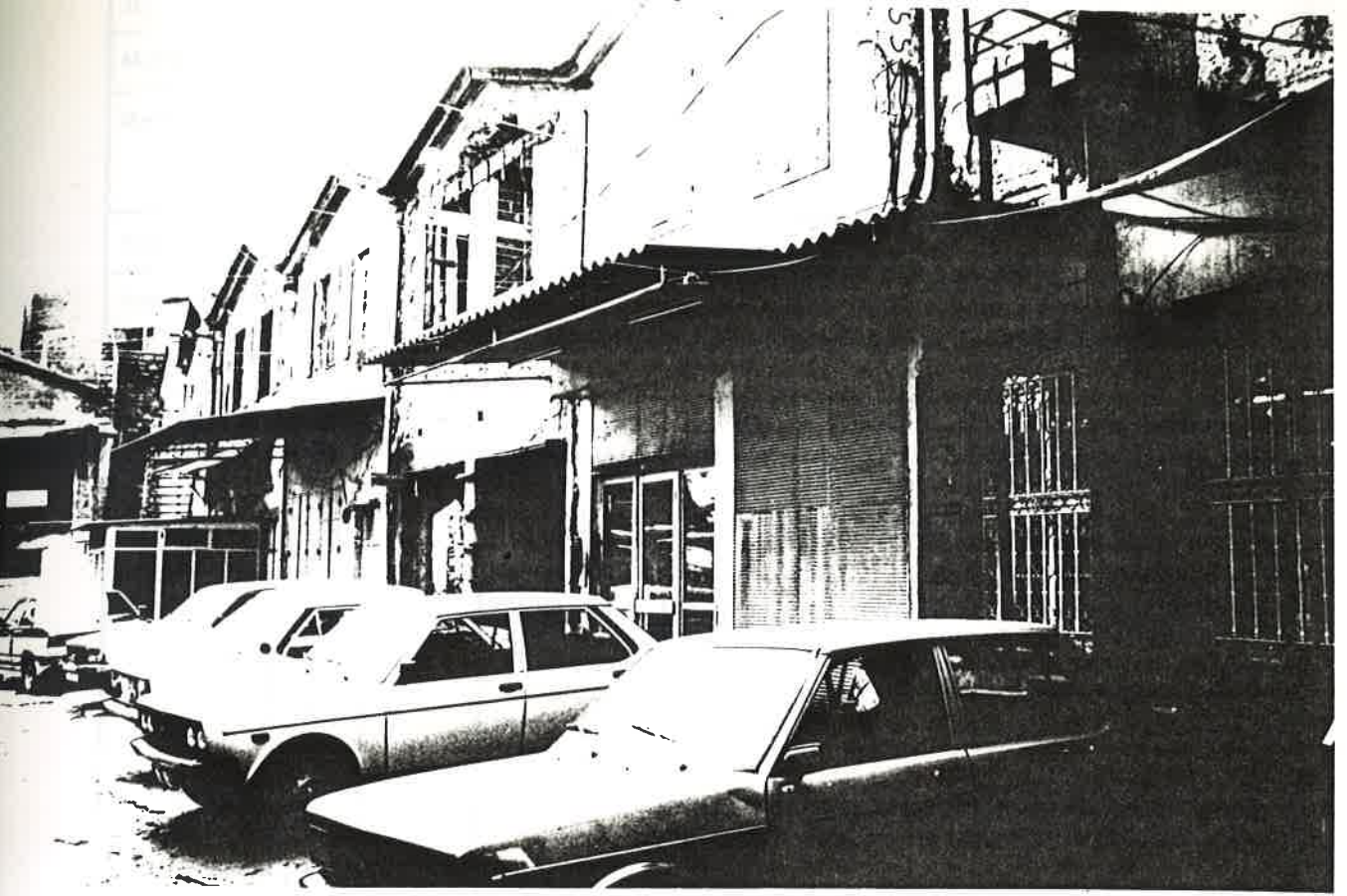
(1) Aktepe, s.113

Wiener, s.448

birbirlerine nazaran farklı tiptedir. Bu özellik heriki taraftaki dükkan sırasının farklı tarihlerde yapıldığını akla getirmektedir.

Karşı taraftaki iki katlı büyük mekanlardan biri orijinal halini korumakla birlikte, diğerinin sadece dış duvarları kalmış yerine betonarme yeni bir yapı yapılmıştır. Sağdaki bozulmamış olan mekan ahşap bir ara katla iki katlı hale dönüştürülmüştür. Üst örtüsü ahşap asma beşik çatı olan bu mağaza avluya beşik kemerli büyük bir kapı ve iki pencere ile açılmaktadır. Yapıda kayda değer bir süsleme yoktur.

Bugün çok bakımsız durumda olan hanın mülkiyeti özel şahıslardadır. Alt kattaki çoğu mağaza kullanıcının istekleri doğrultusunda biçimlendiğinden ilk şeklini kaybetmiştir. Dükkan cepheleri hem sokak hem avluya bütünüyle açılıp vitrini haline dönüştürülen bu han bugün ; parkente ticaret (ayakkabı, yiyecek, cam eşya, manifatura, sarraf), küçük imalat (ayakkabı) ve depolama amacıyla kullanılmaktadır. Üst kat genellikle imalat ve depo amaçlı kullanımları içermektedir.

Yapının adı: ABDURRAHMAN HAN

İli: İZMİR

İlçesi: MERKEZ

Mahalle-Köy: KEMEKALTI

Kadastro: Ada

Parsel 24 Ö III
Pafta

Mevki-Alan: 871 Sk. No.55

(Kızlarağası Hanının Güneyindedir)

Koruma derecesi

Anıtsal : 1 3

Çevresel : 1 3

Yaptıran: -

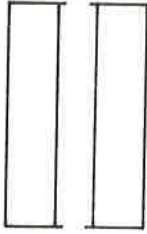
Yapım tarihi: 1797 (XVIII yy sonu)

Kitabe : -

Vakfiye : -

Koruma Durumu	İyi	1	Taşıyıcı Sistem	1	Dış yapı	1	İç yapı	1	Süsleme elemanı.	1
	Orta	2		☒		2		☒		2
	Kötü	3		☒		☒		☒		☒

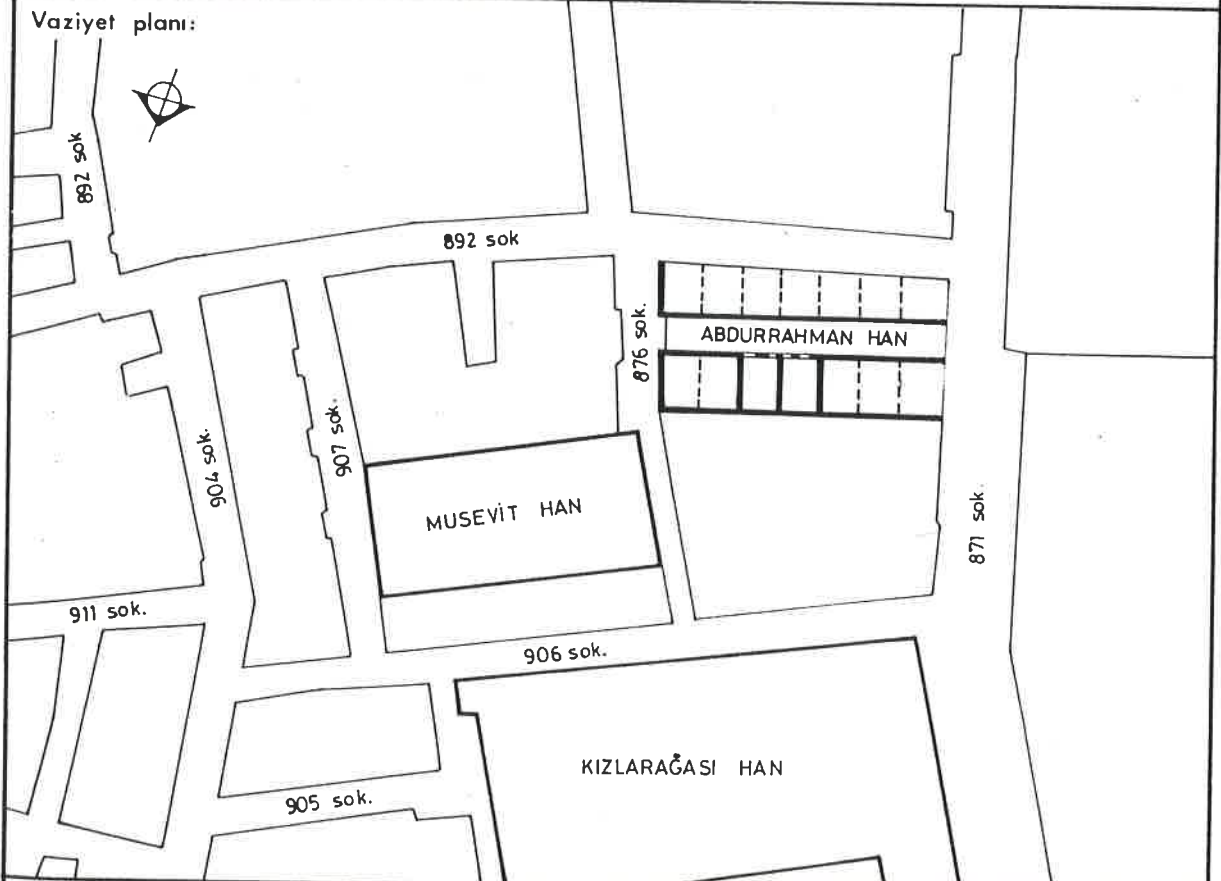
Şema:

Yapının genel tanımı:

Tek katlı, iki kapılı, geçit kuruluşlu hanlardan-
dır. Kapalı sokak düzeni ile arastayı anımsatan
han, tuğla-taş malzemeden oluşmuş masif bir yapı-
dır.

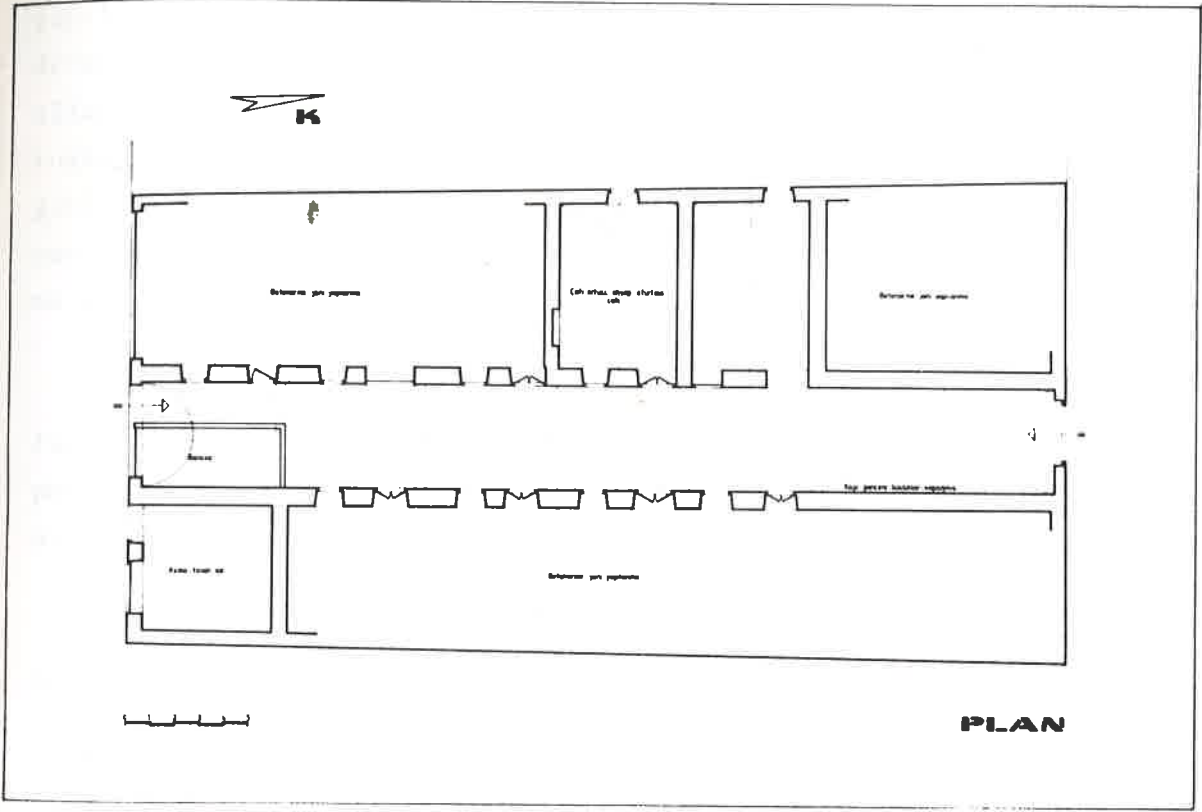
Vaziyet planı:

Araştırmayı yapan: Özden NAR

Araştırma tarihi: 1-9-1985

1-3-1986

Vakıf defterlerinde ve literatürlerde adına pek rastlayamadığımız hanın sahibi hakkında bir bilgimiz yoktur. Yalnız hanın ön cephesinde bulunan 1797 (H.1211) "Allah" yazılı levhadan, XVIII yy.da mevcut bir yapı olduğunu söyleyebiliriz.

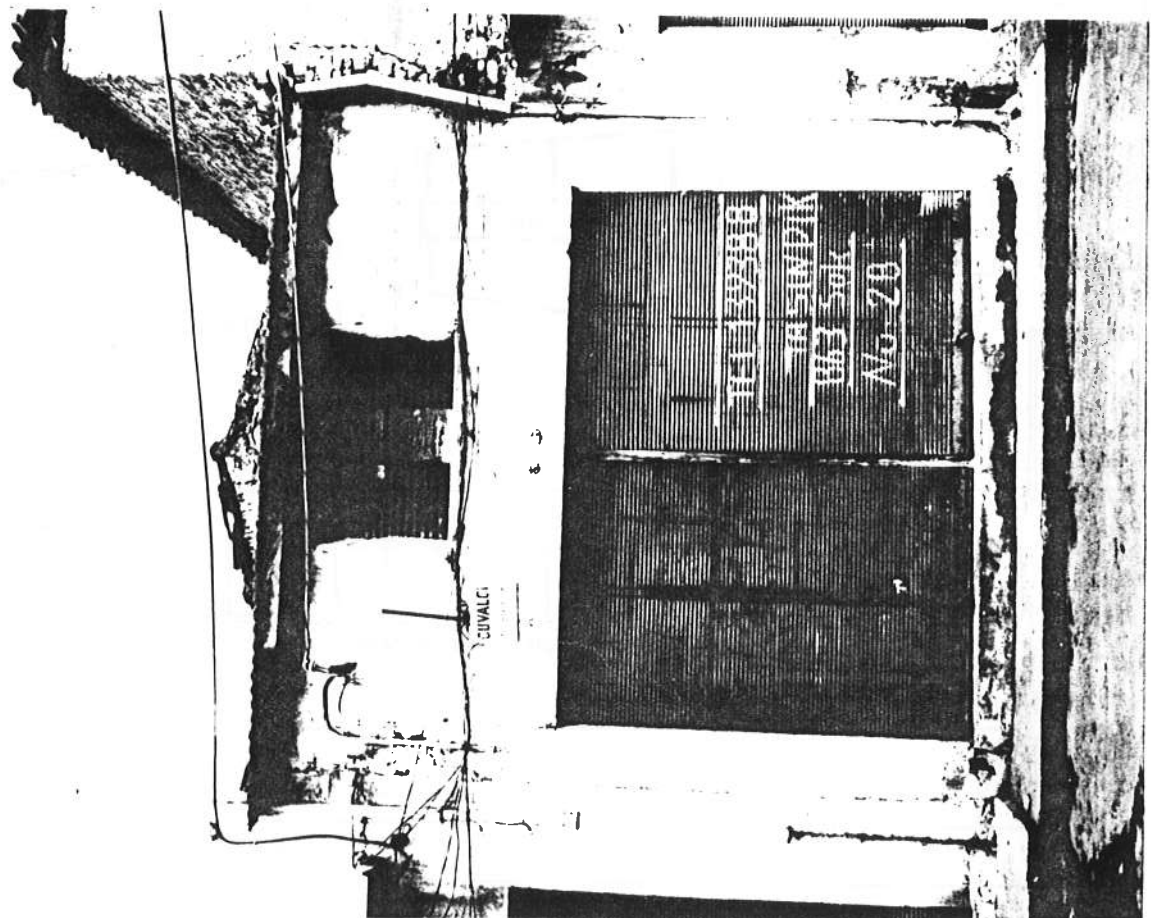
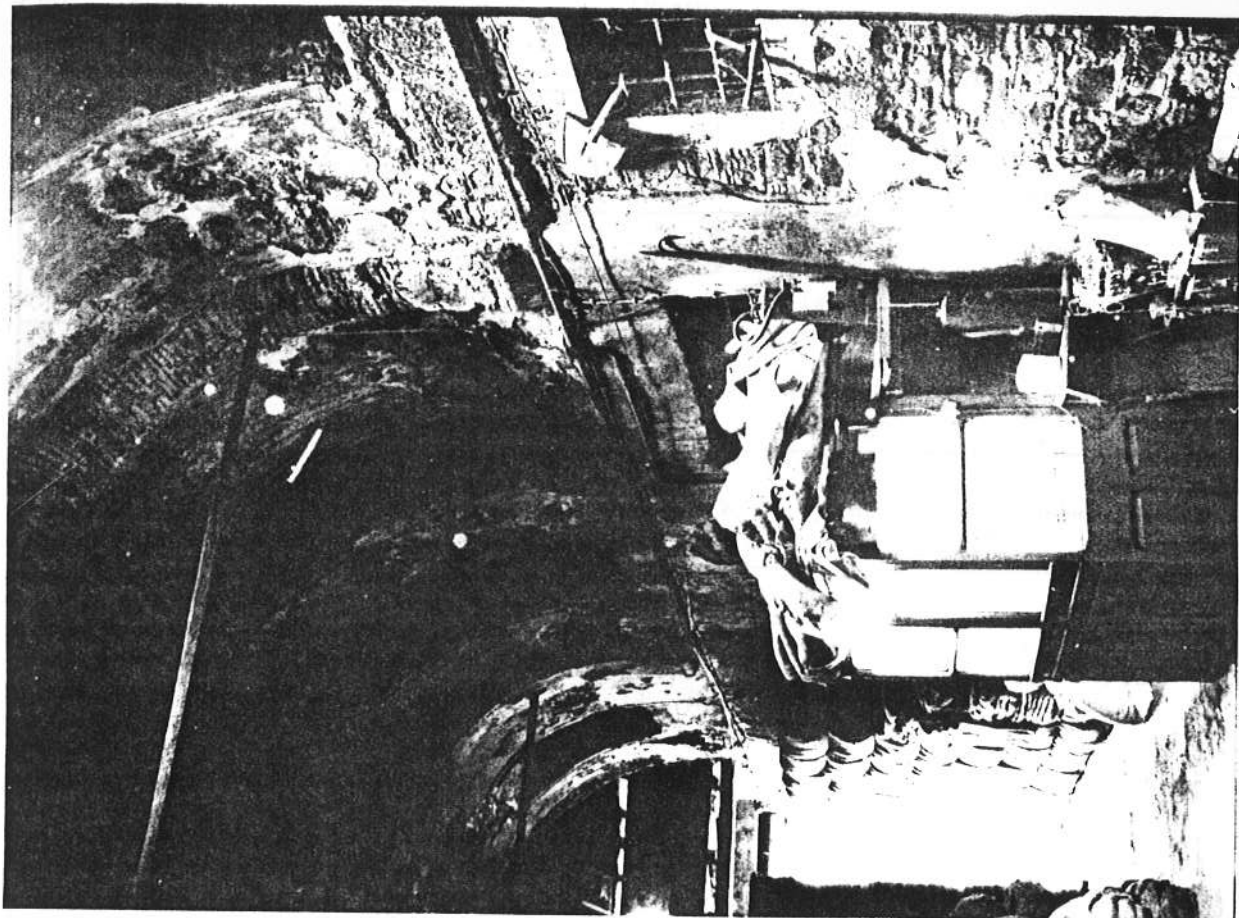
Mekanları tıpkı bir arasta gibi kapalı bir sokağa açılan bu geçit kuruluşla han, tek katlı, iki kapılı masif bir yapıdır. Hanın karşılıklı iki girişinden ortadaki geçit mahalline girilir. Bu mekan altı adet beşik kemerle desteklenmiş, beşik bir tonozla örtülüdür. Tonz kısmı, yan mekamlardan daha yüksek yapılarak, tonozun kaide kısımlarına açılan pencerelerle bu mekanın aydınlatılması sağlanmıştır. Fakat günümüzde yapılan tadilatlarla kapanmış durumdadır.

Orijinal halinde geçite yedişerden ondört oda açılmaktayken, bugün sadece bunlardan üçü kalmış, diğerleri yıkılarak yerlerini yeni

yapılar almıştır. (Bkz. Sigorta haritaları) Fakat odaların geçide bakımı duvarları, kapı ve pencereleri hala mevcuttur. Bu kapı ve pencereler silmeli taş lentoludur. Bazı pencereler klasik lokmalı parmaklıklı ve tuğladan yapılmış beşik kemer alınlıdır. Diğer bütün hanlarda olduğu gibi odalar geçiye bir kapı ve bir pencere ile açılmaktadır. Bugün mevcut olan iki odanın çatı örtüsü önceleri beşik tonozken, yıkılmış yerine ahşap oturtma beşik çatı yapılmıştır.

Ana malzemesi taş ve tuğla olan hanın duvarları tuğla hatıllı taş örgülüdür. Tuğla, kemerlerde ve üst örtü sisteminde, taş ise kapı pencere lento ve çevrelerinde, giriş kemerlerinde kullanılmıştır. Çatı örtüsü alaturka kiremit, saçakları ise kirpi saçaktır.

Bugün oldukça bakımsız ve harap durumda olan hanın mülkeyetinin özel şahıslarda olması nedeniyle, kullanıcı istekleri doğrultusunda yapılan onarımlarla dış cephesi orijinal halini tamamen yitirmiştir. Han mekanlarının çuval deposu ve atölyesi ile plastik eşya deposu gibi bakım gerektirmeyecek fonksiyonlarca kullanılması yapının yok oluş sürecini hızlandırmaktadır.

Yapının adı: CAMBAZ HANI

İli: İZMİR

İlçesi: MERKEZ

Mahalle-Köy: KEMERALTI

Kadastro: Ada

Parsel 24 Ö III
Pafta

Mevki-Alan: 864 Sk. No.3

(Eski Cezayir Hanının yanındadır)

Koruma derecesi

Anıtsal : 2 3

Çevresel : 2 3

Yaptıran: -

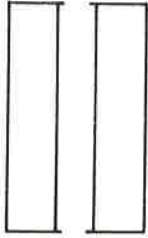
Yapım tarihi: XVIII yy sonu XIX yy başı tahmin edilmektedir.

Kitabe : -

Vakfiye : -

Koruma Durumu	İyi	1	Taşıyıcı Sistem	1	Dış yapı	1	İç yapı	1	Süsleme elemanı	1
	Orta	2		2		2		2		
	Kötü	3		3		3		3		

Şema :

Yapının genel tanımı:

Tek katlı, tek kapılı, kapalı avlulu (Dar ve uzun) bir handır. Malzeme olarak taş-tuğla kullanılan yapı bugün kullanılmaz durumdadır.

Vaziyet planı:

863 sok.

CEZAYİR HANI

CAMBAZ HANI

864 sok.

855 sok

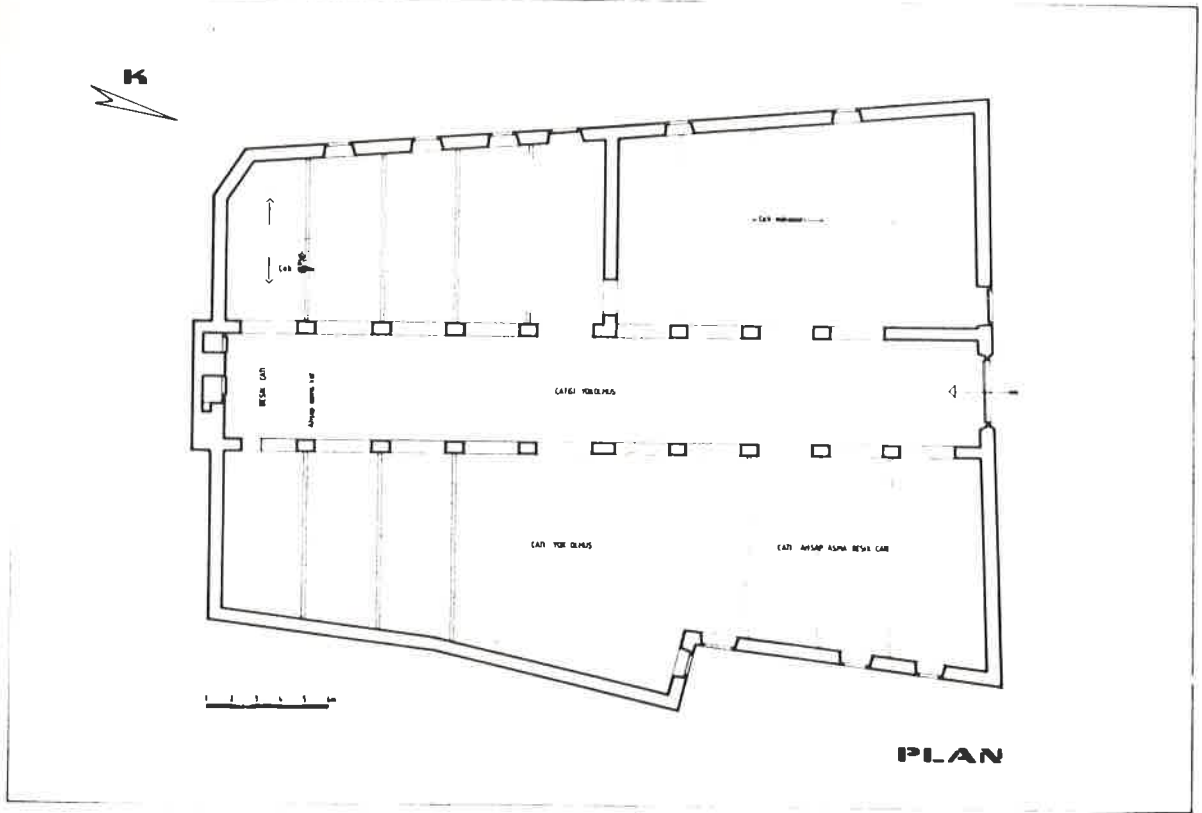
YEMİŞÇİLER ÇARŞISI

853 sok

Araştırmayı yapan: Özden NAR

Araştırma tarihi: 1-9-1985

1-3-1986

Kitabesi olmadığından mimarı ve yaptıranı bilinmemektedir. Literatürlerden yapım tarihini öğrenemediğimiz bu yapının inşa tekniğine bakarak 18 yy sonu 19 yy başına ait bir han olduğunu söyleyebiliriz(1).

Geç devir birçok handa olduğu gibi, Cambaz Han'da yol ve arsa durumuna uyma sebebiyle düzgün olmayan bir plana sahip ve bitişik nizamdadır.

Avluya beşik kemerli demir bir kapıdan girilir. Günümüzde üstü açık olan avlunun, eskiden desteklerle yan mekanlardan daha da yükseltilmiş bir çatı ile kaplı olduğunu mevcut izlerden anlamaktayız. Avlunun iki yanında ahşap beşik çatı ile örtülü çok geniş mekanlar vardır. Bu mekanlar avluya beşik kemerli boşluklarla açılmaktadır. Bu özelliğinden, burada fazla değerli malların bulunmadığını, temiz hava ile irtibatlı olması gereken malların depolandığını tahmin edebiliriz.

(1) Wiener, s.431-449.

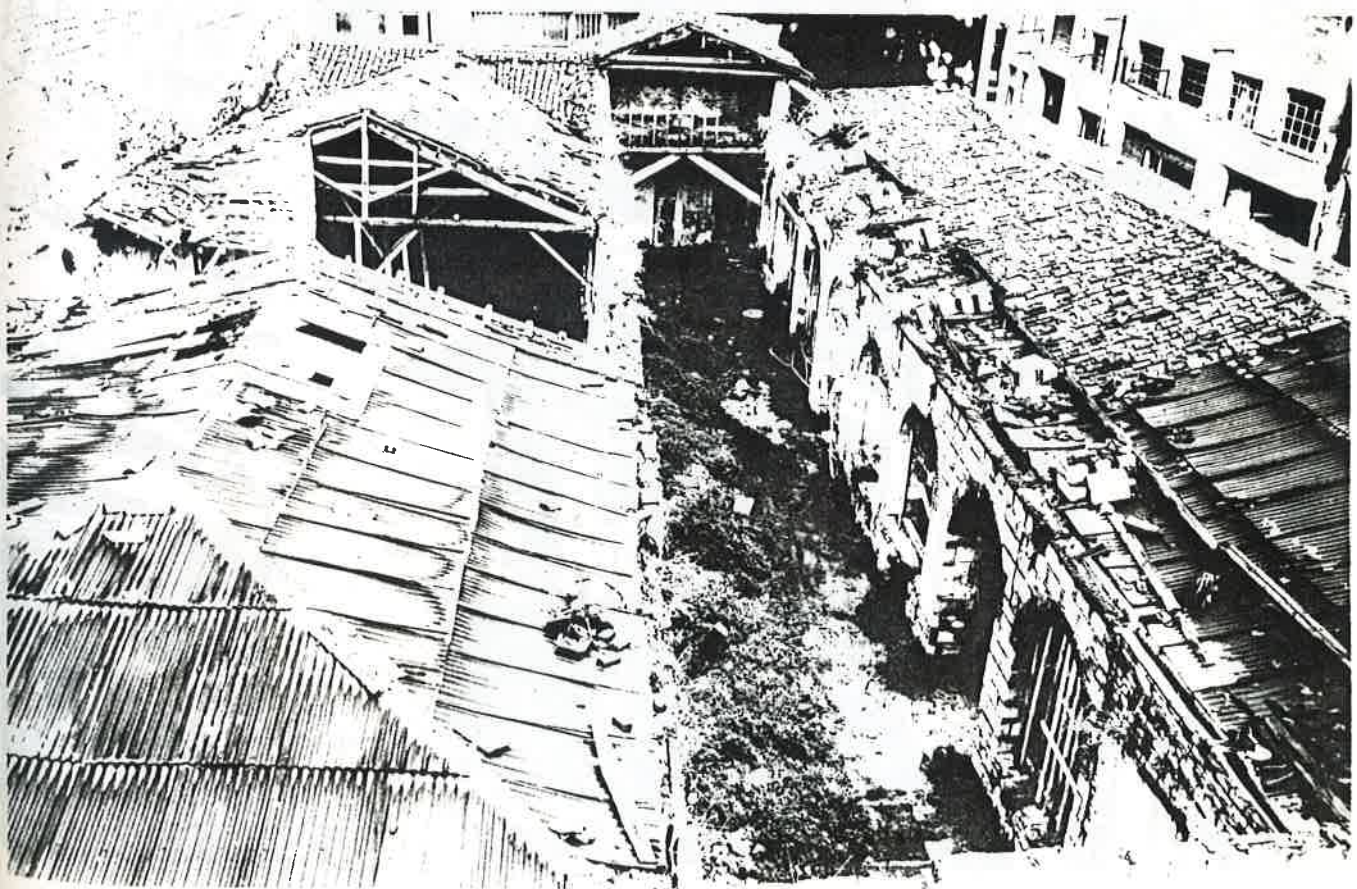
Avlunun sağ tarafında birbiri ile irtibatlı iki büyük mekan vardır. Bu mekanlar birer kapı ile sokağa açılmaktadır. Duvarda daha üst kotta düz lentolu ve demir parmaklıklı pencereleri bulunmaktadır. Sol tarafta ise tek bir büyük mekan vardır.

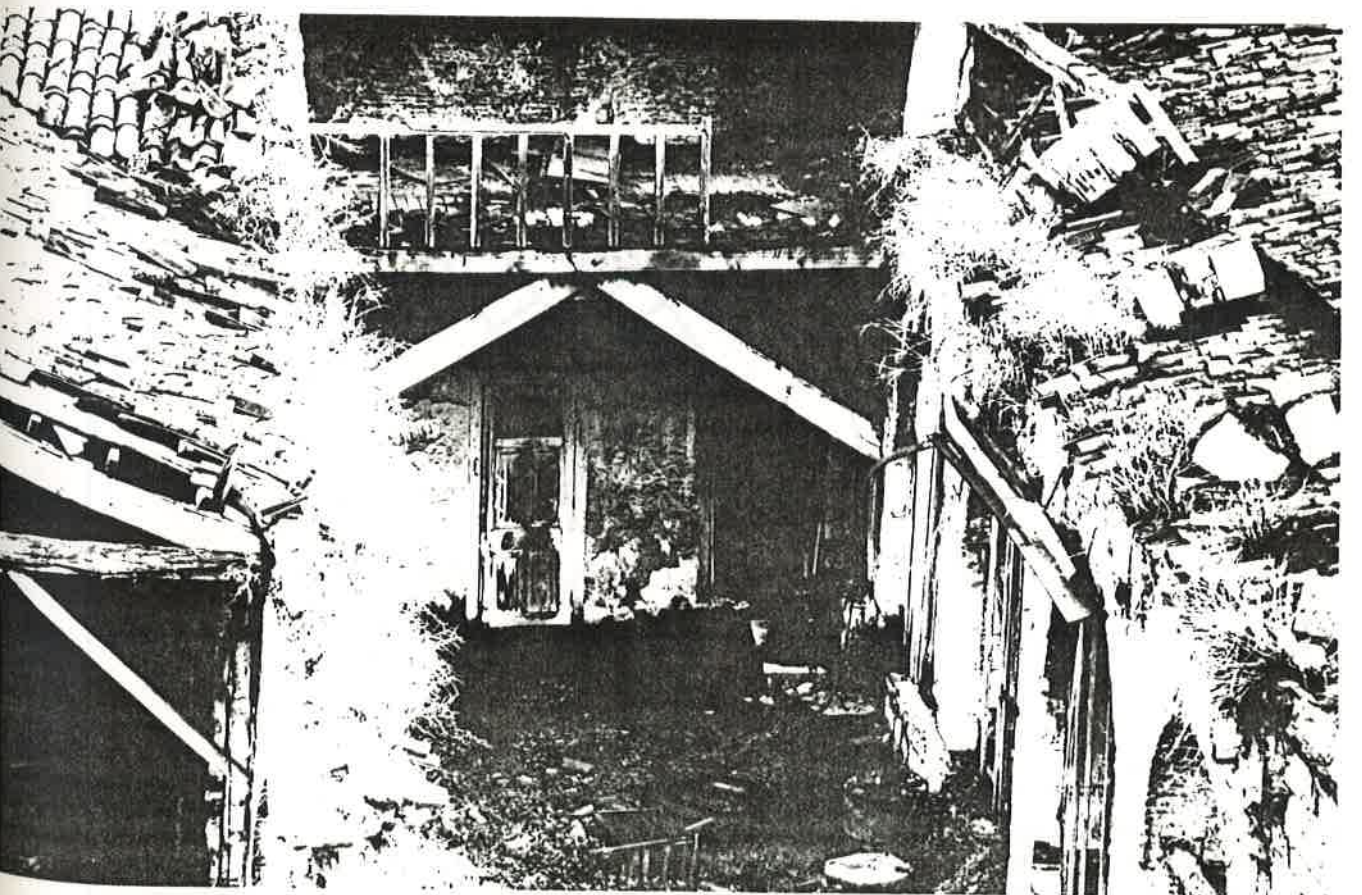
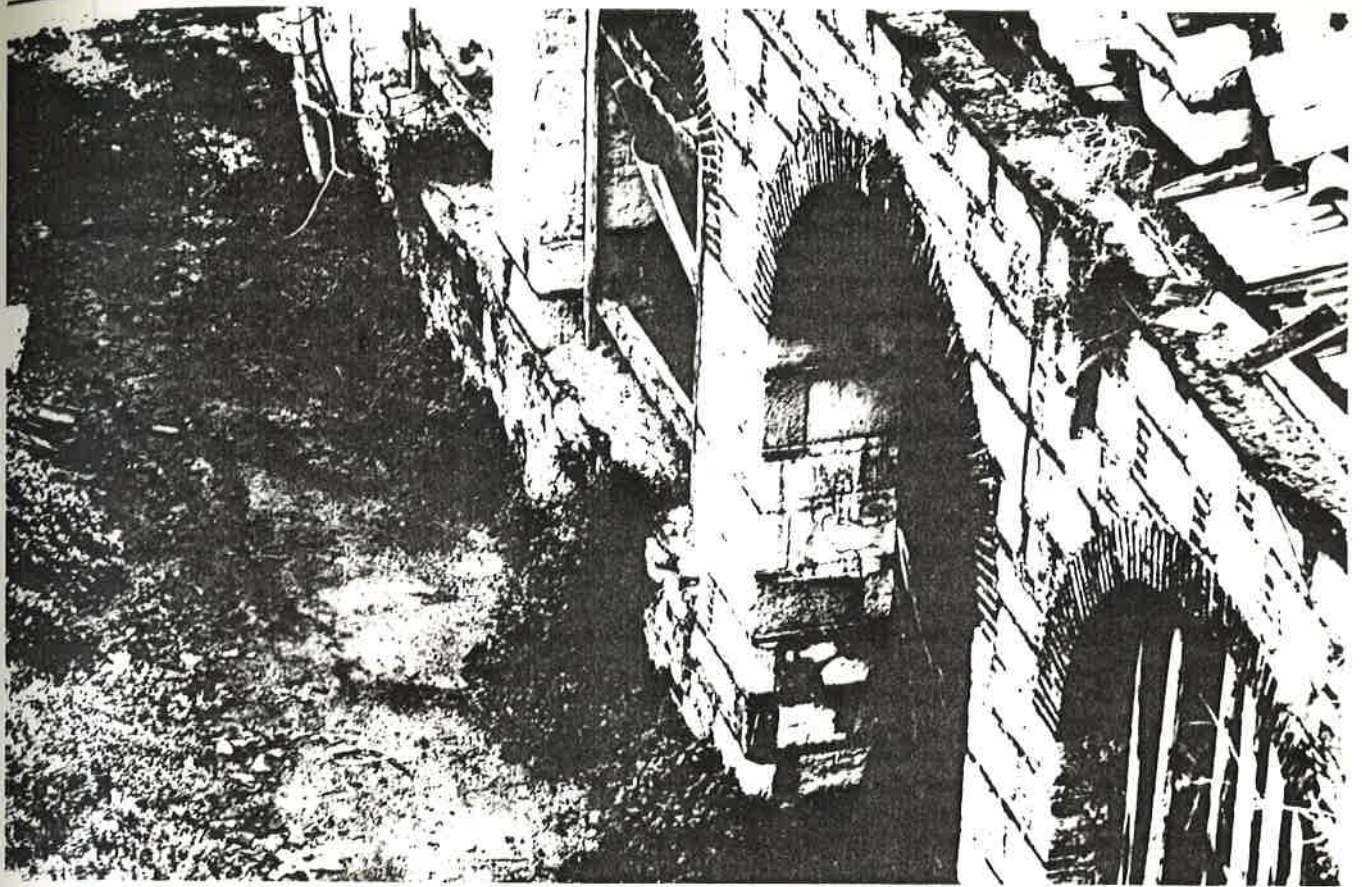
†

Avlunun solunda üstü ahşap bir çatı ile kaplı, küçük bir asma kat vardır. Bu katın altında, avlunun nihayetinde biriWC olan iki ufak mekandan öbürünün ne amaçla kullanıldığı tesbit edilememiştir.

Yapının ana malzemesi olarak taş ve tuğla kullanılmıştır. Dış cep- hede tuğla hatıllı moloz taş duvar kullanılmışsa da , iç avludaki kemer ayaklarında bir sıra tuğla hatıllı düzgün kesme taş sıralı örgü sistemi kullanılmıştır. İç avludaki kemer malzemesi tuğla olmakla birlikte dış kapılarının kemerlerinde taş malzeme kullanılmıştır.

Günümüzde oldukça harap ve kullanılmaz durumda olan hanın, geçen yıla kadar bir ticarethanenin malzeme deposu olarak kullanıldığını, bugün ise çatıların çok harap olması nedeniyle artık kullanılmadığını görüyoruz.

Yapının adı: ÇAKALOĞLU HAN

İli: İZMİR

İlçesi: MERKEZ

Mahalle-Köy: KEMİRALTI

Kadastro: Ada

Parsel 24 Ö III
Pafta

Mevki-Alan: 895-861 Sk. arası No.2

(Halimağa Çarşısında, eski Kasap Hızır Mahallesiinde)

Koruma derecesi

Anıtsal :	☒	2	3
Çevresel :	☒	2	3

Yaptıran: -

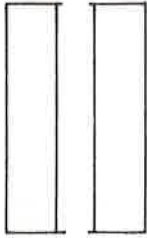
Yapım tarihi: XVIII yy sonu XIX yy başı

Kitabe: -

Vakfiye: -

Koruma Durumu	İyi	☒	Taşıyıcı Sistem	☒	Dış yapı	☒	İç yapı	☒	Süsleme elemanl.	☒
	Orta	2		2		2		2		
	Kötü	3		3		3		3		

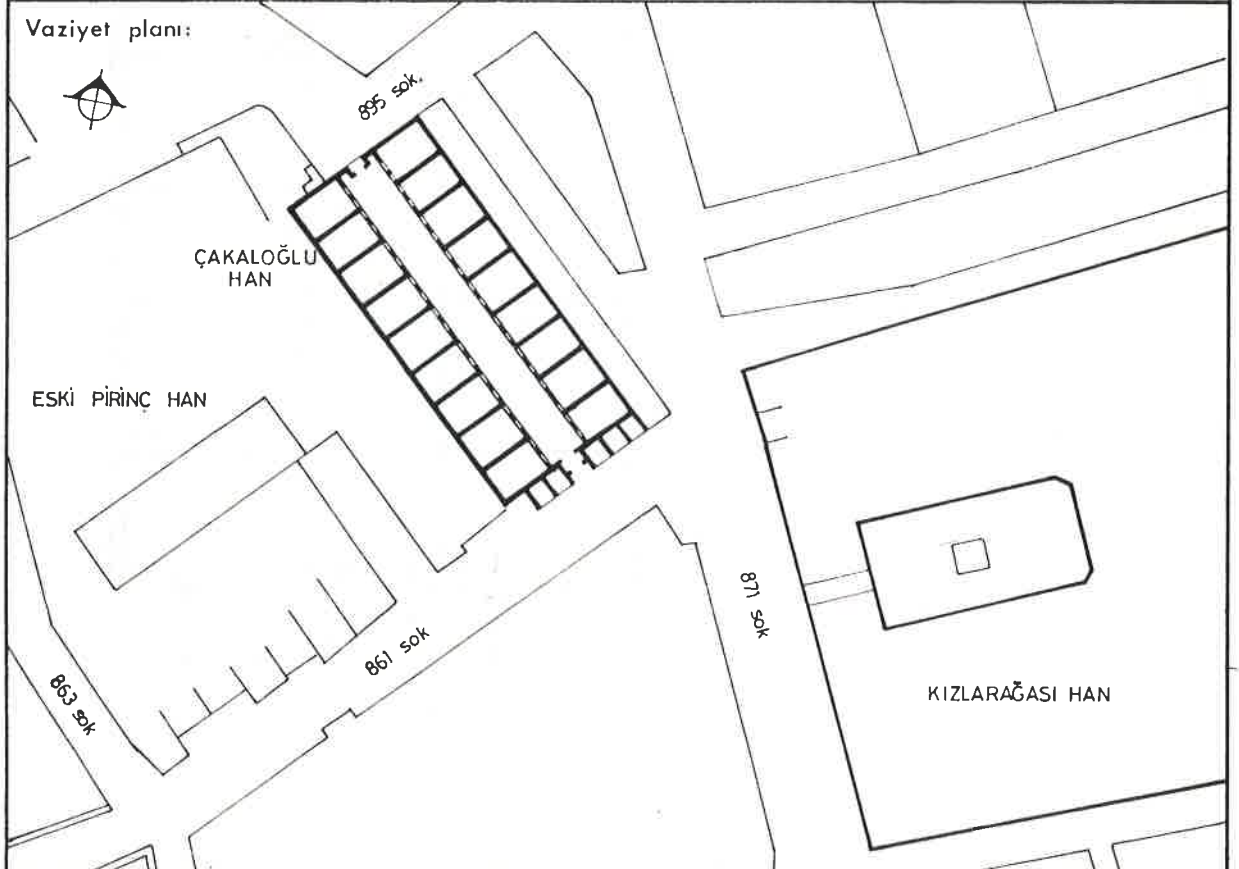
Şema:

Yapının genel tanımı:

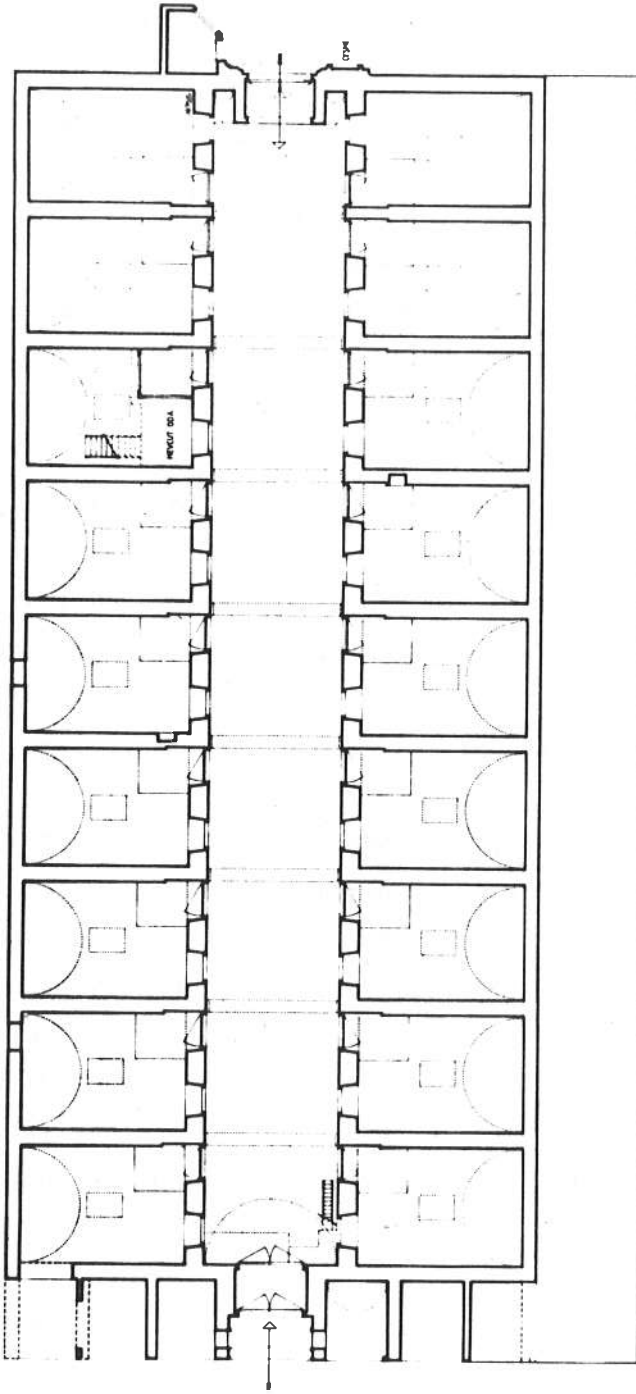
Uzun dikdörtgen planlı, tek katlı, iki kapılı, geçit kuruluşlu hanlardandır. Taş ve tuğla malzemenin oluşan yapı diğer hanlara nazaran oldukça iyi durumdadır. Arasta tipli bu yapının öncelikle koruma kapsamına alınması gerekir.

Vaziyet planı:

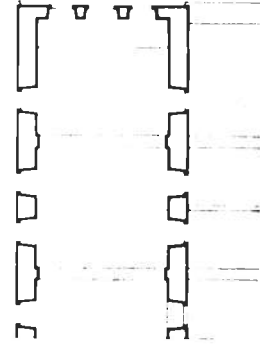

Araştırmayı yapan: Özden NAR

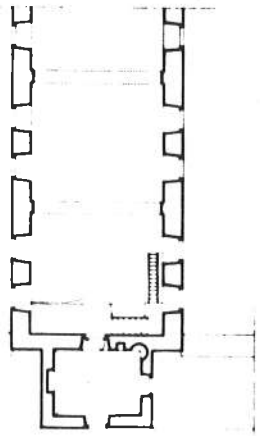
Araştırma tarihi: 1-9-1985 1-3-1986

PLAN

TONOZ HIZABI PLANI

Han, Miller WIENER'e göre 1778 zelzelesinden sonra 1780'de, Tuncer BAYKARA'ya göre 1805'de inşa edilmiştir.(1). Bu bilgilere dayanarak hanın yapım tarihini XVIII yy sonu olarak tarifleyebiliriz. Eldeki kaynaklardan hanın XIX yy'da belirli mallar üzerine ihtisaslaşmış toptancı hanlarından olduğunu ve üzüm depolandığını öğrenmekteyiz.

Geçit kuruluşlu olan bu han taş ve tuğla malzeme ile inşa edilmiştir. Dış duvarlarında, iki sıra tuğla hatıllı kesme taş örgü sistemi kullanılan hanın üst örtü sisteminde ve kemerlerde kullanılan malzemesi tuğladır. Taş ise giriş kemerlerinde, kapı ve pencere kenarlarında kullanılmıştır. Çatı malzemesi alaturka kiremit, saçakları ise kirpi saçaktır.

Arasta tipli bu hana beşik taş kemerli iki demir kapıdan girilir. 861 sokak girişi dışarı doğru çıkıntı yaparak, beşik tonozlu bir eyvan oluşturur. Bu eyvanın üstünde, geçit mahallinde dik bir ahşap merdivenle çıkılan, ocaklı ve dolaplı küçük bir oda bulunmaktadır. Tahminime göre bir bekçi odası olan bu mekanın üst örtüsü tekne tonozdur. Kesme taştan beşik kemerli, klasik lokmalı iki pencere ile dışarı açılır.

895. sokağa açılan diğer girişin sağında mermerle kaplı bir sebil odası, diğer tarafta ise mermerle kaplı bir çeşme yer almaktadır. Sebilin üstündeki kitabede (H.1220) 1803 tarihinde , Gaffarzade Hacı Ahmet Ağa tarafından yapıldığı yazılıdır(2). Gerek sebil gerek çeşme yoğun mermer kabartmalarla kaplıdır. Hanın bu giriş cephesindeki kapının üstünde, taştan beşik kemerli, klasik lokmalı, tuğladan teget kemer alınlı bir pencere ve iki yanında kesme taştan yuvarlak iki pencere vardır. Yuvarlak demir kepenge ve klasik lokmalı parmaklığa sahip bu pencereler, oldukça ilginç ve diğer hanlarda kullanılmayan bir formdadır.

(1) Wiener, s.449

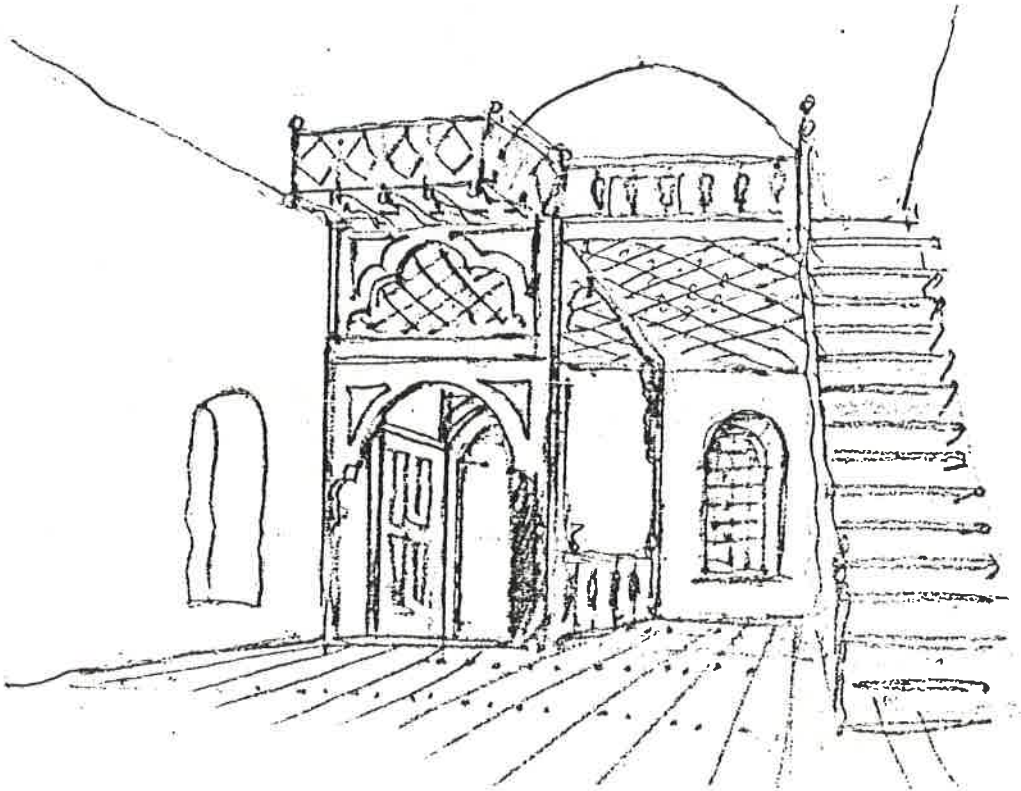
Baykara, s.51

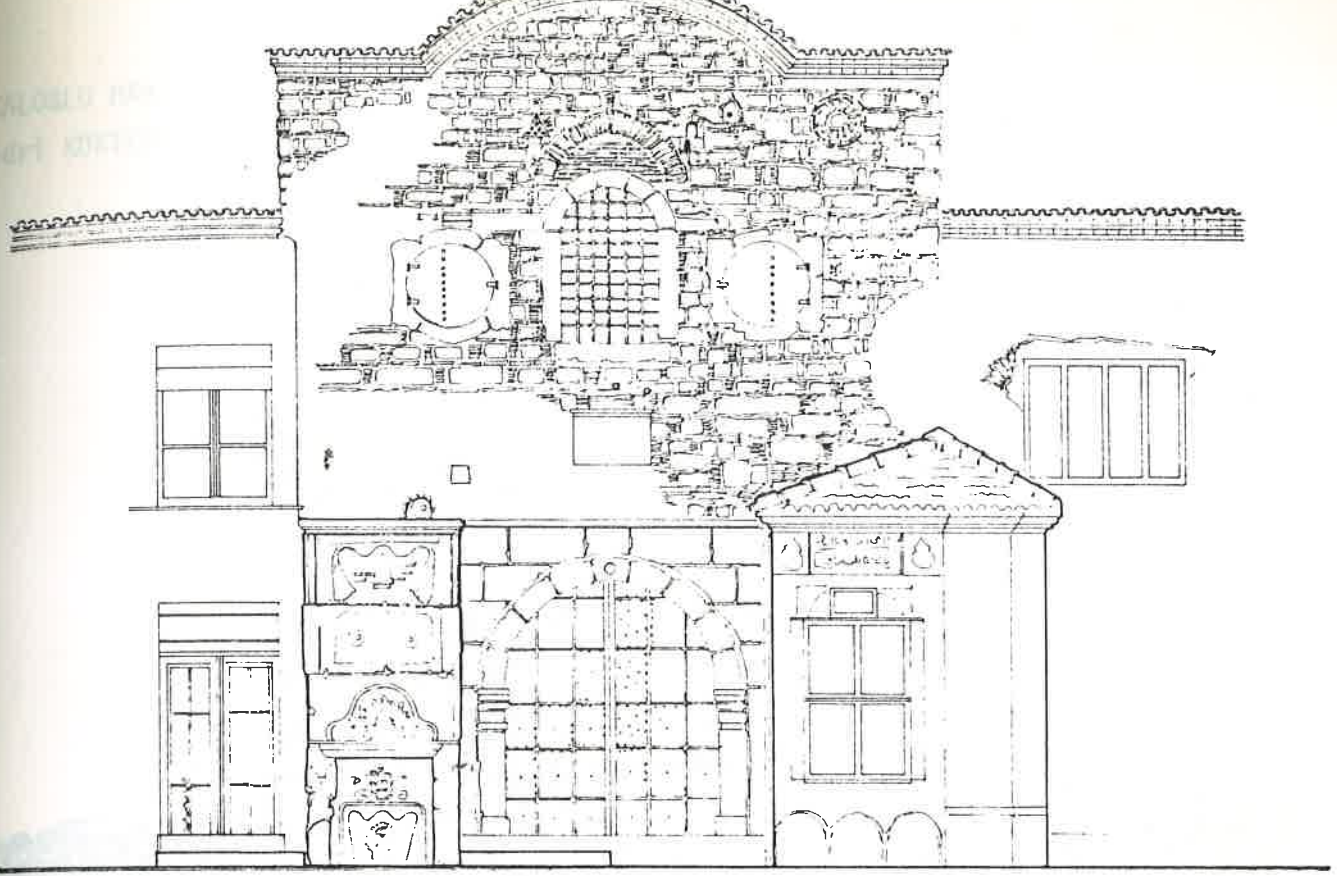
(2) Aktepe, s.119

Hanın iki kapısında ortadaki geçit mahalline girilir. Burası sekiz destek kemeri ile takviye edilmiş beşik tonozla örtülüdür. Diğer geçit hanlarında olduğu gibi yan mekanlardan daha yüksek yapılarak aydınlatma sağlanmıştır.

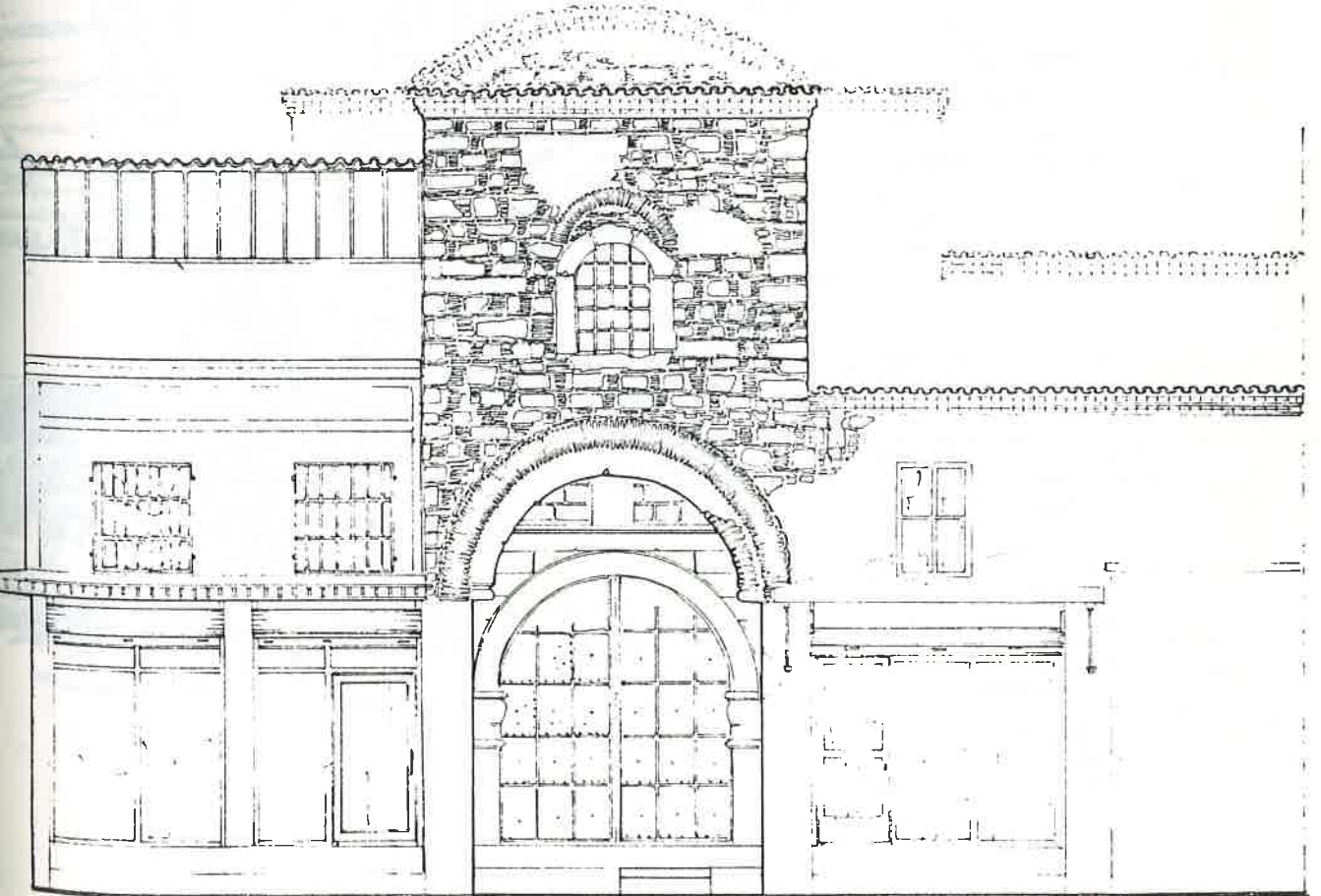
Geçitin iki tarafındaki onsekiz oda birer kapı ve pencere ile bu mahale açılır. Kapı ve pencereler gördükleri farklı tadilatlar nedeniyle ayrı formdadır. Beşik tonozlu odaların tavanına aydınlık sağlamak amacıyla sonradan pencereler açılmıştır. Han odalarının tavan yüksekliği fazla olduğundan kısmi ahşap bir ara katla bölünerek buraları büro olarak kullanılmıştır. 13 nolu odanın asma katı altında diğer odalarda görmediğimiz çok güzel bir tavan işlemesi vardır. (Bkz. Fotoğraf) Odaların içi bugün tamamen sıvıdır. Sıvaların döküldüğü bazı yerlerde kalemişi süslemeler göze çarpmaktadır. Hanın bazı odalarının asma katında, geçite açılan balkonçuklar (mükebbire gibi) diğer geçit hanlarında rastlamadığımız bir elemandır.

Diğer hanlara nazaran oldukça iyi durumda olan hanın mülkiyeti özel şahıslardadır. Günümüzde toptan ticaret ve depolama amacıyla kullanılmakta olan bir yapıdır. İzmir'in günümüze kadar kalmış nadir yapılarından biri olan hanın sahip olduğu anıtsal değerler açısından enkısa zamanda koruma altına alınması gerekmektedir.

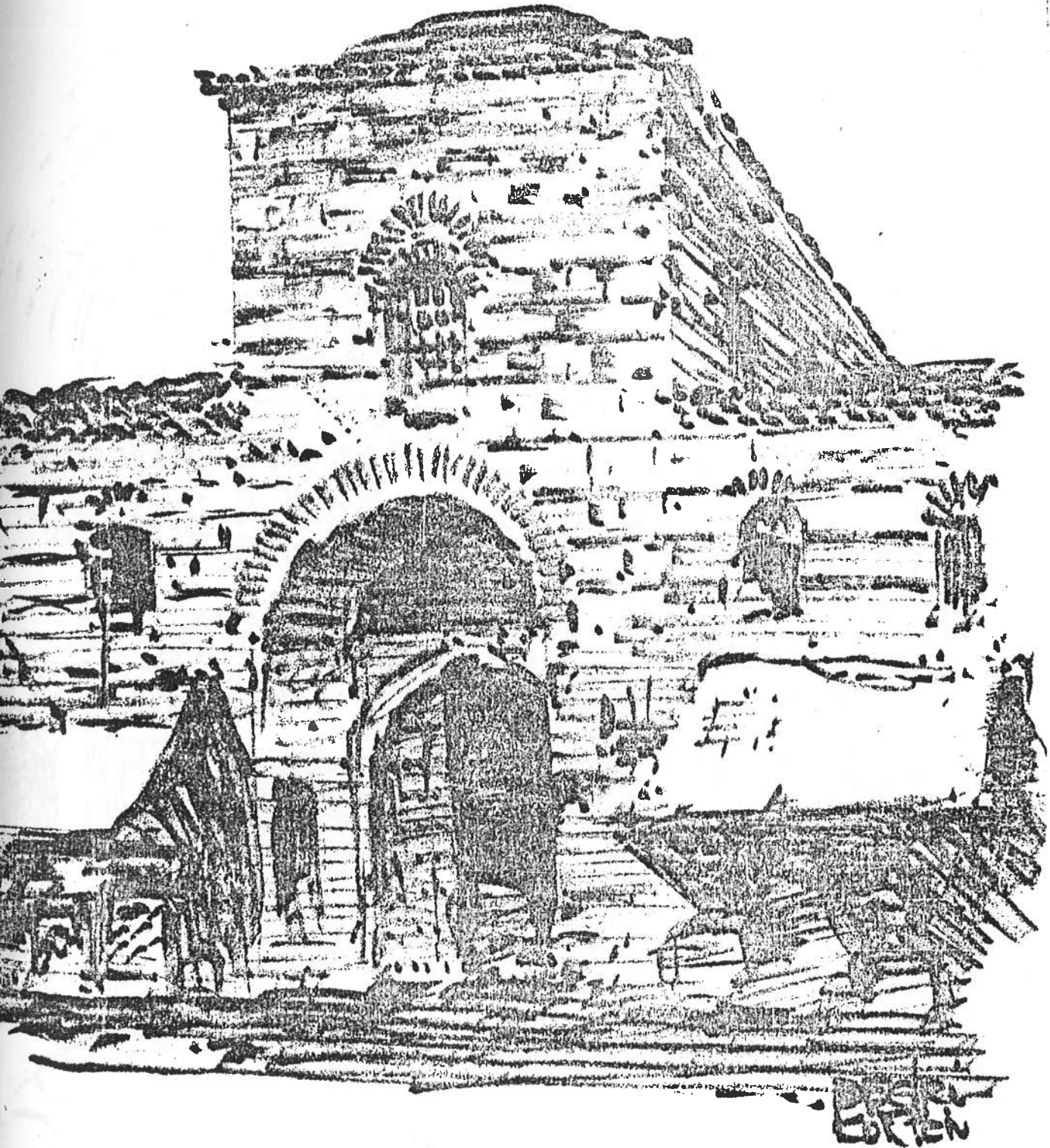

ÖN GÖRÜNÜŞ

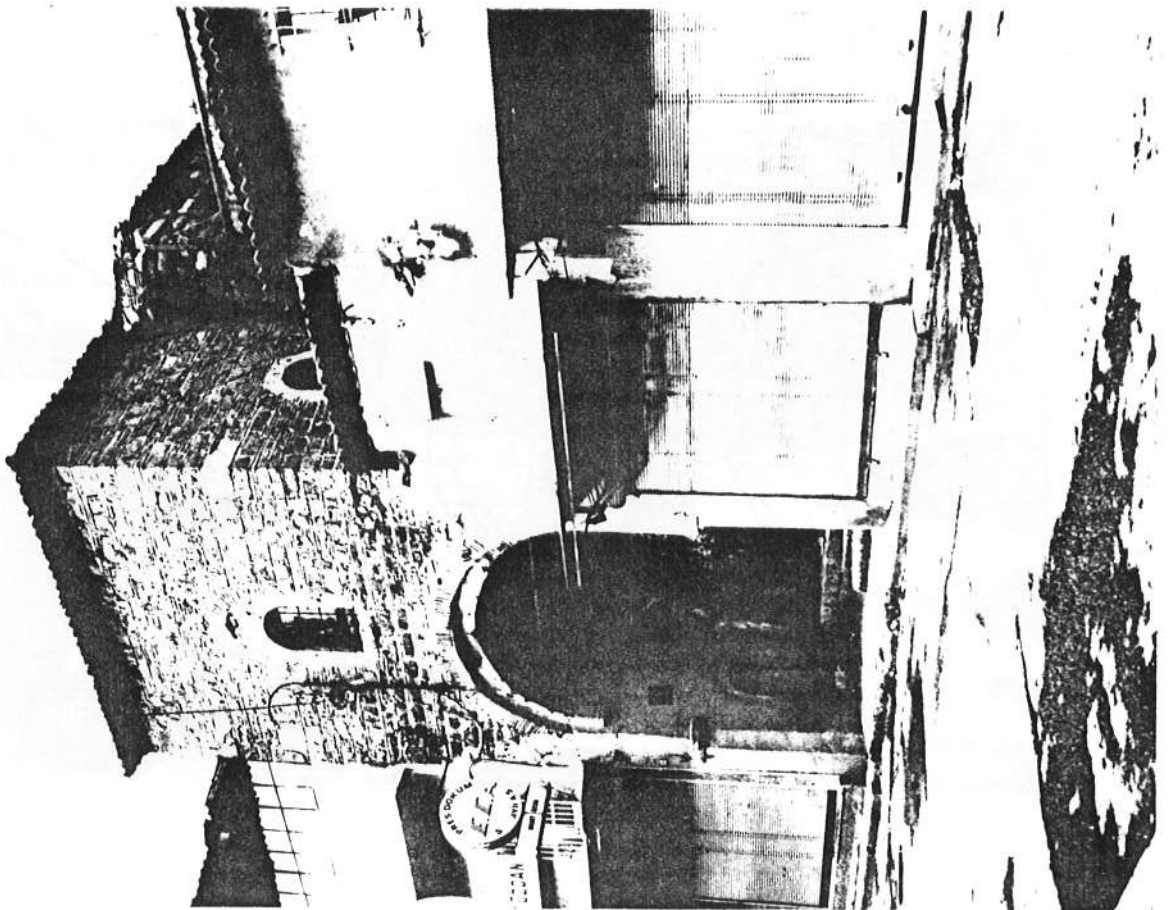
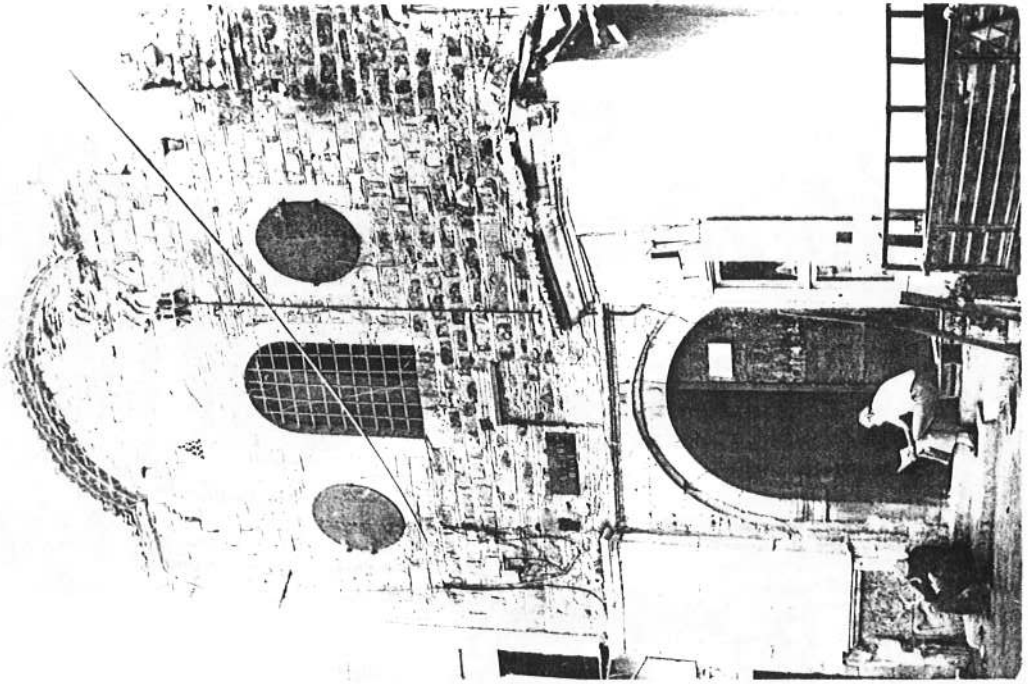
ARKA GÖRÜNÜŞ

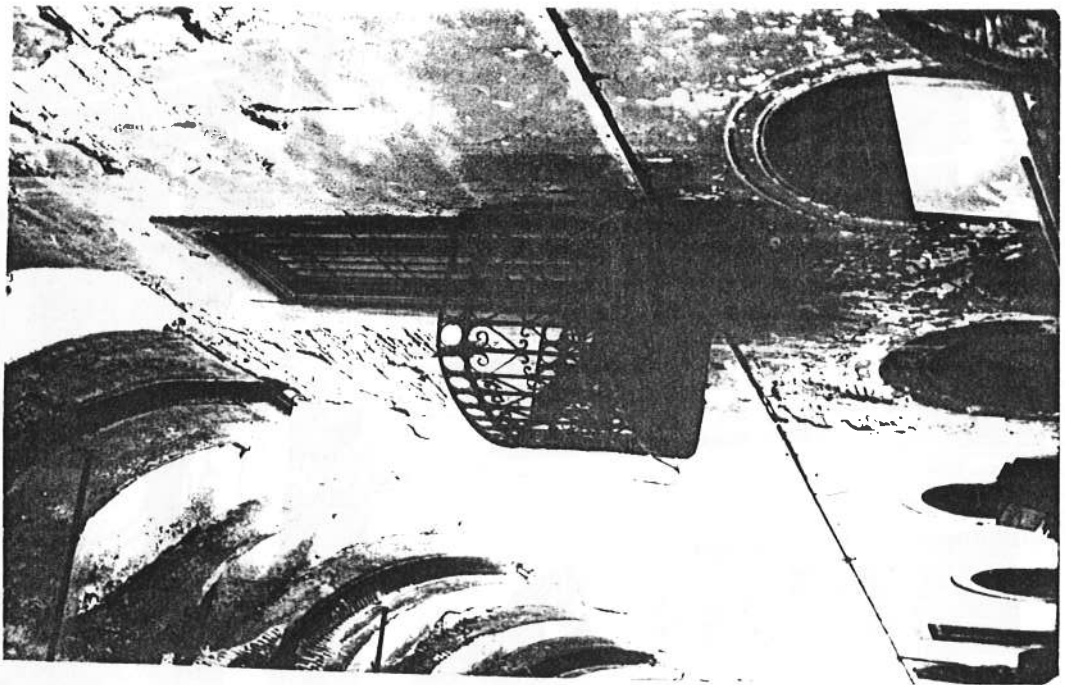
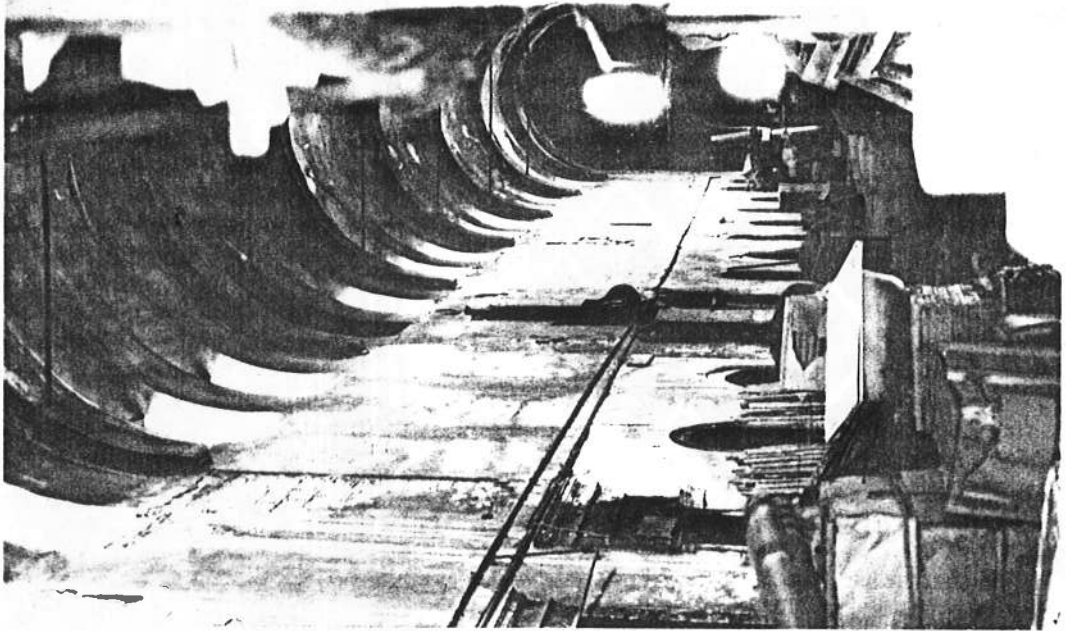
ÇAKALOĞLU HANI
(Bedri KÖKTEN'in röleve çalışmalarından)

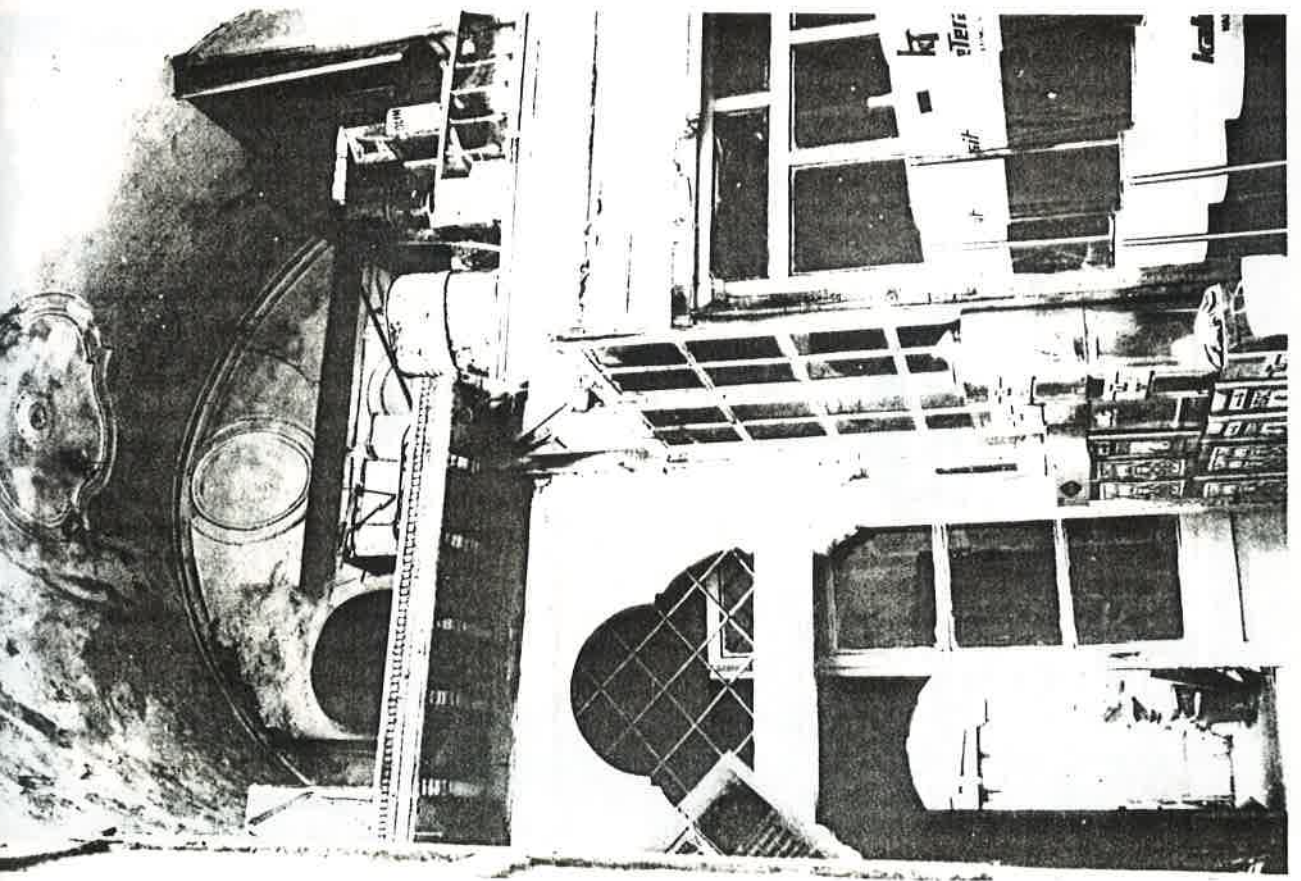
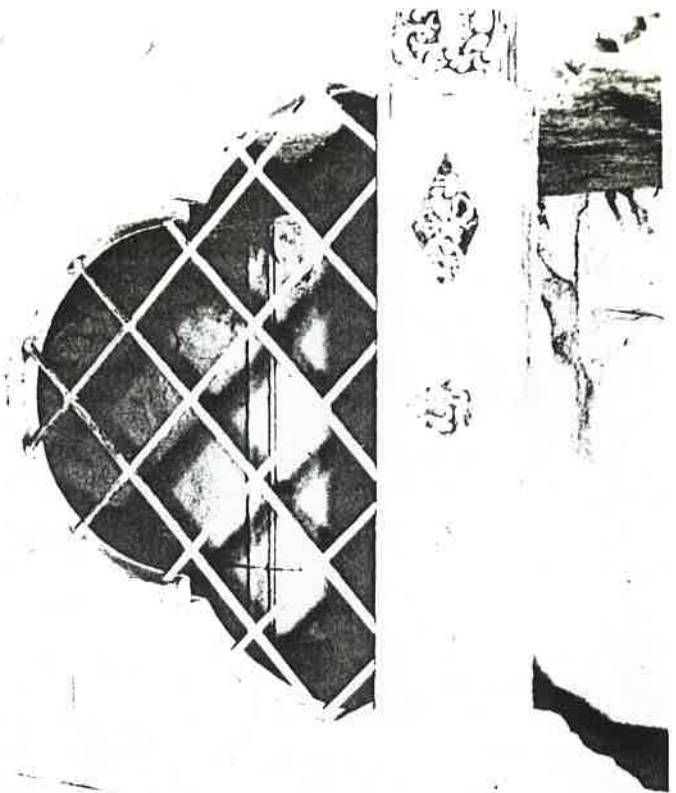

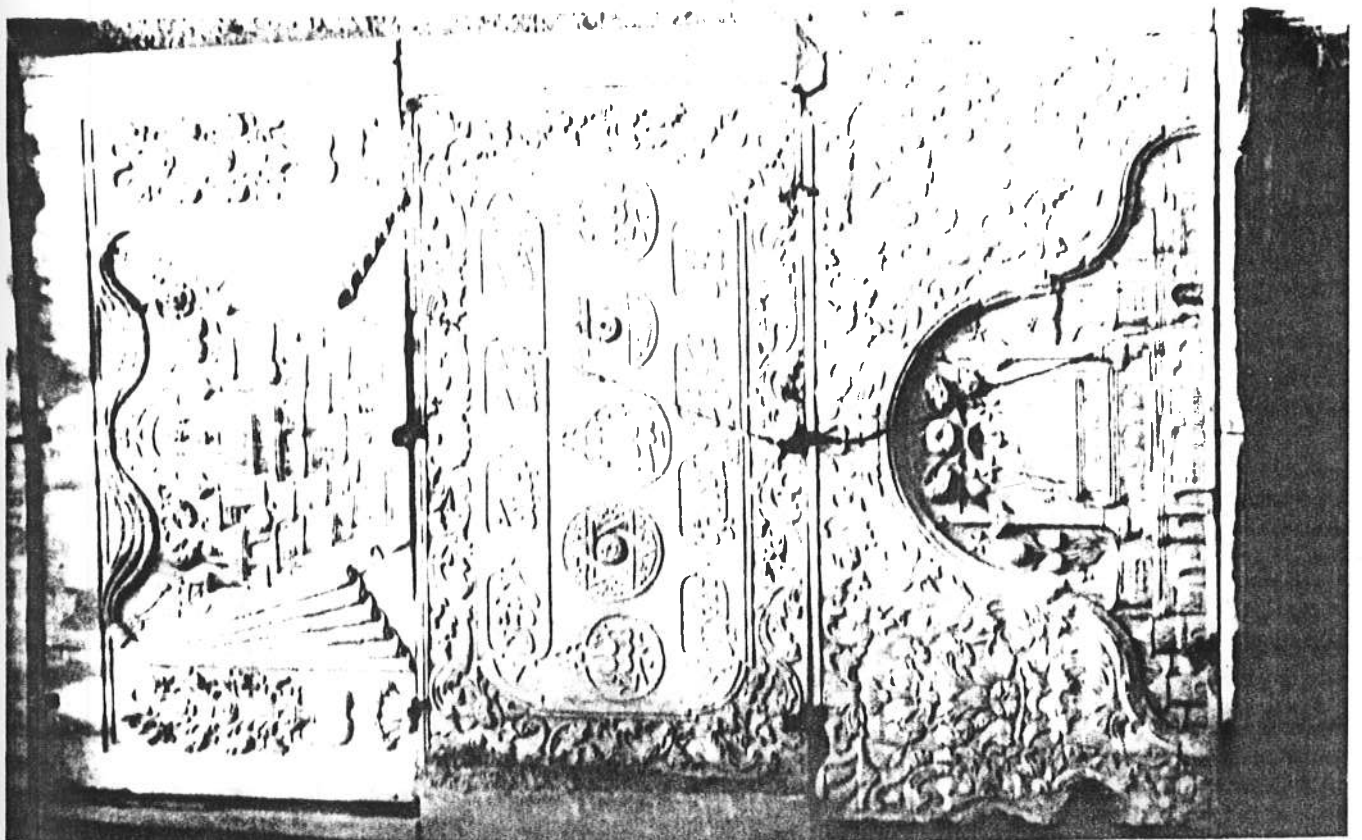
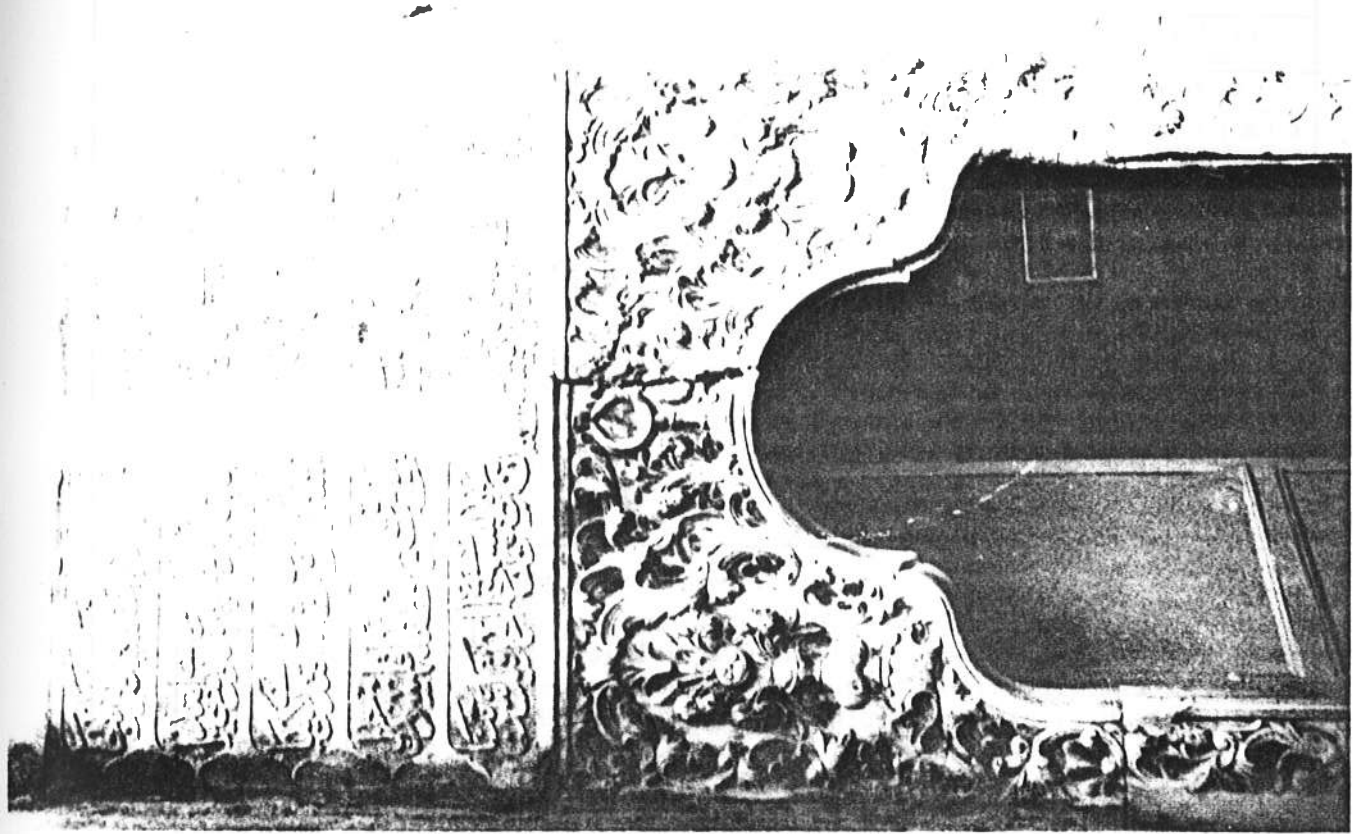

BEDRİ
KÖKTEN

Yapının adı: KÜÇÜK DEMİR HAN

İli: İZMİR

İlçesi: MERKEZ

Mahalle-Köy: KEMERALTI

Kadastro: 349
Ada

Parsel - 24 Ö IV
Pafta

Mevki-Alan: 913 Sk. No.21 (Şadırvanaltı Camii Yanı)

Koruma derecesi

Anıtsal :	1	☒	3
Çevresel :	1	☒	3

Yaptıran: YEDEKÇİ MEHMET PAŞA olabilir

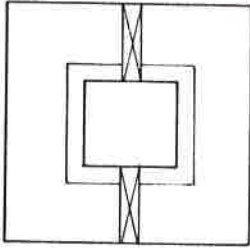
Yapım tarihi: 18 yy 1.YARI OLABİLİR

Kitabe: -

Vakfiye: 3 Ağustos 1742

Koruma Durumu	İyi	1	Taşıyıcı Sistem	1	Dış yapı	1	İç yapı	1	Süsleme elemanl.	1
	Orta	2		2		2		2		2
	Kötü	☒		☒		☒		☒		☒

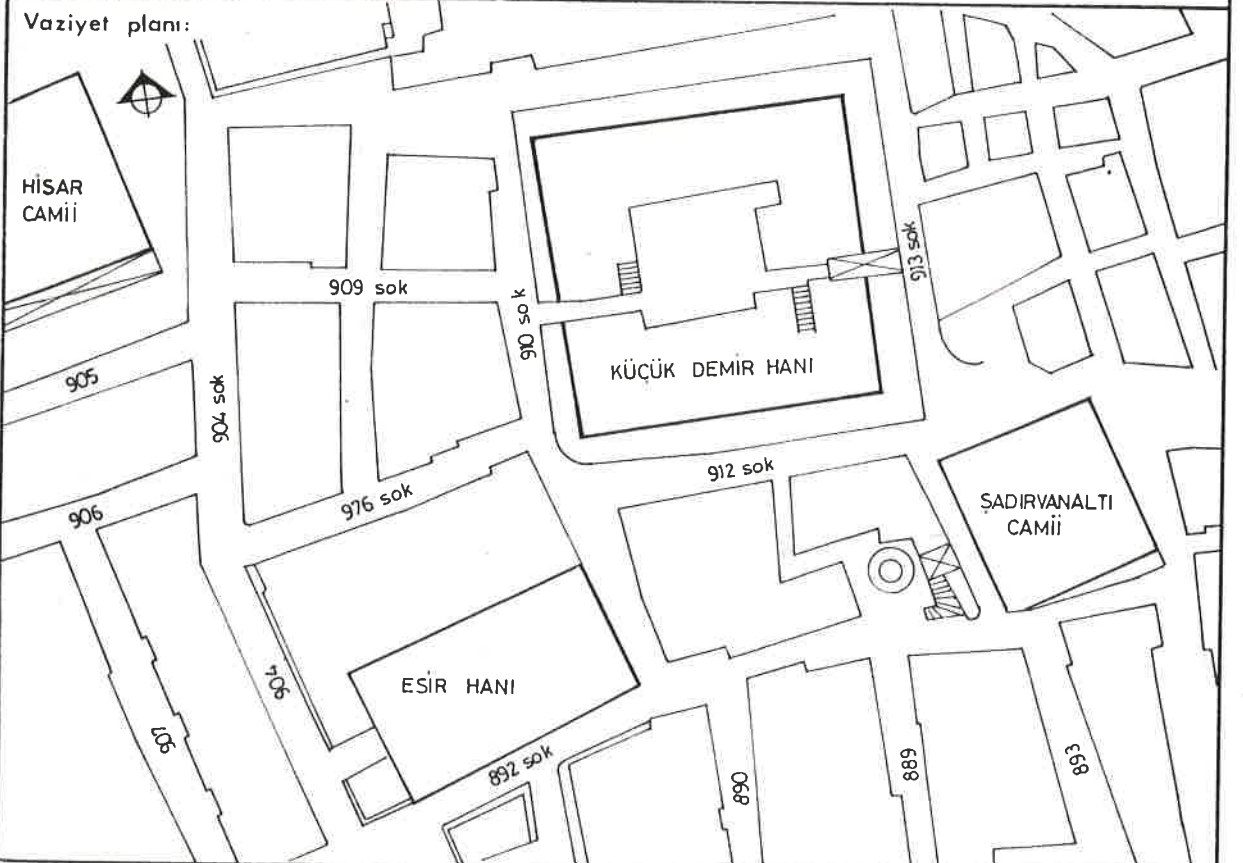
Şema:

Yapının genel tanımı:

1905 haritalarından ve mevcut parçalarından, kareye yakın dikdörtgen planlı, revaklı avlulu ve iki katlı masif bir yapı olduğunu belirlediğimiz hanın günümüze çok az bir bölümü kalmıştır. Hanın iki girişli olması diğer avlulu hanlardan farklı bir özelliktir.

Vaziyet planı:

Araştırmayı yapan: Özden NAR

Araştırma tarihi: 1-9-1985 1-3-1986

İzmir'de Büyük ve Küçük Demir Han'ı olmak üzere iki Demir Han'ı yapılmıştır. Münir Aktepe'ye göre denize yakın olanı XVIII yy Osmanlı vezirlerinden Yedekçi Mehmet Paşa'ya aittir. 3 Ağustos 1742 tarihli vakfiyesinde Demir Han'ın gelirini bir külliyyeye bıraktığını belirtir. Bu bilgilerden iki Demir hanından birinin XVIII yy I.yarisında veya daha önce yapılmış bir eser olduğunu söyleyebiliriz. Fakat hangi Demir Han'ın Mehmet Paşa'ya ait olduğu tesbit edilememiştir (1). Müller WIENER'e göre eski bir yapının yerini almış XVIII yy ortasından avlulu bir han'dır(2).

Yazılı kaynaklardan ; uzun mesafe (menzil) hanı olarak yapılan yapının, kareye yakın planda, iki katlı, avlulu ve iki girişli olarak planlandığını, üst katta ; ahşap direklerle çevrili, üstü ahşap çatılı bir revak ve bu revağa açılan kubbeli Odaların olduğunu öğrenmekteyiz(3). Ancak bugün hanın mülkiyetinin özel şahıslarda olması nedeni ile değişik tarihlerde yapılan tadilatlar ve yeni yapımlar nedeniyle günümüze ancak bir kaç han birimi ulaşabilmiştir. Üst katta olduğu öne sürülen revakların ve ahşap direklerin hiçbirinden iz kalmamıştır. Günümüze kadar ulaşan birkaç ada ise bakımsız ve çok harap durumdadır (4).

Hanın ikinci katında mevcut olan birkaç han odası orijinalliğini büyük ölçüde korumuş pandantifli kubbeli mekanlardır. İçlerinde birer ocak içeren odalar, galeriye düz lentolu bir kapı ve bir pencere ile açılmaktadır. Penceler teğet kemer alınlıklı ve klasik lokmalı parmaklıdır.

Dış duvar örgüsü iki sıra tuğla hatıllı düzgün kesme taştandır. Çatı malzemesi alaturka kiremit, saçaklar ise kirpi saçaktır. Üst kattaki dört oda ile birlikte zemin kattada birkaç oda kalmıştır. Fakat girilemediği için tesbit edilememiştir.

(1) Aktepe, s.212

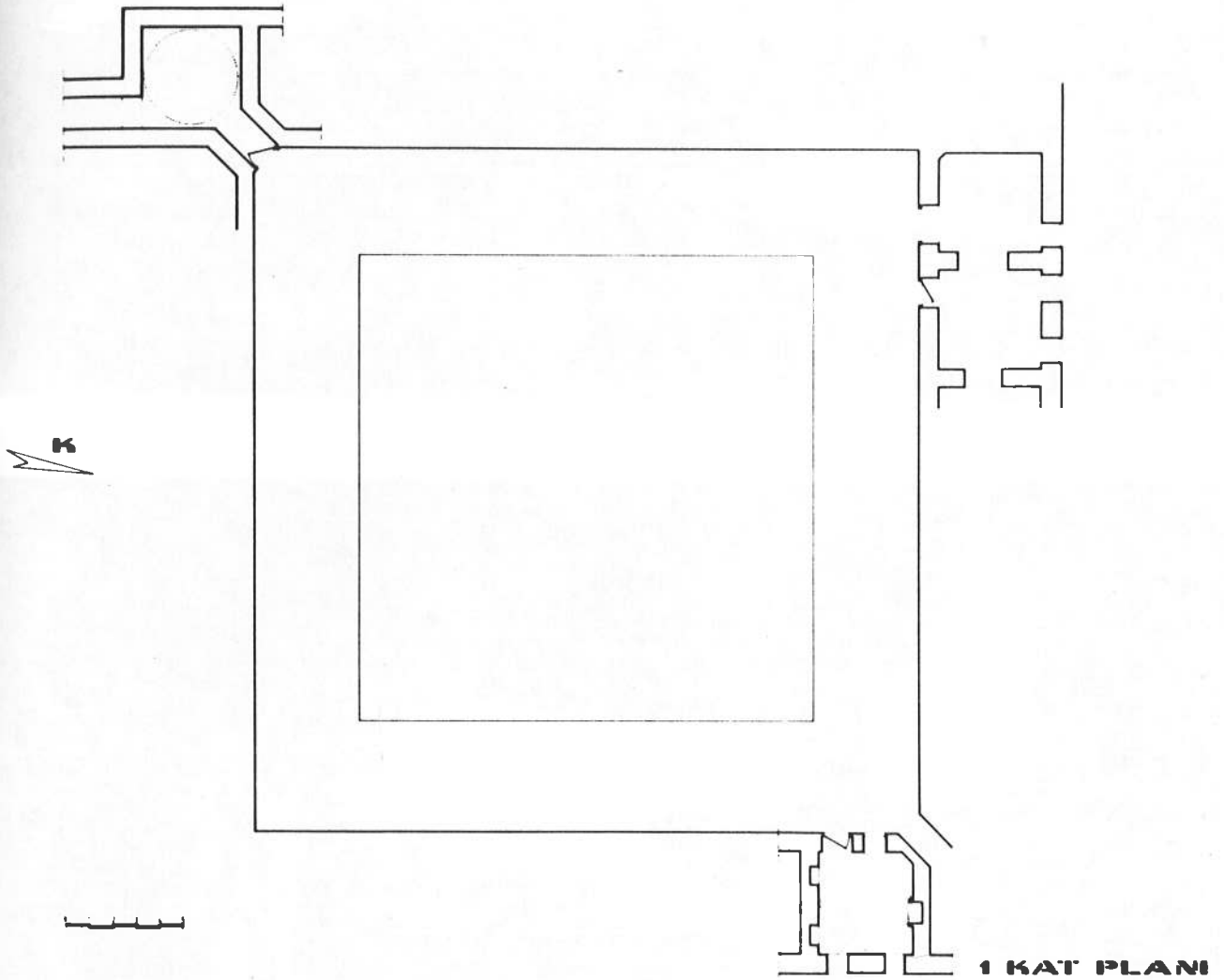
(2) Wiener, s.451

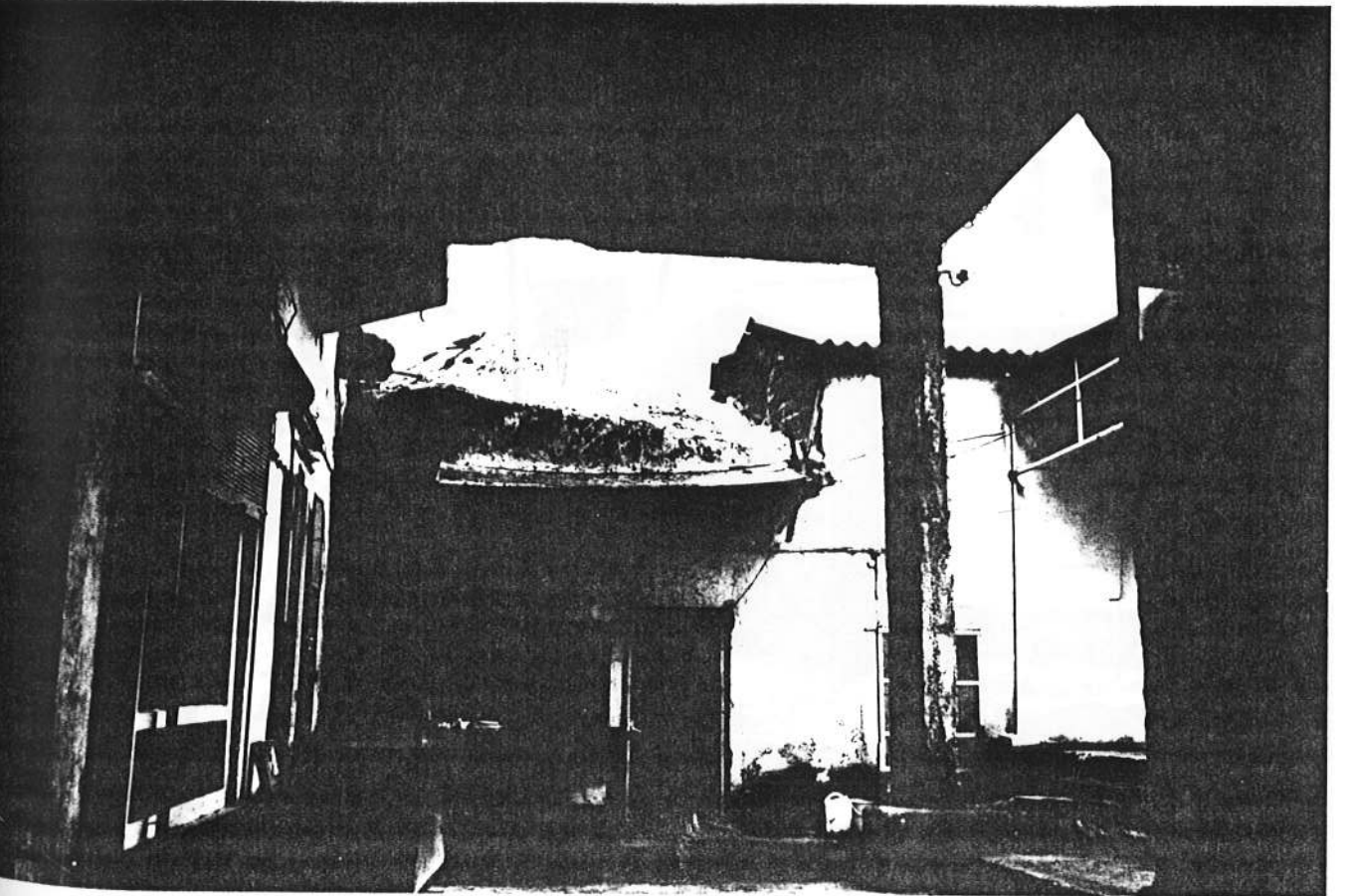
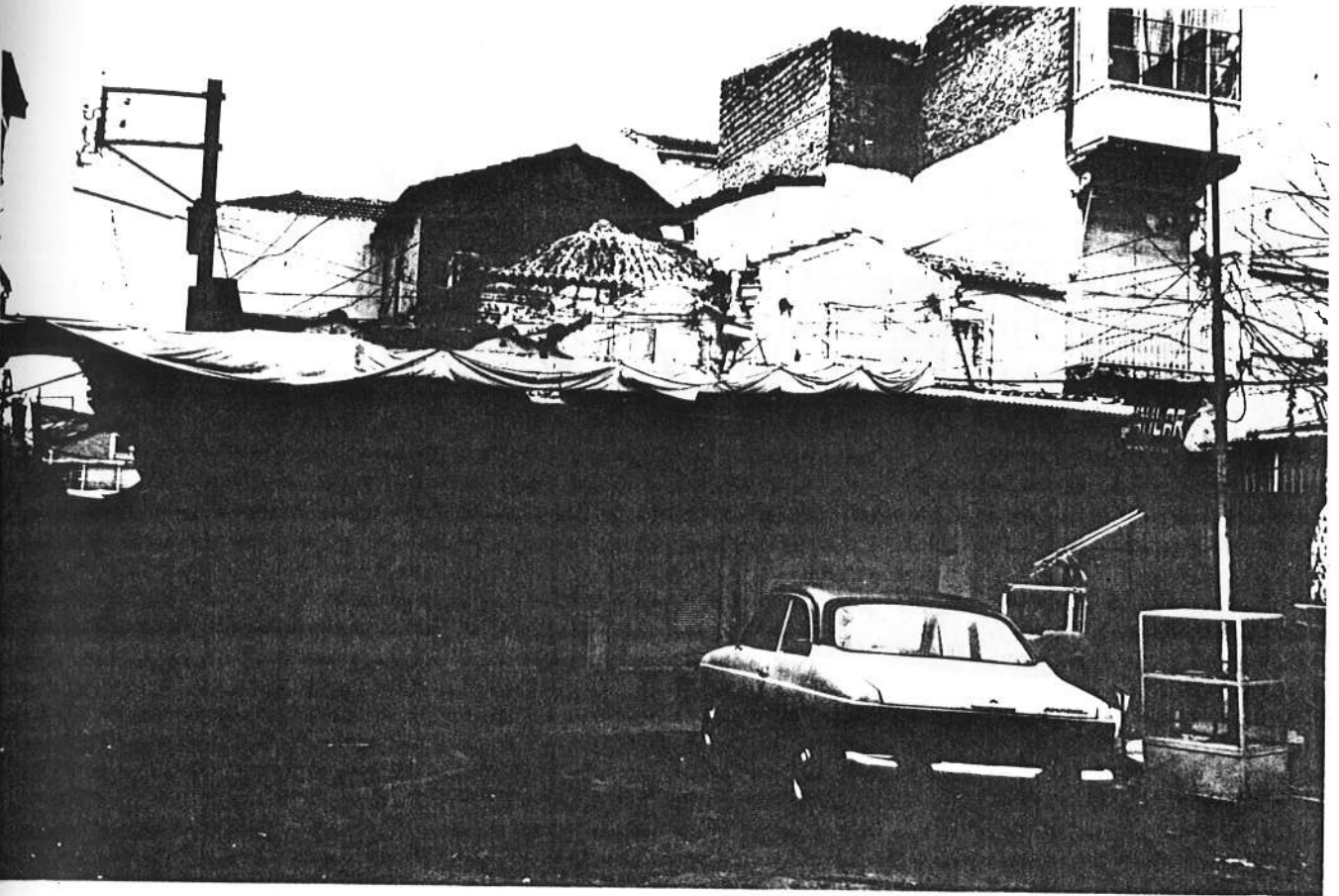
(3) Hakkı GÜLTEKİN, İzmir Tarihi, İzmir, 1952, s.54

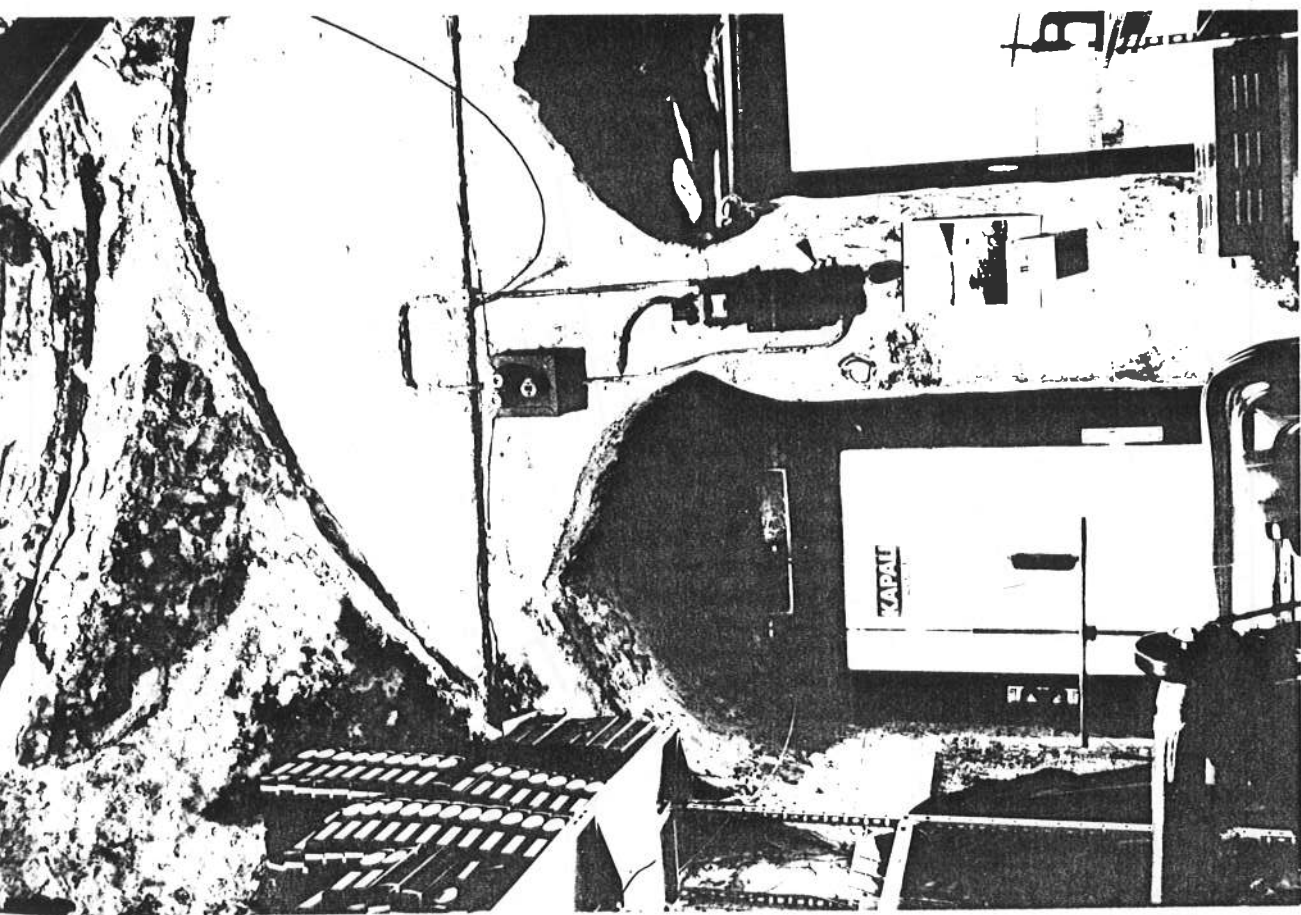
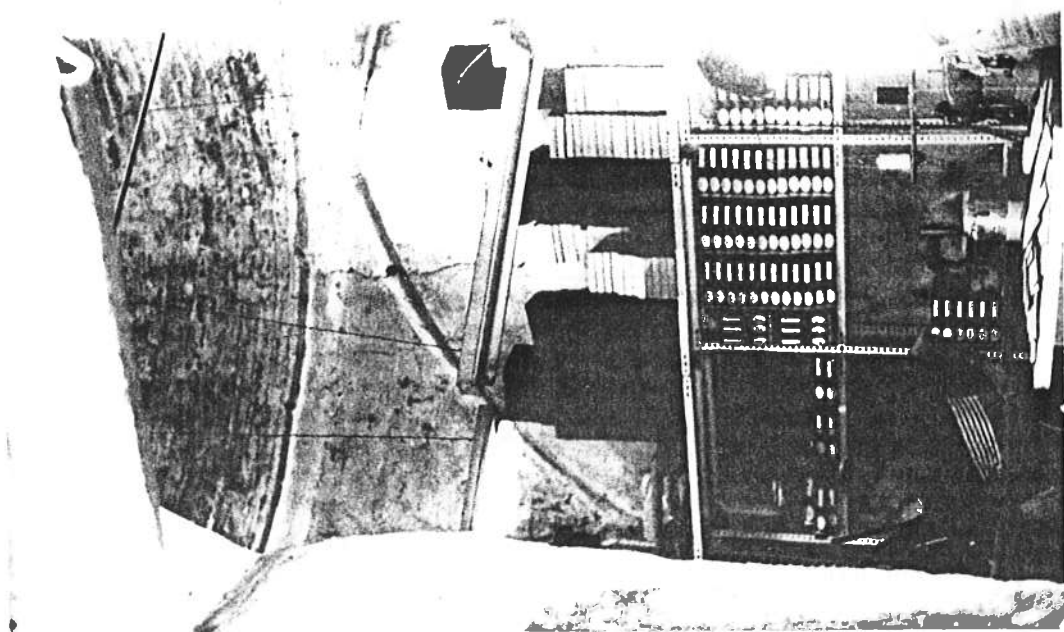
(4) "Yakın bir tarihte han alanı kanalizasyon inşaatı için 1,5 m yükseltilmiştir"

XVIII yy'da kumaş ve şeritçilik üstüne faaliyet gösteren han birimleri bugün, küçük imalat (deri, çanta) parakende ticaret ve depolama amacıyla kullanılmaktadır. Mülkiyetleri özel şahıslarda olan hanın korunmasına kanımca gerek yoktur.

?

Yapının adı: ESİR HAN

İli: İZMİR

İlçesi: MERKEZ

Mahalle-Köy: KEMERALTI

Kadastro: 267
Ada

3-4
Parsel

24 Ö IV
Pafta

Mevki-Alan:

910-904 Sk. arası No.85 (Şadırvanaltı)

Koruma derecesi

Anıtsal : 2 3

Çevresel : 2 3

Yaptıran: HACI BEŞİR AĞA

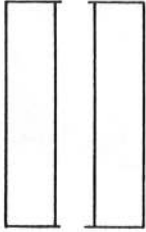
Yapım tarihi: 18 yy 11.yarı

Kitabe : -

Vakfiye : -

Koruma Durumu	İyi	1	Taşıyıcı Sistem	1	Dış yapı	1	İç yapı	1	Süsleme elemanı	1
	Orta	2		2		2		2		
	Kötü	3		3		3		3		

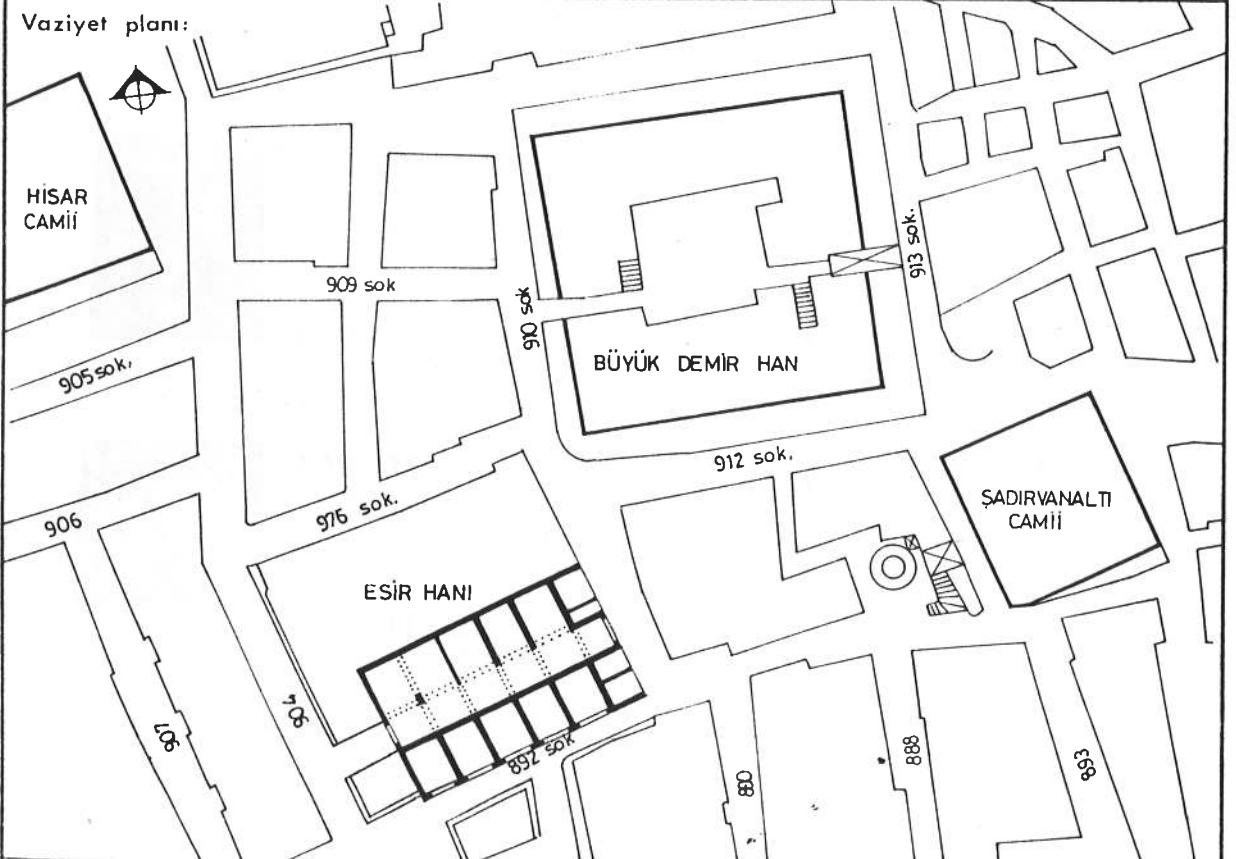
Şema:

Yapının genel tanımı:

Tek katlı, iki kapılı geçit kuruluşlu hanlardandır. İçerdiği kapalı sokak düzeni ile arastaya benzeyen han, taş ve tuğla malzemeden oluşmuş masif bir yapıdır.

Vaziyet planı:

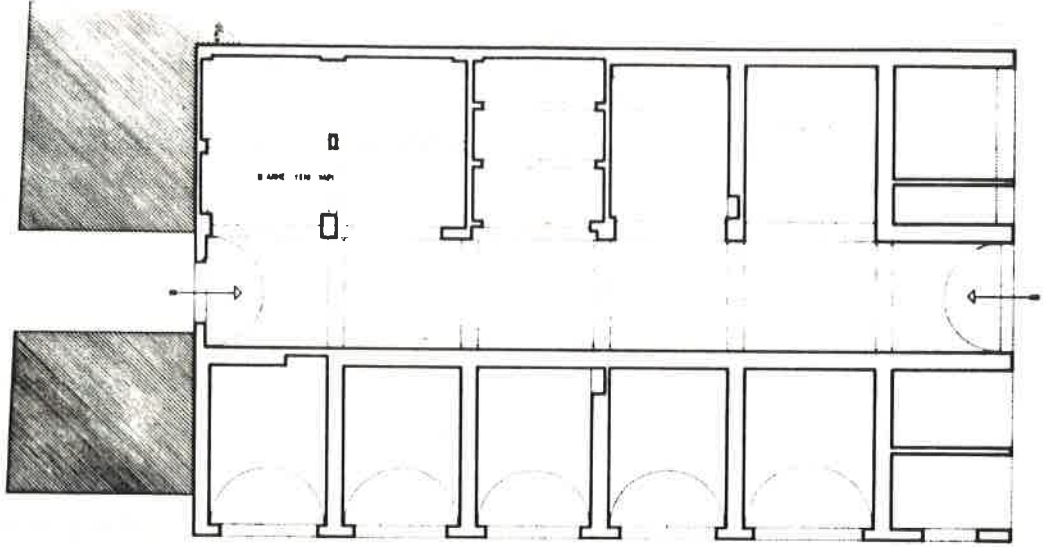

Araştırmayı yapan: Özden NAR

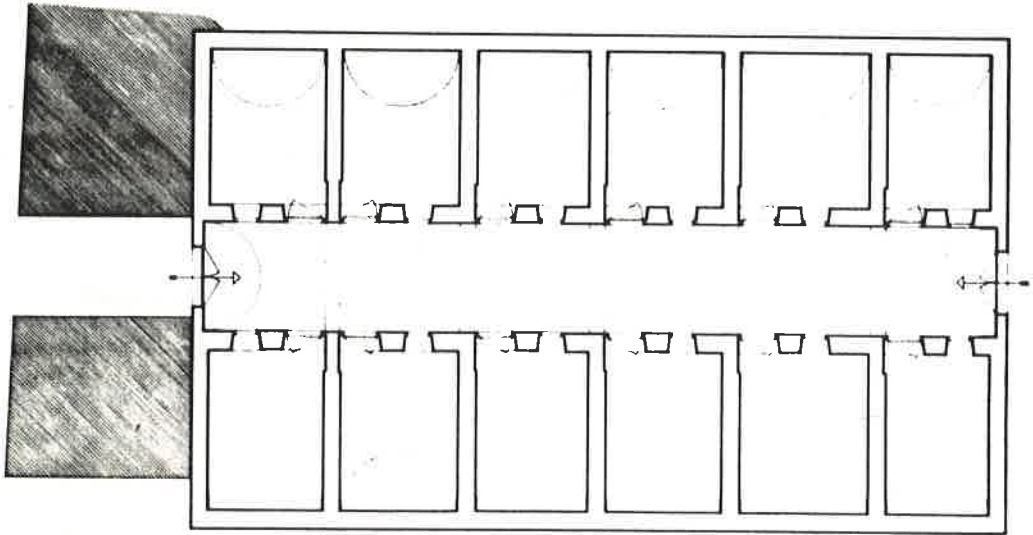
Araştırma tarihi: 1-9-1985

1-3-1986

K

RÖLÖVE PLANI

RESTİTÜSYON PLANI

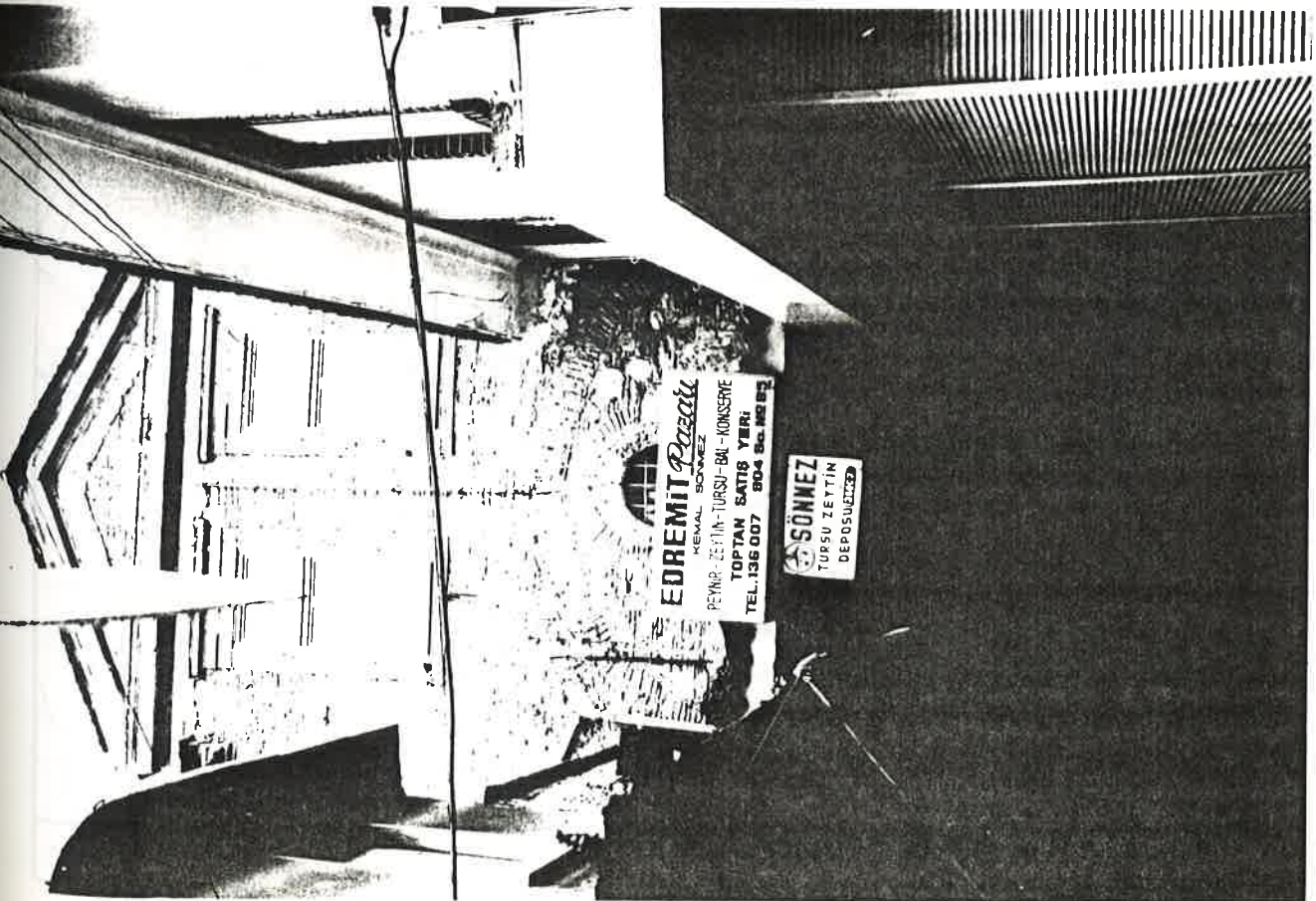
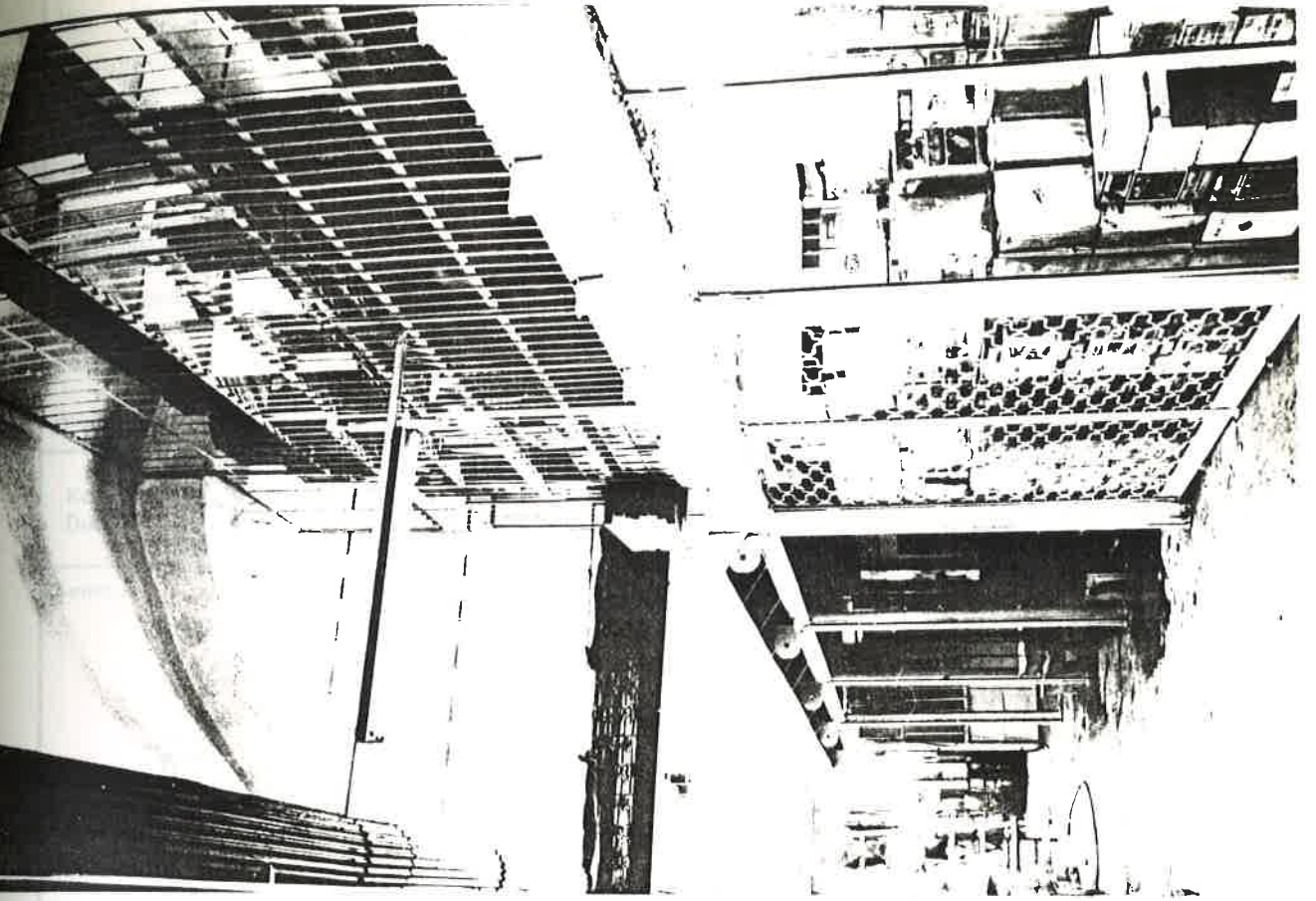
Esir hanı XVIII yy II.yarisında yapılmış Osmanlı dönemi ticaret hanlarından biridir. XVIII yy II.yarı ve XIX yy I. yarısında yapılan diğer hanlar gibi sadece ticaretle yani malın tasnifi, korunması ve satışı ile ilgilenmiştir. Cemil TOKSÖZ XVIII yy'da Hacı Beşir Ağa'nın bıraktığı eserler arasında Esir Hanı'nında olduğunu belirtir (1).

Plan itibariyle uzun dikdörtgen, tek katlı bir geçit hanı olan bu yapının iki kapısından ortadaki geçit mahalline girilir. Mekan beş destek kemerle desteklenen beşit tonozla örtülüdür. Bu hacim diğer geçit hanlar gibi yan mekanlardan daha yükseltilerek, tonozun kaide kısımlarına açılan pencerelerle aydınlatılmıştır. Tonozun üstü alaturka kiremitli beşik çatı ile kaplıdır. 904 sokağa açılan kapının üstünde beşik kemerli, klasik lokmalı bir pencere bulunmaktadır. Eskiden geçit mahalline altışardan oniki oda açılmaktayken, mülkiyetin şahıslarda olması nedeniyle gördüğü tadilatlarla bir yöndeki altı dükkandan ancak üçü günümüze kadar ulaşabilmiştir. Diğer yöndeki beş han odasının cepheleri bozulmakla birlikte beşik tonozlu üst örtüleri sağlamdır. Bu odalar eskiden geçit mahalline bir kapı ve bir pencere ile açılmaktayken, günümüzde doldurulmuş ve sokak cepheleri yıkılarak vitrin haline sokulmuştur.

Hanın giriş cephelerinde üçgen bir çatı alınlılığı, düz taş lentalu iki pencere ve kapının üstünde taş ve tuğla hatıllı yuvarlak bir pencere vardır. Cephedeki üçgen alınlık Osmanlı hanlarında pek gözükmeyen bir özelliktir.

Tuğla taş malzemedен oluşan han,yapılan tadilat nedeniyle oldukça farklı bir görünüm kazanmıştır. Mülkiyeti özel şahıslarda bulunan yapı günümüzde parakente ticaret (kağıtçı, mutfak eşyası, giyim vb), toptan ticaret ve depolama amacıyla kullanılmaktadır.

(1) Cemil TOKSÖZ, *İzmir Tarihi ve Arkeoloji*, Ankara, 1970.

Yapının adı: FAZLIOĞLU HANI (FAZLULLAHOĞLU HANI)

İli: İZMİR

İlçesi: MERKEZ

Mahalle-Köy: KEMERALTI

Kadastro: 331
Ada

Parsel 24 Ö 1
Pafta

Mevki-Alan: 1316 Sk. No.17

(Yeniğün Mahallesi -Eski Bit Pazarı)

Koruma derecesi

Anıtsal	:	☒	2	3
Çevresel	:	☒	2	3

Yaptıran: -

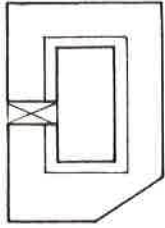
Yapım tarihi: Engeç XVII yüzyıl II.yarısı

Kitabe: -

Vakfiye: -

Koruma Durumu	İyi	1	Taşıyıcı Sistem	☒	1	Dış yapı	☒	1	İç yapı	☒	1	Süsleme elemanı	☒	1
	Orta	2		☒	2		☒	2		☒	2			
	Kötü	☒		3	☒		3	☒		3	☒		3	

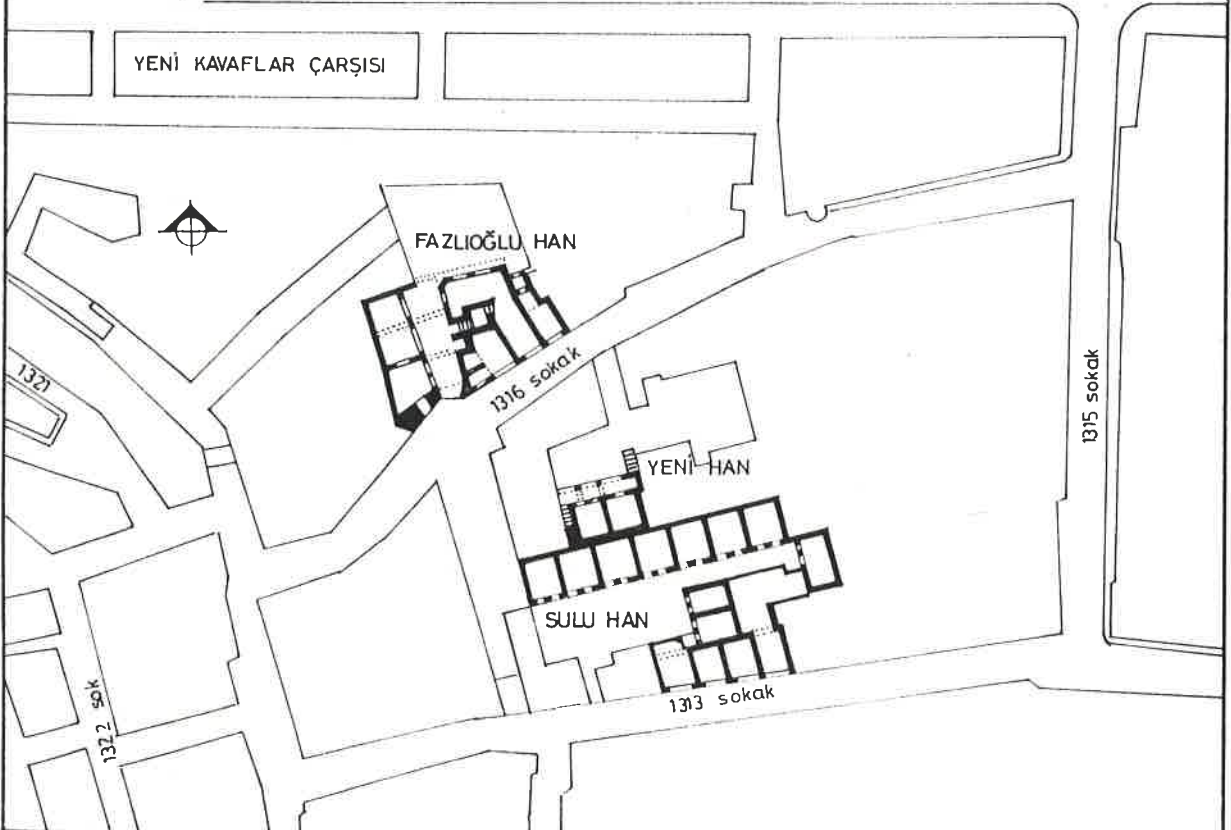
Şema:

Yapının genel tanımı:

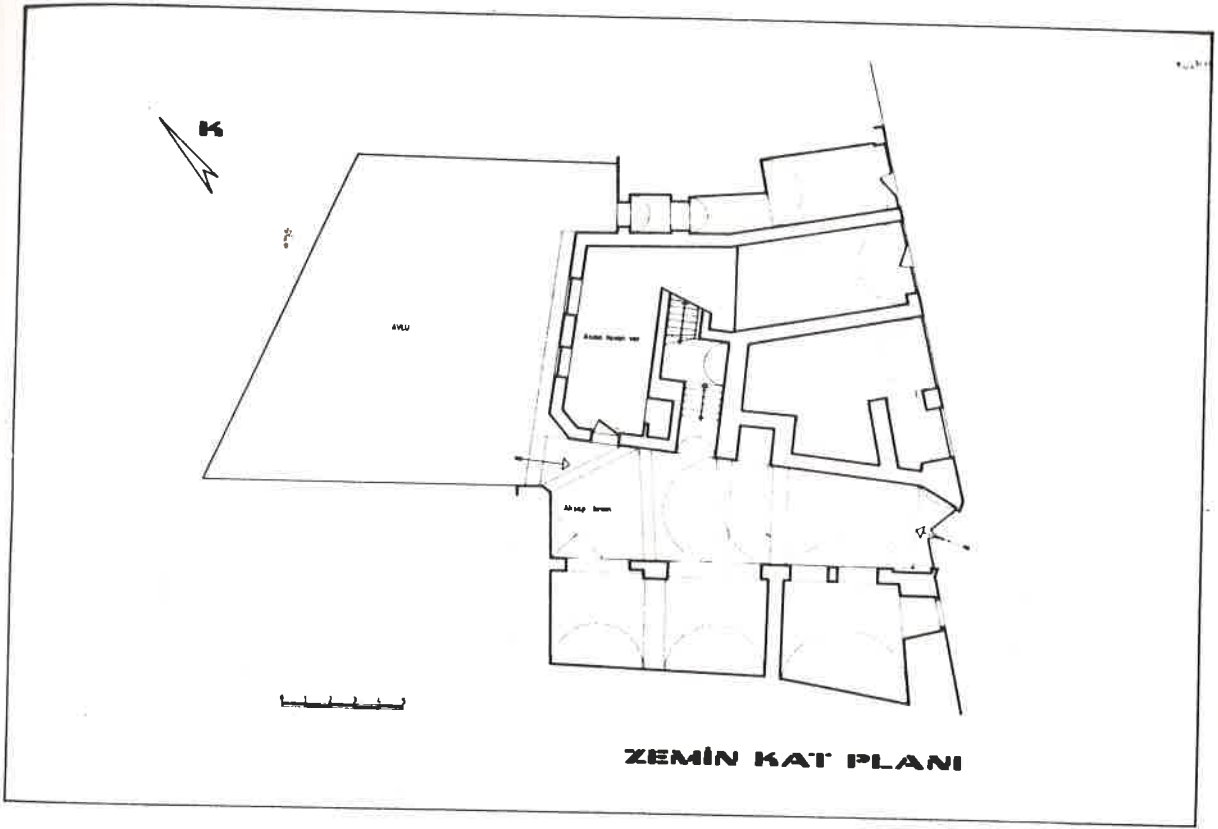
Avlulu, iki katlı ve tek kapılı olan han parselasyon nedeniyle düzgün formlu değildir. Zemin katta dışa açılan mekanlarıyla ticaret hanları özelliği gösteren yapıdan günümüze çok az bir bölüm kalmıştır.

Vaziyet planı: Fevzi Paşa Bulvarı

Araştırmayı yapan: Özden NAR

Araştırma tarihi: 1-9-1985 1-3-1986

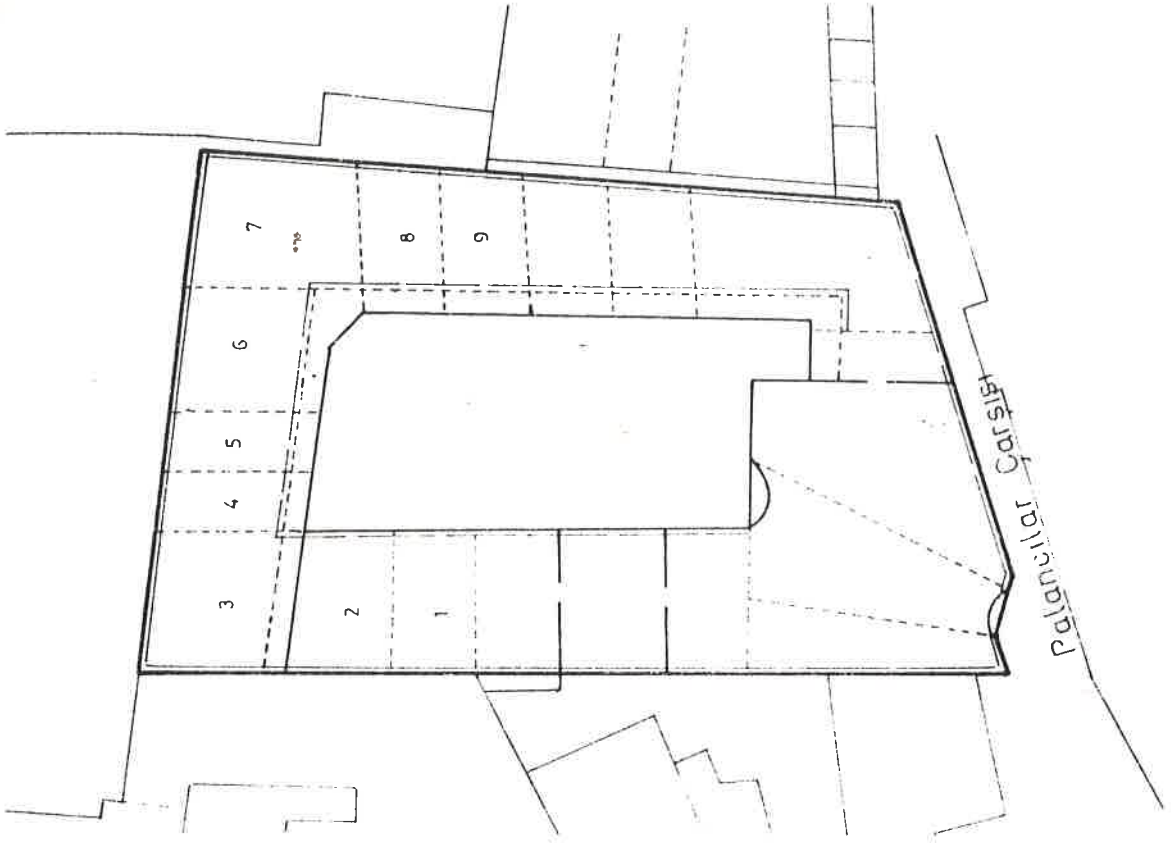

Hanın ilk sahibi ve tarihi hakkında fazla bir bilgimiz yoktur. Fakat 19 Ocak 1717 ve 1 Temmuz 1796 tarihli vakfiyelerde adı geçer. 1671 yılında İzmir'e gelen Evliya Çelebi'de bu hanın isminden söz etmekte ve "Fazlullah Hanı" demektedir(1). Bütün bu belgelere dayanarak hanın engeç XVII yy II.yarisında mevcut olduğunu söyleyebiliriz.

1905 Sigorta haritasındaki planda, parselasyon nedeniyle düzgün olmayan bir formda avlulu, iki katlı ve tek kapılı bir han olduğunu tespit ediyoruz (Bkz.Sigorta haritası). Büyük bir kısmı 1928 -29 tarihinde Yeni Kavaflar Çarşısının yapımı sırasında yıkılan handan geriye, sokak üstündeki giriş geçidini de içeren iki katlı bir bölüm kalmıştır.

Kesme taştan, beşik kemerli ve demir kapılı olan giriş, çapraz ve beşik tonozlu bir geçitle avluya bağlıdır. Geçidin solundaki beşik tonozlu üç odanın ikisi kullanıcı tarafından birleştirilmiş, bu birimlerin geçide açılan pencere ve kapıları yıkılarak vitrin haline sokulmuştur.

(1) Çelebi, Seyahatname, s.96

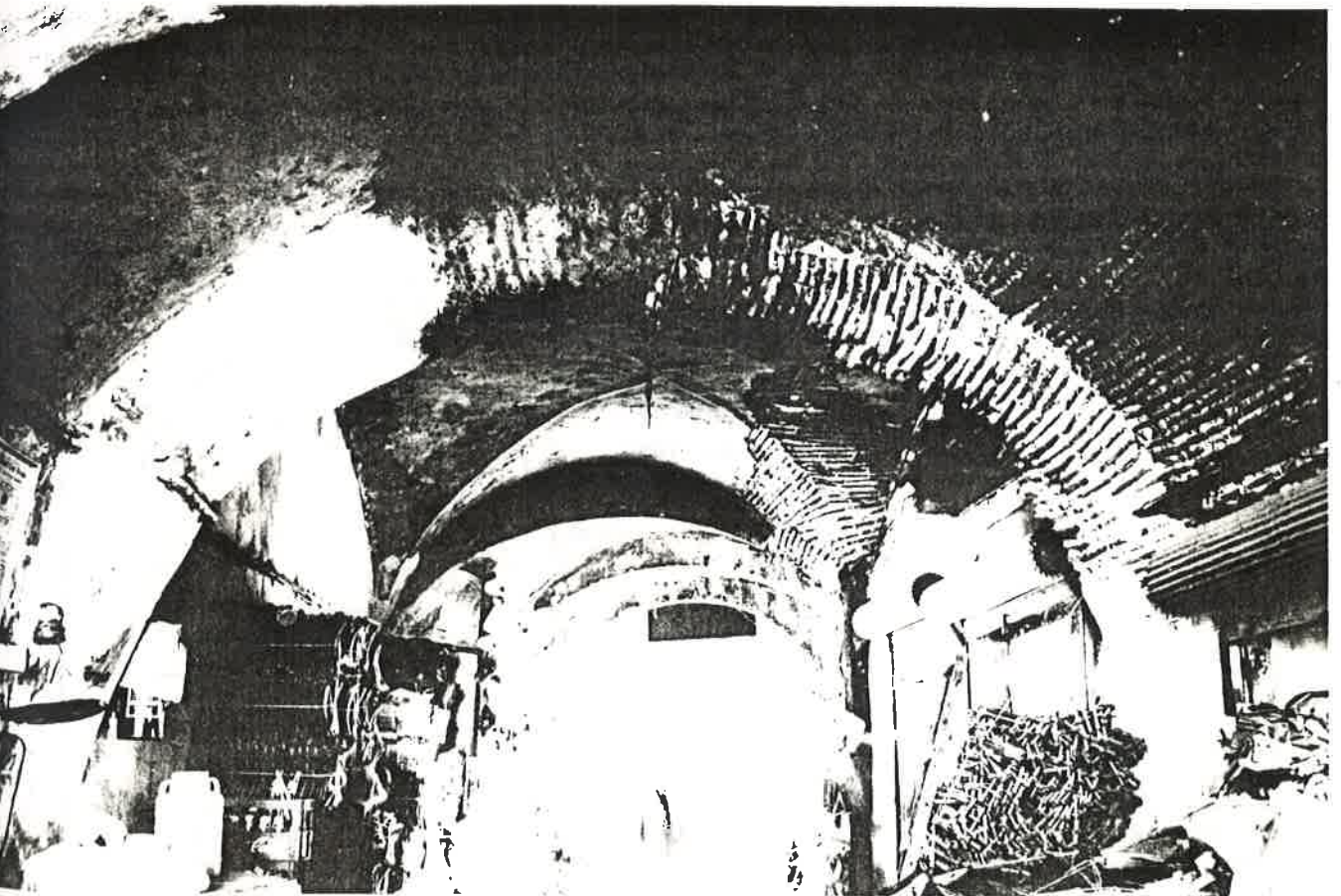
Sigorta Haritasından

Geçidin sağında ise beşik tonozlu küçük bir niş, üst katla bağlantıyı sağlayan taş bir merdiven ve üst örtüsü değişmiş bir oda bulunmaktadır.

Hanın sokak cephesinde beşik tonozlu üç dükkan vardır. Bunlardan birisi avlu ile bağlantılıdır. Bu dükkanlarında cepheleri tadilat görece vitrin haline sokulmuştur. Geçitteki merdivenle üst kattaki üstü açık bir koridora çıkılır. Bu koridor tahminime göre avlunun diğer kenarında bir revak şeklinde dönüyor ve ikinci kattaki han birimleri buraya açılıyordu. Çünkü yapı üç yandan bitişik nizamdadır ve ikinci kattaki odalar ise revaktan başka bir yere açılmaz. İkinci kattaki odalardan yalnız birkaç tanesi orijinal halini korumaktadır. Diğerleri yıkılarak yerine yenileri yapılmıştır. Girişin üstündeki oda orijinal halini en fazla koruyan mekandır. Üst örtüsü tekne tonozlu olan bu odada bir ocak vardır. Yanındaki diğer odalar ise beşik tonozludur. Çatıdaki bacalar bu odalarda da eskiden ocakların bulunduğunu göstermektedir.

Diğer bütün hanlarda olduğu gibi taş ve tuğla malzeme kullanılan hanın duvarları tuğla hatıllı moloz duvardır. Kemerlerin ve örtü sisteminin değişmez malzemesi tuğladır. Taş ise kapı kemerlerinde, pencere ve kapı lentolarında kullanılmıştır. Çatı örtüsü alaturka kiremit, saçaklar ise kirpi saçaktır.

İçerdiği yalnız fonksiyonlar nedeniyle oldukça harap ve bakımsız olan han, gördüğü tadilatlar nedeniyle orijinallliğini büyük bir ölçüde kaybetmiştir. Milkiyeti özel şahıslarda olan hanın günümüzdeki kullanımları ; parakente ticaret (giyim, parfümeri, plastik eşya), depolama, küçük imalat ve toptan ticarettir(İç giyim, süs eşyaları).

Yapının adı: GİRİT HAN (GİRİTOĞLU)

İli: İZMİR

İlçesi: MERKEZ

Mahalle-Köy: KEMERALTI

Kadastro: Ada

Parsel 24 Ö II
Pafta

Mevki-Alan: Mimar Kemalettin Cad. No.17

(Halit Ziya Bulvarı ile Şehit Fethi Bey Caddesi arası)

Koruma derecesi

Anıtsal : 1 3

Çevresel : 1 3

Yaptıran: Giritli Hacı Mehmet Reşit Paşa ailesi

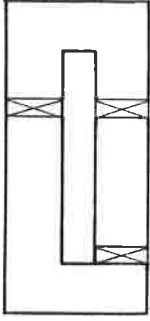
Yapım tarihi: XVIII yy olduğu tahmin ediliyor

Kitabe : -

Vakfiye : -

Koruma Durumu	İyi	1	Taşıyıcı Sistem	1	Dış yapı	1	İç yapı	1	Süsleme elemanl.	1	
	Orta	2		☒		2		☒		2	☒
	Kötü	☒		3		☒		☒		☒	☒

Şema:

Yapının genel tanımı:

1905 Sigorta haritalarına göre dar, uzun ve açık avlulu, iki katlı, üç kapılı, taş tuğla malzemeden yapılmış masif bir handır. 1922 yangınında zarar gören handan günümüze çok az bir kısmı ulaşmıştır.

Vaziyet planı:

Şehit Fethi Bey Caddesi

PTT

Mimar Kemalettin Caddesi

GİRİT HANI

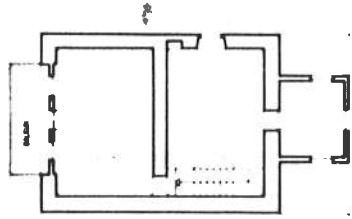
GARANTI BANK

Halit Ziya Bulvarı

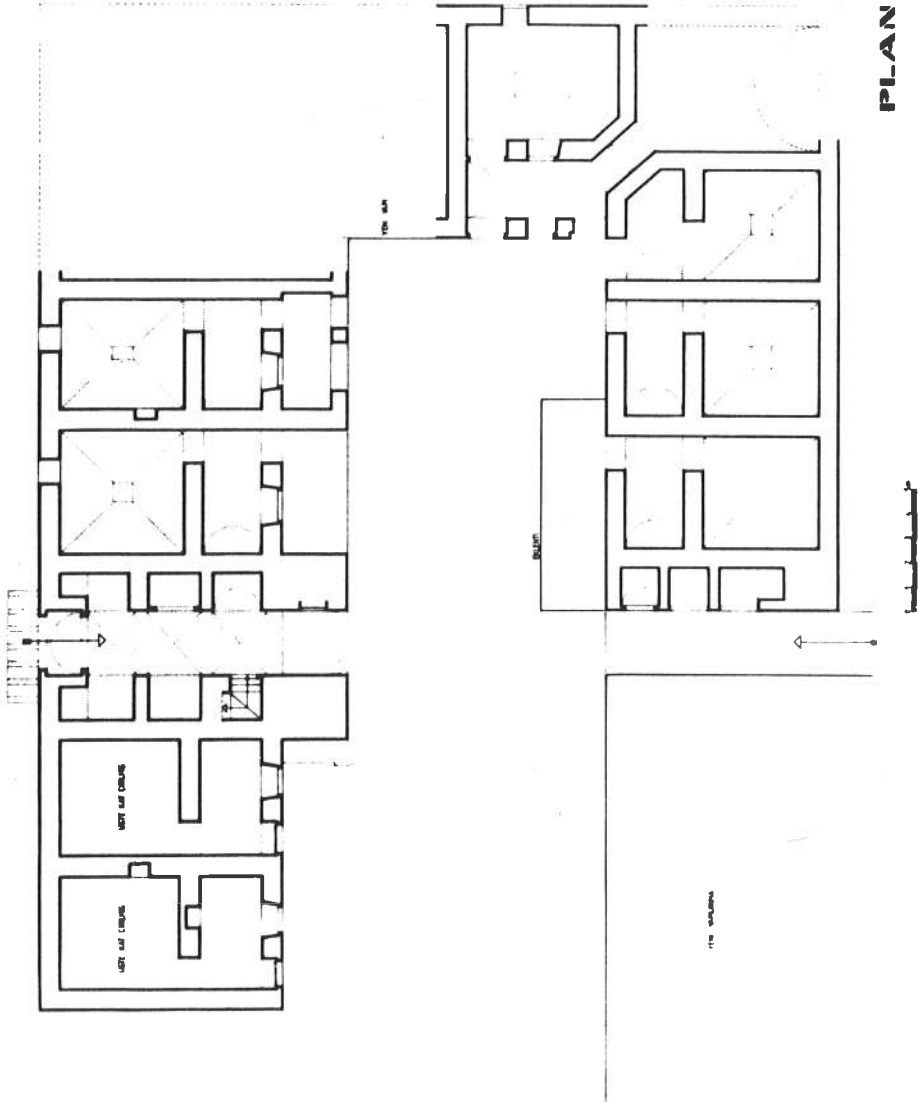
Araştırmayı yapan: Özden NAR

Araştırma tarihi: 1-9-1985

1-3-1986

GİRİŞ ÜSTÜ

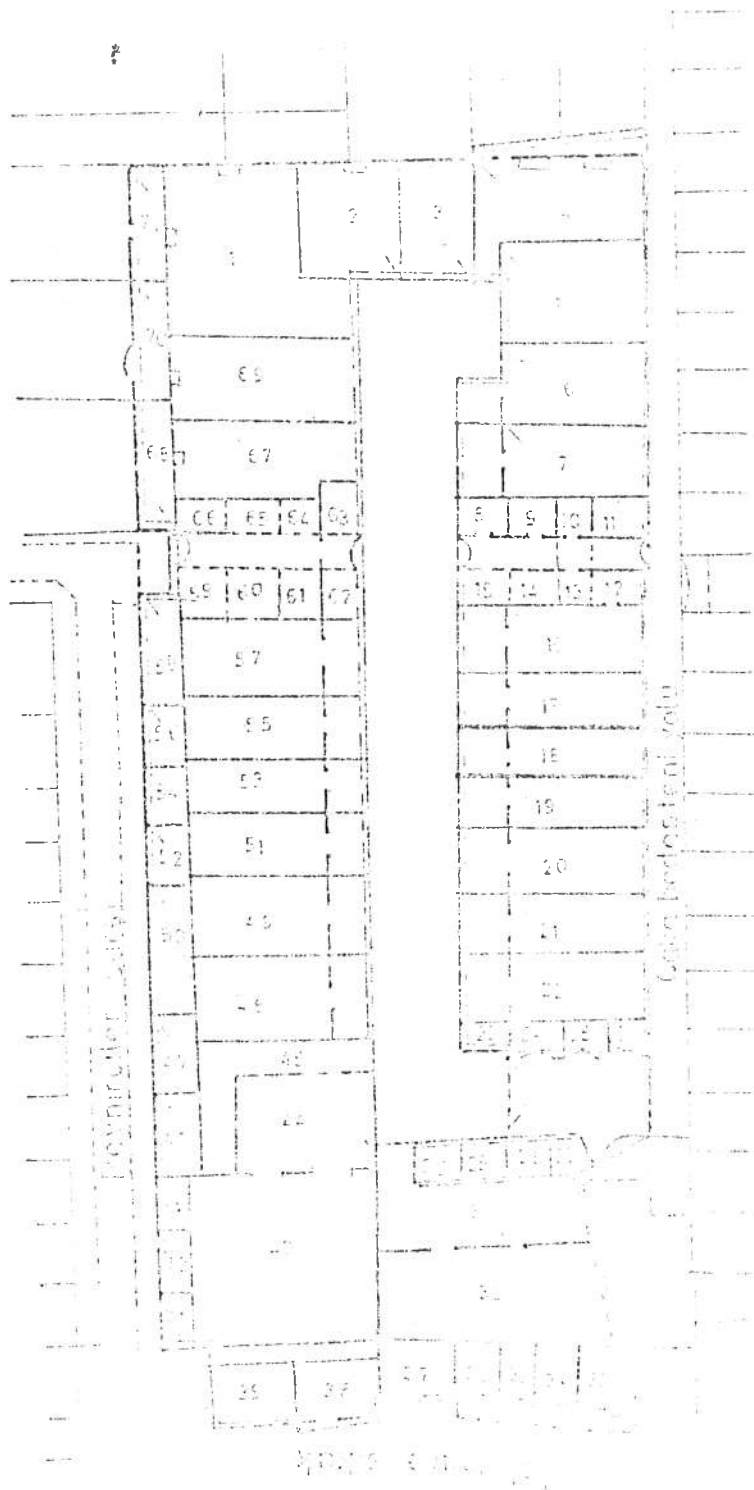
PLAN

İzmir'in tanınmış ve eski hanlarından biri olan bu yapı, Münir AKTEPE'ye göre, "İstanbul'a Girit'ten gelen bir ailenin mülküydü daha sonra mirasçılarına kalmıştır" (1), İzmir tarih yazarı Raif NEZİH Bey, hanın rihtım inşaatından önce (1867-68) mevcut olduğunu ve bilindiğini söyler. Bundan da anlaşılıyor ki Girit hanı eskiden sahilde veya sahile çok yakın bir yerde (Pl.16) aynı zamanda Büyük Vezir hanı ve Coka Bedesteni yanında ve bunlarla irtibatlı bir handır (Bkz.Sigorta haritası). 1890-91 yıllarında faal bir han olarak çalıştığını da Aydın vilayetine mahsus salnameden öğrenmekteyiz. Müller Wiener ise han hakkında şu bilgileri vermektedir. "Girit hanı bir XVIII yy yapısıdır. Çakı bedestelinin kıyı şeridinde yer almaktaydı... Yunanlıların İzmir'den çıktıkları sırada meydana gelen yangında büyük ölçüde zarar gören handan günümüze az bir bölüm kalmıştır" Bütün bu kaynaklardan ve hanın mimari tipinden Girit hanının XVIII yy'a ait bir yapı olduğunu söyleyebiliriz.

XIX yy'a ait Sigorta haritalarında, İkinci kordondan Girit hanının girişine uzanan bir yol bulunduğunu, bu yolun devam edip Çakı bedestelinin içinden geçip Büyük Vezir hanına ulaştığı görülmektedir. (Pl.16).

1905 Sigorta haritalarına ve günümüze ulaşmış bölümlerine göre, uzun dikdörtgen planlı, açık avlulu, iki katlı ve üç girişli olduğunu tesbit edebildiğimiz handan günümüze avluya açılan iki katlı bir geçit mahali, dokuz oda birimi ve diğer geçit mahalinin yarısı kalmıştır. Kordon tarafındaki iki katlı geçit harcindeki diğer bölümler tek katlı, oldukça harap durumda ve yapılan ekleme ve tadilatlarla tanınmaz haldedir. Hanın iki katlı giriş cephesinin yanındaki geç devirlerde yapılmış olan ekleme oldukça ilginçtir. (Bkz.Fotoğraf). Yapının bu derece harap olmasında 1922'de Yunanlıların İzmir'de çıkardığı yangının payı büyüktür. Hanın güney parçasının büyük bir bölümü ise yol yapımı sırasında yıkılmıştır. Ayrıca mülkiyetin şahıslarda olması ve bakım gerektirmeyecek kullanımları içermeside geride kalan bölümlerdeki eskimeye daha da hızlandırmıştır.

(1) Aktepe, s.125

1905 Sigorta Haritasından

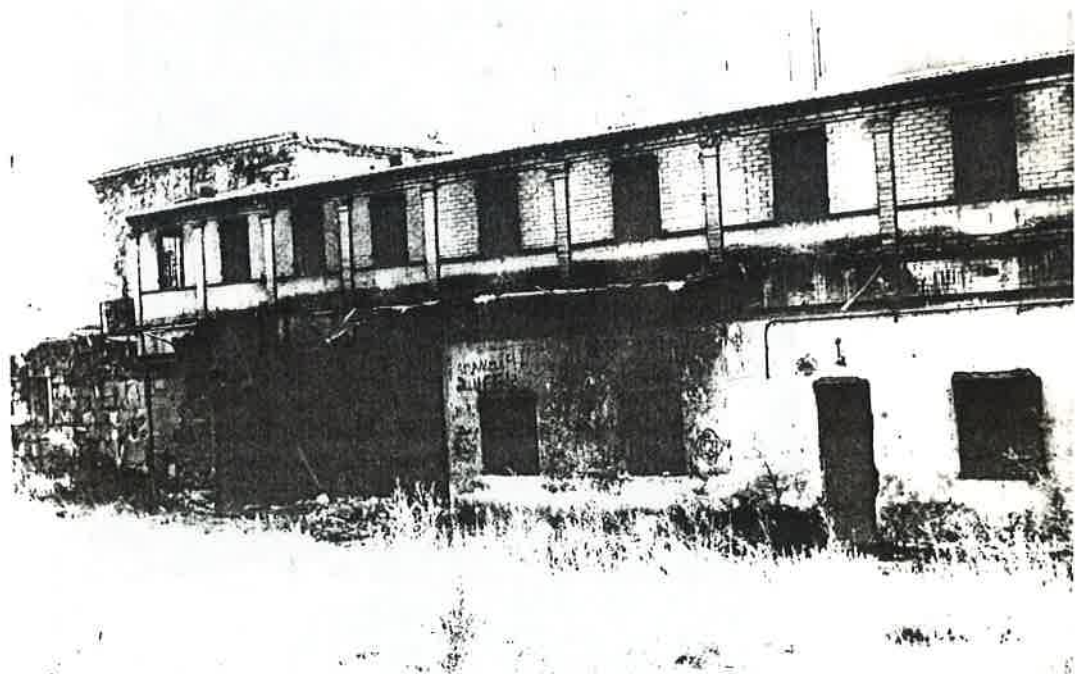
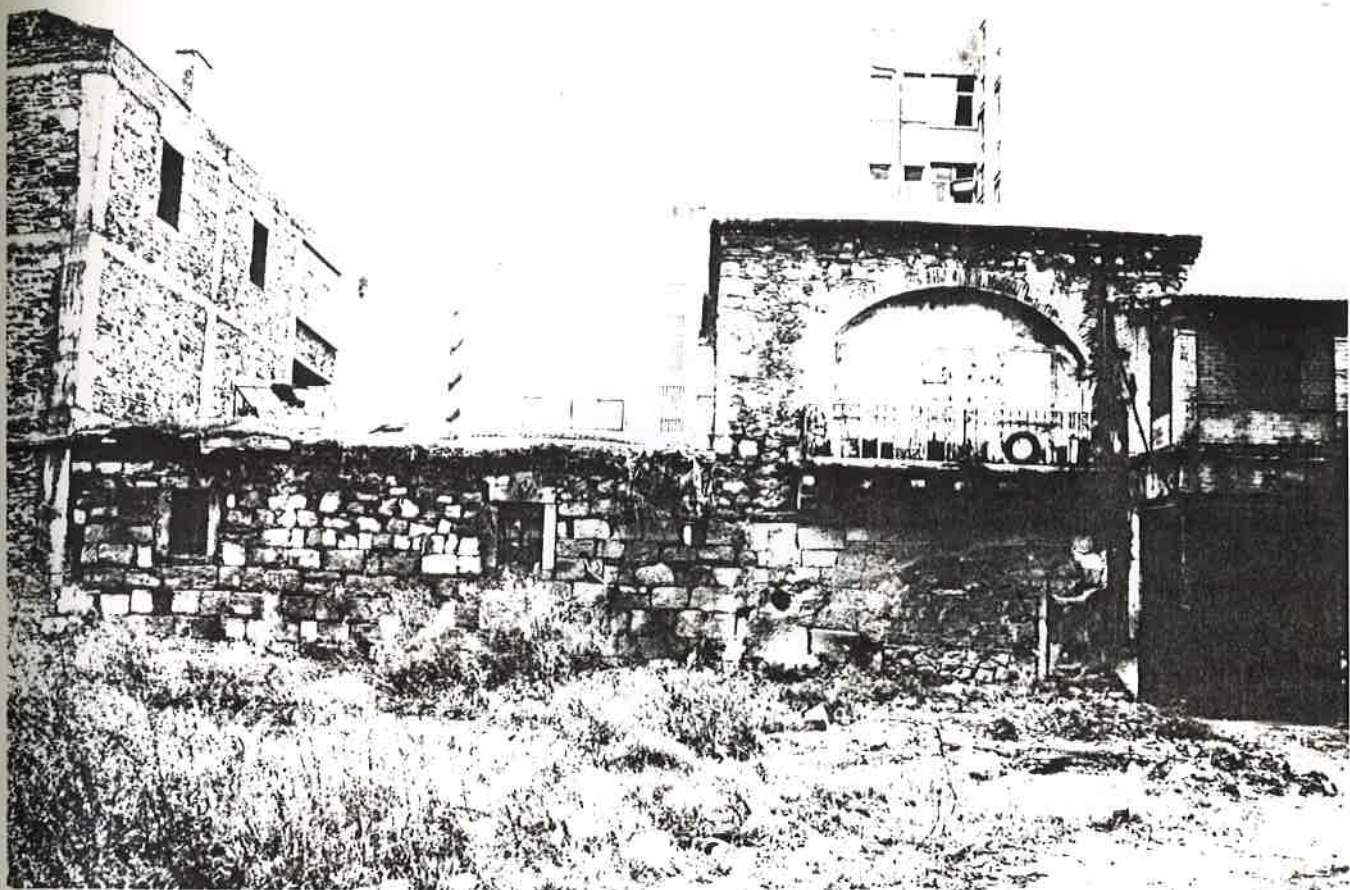
İnşaa tekniği olarak taş ve tuğla malzeme kullanılan hanın zemin katı taş, üst katı ise tuğla hatıllı moloz taş örgü sistemi ile oluşturulmuştur. Taş malzeme, kapı, pencere lentolarında, geçitteki kemerlerde, tuğla ise bazı kemerlerde ve yapının üst örtü sisteminde kullanılmıştır. Çatı örtüsü günümüzde alaturka kiremit olmakla birlikte, daha eski devirlerde kurşun olduğu söylenir (2). Taş profillerden oluşturulan saçak oldukça ilginç ve diğer hanlarda görülmeyen bir şekildedir.

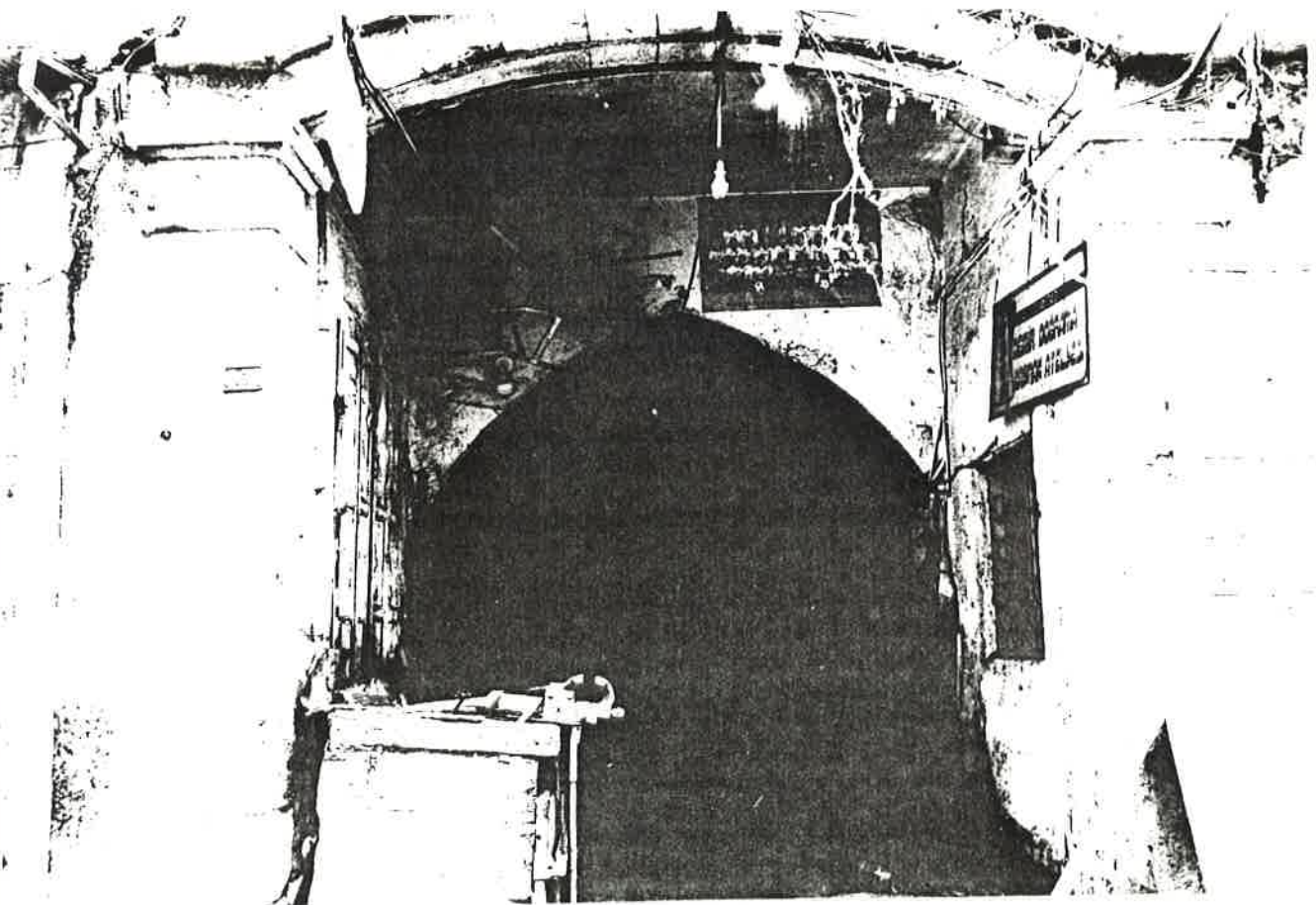
Girişi avluya bağlayan iki katlı geçitte, üst kata çıkan taş bir merdiven ve beş adet beşik tonozlu niş vardır. Geçit dört sivri kemerle destekli üç çapraz ve iki beşik tonozla örtülüdür. Giriş kapısı kesme taştan yapılmış beşik kemerdur. Bu kapı birikitle doldurularak bugün dükkan olarak kullanılmaktadır. Geçit mahallinin üst katında aynalı tonozlu iki oda, avlu tarafında ise sonradan yapılmış beşik çatılı bir oda bulunmaktadır. Giriş cephesi üzerinde kurulan büyük basık kemer ve önündeki taş payandalı çıkma çok ilginç ve İzmir hanlarında pek kullanılmayan elemanlardır. Yalnızca Kızlarağası Hanı çıkma altlarında bu taş payandaların benzerlerini görebiliriz.

Karşı taraftaki geçitten sadece üç adet beşik tonozlu niş kalmıştır. Mevcut han odaları tek katlıdır, her oda iki ayrı mekandan oluşmuştur, bu da İzmir hanlarında pek rastlamadığımız bir özelliktir. Üst örtüsü beşik ve aynalı tonoz olan her oda avluya düz lentolu klasik lokmalı bir pencere ve düz lentolu bir kapı ile açılır.

Yapılan eklemeler ve tadilatlarla tanınmaz bir halde olan hanın mülkiyeti özel şahıslardadır. Günümüzde ; küçük imalat (tamir,torna,elektrik) , ofis, depolama gibi genellikle günlük bakım gerektirmeyecek kullanımları içermektedir.

(2) Aktepe, s.125

Yapının adı: BÜYÜK KARAOSMANOĞLU HAN

İli: İZMİR

İlçesi: MERKEZ

Mahalle-Köy: KEMERALTI

Kadastro: 199
Ada

24 Ö IV
Parsel Pafta

Mevki-Alan: Fevzipaşa Bulvarı No.16
(Eski Kasap Hızır Mahallesi)

Koruma derecesi

Anıtsal : 2 3
Çevresel : 2 3

Yaptıran: -

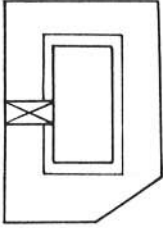
Yapım tarihi: XVII yy veya XVIII yy olarak tahmin ediliyor.

Kitabe: -

Vakfiye: -

Koruma Durumu	İyi	1	Taşıyıcı Sistem	☒	Dış yapı	1	İç yapı	1	Süsleme elemanl.	1
	Orta	☒		2		2		☒		2
	Kötü	3		3		☒		3		☒

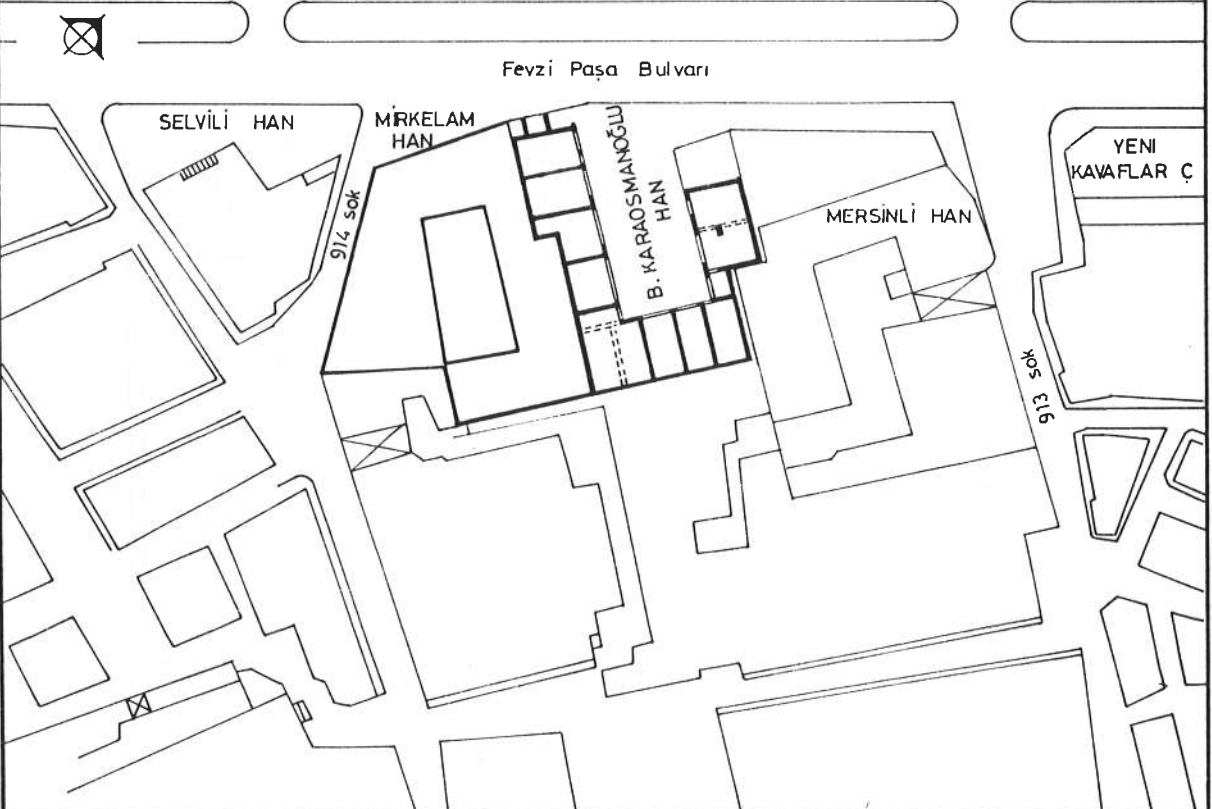
Şema:

Yapının genel tanımı:

İki katlı revaklı avlulu (ikinci katı revaklı) tek girişli taş-tuğla malzemeden yapılmış masif bir handır. Büyük bir bölümü bulvar yapımı sırasında yıkılmış olan hanın zemin katı yapılan tadilatlarla tanınmaz haldedir.

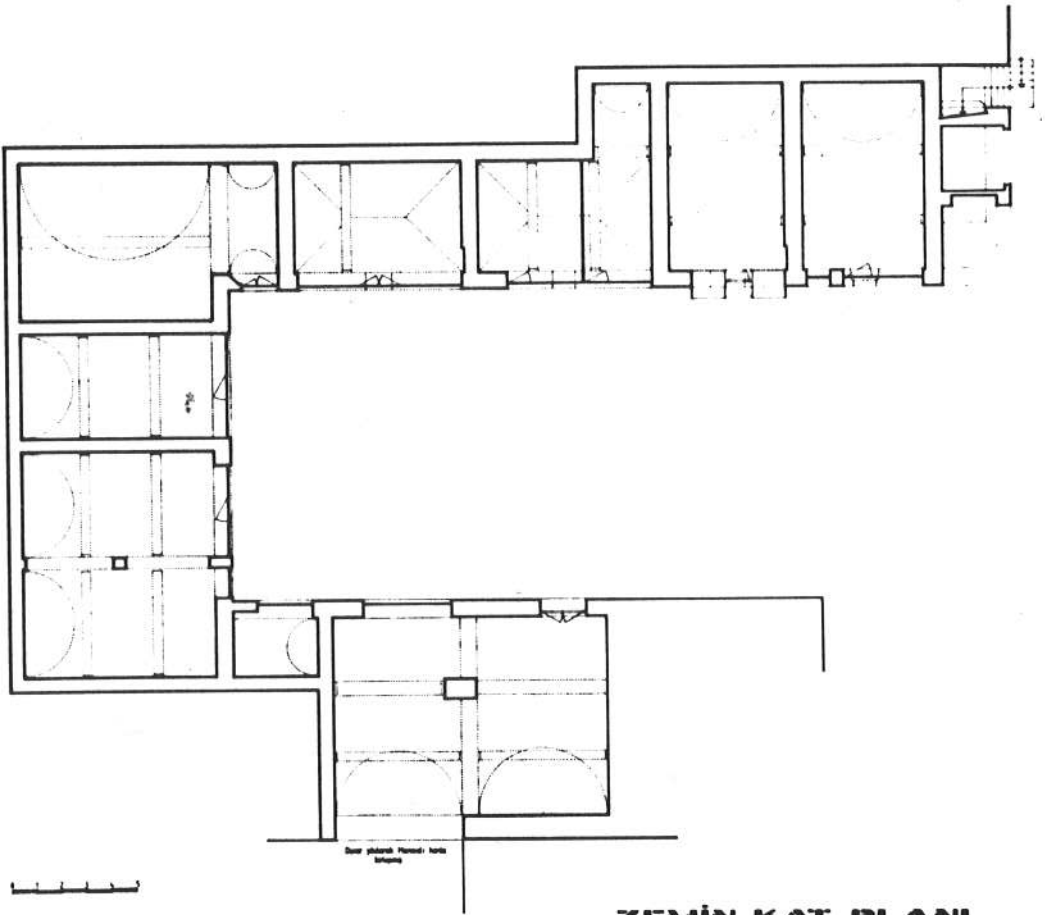
Vaziyet planı:

Araştırmayı yapan: Özden NAR

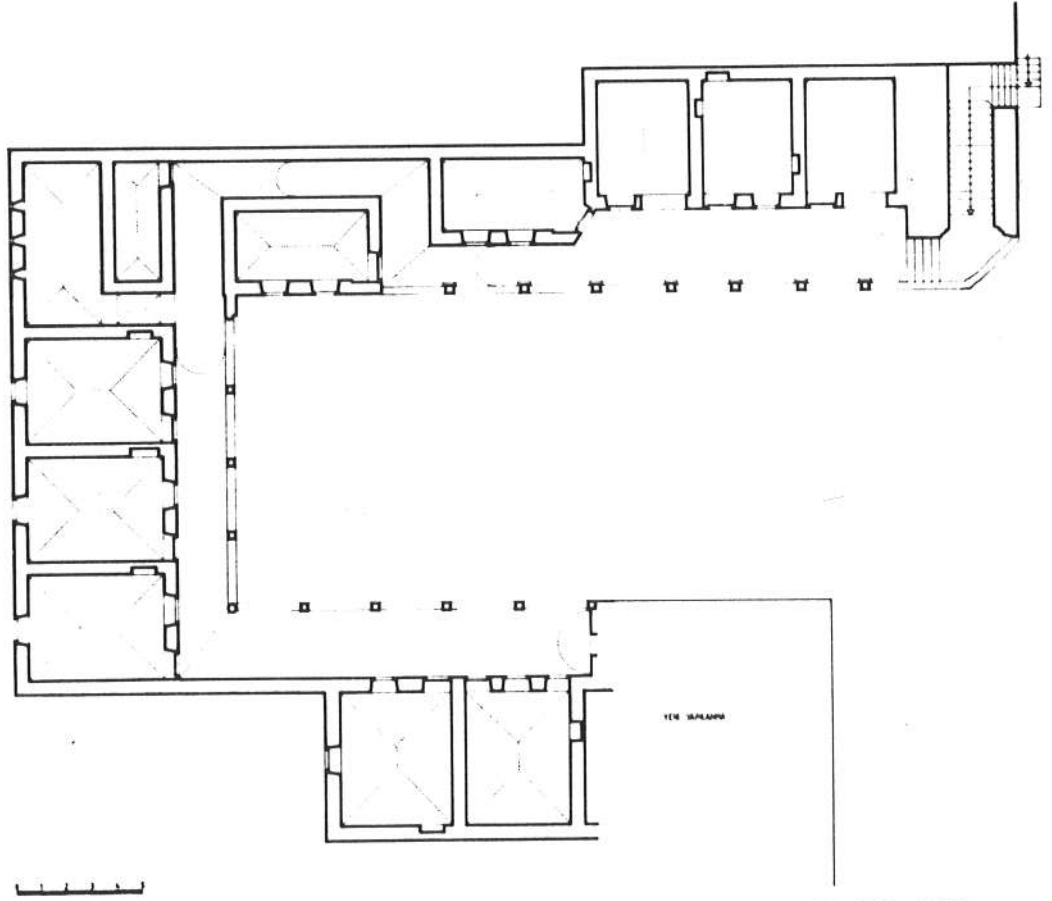
Araştırma tarihi: 1-9-1985 1-3-1986

3

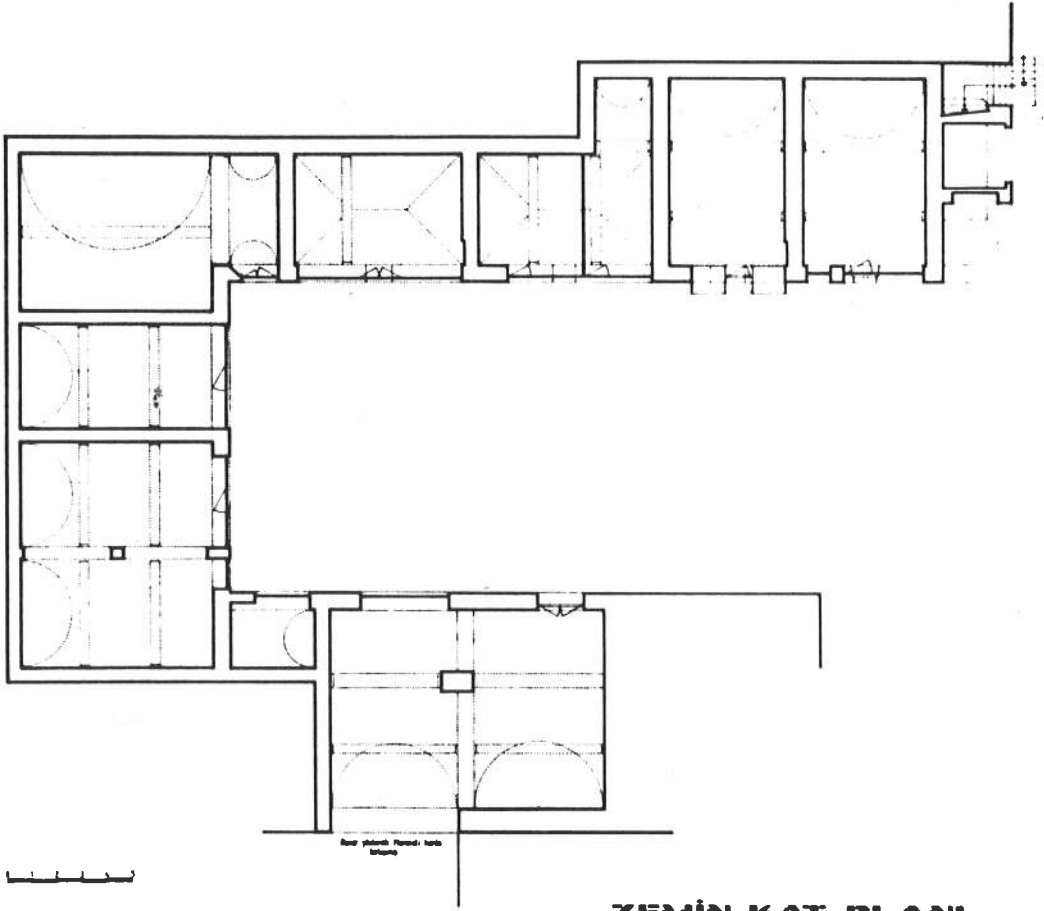

ZEMİN KAT PLANI

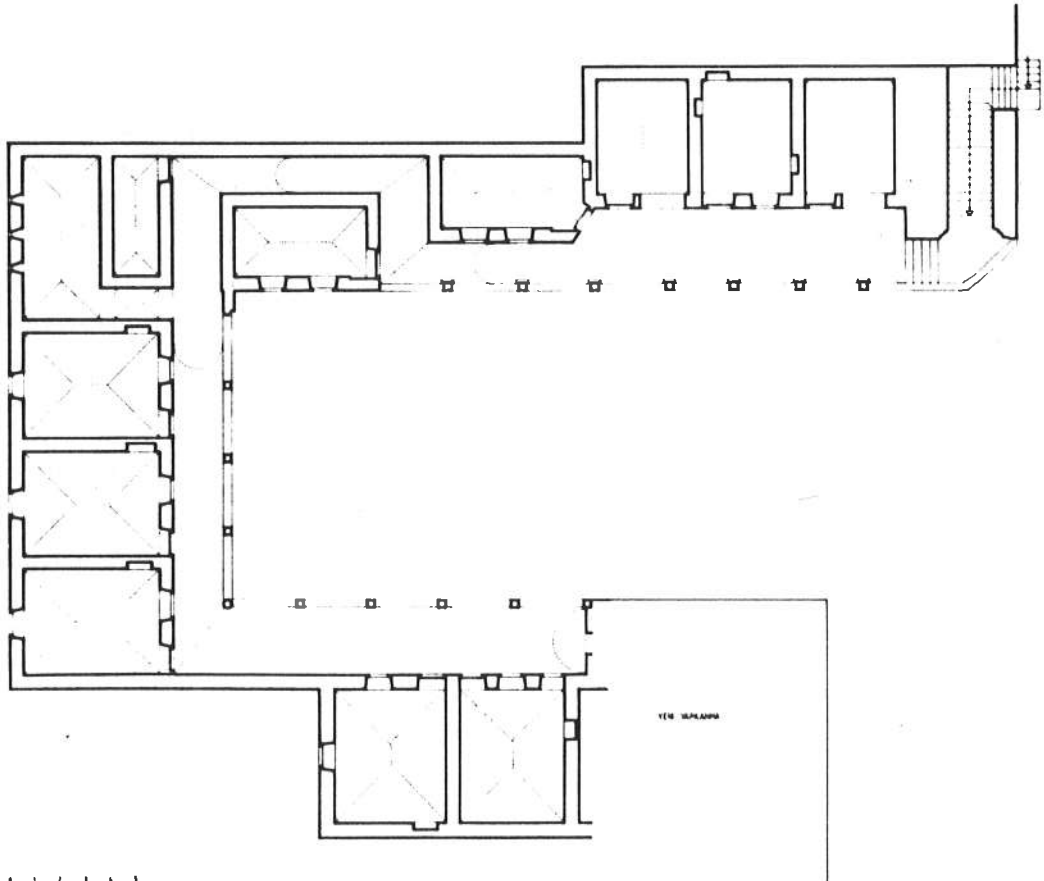
3

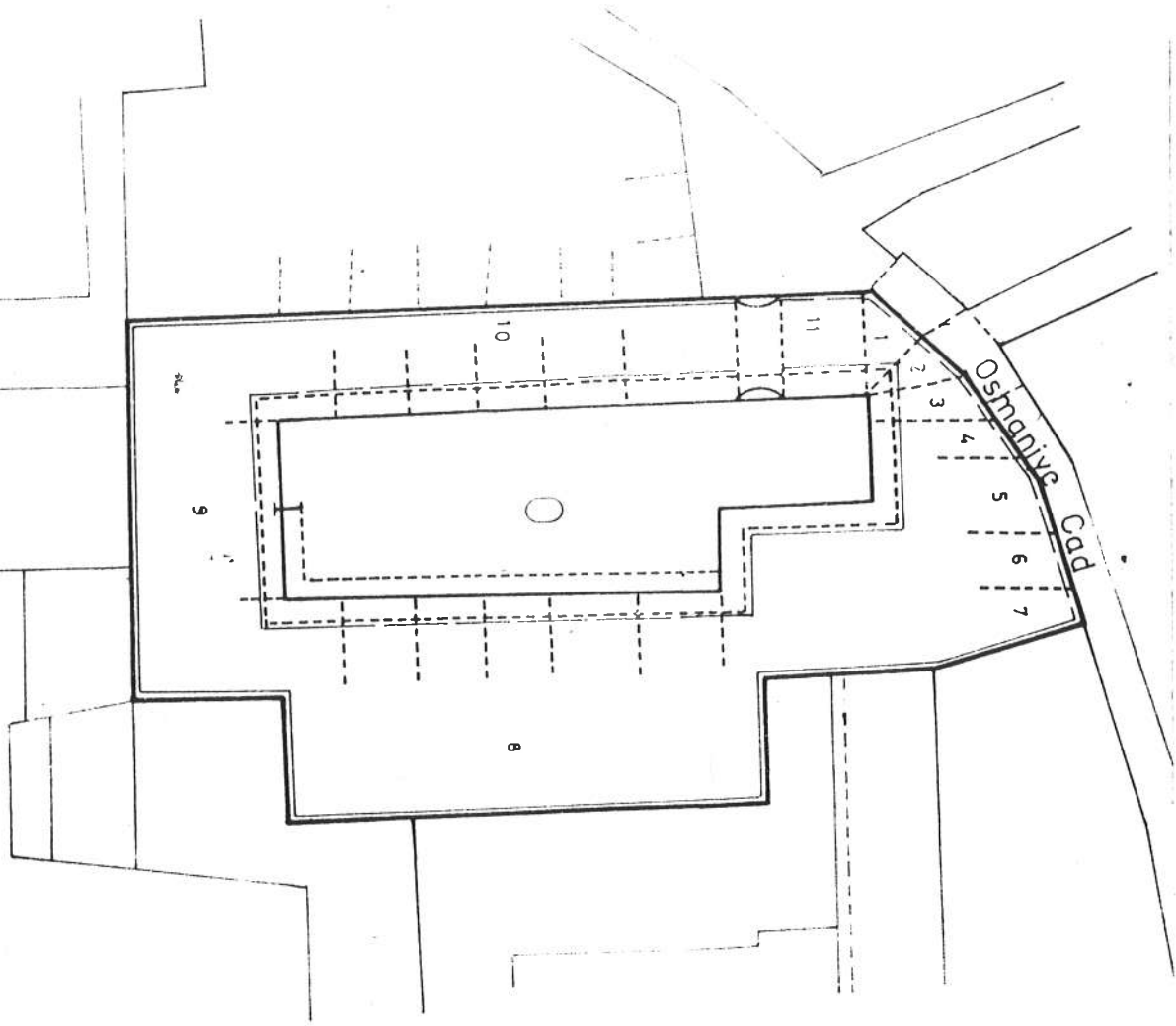
1. KAT PLANI

ZEMİN KAT PLANI

1. KAT PLANI

Sigorta Haritalarından

İzmir hanlarının yoğun olarak bulunduğu Kasap Hızır Mahallesiinde yer alan hanın yaptırınını ve yapım tarihini tesbit etmek mümkün olmamıştır. Minir AKTEPE hanın XVII yy da yapıldığını, Müller WIENER ise hanın XVIII yy. II.yarisında ticari hayatın canlanması ile bu dönemde yapılan han yapılarından biri olduğunu söylemektedir. Ben Minir AKTEPE'nin tesbitlerinin daha doğru olduğu inancındayım.

Büyük bir bölümü Fevzipaşa Bulvarının yapımı sırasında yıkılan han genel olarak Mirkelâm hanına benzer. İnşaa tekniği de diğer hanlardan bir farklılık göstermez. Ana malzemesi tüm İzmir hanlarında olduğu gibi taş ve tuğladır.

(1) Aktepe, s. 132

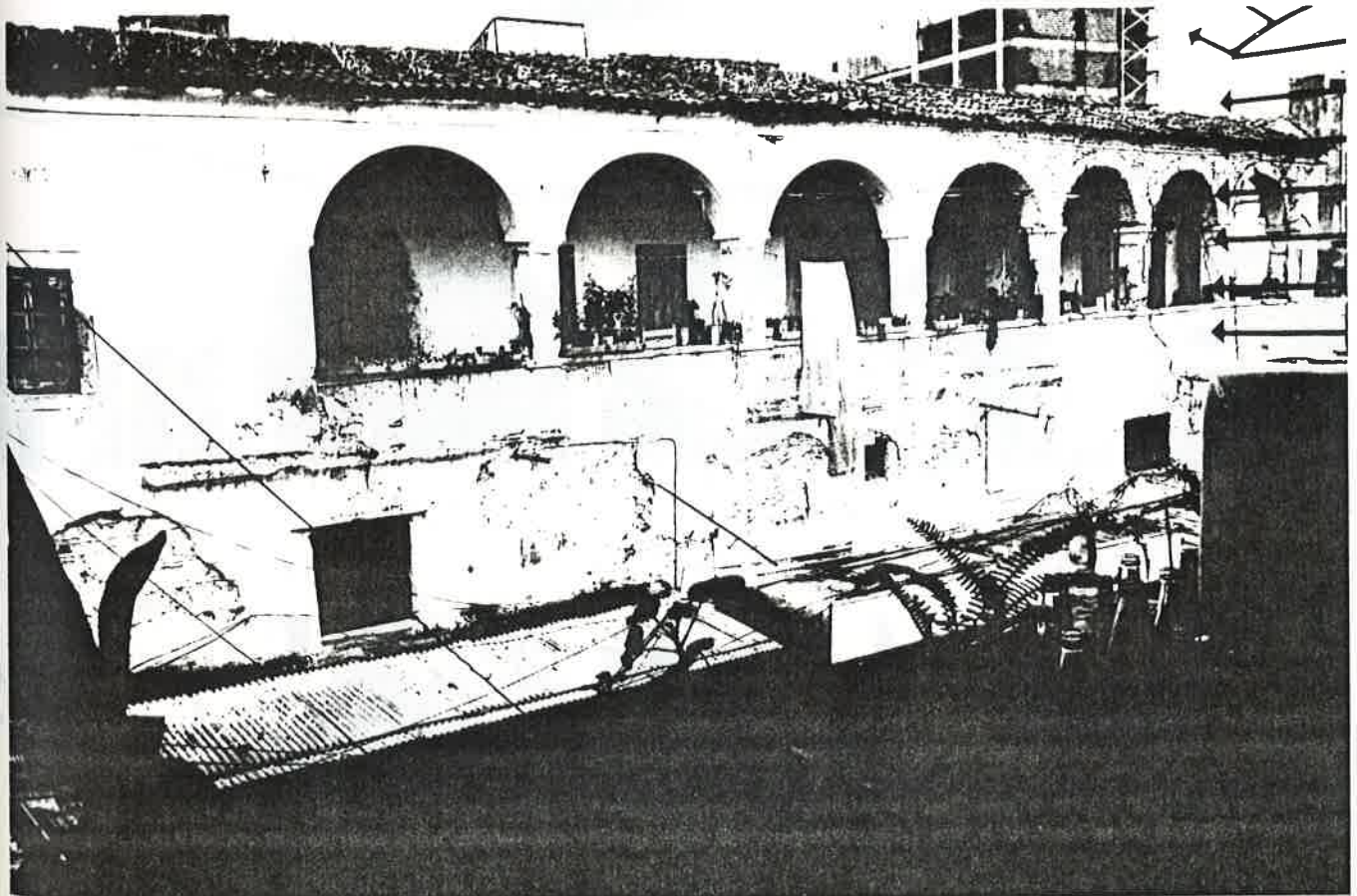
Wiener, s.428

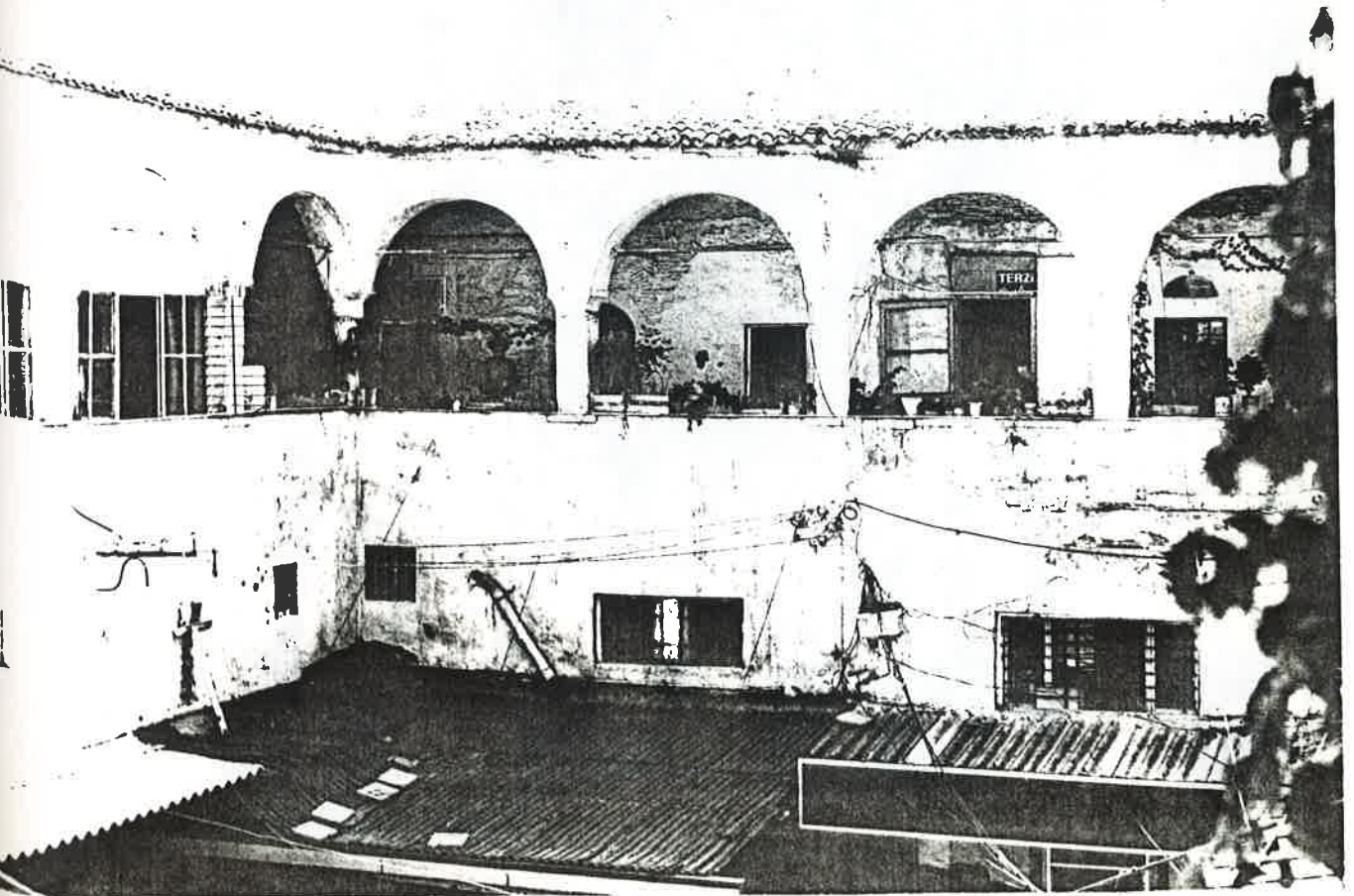
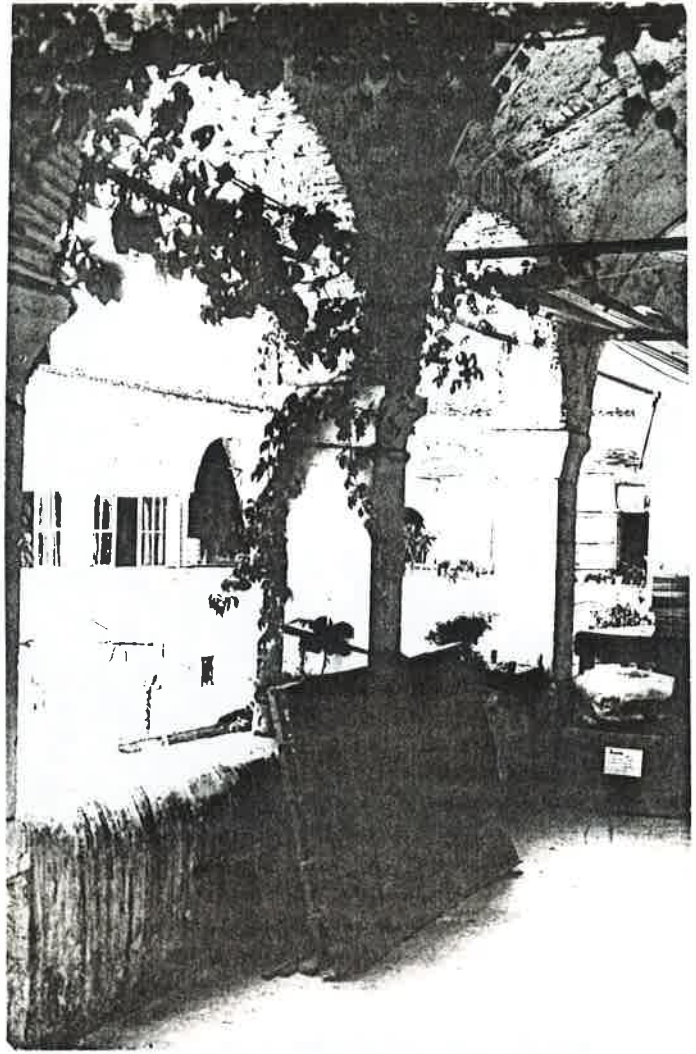
Mevcut olan kısmın mülkiyetinin özel şahıslarda olması nedeniyle değişik tarihlerde büyük ölçüde tadilat görmüş olan hanın özellikle zemin katı cephe açısından orijinallliğini kaybetmiştir. Parselasyon nedeniyle düzgün olmayan formda ve bitişik nizamda olan hanın tüm oda birimleri avluya açılmıştır. Zemin katta bulunan odaların üst örtüsü beşik veya tekne tonozdur. Bu odaların Mirkelâm hanına bitişik olanların hepsinde ahşap bir ara kat vardır. Bu katlar tonozlardaki düz lentolu klasik lokmalı küçük pencerelerle aydınlatılmıştır. Zemin kattaki bazı odalar birleştirilerek büyük mekanlar elde edilmiş ve betonarme ara katlar yapılmıştır.

Fevzipaşa Bulvarı üstünde, beşik tonozla örtülü bir merdivenle (1905 Sigorta haritalarından bu merdivenin girişi avluya bağlayan geçit mahaline açıldığını tesbit edebiliriz) üst kattaki revaklı galeriye çıkarılır. Tuğla malzemeli beşik kemerleri taşıyan kare formlu taş ayaklardan oluşan revağın üst örtüsü beşik tonozdur. Bu revaklı galeriye açılan odalar orijinal haline daha yakındır. Üst örtüsü tekne tonoz olan bu han birimleri, bir kapı ve bir pencere ile revağa açılmaktadır. Yapılan çeşitli tadilatlarla formlarını yitirmiş olan pencerelerin ilk şekillerinin düz taş lentolu ve tuğladan sivri kemer alınlı olduğunu kalan birkaç örnekten tesbit edebiliriz. Oda birimlerindeki dolap nişleri ve ocaklar bugün hala mevcuttur.

Taş-tuğla malzeme ile oluşan hanın duvarları, tuğla hatıllı moloztaş örgü sistemi ile oluşturulmuştur. Hanın çatısı beşik çatı ve alaturka kiremitlidir. Saçaklarda ise tuğladan oluşturulmuş içbükey bir profil vardır.

Bugün oldukça bakımsız durumda olan hanın üst katı küçük imalat (deri), parakente ticaret (halı, deri, giyim) , toptan ticaret ve depolama (elektrik malzemesi, yün depoları) alt katı ise ; küçük imalat (divanperde, şapka , giyim imalatı) tarafından kullanılmaktadır. Çarşı kesiminde önemli yeri olan ve çeşitli anıtsal değerler taşıyan bu hanın ilk etapta koruma altına alınması gerekir.

Tarih adı: ...
No: 12118
Muhafiz-Kayı
Mevki-Alan
Yapıtın Adı
Yapın Tarihi
Kitabe : 1144
Vakfiye :
Koruma Durumu :
Sema :
Vaziyet

Yapıtın adı: KIZLARAĞASI HANI

İli: İZMİR

İlçesi: MERKEZ

Mahalle-Köy: KEMERALTI

Kadastro: 337
Ada

Parsel 24 Ö III
Pafta

Mevki-Alan: 871 Sk. No.21
(Hisarönü Camii yanı)

Koruma derecesi			
Anıtsal	:	2	3
Çevresel	:	2	3

Yapıran: Kızlarağası Hacı Beşir Ağa (I.Mahmut Devri)

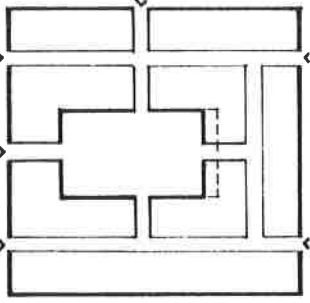
Yapım tarihi: 1744(H.1157 ve XVIII yy)

Kitabe : 1744 tarihli üç satır 6 mısralık bir kitabe

Vakfiye : 1744'de Hacı Beşir Ağa tarafından vakfedilmiştir.

Koruma Durumu	İyi	1	Taşıyıcı Sistem	1	Dış yapı	1	İç yapı	1	Süsleme elemanl.	1
	Orta	2		2		2		2		2
	Kötü	3		3		3		3		3

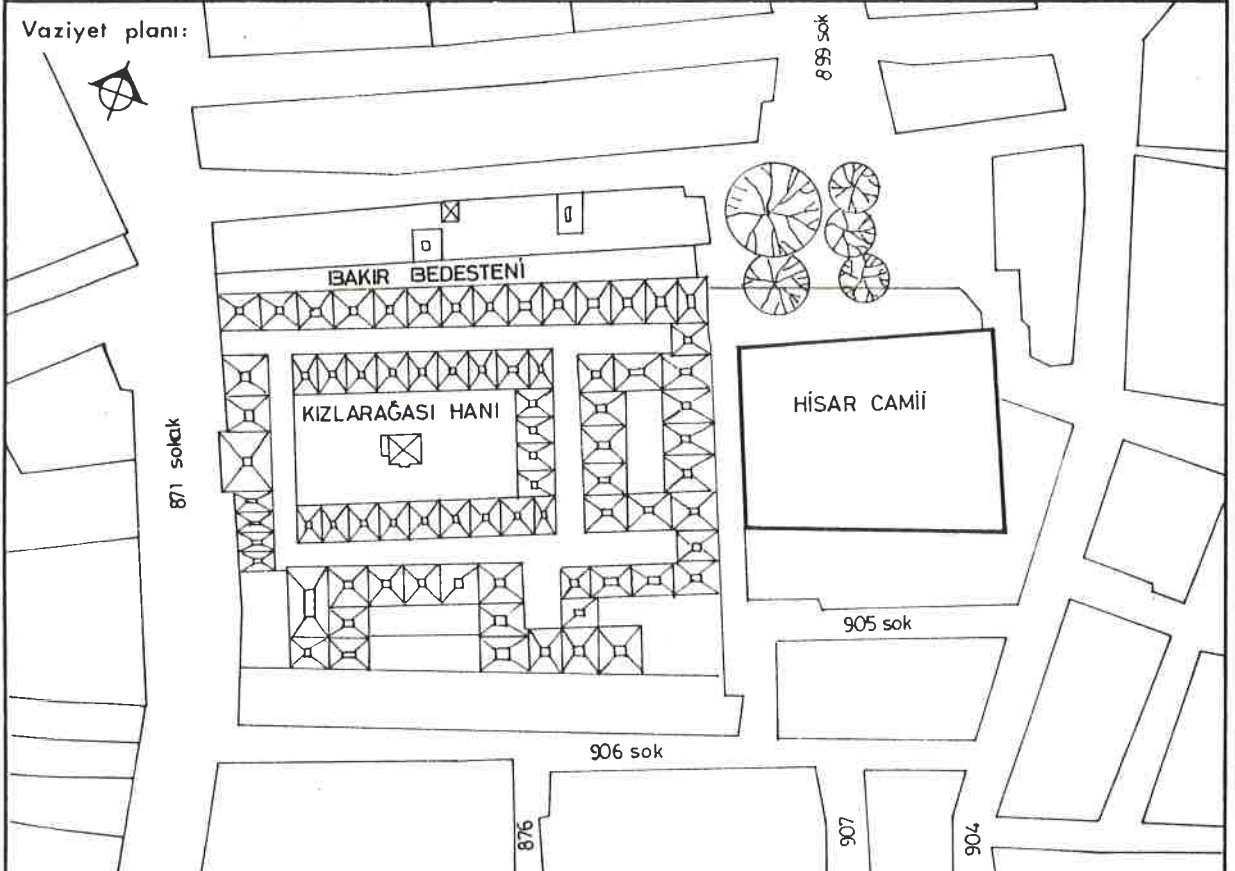
Şema:

Yapıtın genel tanımı:

Karaya yakın dikdörtgen planlar, avlulu, iki katlı (II.katı tek taraftan revaklı) altı kapılı bir menzil hanıdır. İçerdiği kapalı sokak düzeni ile diğer hanlardan ayrı bir tiptir. Çarşı ve menzil hanı karışımı olan bu hanın yapı malzemesi taş ve tuğladır.

Vaziyet planı:

Araştırmayı yapan: Özden NAR

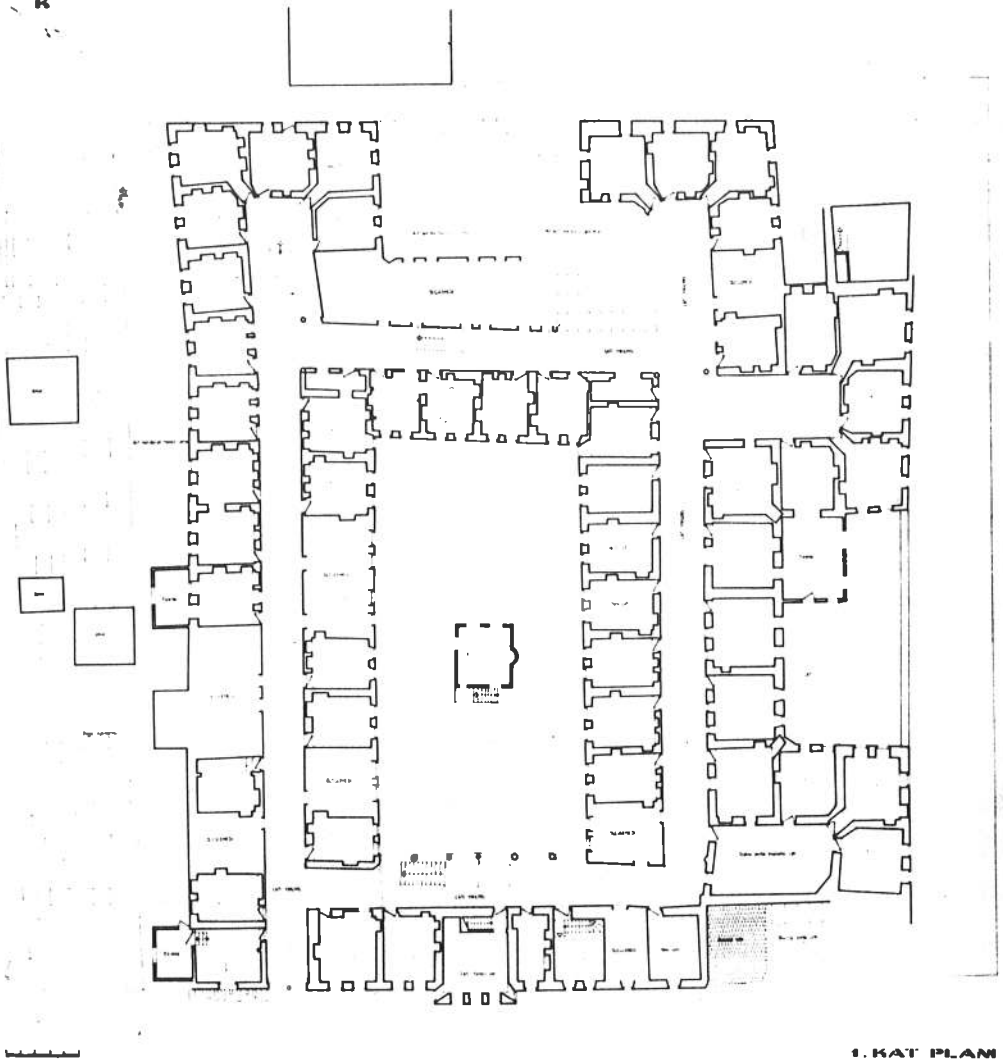
Araştırma tarihi: 1-9-1985

1-3-1986

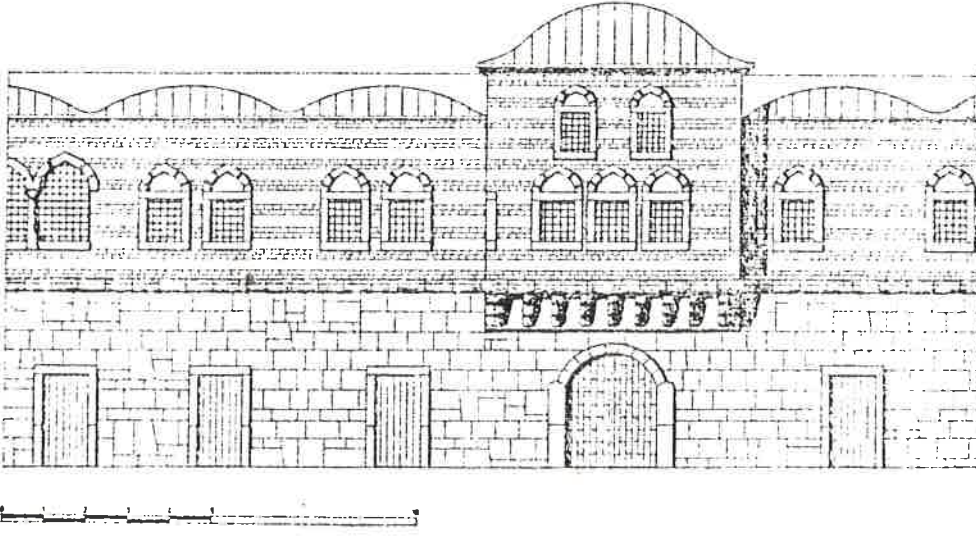
Osmanlı mimarisinin günümüze kadar ulaşan, İzmir'deki nadir eserlerinden biri olan han İzmir'de hanların yoğun olarak bulunduğu bölge yakınında, Hisarönü Camii yanındadır. Bakır ve çoka bedestenlerinin bitişiğindedir.

Yapıda Osmanlı hanlarının inşaa tekniği aynen tekrarlanmıştır. Ana malzeme taş ve tuğladır. Taş ve tuğla genellikle cephelerde beraber diğer kısımlarda fonksiyonlara göre ayrı olarak kullanılır. Örtü sisteminin, kemerlerin, pencere alınlarının, kirpi saçağın geleneksel olarak tuğladan, cephedeki çıkmanın, altındaki payandanın, kapı pencere

lentolarının taştan yapıldığı görülür. İç bölmelerde ise duvarlarda kullanılan malzeme moloz taş ve tuğladır.

Han plan şeması ve cepheleri açısından diğer İzmir hanlarına nazaran farklılıklar gösterir. Aslında Osmanlı hanları içinde bile farklı bir özelliğe sahip, sokağa açılan odaları ve avlusu ile çarşı-menzil hanı karışımı bir yapıdır. Kareye yakın dikdörtgen planlı olan han iki katlı ve altı girişlidir. Ortadan düzgün formlu dikdörtgen bir avlusu, avlunun ortasında da kare planlı ahşap bir mescit vardır. Eskiden altında çeşme olduğu söylenen mescit, alaturka kiremitli kırma çatılıdır. Avlunun etrafında bir kapı ve bir pencere ile avluya açılan beşik tonozlu odalar vardır.

Kızlarağası Hanı Ön Görünüşü (Kaynak : Metin SÖZEN s.319)

Bu odaların kapı ve pencereleri geçirdikleri tadilatlar nedeniyle formunu kaybetmiştir.

Hanı diğer hanlardan ayrılan en önemli özellik, avlu etrafındaki odaların çevresinde dönen kapalı sokaklardır. (Kapalıçarşı gibi) Bu sokak hanı üç yönden çevirmekte dört adet kapı ile değişik yönlerden dışarı açılmaktadır. Bir kapı ile bakır bedestenine bağlıdır. Giriş kapılarının üstündeki pencereler ile sokakların aydınlatılması sağlanmıştır. Destek kemerli beşik tonozla örtülü olan bu sokaklar, üç yönden bir geçit ile avluya bağlıdır. Bu sokaklara karşılıklı olarak beşik tonozlu odalar açılır. Odaların sokağa bağlantısı Kapalıçarşıda olduğu gibi büyük beşik kemerlidir. Bu sokaklara bir çarşı havası verir. Kuzeydeki sokak, beşik kemerli büyük bir kapı ile Hisar Camiine açılır ve cami avlusu ile bütünleşir.

Hanın 871 nci sokağa bakan odaları avluyla bağlantısını kesmiş hepsi sokağa açılmıştır. Bu nedenle hanın zemin kattaki cephesi yapılan tadilatlarla orijinalliğini yitirmiştir. Kuzey cephesindeki bakır bedesteninin dükkanlarının bir yakası Kızlarağası hanı ile bitişiktir. Bugün açık olan bu sokağın üstünün eskiden kapalı olduğu söylenmektedir.

Hanın ana girişi 871 nci sokaktadır. Beşik tonozlu bu geçit mahali direkt olarak avluya çıkar. Yapının giriş kapısı eskiden beşik kemerli iken, yapılan tadilatlarla düz lentolu hale getirilmiştir. Giriş kapısının sağında mermerden yapılmış çok güzel bir çeşme vardır. (Bkz. Fotoğraflar). Sebîh hüviyetindeki bu çeşme oldukça harap durumdadır. Kapının solunda da üç satır altı mısralık bir kitabe vardır. (Türkçe Sülüs) (1). Giriş kapısı üzerindeki taş konsollu çıkma İzmir hanlarında pek rastlamadığımız bir formdur. Fakat XVIII yy İstanbul hanlarında bu tip örnekleri görebilmekteyiz. Bu çıkmanın daha ufak örnekleri aynı cephede diğer kapıların üstünde de bulunmaktayken, bugün sadece konsol taşları kalmıştır.

Hanın ikinci katına ana giriş geçidi ve tam karşıdaki geçitin yanındaki iki merdivenle çıkılır. Avluda İzmir hanlarında olduğu gibi dört taraftan revaklı bir düzen yoktur. Bu katta üç taraftan beşik tonozlu bir sokak döner, yalnız giriş tarafından revak düzenini alır. Fakat bugün bu revaktan yalnızca sütun ve sütun başlıkları kalmıştır. Kemerleri ve üst örtüsü yoktur. Tonoz kaidelerine açılan pencerelerle sokaklar aydınlatılmıştır. Aynalı tonozlu odalar karşılıklı olarak bir kapı ve bir pencere ile bu sokaklara açılır. İçteki odalar avluya, dıştaki odalar ise sokaklara cephe verirler. Genellikle her odada bir baca ve dışarı açılan iki pencere vardır. Bunlar düz taş lentolu ve tuğladan teğet kemer alınlıdır. hepsinde klasik lokmalı parmaklık vardır. Odaların sokaklara açılan kapıları, bazıları basık bazıları yuvarlak kemerli olup, demir kapıları vardır. Alttaki odaların sokakla bağlantısı geniş açıklıklı bir çarşı mekanı gibiyken, yukarıda bir han odası halini alması alt katın ticaret, üst katın konaklama amacıyla kullanıldığını ortaya koyar. Sokakların sonlarında eyvan şeklinde girintiler olup, bazı odalar buraya açılmaktadır.

Bugün kiremit veya betonla örtülü olan hanın çatısının eskiden alaturka kiremitle kaplı olduğu söylenir. Saçakları kirpi saçaktır. Fakat günümüzde büyük bir bölümü yok olmuştur. Cephelerde duvarlar genellikle bir sıra kesme taş, iki sıra tuğla atıllıdır. Konsol cephelerinde

(1) Daha fazla bilgi için bkz. Aktepe, s.134.

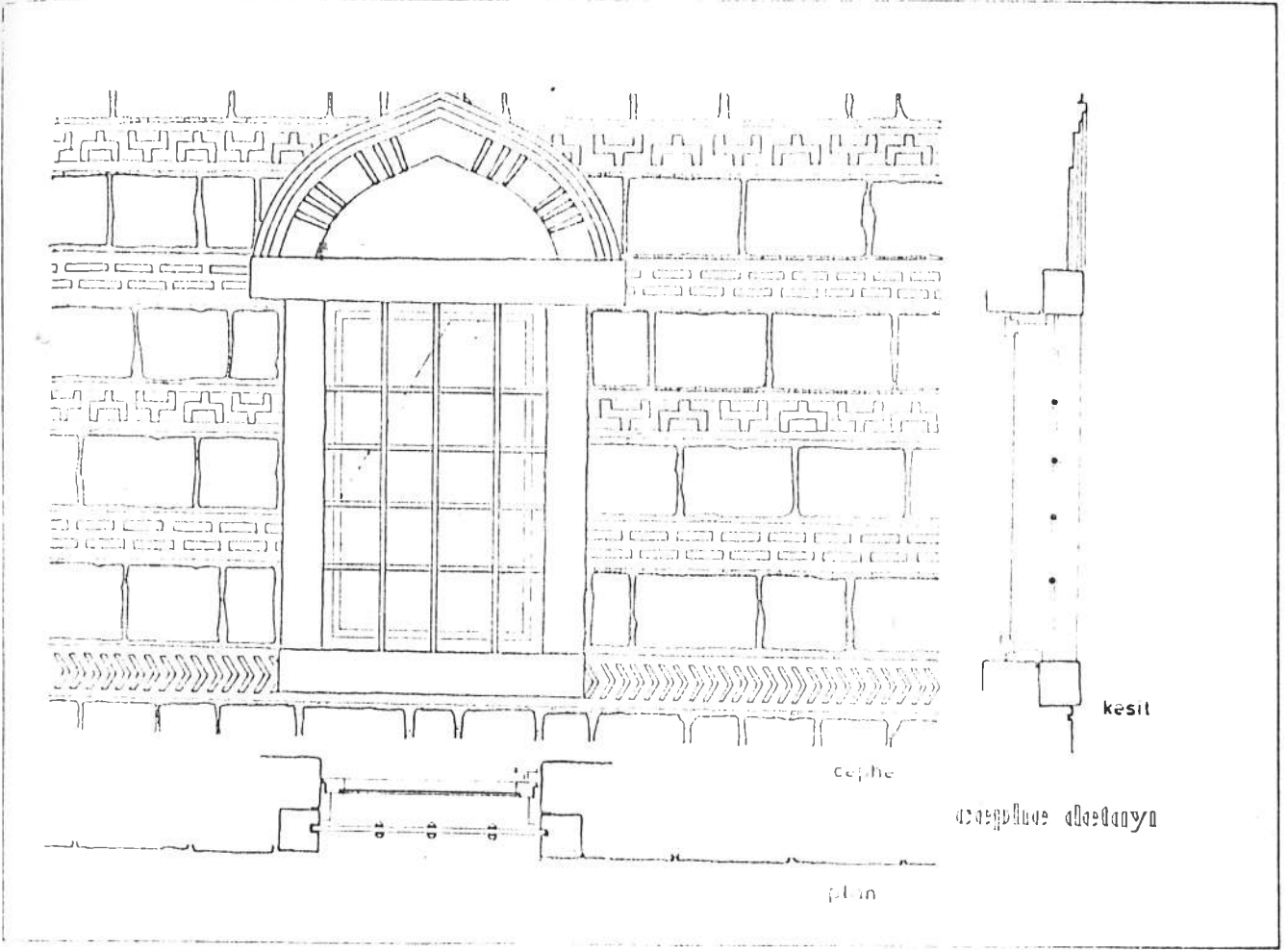
malzeme çok güzel kullanılmıştır.

Özellikle ikinci katı çok harab durumdadır. Bazı odalar ve sokak üst örtüleri yok olmuştur. Bu haline rağmen, bir çok deprem ve işgal geçiren han oldukça sağlam durumdadır. Bu süre içinde birçok tadilata uğramıştır. Bugünkü bakımsızlığının nedeni odaların mulkiyetinin çoğunlukla şahıslarda olması ve demir atolyeleri ve depo gibi günlük bakım gerektirmeyecek fonksiyonları içermesidir.

Günümüzde handa, iç kısımlarda küçük sanatlar, depolama yer alırken ana cephede birkaç toptancı hala hanın eski kullanımını yansıtır. durumdadır. Bugünkü kullanımlar: küçük imalat (basım, torna, demir döküm atölyeleri, kayal, kasa, nikelaj atölyeleri, boyahaneler, marangozhaneler, yorgan nargile, kürk, bakır eşya vb. imalathaneler). Perekende ticaret (lokanta, turistik eşyalar, halı, boya, sıhhi malzeme, deri giyim) Depolama ve toptan ticarettir. (kimevi madde) mescitin altı kahve üstü yorgancı olarak kullanılmaktadır.

Hanın 32 dükkanı ve mesciti Vakıflar Genel Md.'ne diğerleri özel şahıslara aittir.

İzmir kentinin birkaç belirgin yapısından ve Osmanlı mimarisinin günümüze gelen en iyi eserlerinden biri olan han çok hızlı bir yıpranma süreci içindedir. ve yapılan ilaveler ile tüm özelliğini bozulmaya başlayan hanın En kısa zamanda koruma altına alınması gerekmektedir.

Kızlarağası Hanı Pencere Detayı

KIZLARAĞASI HANININ GEÇİRDİĞİ EVRELER

İzmir'de uzun mesafe (menzil) hanı olarak niteleyeceğimiz yapılardan günümüze gelen en güzel örneklerinden biri olan hanın "Vaktiyle deniz kenarında bulunduğu, fakat sonradan denizin doldurulması ile sahilden içere kaldığı bilinmektedir (1). (Pl.16)

Yapımı hakkında kesin bilğimiz olmamakla birlikte, inşaatı yaptıran kişinin Hacı Beşir Ağa olduğunu kitabesinden anlıyoruz(2). Hacı Beşir Ağa'nın Kızlarağası Hanı'nı yaptırtmasının nedeni ; kentin ticari kuruluş

(1) Aktepe, s.133

(2) "Batı kapısının solunda bulunan kitabe 3 satır ve 6 mısralıktır" Aktepe, s.134.

mekanı olarak fakirliğinden dolayıdır. Zira 1717 yıllarına kadar büyük-küçük Vezir hanları, Dervişoğlu ve Demir Han dışında belirgin bir han yoktur. Beşir Ağa han bittikten bir yıl sonra ölmüştür(3). Kızlarağası hanı, İstanbul'da inşaa ettirdiği hayır kurumlarına vakfettiği eserlerinden biridir(4).

Her uzun mesafe (menzıl) hanında olduğu gibi, iki katlı hanın üst katındaki galeriye açılan odalarda konaklayanlar kalırdı. (Bu katta bulunması gereken mescitin Kızlarağası'nın neresinde olduğunu bugün tesbit edemiyoruz). Bu kat genellikle sakin bir yaşama sahiptir. Yatma genellikle yere serilen döşekler ile sağlanırdı. Bu odalarda mobilya türünden günümüzün otel odalarında görülebilen eşyalardan bulunmazdı. Zemin kat- ta ise üstteki sade yaşamın tam tersi görülürdü. Yükleriyle develer, çeşitli tüccarlar ile hizmetkârların kalabileceği odalar, malların boşaldığı ve pazarlandığı dükkanlar, ile pazarlık yapan insanlar.. Güneşin batmasıyla kapılarını diğer hanlar gibi kapayan hanın kapılarını, dışa açılan pencerelerini ve dükkan cephelerini demir kepenkler korurdu. XVIII ve XIX yy.larda 180 kadar bölümü vardı. Ayrıca mahsen olarak kullanılan kısımlarını da seyahatnamelerden öğreniyoruz.

Chandler İzmir'e geldiğinde 1765 yılında liman kalesi'nin hemen arkasında tamamlanmamış bir bedesten olduğunu yazar. Tahminimize göre burası Bakır ve Coka bedestenleridir. Bu yapılar hanın uzunluğunca, kuzeyinde doğrusal olarak uzanırlar ve adlarıyla anılan sokağı oluştururlardı. Hanın hemen arkasında ise Hisar Camii vardır.

Depolama ve toptan satışların yoğun bir şekilde görüldüğü yerde, Kızlarağası genellikle kumaş ve dokuma ile ilgili malları depolardı. Kervanların Halep'ten ve diğer doğu kentlerinden getirdiği kumaşlar (müslim, sim, ipek, çarşaf vb kumaşlar) hanın ticari aktivite türünü belirliyordu. Toptancı kullanışların yer aldığı her bölgede olduğu gibi

(3) Çınar ATAY, "Kızlar Ağası Hanı", *Bilim Bilim Başarı Dergisi* , sayı 25, Ocak 1985, İzmir, s.13-17.

(4) Aktepe, s.133.

komisyoncularda bulunuyordu. Bunların yanısıra handa bazı tefecilerde vardı.

Han yapılırken Büyük ve Küçük Vezir Hanlarında olduğu gibi Antik İzmir kentinin tiyatro ve stad taşlarının kullanıldığı söylenmektedir. Ancak hanın bugün ayakta kalan kısımlarında bu tür taşlara rastlamamaktayız. Bu söylenti özellikle yabancı seyyahların görüşleridir.

Yapıldığı yıldan 1778'e kadar parlak bir dönem geçiren han, ilk tahribi 16 Haziran ve 3 Temmuz 1778'de görmüştür. Bu tarihlerdeki deprem bütün kenti olduğu kadar Han'a da zarar vermiştir. 4-5 Temmuz 1778 gecesi çıkan yangın ise Vezir Hanlara, Dervişoğlu ve diğer birçok yapıya daha fazla zarar verirken Kızlarağası hanı'na kadar gelmediği söylenmektedir.

Demiryollarının kente gelmesiyle karayolu kervan taşımacılığında görülen gerileme , hanın kullanımını da kısmen etkiliyordu. Bununla beraber limana yakın olması, artan liman trafiği ile beraber bu durgunluğu biraz canlandırabiliyordu. Haberleşme imkanlarının kervanlara dayandığı dönemlerde han, birtür borsa gibi çalışıyordu. Özellikle içavluya dönük olan dükkanlar bu işlerin yoğun olarak yer aldığı mekanlarıydı. Zaten iç avlu, malların teşhir edilip tanıtıldığı ve çeşitli pazarlıkların yapılmasını sağlayan bir alandı. Başka bir tanımla toptancı tüccar faaliyetleri burada yer alıyordu diyebiliriz. Ekonomik hayatın değişmesi ulaşım teknolojisiyle beraber doğu kentleriyle olan ilişkiyi kesince Kızlarağası Hanı giderek XVIII ve XIX yy.lardaki önemini kaybetti. XIX yy. sonlarına doğru sadece konaklamaya yönelik otel türü yapıların ortaya çıkmasıyla kentte görülen özelleşme ağırlık kazanmaya başladı. Dolayısıyla artık mal sahibi malıyla aynı yerde konaklama-geceleme durumunda kalmıyordu. Kervan hayvanlarıyla mallar ve tüccar ayrı yerlerde kalabiliyorlardı. İzmir'li tüccarlar için önemli olan sadece hana indirilen mal idi. Kızlarağası Hanı da bu düzen içinde ağırlıklı kullanımın etkisinde kalıyordu. Bu durum geceme faaliyetini hanın dışına çıkarıyordu. Zaten zaman şartlarıyla birlikte gecelenen yapılara nazaran daha kullanışlı idi.

Sonuçta, dışarı çıkan bu kuruluşun yerine, gelişen dinamizme sahip ticari faaliyetler geliyordu: Yazahane, ticari temsilcilik ve büro türü kullanışlar. Büro kullanışları azda olsa görüldüğü bu kısımda dışarıdan gelen mallar depolanırdı.

;

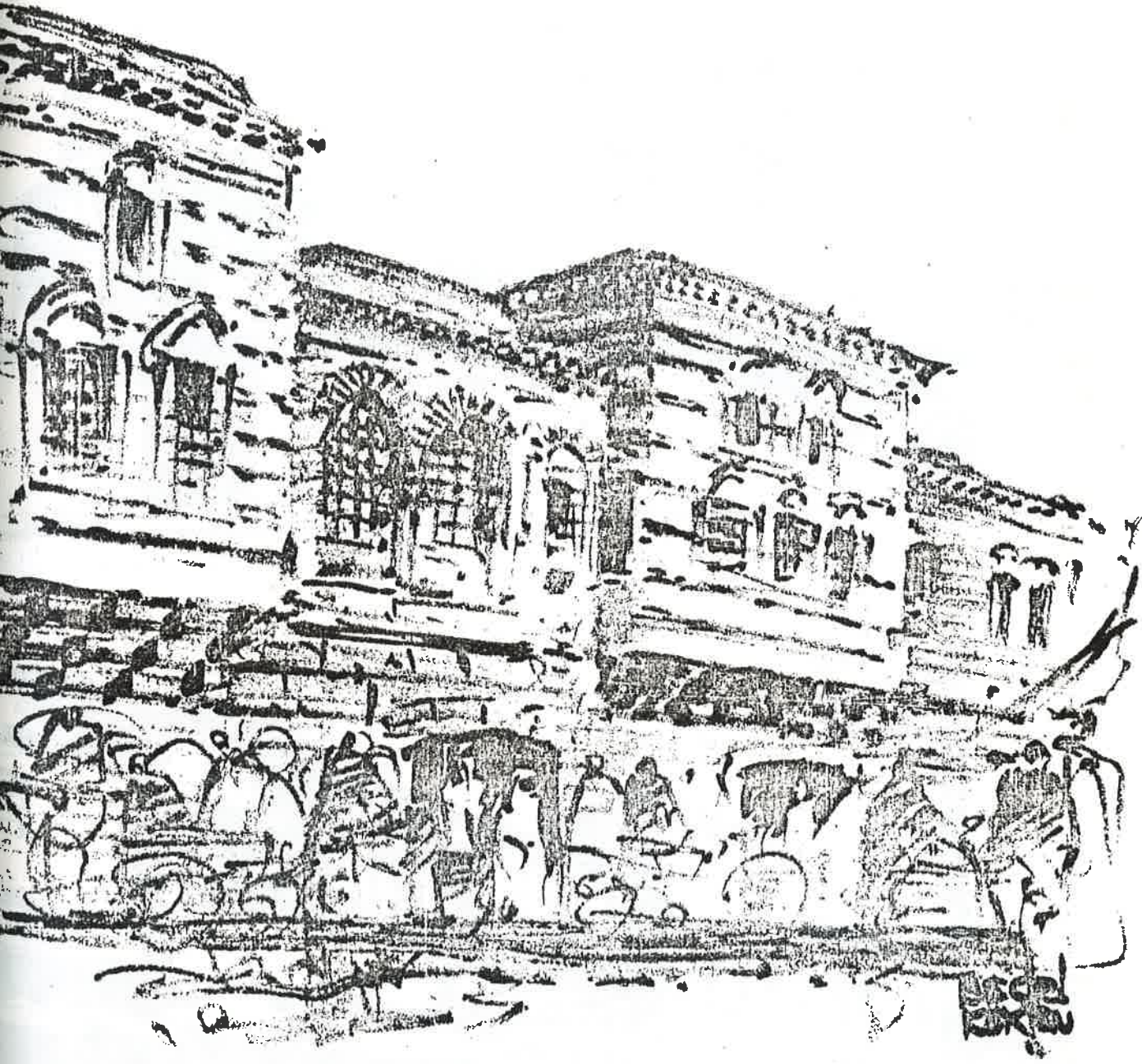
XIX yy. başlarında doğu kumaşları ve çuval dikimi gibi iki tür kullanışın burda hakim olduğunu görüyoruz. Esasta değişim kumaş ve dokuma çeşitlerinde de görülmüştür. Buraya artık ipek ve Halep kumaşları yerine daha kaba bir dokuma türü olan kanaviçe ve çuha gibi kumaşlar geliyordu. Han içinde yer yer birkaç küçük lokanta da han aktivitesine çeşni katmaktan öteye geçmiyordu. (5)

1801-46 depremlerinden kendini kurtaran han I.Dünya Savaşı'ndan sonra Hükümet binası olarak kullanılmıştır. (6) Sağlam konstrüksiyonu ve 1922 yangın alanı dışında kalması dolayısıyla ana karakteriyle bugüne kadar ulaşan (tam olmamakla birlikte) tek örnektir. Günümüzde kısmen tek katlı bir görünüme sahip olan bu yapı içinde bulundurduğu kullanışlar açısından da büyük değişikliğe uğramış, pazarlanan malların cinsi büyük değişim göstermiştir.

İzmir kentinin önemli tarihi yapılarından biri olan bu bina, yaşamış devrin bir simgesi durumundadır. Budenli güçlü özellikleri olan yapının günümüzdeki harap durumunu gözardı etmek olası değildir. Bu yapıyı ilk etapta koruma altına alıp İzmir ve İzmir'lilerin hizmetine açmak daha gerçekçi bir çözüm olacaktır.

(5) Atay, "Kızlarağası Hanı" s.17

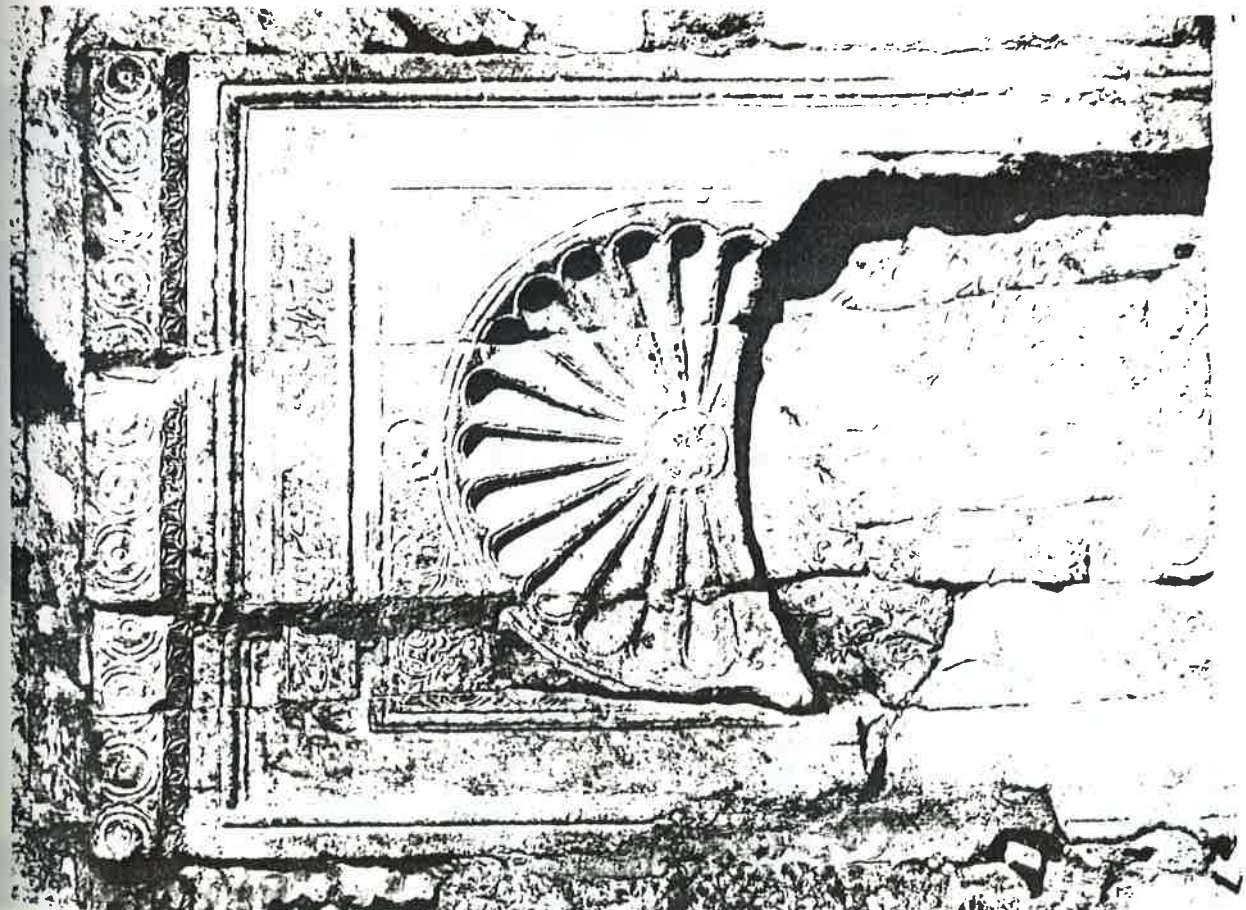
(6) Wiener, s.451.

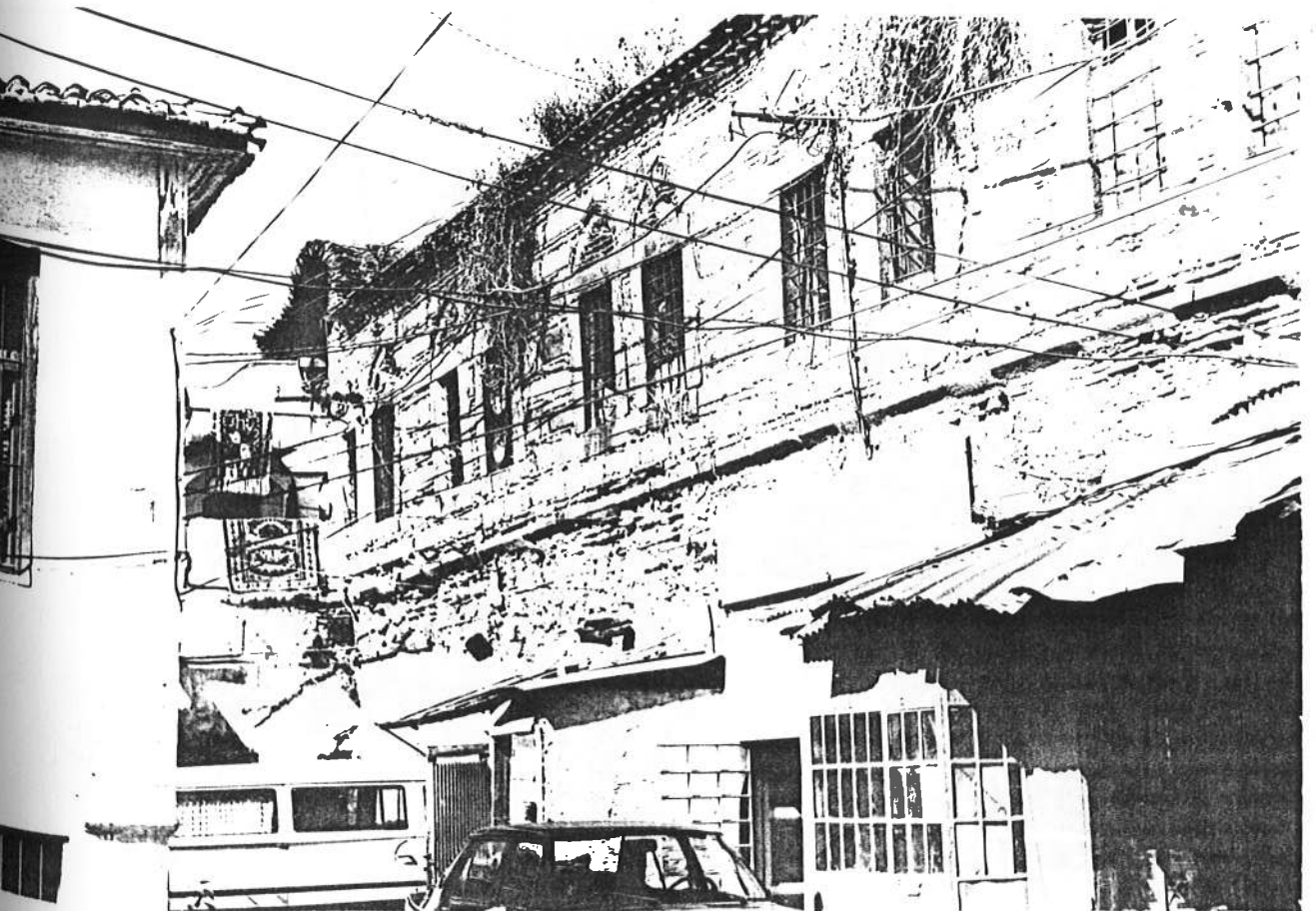
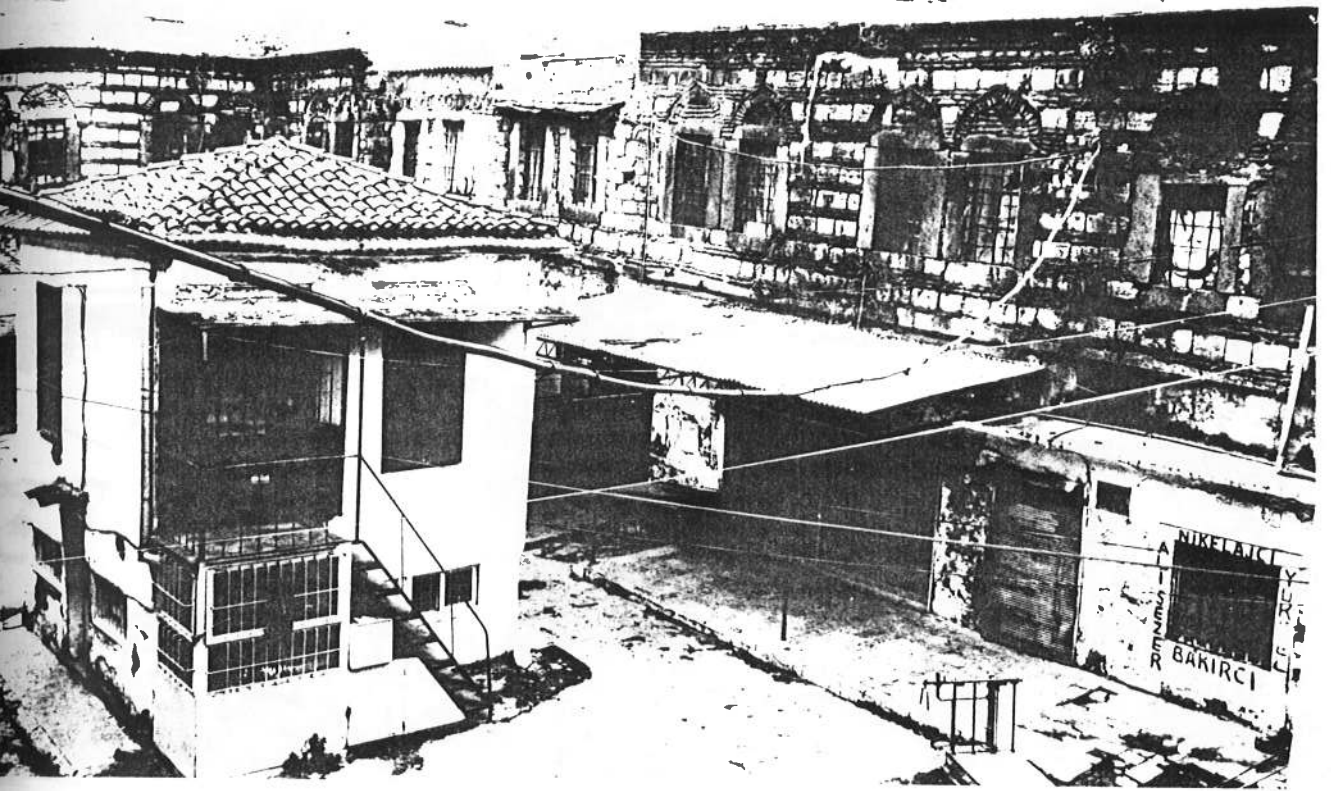

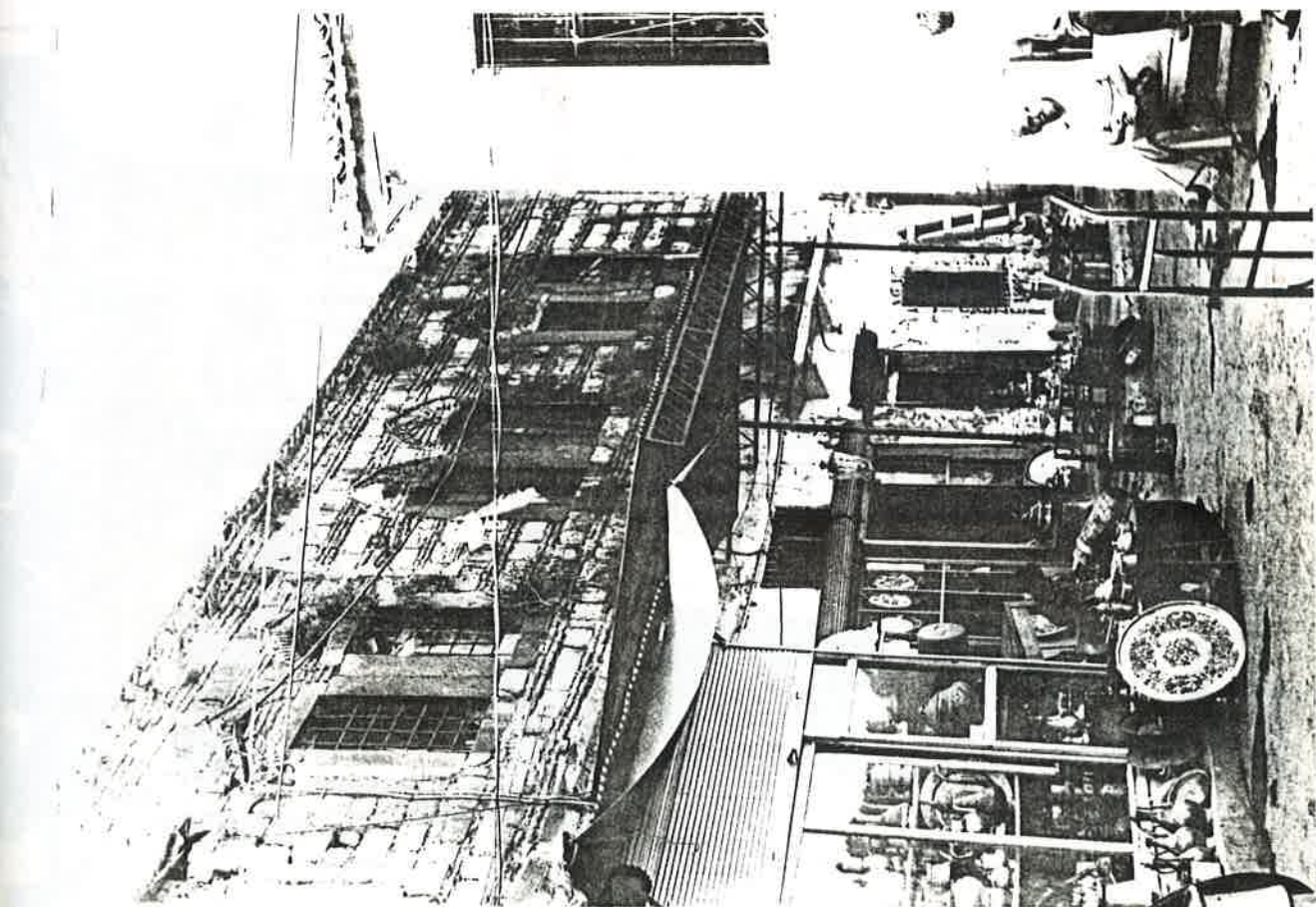
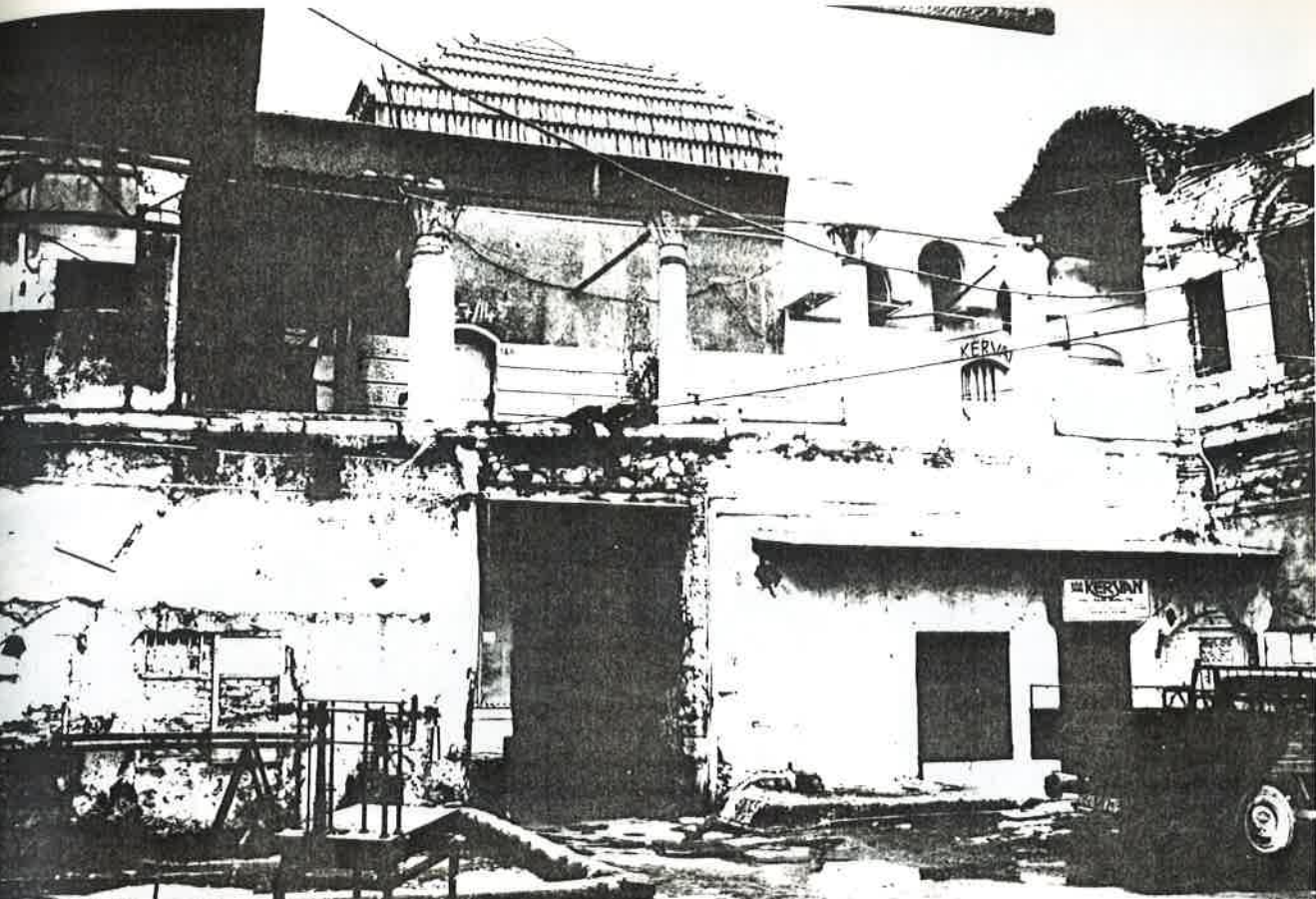
KIZLARAĞASI HANI (Bedri Kökten'in rölöve çalışmalarından)

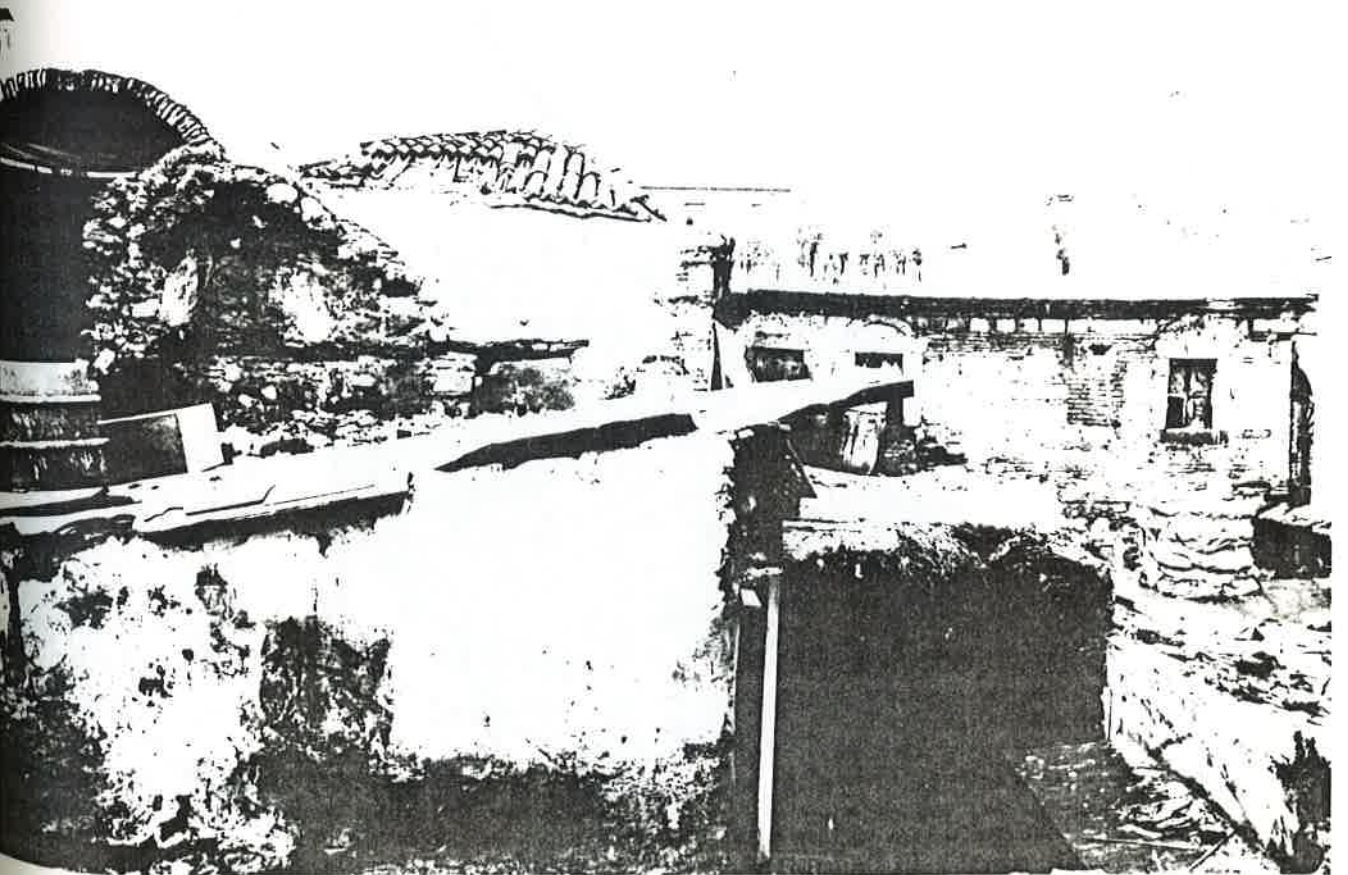

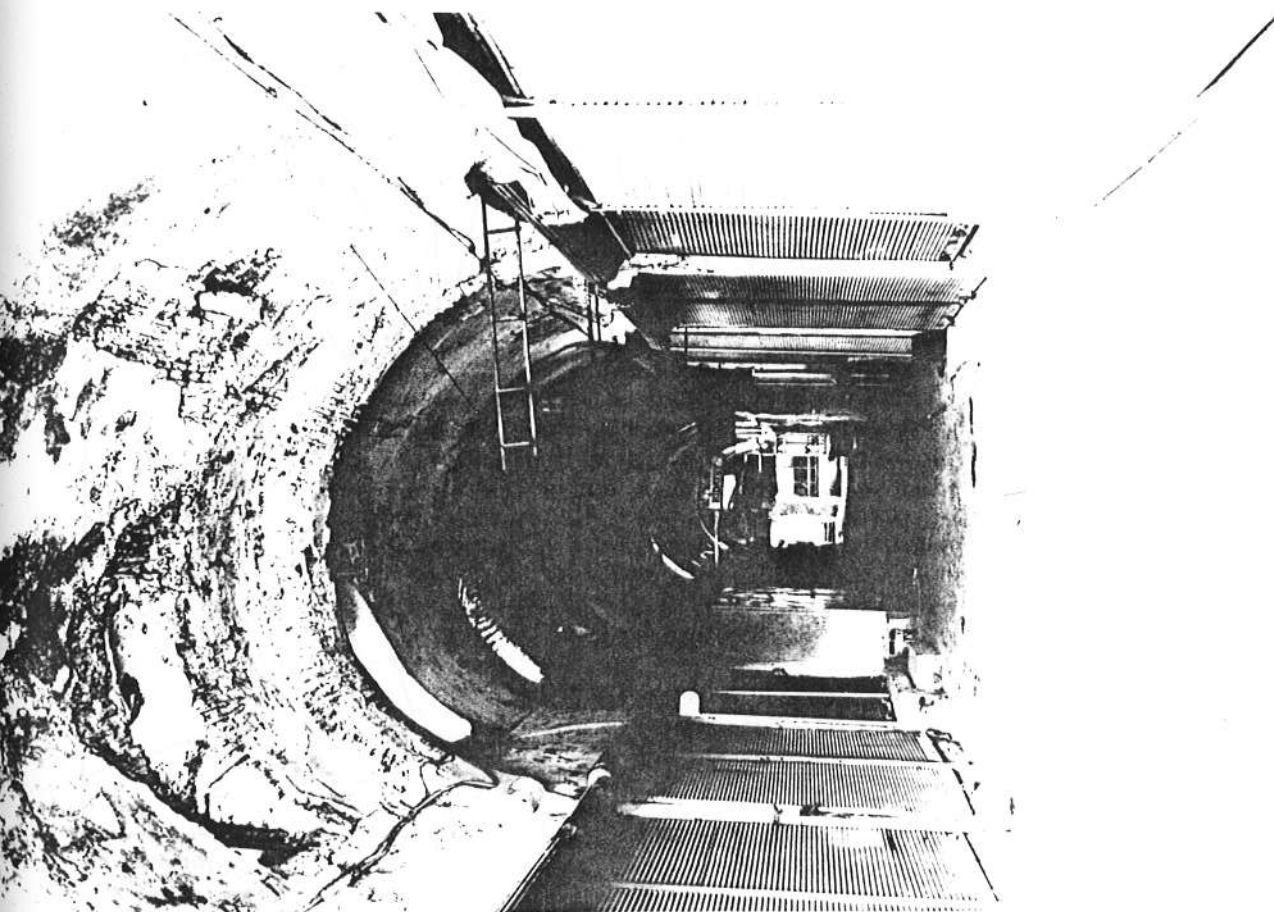
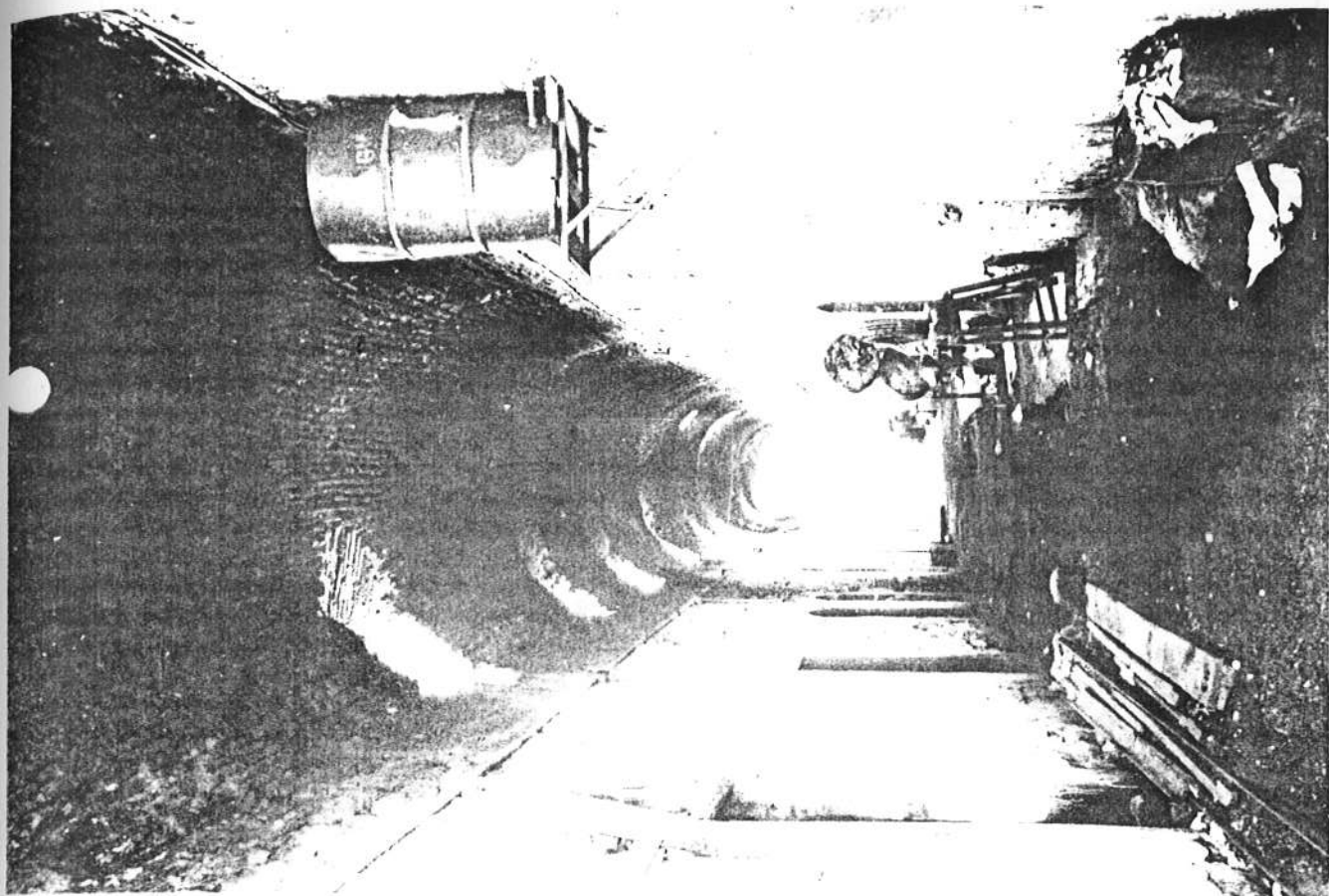

Yapının adı: MANİSALI HAN

İli: İZMİR

İlçesi: MERKEZ

Mahalle-Köy: KEMERALTI

Kadastro: 1148
Ada

Parsel 24 Ö I
Pafta

Mevki-Alan: Fevzi Paşa Bulvarı 913 Sk. No.63

Koruma derecesi

Anıtsal	: 1	2	☒
Çevresel	: 1	2	☒

Yaptıran: MANİSALI MUSTAFA EFENDİ

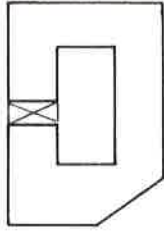
Yapım tarihi: XVIII yy sonu XIX yy başı olabilir

Kitabe : -

Vakfiye : -

Koruma Durumu	İyi	1	Taşıyıcı Sistem	1	Dış yapı	1	İç yapı	1	Süsleme elemanl.	1	
	Orta	2		☒		2		☒		2	☒
	Kötü	☒		3		☒		☒		☒	

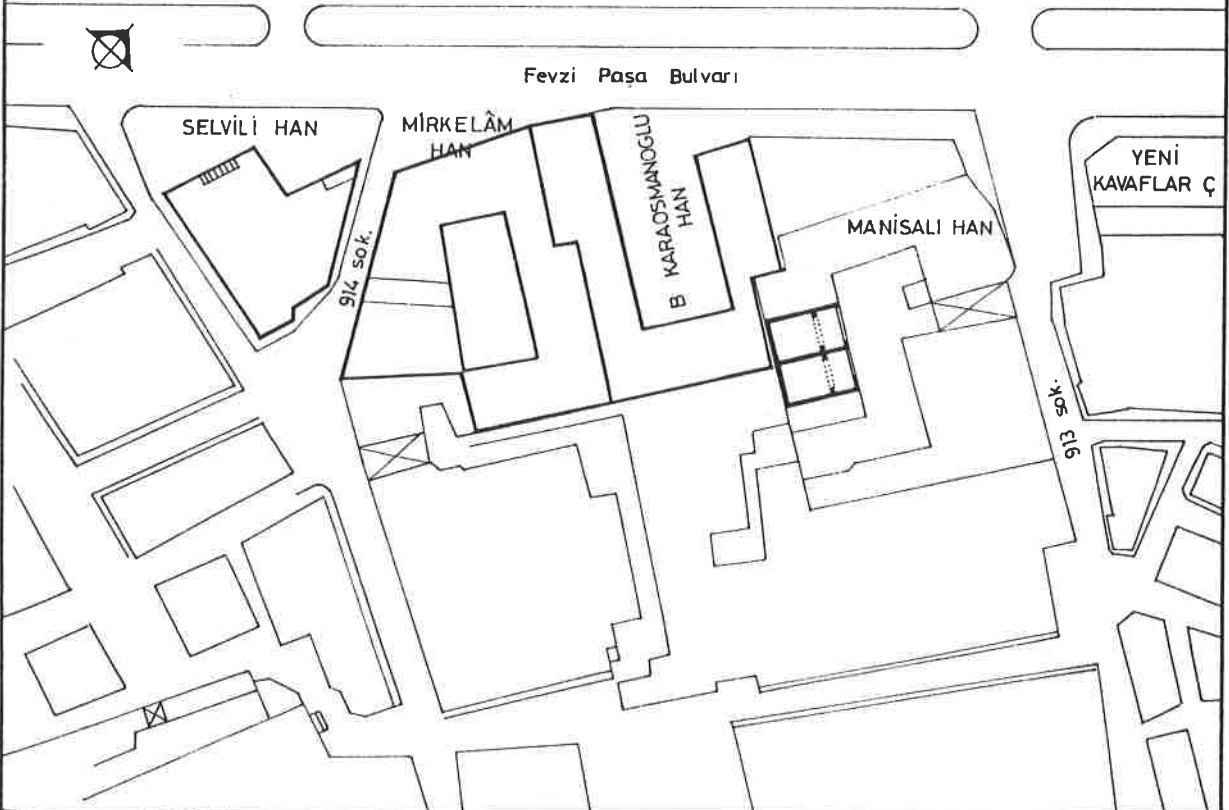
Şema :

Yapının genel tanımı :

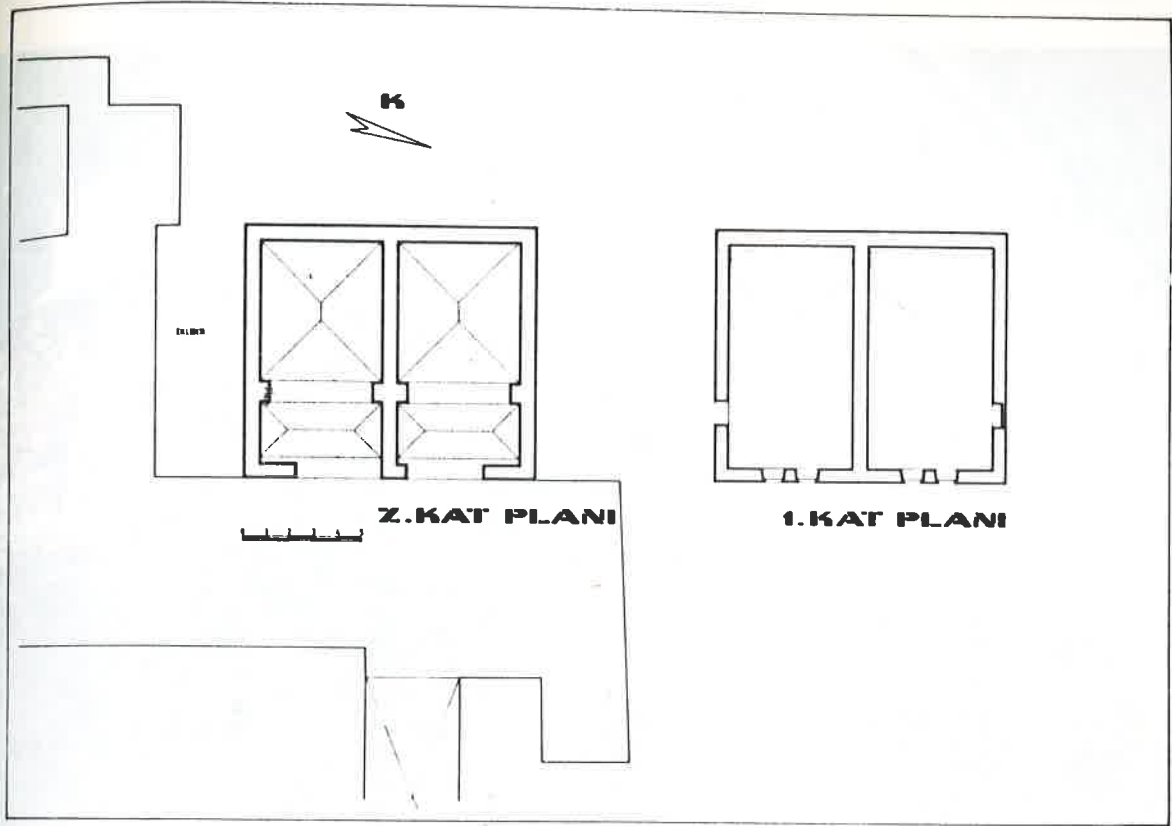
İki katlı, açık avlulu bir hanken bugün sadece iki katlı iki oda birimi mevcuttur. Taş ve tuğla malzemeli olan bu hanın korunmasına gerek yoktur.

Vaziyet planı:

Araştırmayı yapan: Özden NAR

Araştırma tarihi: 1-9-1985 1-3-1986

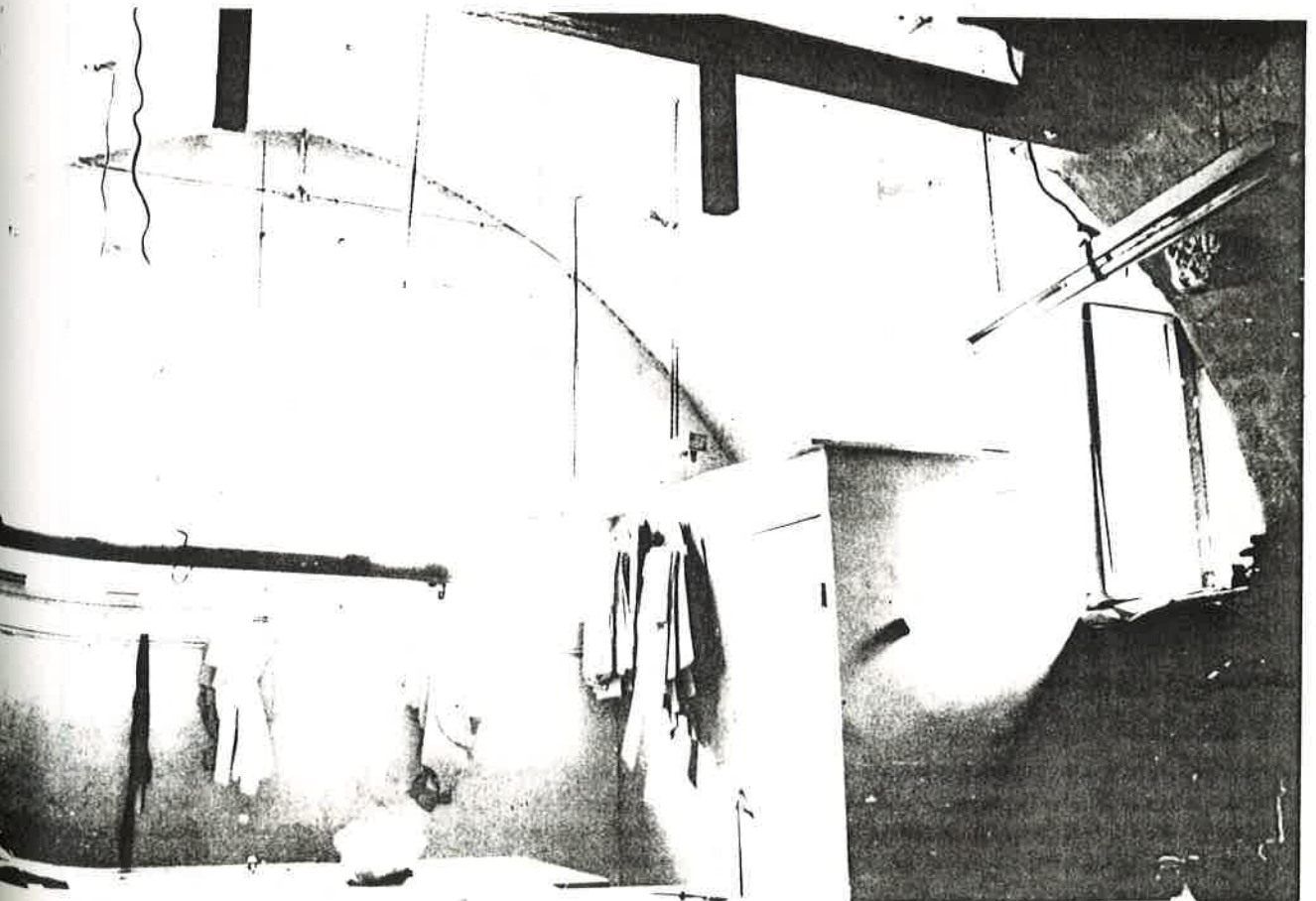

Hanın Manisalı Mustafa Efendi adında birine ait olduğunu tesbit etmenin dışında tarihçesi hakkında hiçbir bilgi bulunamamıştır.

Eski hanların yoğun olduğu alanda bulunan hanın, 1905 Sigorta haritalarından düzgün olmayan formda ve bitişik nizamda olduğunu tesbit edebiliriz. İki katlı, avlulu olan bu hanın ana malzemesi taş ve tuğladır. İnşaa tarzı ile büyük Karaosmanoğlu ve Mirkelâm hanından daha yeni bir mimariye sahiptir.

Günümüze kadar geçirdiği yangınlar sonucu eski şeklini kaybeden han, bugün içersinde birçok dükkanın yer aldığı normal bir işyeri görünümündedir. Sadece iki birim mevcut olan yapının zemin katındaki iki odası tekne tonozludur. Avluya bakan cepheleri yıkılarak vitrin haline getirilmiştir. Üst kata mekan içinden ve merdivenle çıkılmaktadır. Bu kattaki odaların üst örtüsü beşik tonozdur. Tonozların üstü ise alaturka kiremitle kaplı beşik çatı ile örtülüdür. Odalar iki düz lentolu pencere ile avluya açılmaktadır.

Mülkiyetin özel şahıslarda olması nedeniyle yapılan tadilatlarla tüm orijinalliğini kaybeden han bakımsız durumdadır. Günümüzde küçük imalat (deri, giyim), toptan ticaret ve depolama amacıyla kullanılan bu hanın korunmasına gerek yoktur.

Yapının adı: MİRKELÂM HAN

İli: İZMİR

İlçesi: MERKEZ

Mahalle-Köy: KEMERALTI

Kadastro: 1148
Ada

Parsel 24 Ö 1
Pafta

Mevki-Alan: Fevzi Paşa Bulvarı 914 Sk. No.12

Koruma derecesi

Anıtsal :	☒	2	3
Çevresel :	☒	2	3

Yapıran: Mirkelâmoğulları ailesi olabilir

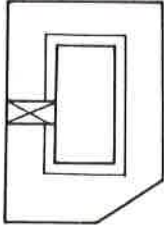
Yapım tarihi: XVIII yy olarak tahmin edilmektedir.

Kitabe : -

Vakfiye : -

Koruma Durumu	İyi	1	Taşıyıcı Sistem	☒	Dış yapı	1	İç yapı	1	Süsleme elemanl.	1
	Orta	☒		2		2		2		2
	Kötü	3		3		☒		☒		☒

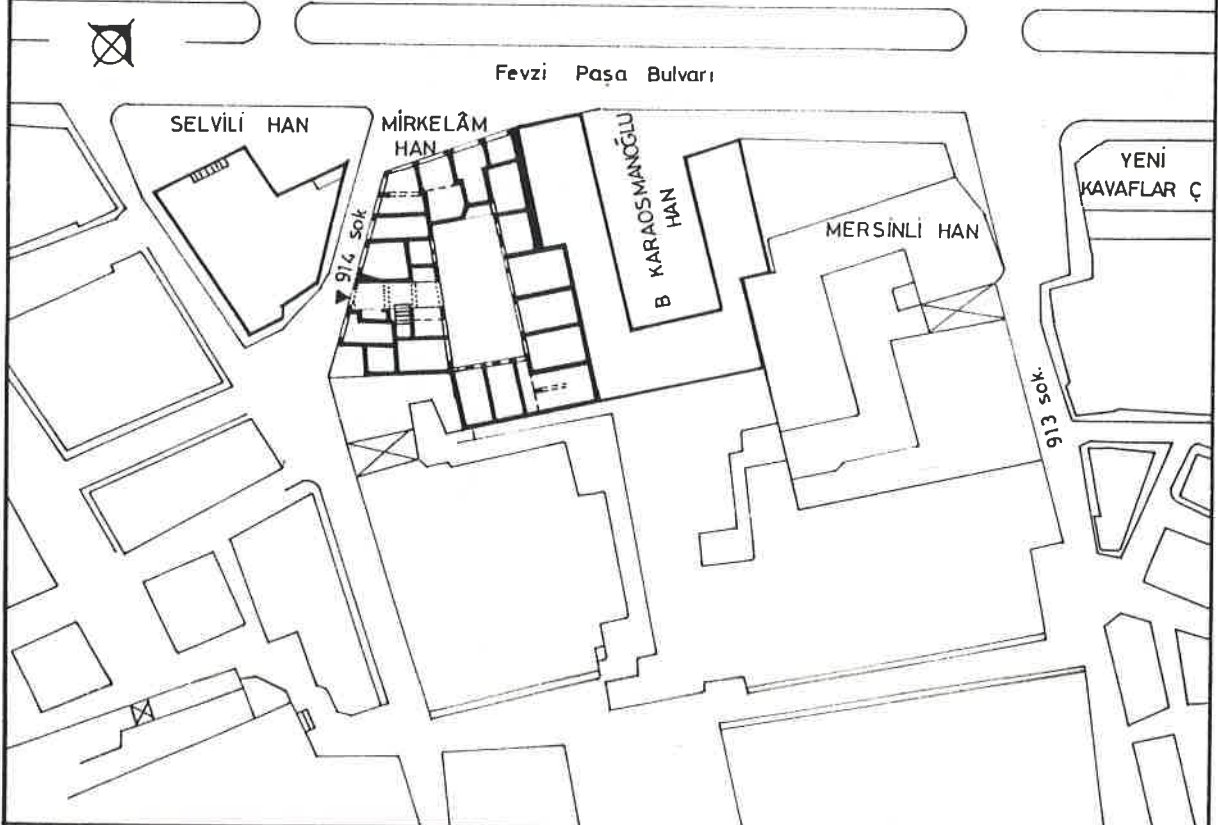
Şema:

Yapının genel tanımı:

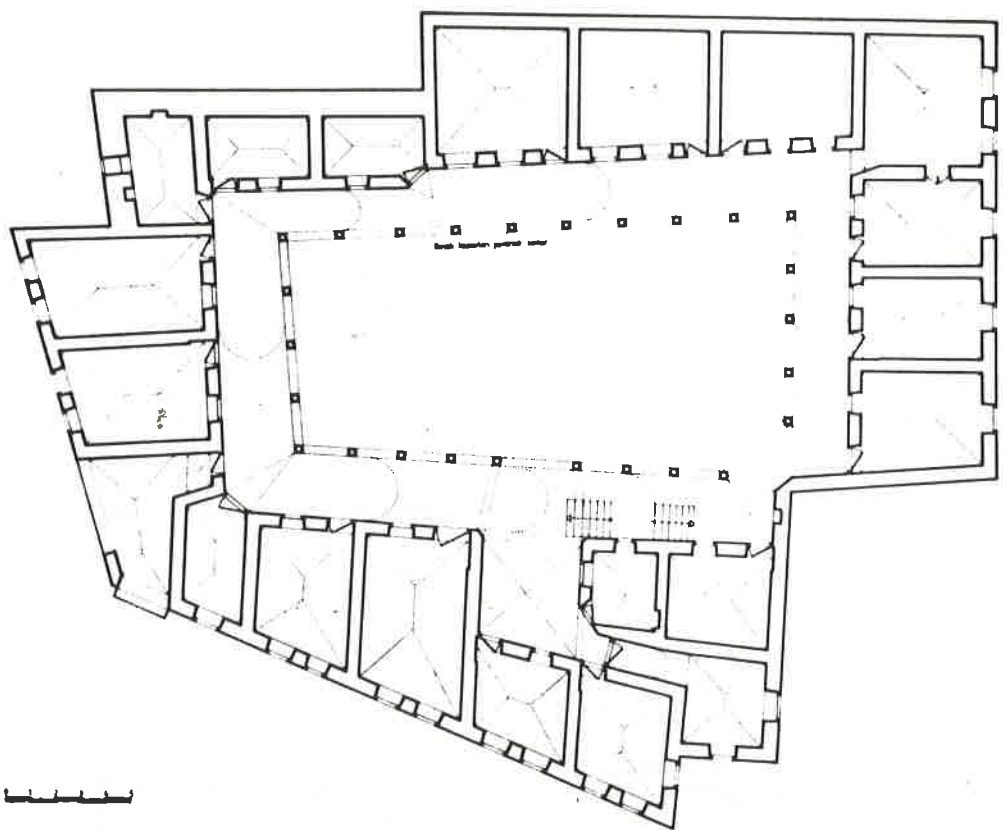
Revaklı avlulu (yalnız ikinci kattan revaklı), iki katlı, tek girişli, taş-tuğla malzemeden oluşmuş bir handır. Parselasyon nedeniyle düzgün olmayan bir formda ve bitişik nizamdadır. Oldukça harap olmasına rağmen bütünü mevcut olan yapının öncelikle koruma kapsamı altına alınması gerekir.

Vaziyet planı:

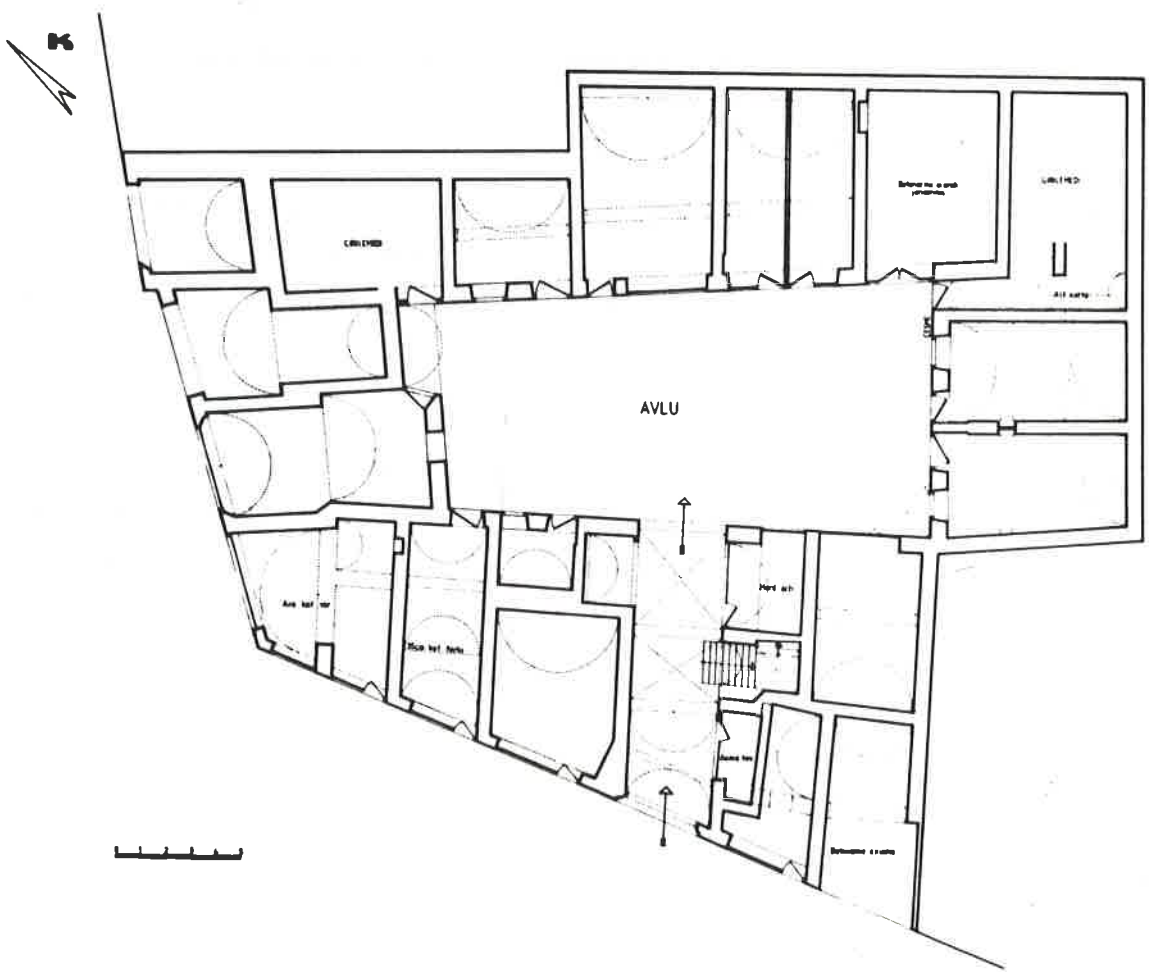

Araştırmayı yapan: Özden NAR

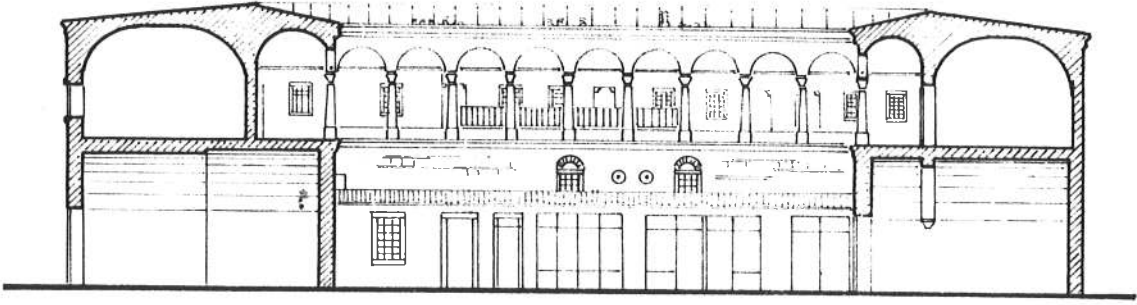
Araştırma tarihi: 1-9-1985 1-3-1986

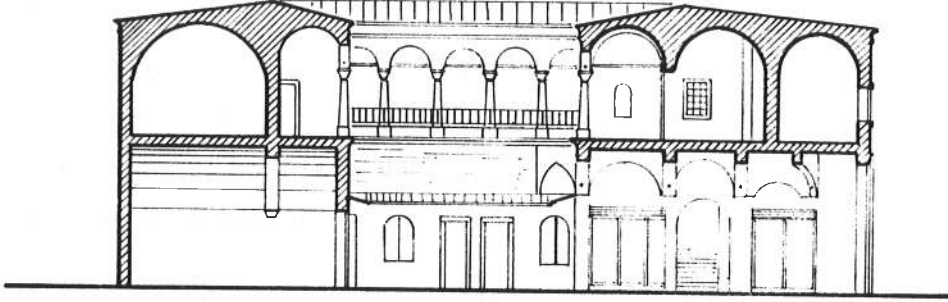
1. KAT PLANI

ZEMİN KAT PLANI

A-A KESİTİ

B-B KESİTİ

İzmir hanlarının yoğun bir şekilde bulunduğu alanda yer alan yapının kitabesi ve vakfiyesi bulunmadığından yaptıranı ve tarihi hakkında kesin bir bilgimiz yoktur. Yalnızca 1784 yıllarında İzmir'de yaşayan Mirkelâmoğulları adlı bir ailenin varlığından haberdarız (1).

Parselasyon nedeniyle düzgün formda olmayan, iki katlı, revaklı avlulu hanın ana malzemesi diğer hanlarda olduğu gibi taş ve tuğladır. Duvarlarda tuğla hatıllı moloztaş örgü sistemi kullanılan yapının üst örtü ve kemer malzemesi tuğla, kapı ve pencere lentoları, revak sütunları(daire kesitli)ve başlıkları taş malzemedен yapılmıştır. Hanın beşik çatısı alaturka kiremitle kaplıdır. Tuğladan oluşmuş iç bükey bir saçak profili vardır.

(1) Aktepe, s.452
Wiener, s.149

Bitişik nizamda olan yapının sokak cepheleri, yapılan tadilatlarla oldukça değişikliğe uğramış, özellikle zemin katta orijinal halinden tamamen uzaklaşmıştır.

Batı cephesindeki beşik kemerli bir kapıdan iki beşik, iki çapraz tonozla örtülü geçit mahalline oradan da avluya geçilir. Hanın zemin katındaki odalarından bir kısmı avluya, bir kısmı sokağa açılmaktadır. (Şehiriçi ticaret hanı özelliği) Bu odaların hepsinin üst örtü sistemi beşik tonozdur. Odalar avluya bir kapı, bir pencere ile açılmakla birlikte çoğu, gördüğü tadilatlar nedeniyle vitrin haline sokulmuştur. Odalardan birinde gördüğümüz kısmi ahşap asma kat, tahminimize göre büro veya yatma amacıyla yapılmış bir bölümdür. Birçok odada bu asma katın yerine betonarme katlar almıştır.

Avlunun güney cephesinde bitkisel motifli bugün çalışmayan bir çeşme vardır. Burası mermer malzemenin kullanıldığı tek yerdir. Çeşme üzerindeki çıpa kabartması, yapının daha önce gümrük binası olarak kullanıldığı söylentileri doğrulamaktadır.

Geçit mahaline açılan iki beşik ve çapraz tonozlu merdiven ile üstteki beşik tonozlu, beşik kemerli revaklı galeriye çıkılır. Revak kemerlerine taştan daire kesitli sütunlar taşımaktadır. Revaklı galeriye açılan tüm mekanların üst örtüsü tekne tonozdur. Birer ocak içeren bu odalar, Bursa kemerli bir kapı ve düz lentolu bir pencere ile galeriye açılırlar. Sokak cephesine bakan mekanlar düz lentolu, sivri kemer alınlı, klasik lokma parmaklıklı iki pencere ile sokağa açılmaktadır. Revaktaki 45° lik kırılma alt kata yansımamakta, iki tonoz parçası ile sıfırlanmaktadır.

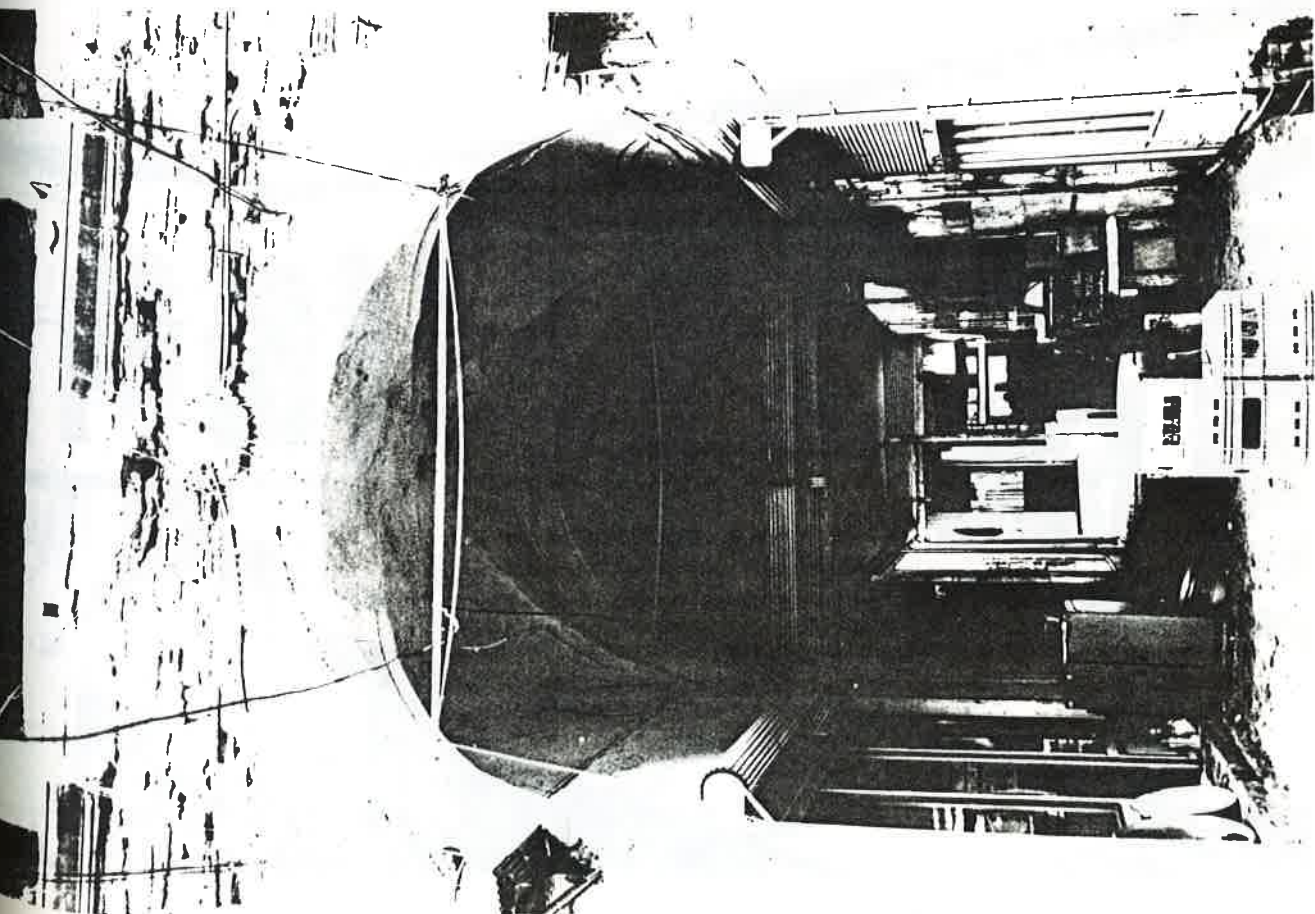
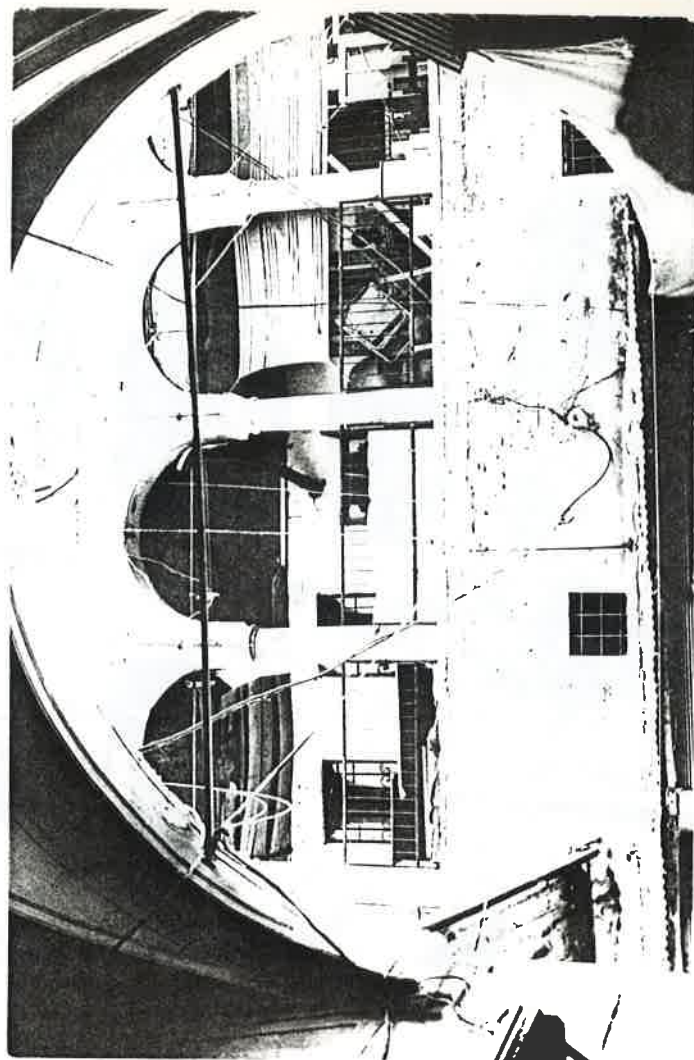
Çeşitli zamanlarda tadilat görmüş olan han orijinal görüntüsünü bir ölçüde kaybetse bile diğer hanlara nazaran oldukça sağlamdır. Mülkiyeti özel şahıslarda olan yapının ilk etapta koruma altına alınması gerekir.

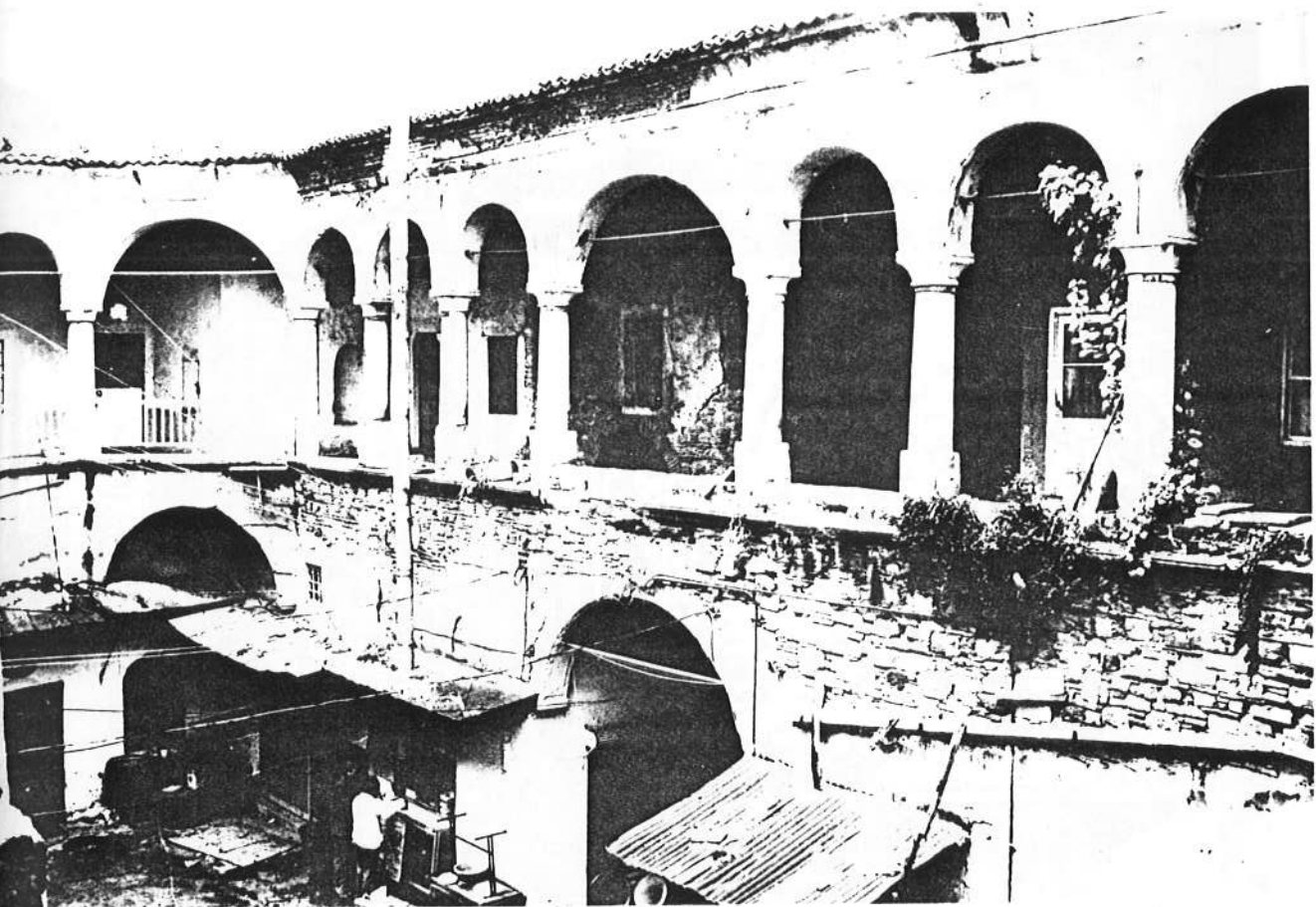
XIX yy'da pamuk deposu ve büro amacıyla kullanılan han günümüzde: parakente ticaret (tuhafiye, butik, manifatura, vb), depolama, toptan ticaret, üst katta ise küçük imalat ve depolama amacıyla kullanılmaktadır.

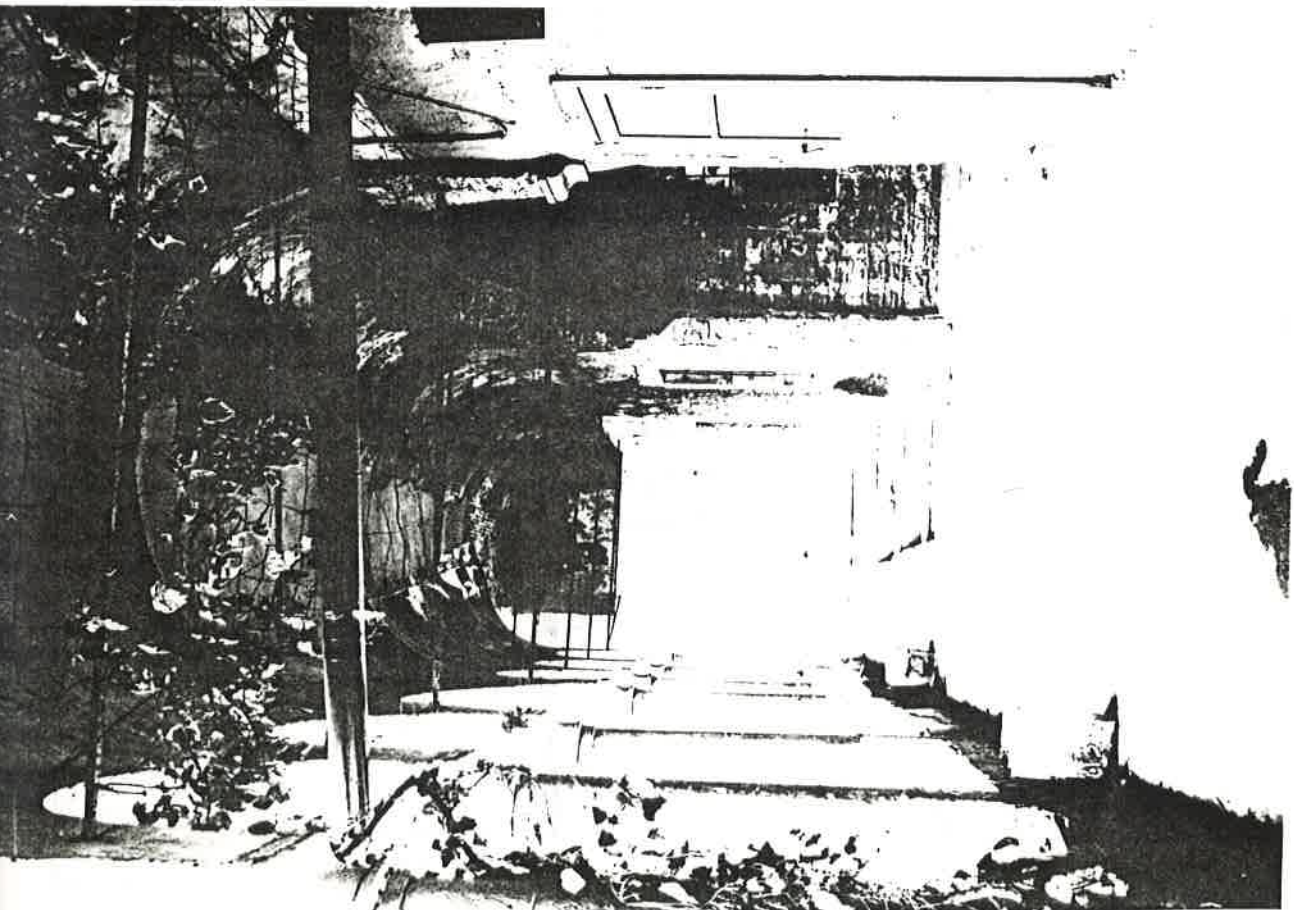
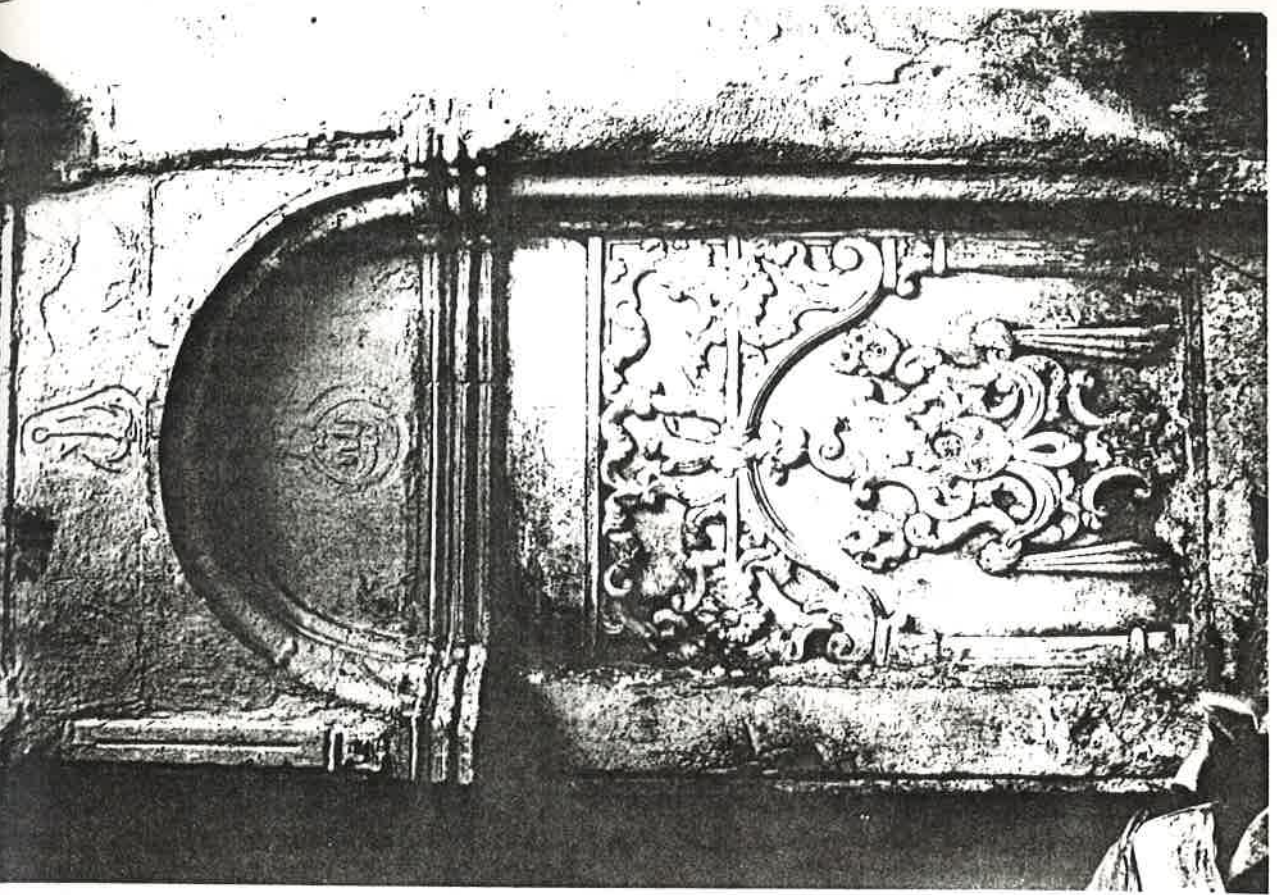

Selvili ve Mirkelâm Hanları
(Bedri KÖKTEN'in röleve çalışmalarından)

Yapının adı: MUSEVİT HANI

İli: İZMİR

İlçesi: MERKEZ

Mahalle-Köy: KEMERALTI

Kadastro: Ada

Parsel 24 Ö III
Pafta

Mevki-Alan: 876 -907 Sk. arasında No.56'da bulunur

Koruma derecesi

Anıtsal :	2	3
Çevresel :	2	3

Yaptıran: -

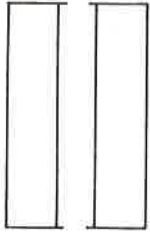
Yapım tarihi: XIX yy başı tahmin edilmektedir

Kitabe: -

Vakfiye: -

Koruma Durumu	İyi	2	Taşıyıcı Sistem	2	Dış yapı	2	İç yapı	2	Süsleme elemanl.	1
	Orta	2		3		3		3		3
	Kötü	3								

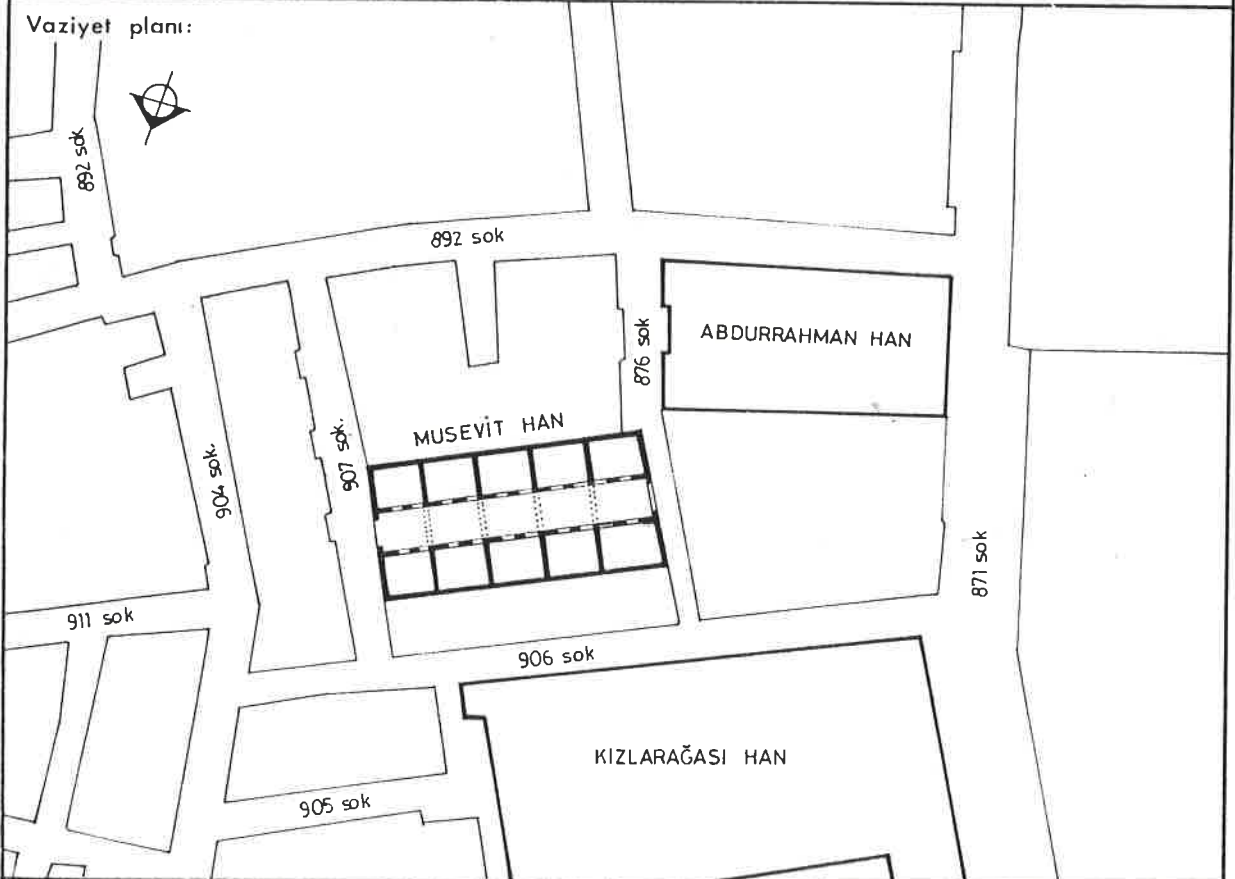
Şema:

Yapının genel tanımı:

Tek katlı, iki kapılı, geçit kuruluşlu hanlardan-
dır. Taş-tuğla malzemeden oluşan hanın bütünü
günümüze kadar ulaşmıştır.

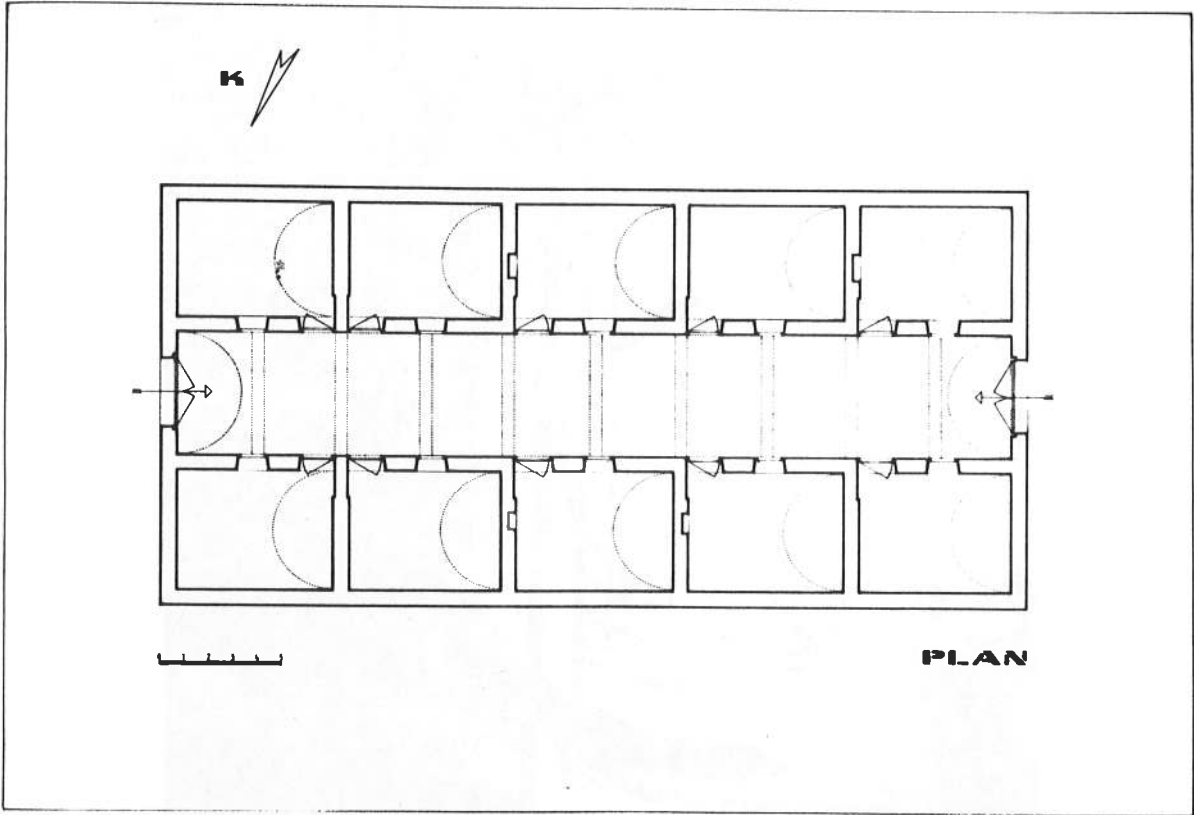
Vaziyet planı:

Araştırmayı yapan: Özden NAR

Araştırma tarihi: 1-9-1985

1-3-1986

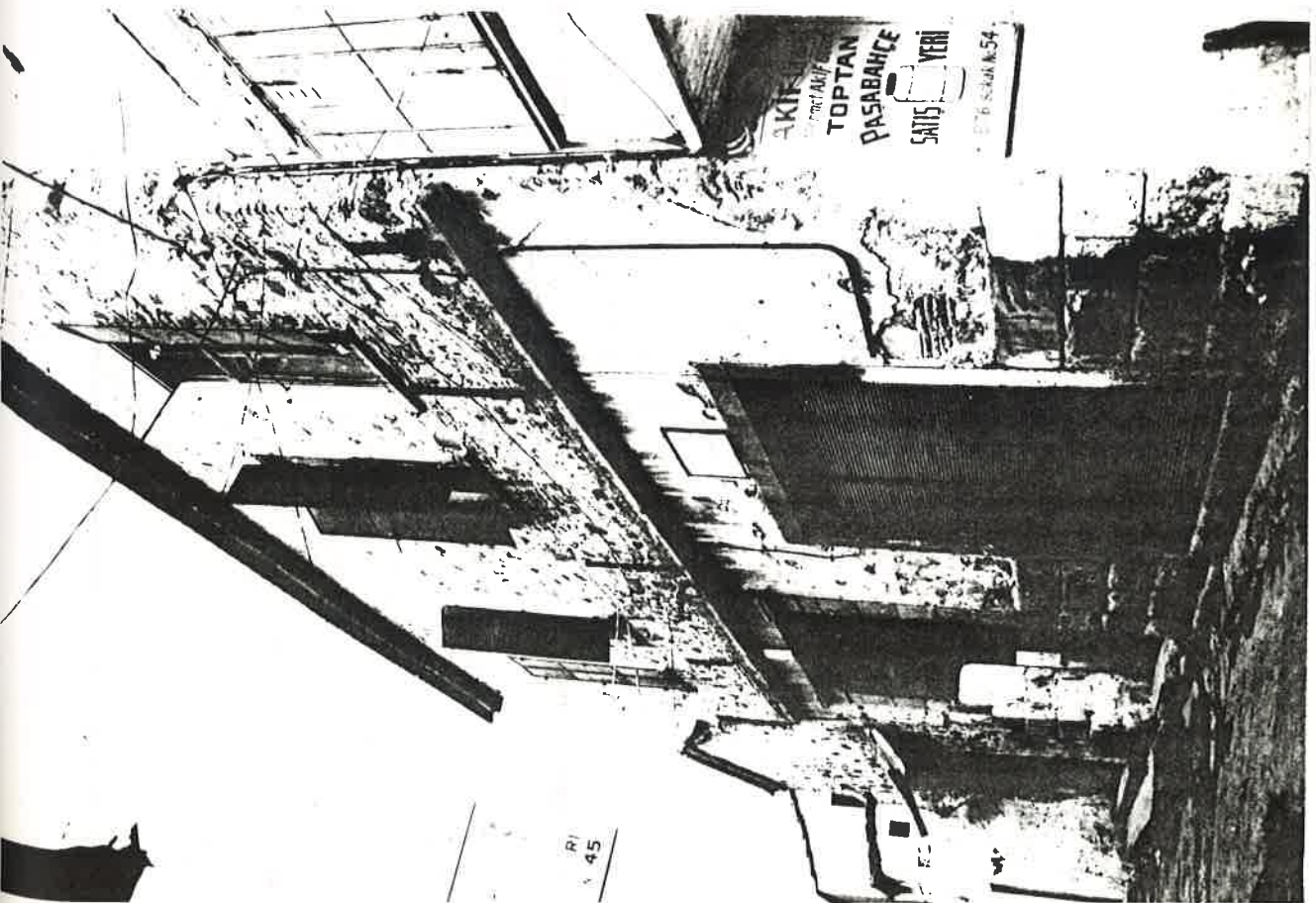
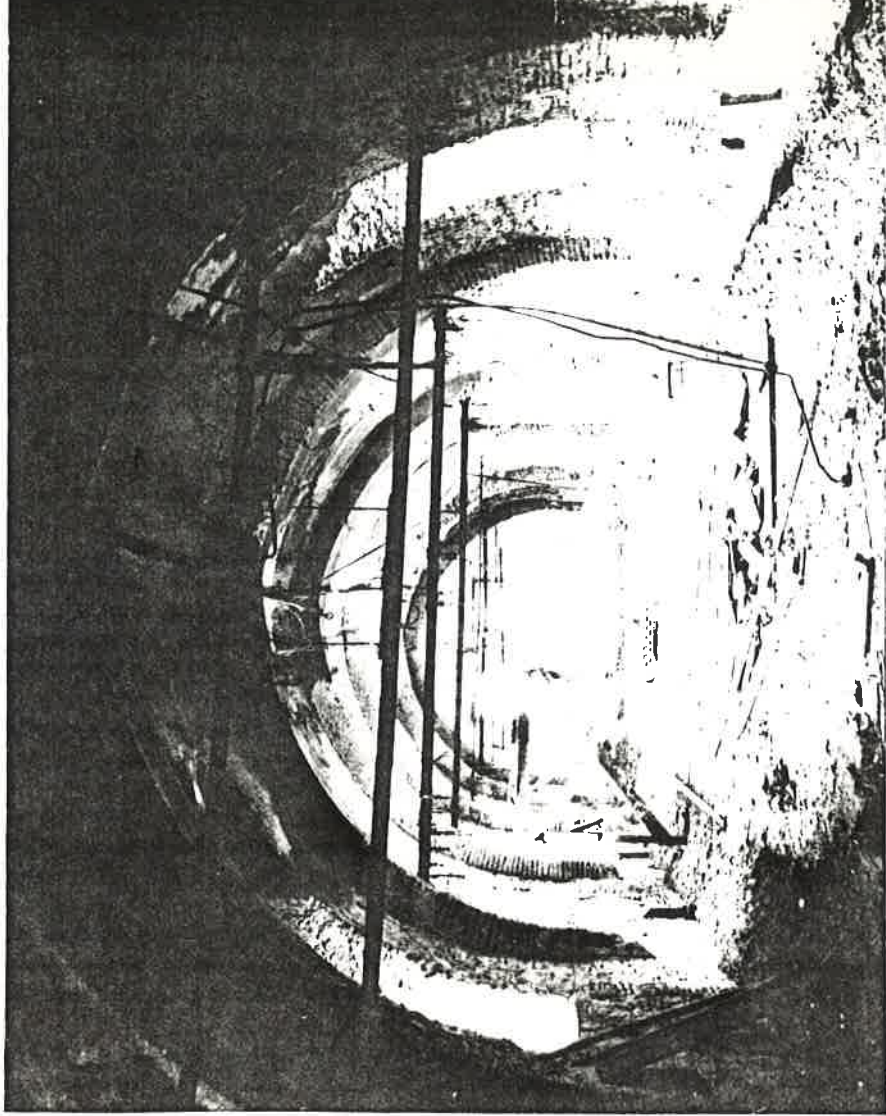

Kitabesi ve vakfiyesi olmadığından yaptıranı ve tarihçesi hakkında bir bilgiye sahip değiliz.

Musevit hanı diğer geçit kuruluşlu hanlar gibi yüksekçe kapalı bir sokağa açılan mekanlardan oluşmuş, iki kapılı tek katlı bir handır. Malzemesi tüm İzmir hanlarında olduğu gibi taş ve tuğladır. Duvarlarda tuğla ve moloztaş karışık kullanılmıştır. Çatı örtüsü alaturka kiremittir. Beşik kemerli geçide açılan on oda beşik tonozlu olmakla birlikte, diğer geçit hanlarından farklı olarak, tonozları geçide dik değil paralel olarak yapılmışlardır.

876 ncı sokağa açılan giriş üstünde 1908 tarihli bir onarım kitabesi bulunmaktadır. Bu onarım sırasında geçide bir ara kat yapılmıştır. (Bkz. Fotoğraflar) Literatürlerden hanın bu yıllarda hapisane olarak kullanıldığını öğrenmekteyiz. Bu tarihte ara katın 876 ncı sokağa bakan kısmına küçük dört pencereleli bir bölüm ilave edilmiştir.

1986 yılının ilk aylarında onarım görmekte olan hanın, onarımdan sonra ticarethane ve depo olarak kullanılacağı söylenmektedir.

Yapının adı: SELVİLİ HAN

İli: İZMİR

İlçesi: MERKEZ

Mahalle-Köy: KEMERALTI

Kadastro:

Ada

Parsel

24 Ö IV
Pafta

Mevki-Alan: Fevzi Paşa Bulvarı 914 Sk. No.16

Koruma derecesi

Anıtsal :	☒	2	3
Çevresel :	☒	2	3

Yaptıran: -

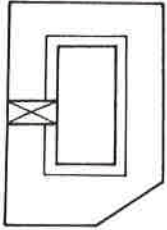
Yapım tarihi: XVIII yy

Kitabe: -

Vakfiye: -

Koruma Durumu	İyi	1	Taşıyıcı Sistem	☒	1	Dış yapı	☒	1	İç yapı	☒	1	Süsleme elemanı	☒	1
	Orta	2		☒	2		☒	2		☒	2			
	Kötü	☒		3	☒		3	☒		3	☒		3	

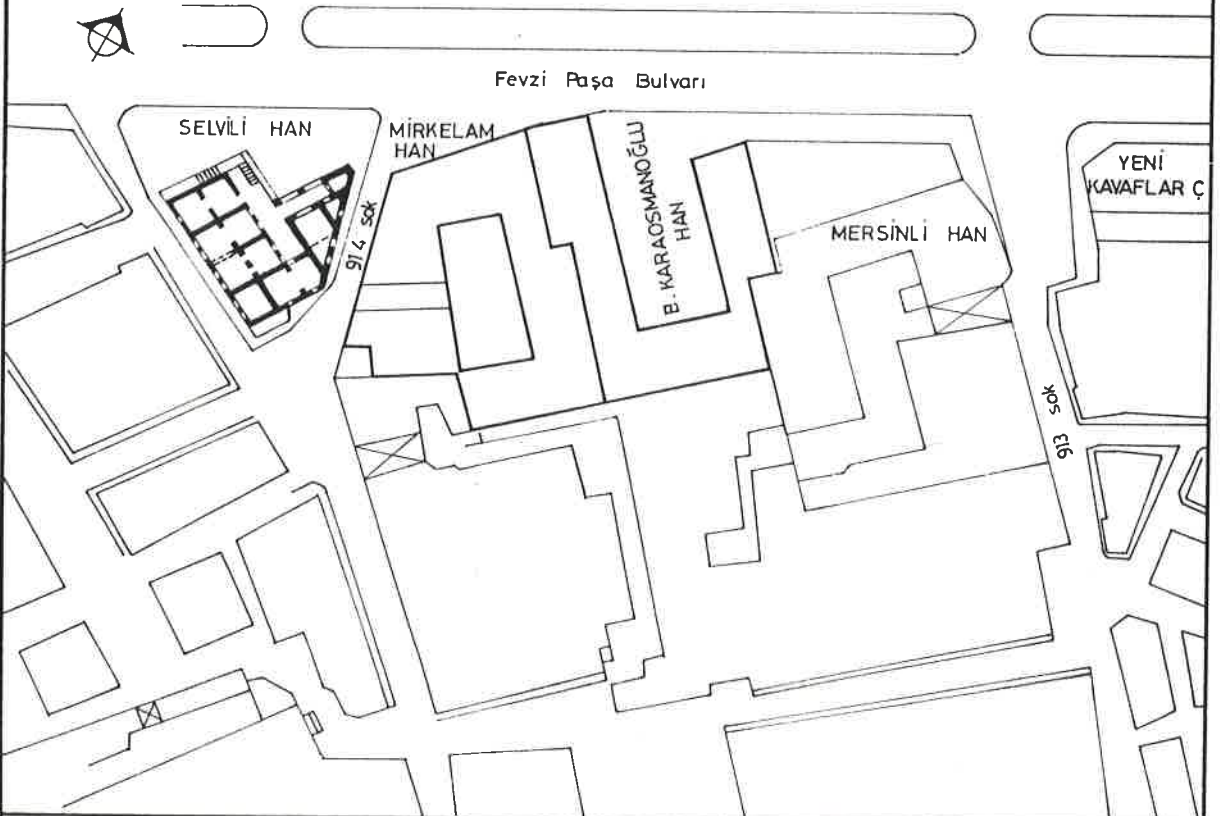
Şema:

Yapının genel tanımı:

İki katlı, açık avlulu (ikinci kattan revaklı), tek girişli, taş-tuğla malzemeden oluşmuş bir han. İzmir'in eski ve mimarisi önemli yapılarından biri olan bu hanın büyük bir bölümü Fevzi Paşa Bulvarının yapımında yıkılmıştır. Bugün oldukça kötü ve harap durumda olan hanın en kısa zamanda kurtarma kapsamına alınması gerekir.

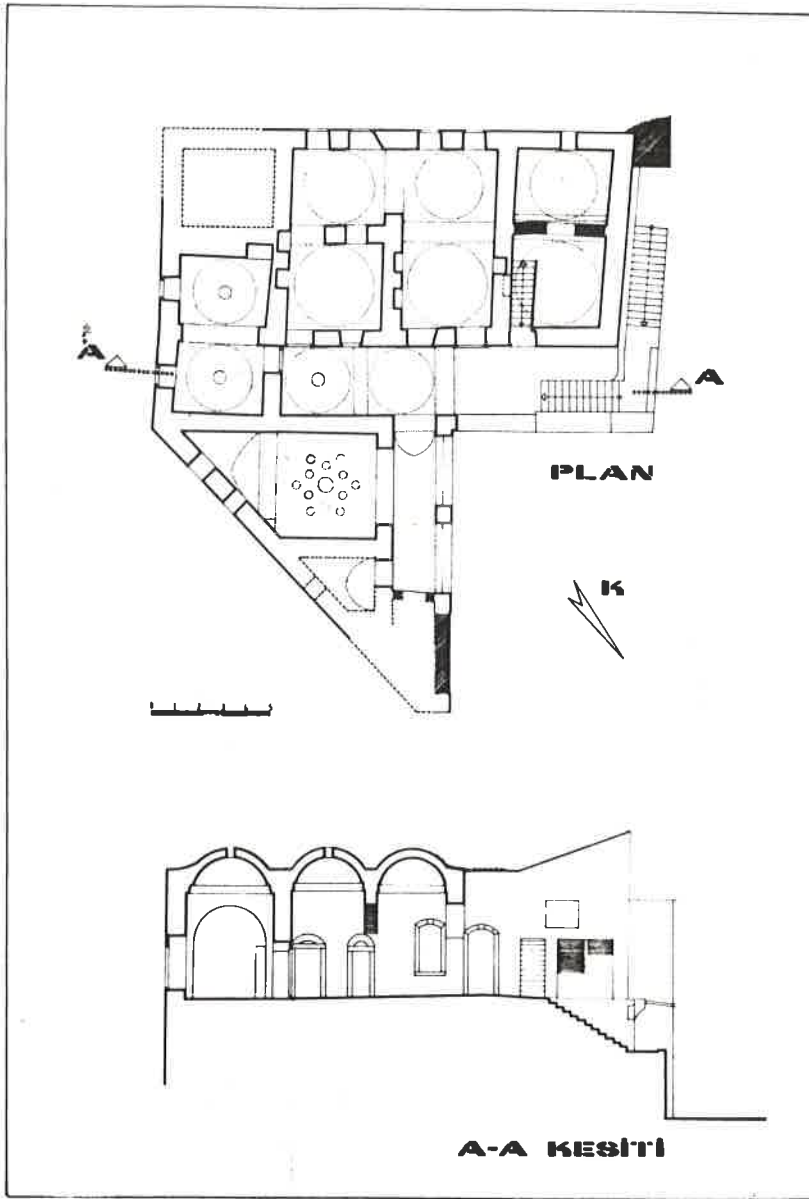
Vaziyet planı:

Araştırmayı yapan: Özden NAR

Araştırma tarihi: 1_9_1985

1_3_1986

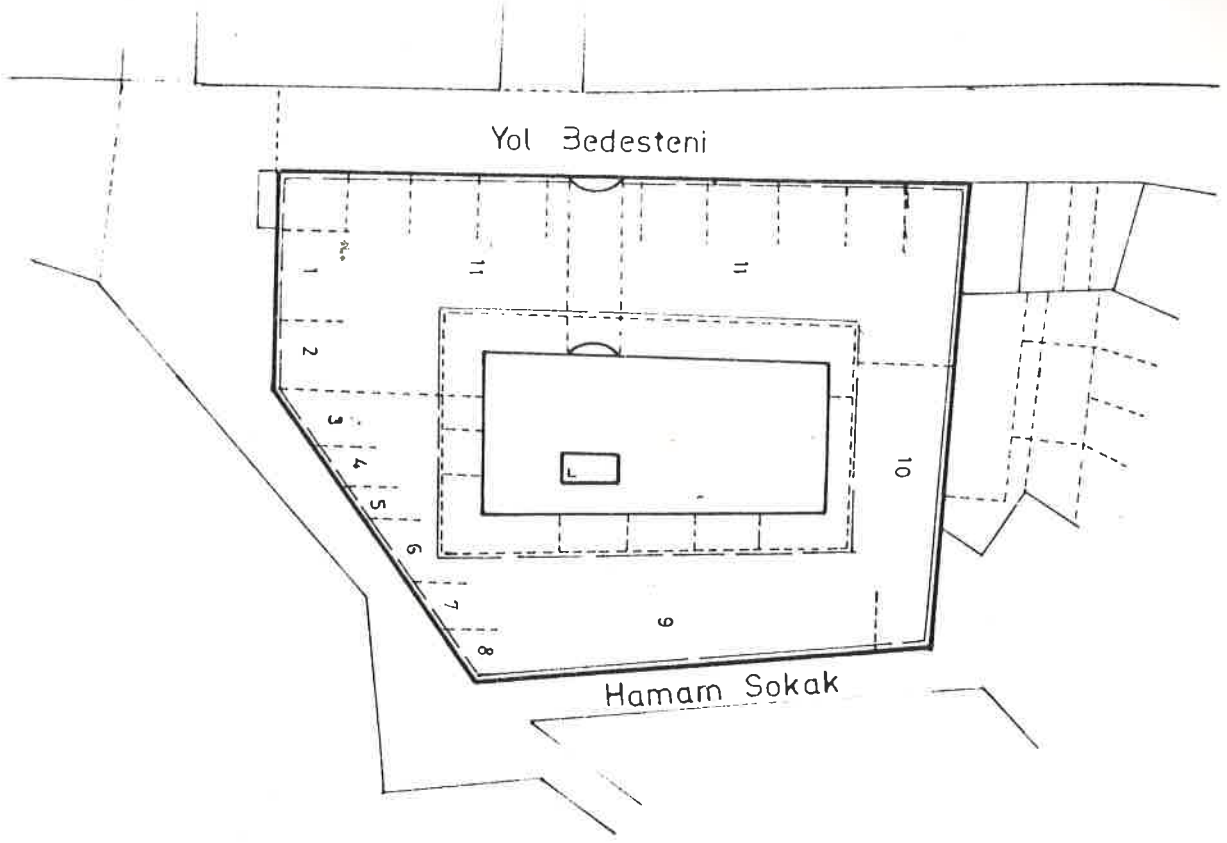

İzmir hanlarının yoğun olarak bulunduğu bölgede bulunan han hakkında herhangi bir kaynağın olmaması düşündürücüdür. Bu adının sonradan değişmiş olabileceğini ortaya koyar. (1)

Hanın inşaa tekniğinde Osmanlı tarzı hanlarının bir devamı gözüktür. Taş ve tuğla, yapının ana malzemeleridir. Duvarlarda tuğla hatıllı moloztaş kullanılan yapıda üst örtü sistemi ve kemer malzemesi tuğladır. Taş ise revak ayaklarında ve kapı, pencere lentolarında kullanılmıştır. Çatı örtüsü alaturka kiremit, saçağı ise kirpi saçaktır.

Eski kaynak ve haritalarda hanın istimlak edilip yıkılmadan önce parselasyon nedeniyle düzgün olmayan formda, dikdörtgen avlulu (revaklı)

(1) Aktepe, s.144

(Sigorta Haritasından)

iki katlı, tek girişli olduğunu tesbit edebiliyoruz. (1905 Sigorta haritaları) Genel olarak Mirkelâm hanına benzemekle beraber içinin teşkilatı, bazı detayları, üst örtüsü, revak kemerleri ile İzmir'in diğer birçok hanına göre farklılık gösterir.

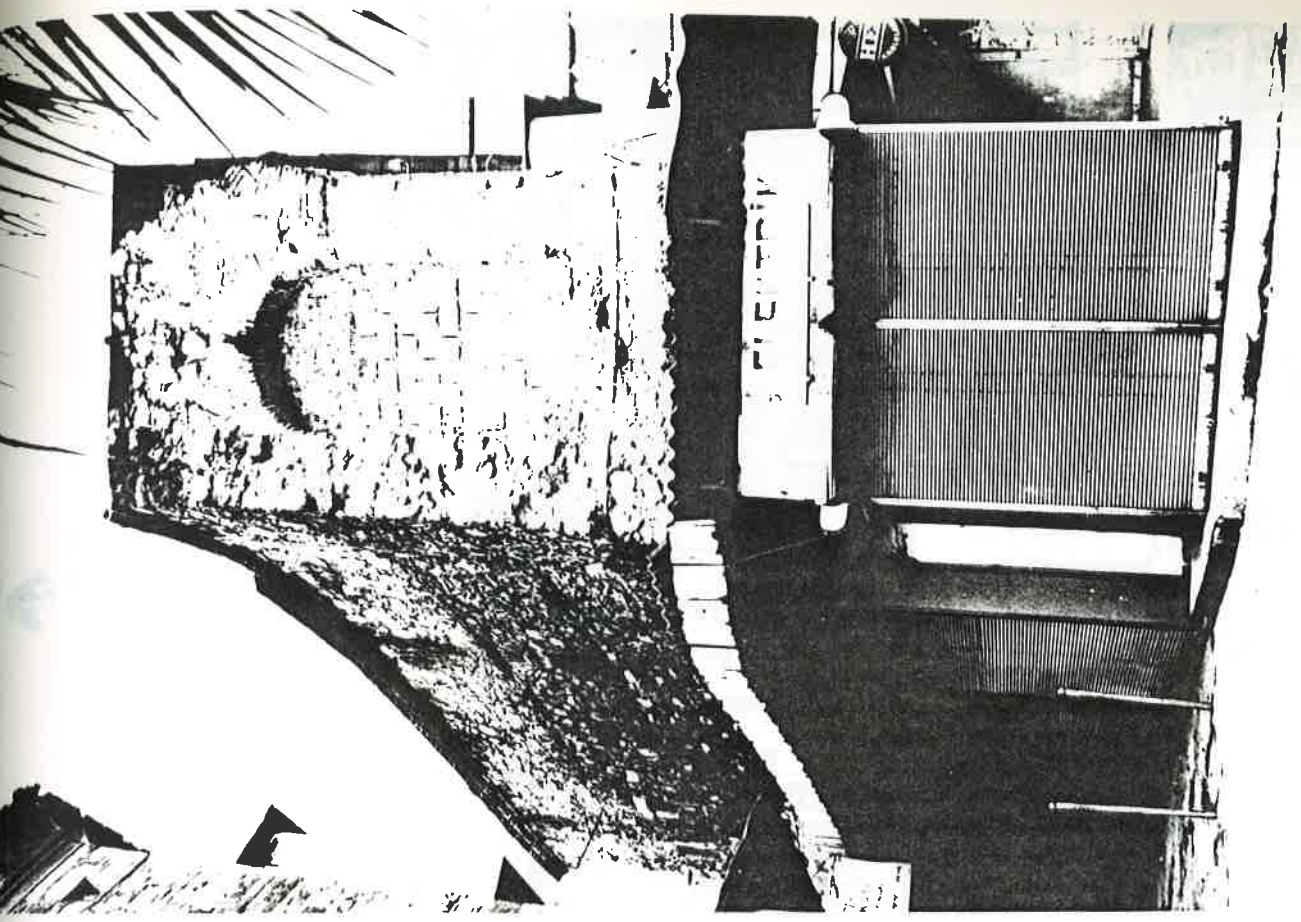
Bugün çok az bir bölümü mevcut olan hanın alt katta beşik tonozlu yedi odası kalmıştır. Sokağa açılan bu odaların cepheleri yapılan tadilatlarla vitrin haline dönerek tüm orijinalliğini kaybetmiştir. Önden bir merdiven ile üst kattaki revaklı galeriye çıkılır. (Sigorta haritasına göre bu merdiven avluva açılan geçit mahallinde bulunmaktaydı). Revak kemer formu diğer hanlardan farklı olarak teğet kemerdir. Tuğla malzemeli bu kemerler kesme taştan oluşan kare ayaklara oturur. Eskiden sivri tonozla örtülü olan revağın çatısı bugün eternitle kaplıdır. Diğer odaların açıldığı küçük koridorun ve bu katta bulunan odaların üst örtüsü tuğla malzemeli pandantifli kubbedir. Bazı kubbelerde hamam kubbelerinde olduğu gibi daire şeklinde camlı delikler yapılarak meydanın aydınlatılması sağlanmıştır. Kubbenin uygulanamadığı yamuk odalar ise sivri tonozludur.

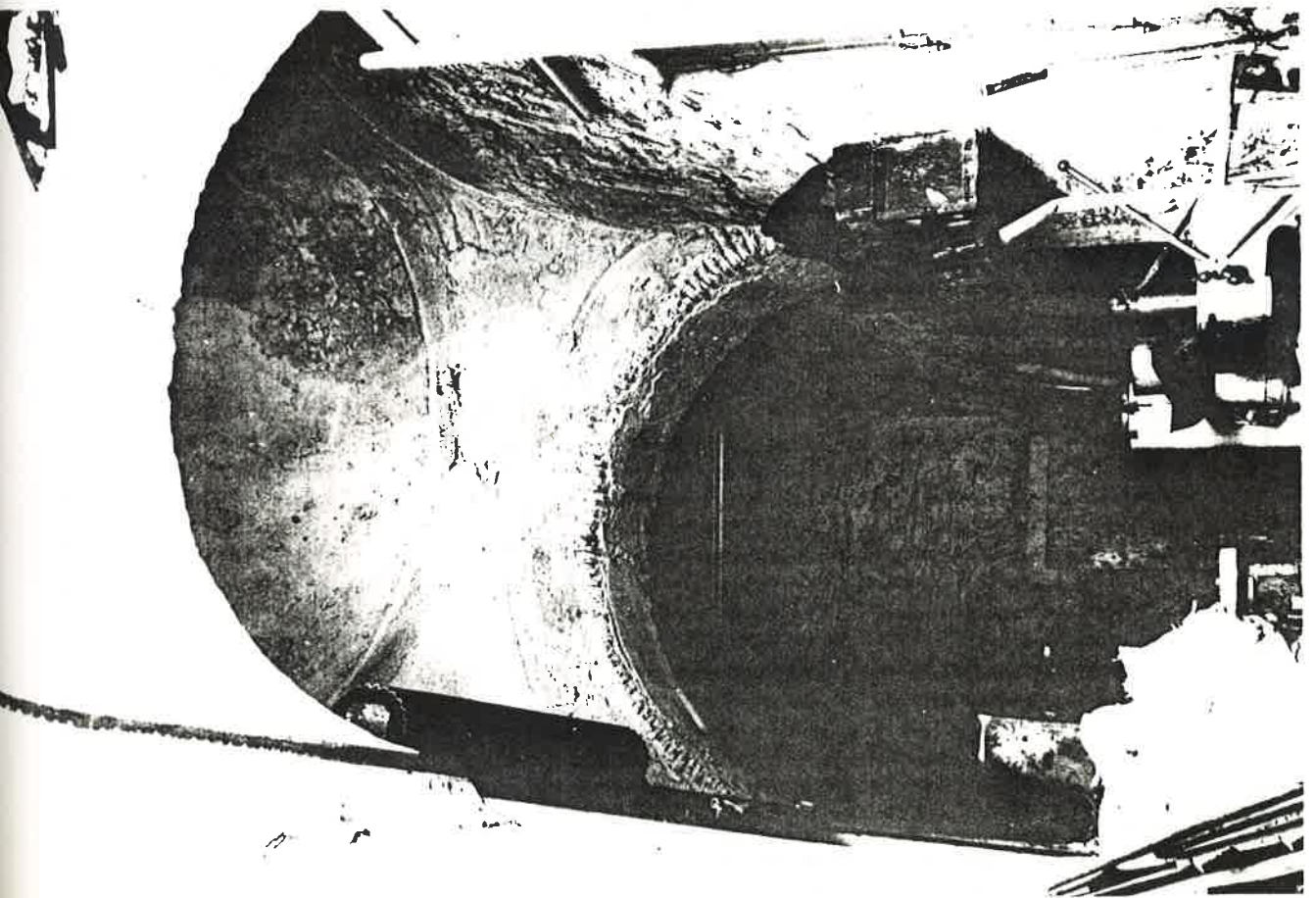
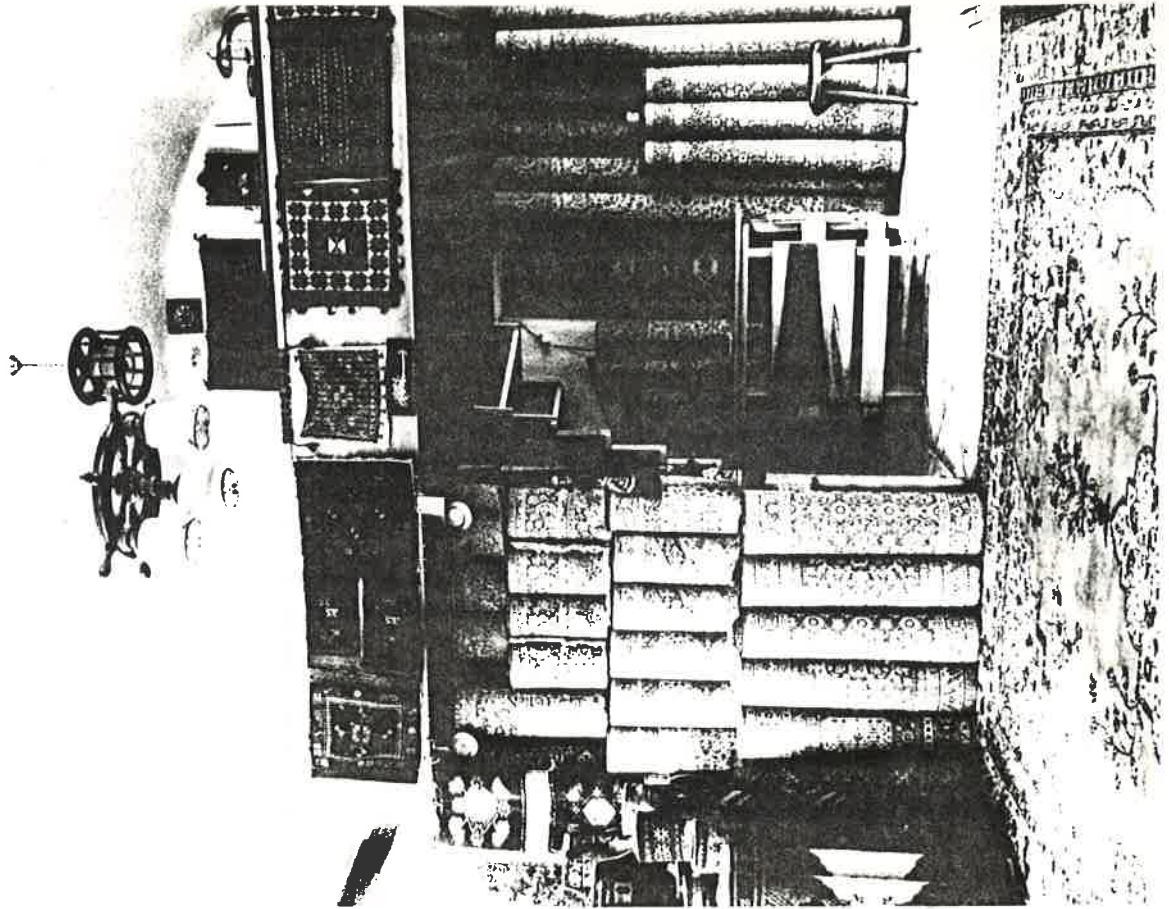
her oda birimi genellikle kubbeli iki mekandan oluşmuştur. Odaların kapı ve pencereleri düz taş lentolu ve tuğladan basık kemer alınlıdır. Pencere-lerde klasik lokmalı demir parmaklıklar kullanılmıştır. Han cephesinde-ki pencereler basık kemerli,taş lentolu ve düz taş lentolu, beşik kemer alınlı olmak üzere iki çeşittir.

Mülkiyetinin özel şahıslarda olması nedeniyle, her kullanıcının ayrı ayrı isteğine göre tamirat gören han özellikle zemin katta farklı bir görünüm almıştır. Oldukça bakımsız durumda olan hanın ilk etapta koruma altına alınması gerekir.

Han bugün : parakente ticaret (kumaş, terzi levazımatı, elektrik malzemeleri, giyim, ev eşyası) , küçük imalat (torna ve demir atölyesi, şapka atölyesi) ve depolama amacıyla kullanılmaktadır.

Yapıtın adı: SULU HAN

İli: İZMİR

İlçesi: MERKEZ

Mahalle--Köy: KEMERALTI

Kadastro: 317
Ada

Parsel 24 0 1
Pafta

Mevki--Alan:

1313 Sk. (Eski Mahkeme önü)

Koruma derecesi

Anıtsal	: 1	☒	3
Çevresel	: 1	☒	3

Yaptıran: Bilinmiyor

Yapım tarihi: XVII yy. (1671'den önce)

Kitabe : -

Vakfiye : -

Koruma Durumu

İyi	1
Orta	2
Kötü	☒

Taşıyıcı Sistem

1
☒
3

Dış yapı

1
2
☒

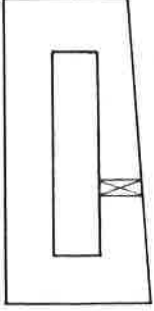
İç yapı

1
2
☒

Süsleme elemanl.

1
2
☒

Şema:

Yapıtın genel tanımı:

Yol ve arsa durumuna uyduğundan düzgün formlu olmayan avlulu tek katlı bir yapıdır. Malzemesi taş ve tuğladır. Büyük bir hanken günümüze çok az bir bölümü ulaşmıştır.

Vaziyet planı:

Fevzi Paşa Bulvarı

YENİ KAVAFILAR ÇARŞISI

FAZLIOĞLU HAN

YENİ HAN

SULU HAN

1321 sok.

1316 sok.

1315 sok.

1321 sok.

1313 sok.

Araştırmayı yapan: Özden NAR

Araştırma tarihi: 1-9-1985

1-3-1936

Kitabesi olmadığından, vakıf defterlerinde de kaydı bulunmadığından sahibi ve tarihi hakkında kesin bir bilgiye sahip değiliz. Yalnızca Evliya Çelebi Seyahatnamesinde adına rastlamaktayız (1).

Evvelce çok büyük bir hanken büyük bir bölümü yıkılarak yerine yeni çarşı ve pasajlar inşaa edilmiştir (Akman-Halıcıoğlu pasajları) Hanın içindeki iki mağazada bulunan kitabeden (23 Mayıs 1869) tarihinde hanın büyük ölçüde değişikliğe uğradığını anlıyoruz. Öyle anlaşılıyor ki Evliya Çelebi'nin gördüğü Sulu han sonradan büyük ölçüde değişikliklere uğramıştır.

Ana malzemesi taş ve tuğla olan bu hana, sonradan yapıldığı tahmin edilen düz lentolu bir kapıdan girilir. Kısa bir geçitten sonra avluya çıkılır "Münir AKTEPE"ye göre hanın asıl kapısı şimdiki Hüseyin Kızılağaç mağazasının olduğu yerde bulunmaktaydı".(2)

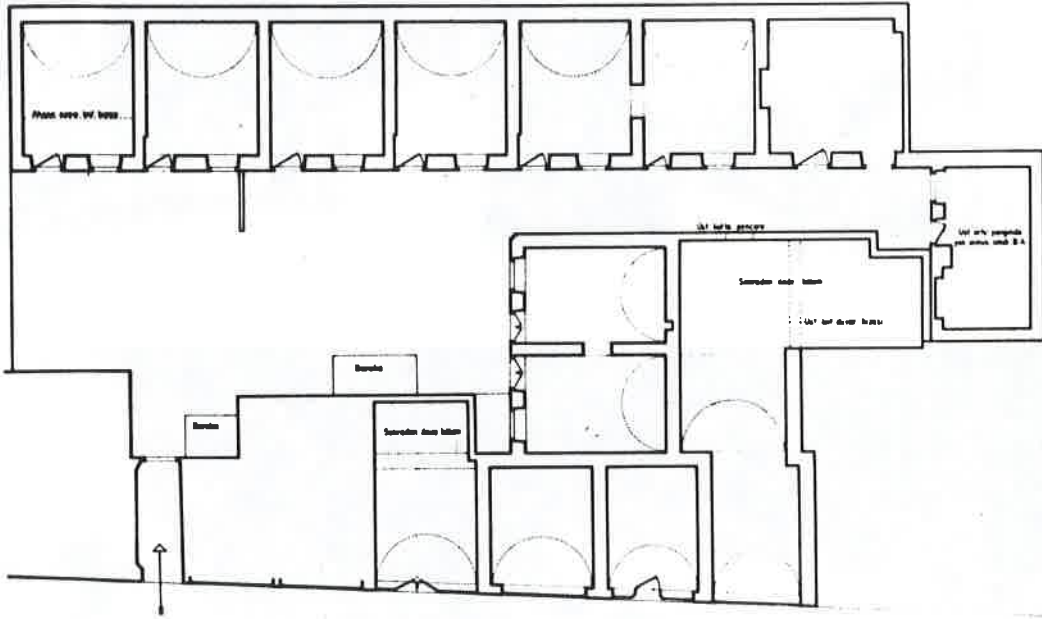
Avlu girişinin karşısında birbirinin aynı 7 dükkan vardır. Bu mekanlar beşik tonozlu olup dıştan alaturka kiremitli beşit çatı ile örülüdür. Saçakları profilli taş saçaktır. Odalar avluya düz taş lentolu, klasik lokmalı bir pencere ve Bursa kemerli bir kapı ile açılır. Cephe de, üst katta kareye yakın, klasik lokmalı ufak pencereler vardır. Z.01 no'lu odada orijinal bir asma kat bulunmaktadır (depo-büro han). Esnaf- lar daha önceki yıllarda, diğer odalarda da bu asma katın bulunduğunu söylemekteyselerde bugün bu asma katların yerini Betonarme ara katlar almıştır.

Sağdaki odaların üst örtüsü yıkılarak yerine tek eğimli kiremit çatı yapılmıştır. Sokağa bakan beşik tonozlu üç odanın avlu ile ilişkisi kalmamış, yapılan tadilatlarla tanınmıyacak bir hale gelmiştir. Avlunun ortasındaki iki oda beşik tonozlu ve alaturka kiremitli beşit çatılıdır. Avluya beşik kemerli bir kapı ve pencere ile açılır. Avluda sonradan yapılma birçok eklenti vardır.

(1) Evliya Çelebi Seyahatname, CIX, s.96

(2) Aktepe, s.144

Mülkiyetin özel şahıslarda olması nedeniyle yapılan tadilatlarla tanınmıyacak halde olan han, bugün ; küçük imalat (giyisi, tavla), perakende ticaret (oyuncak, kırtasiye), toptan ticaret ve depolama amacıyla kullanılmaktadır.

PLAN

Yapının adı: YANDEVİ HANI

İli: İZMİR

İlçesi: MERKEZ

Mahalle-Köy: KEMERALTI

Kadastro: Ada Parsel Pafta

Mevki-Alan: Mimar Kemalettin Cad. No.52-56

Koruma derecesi

Anıtsal : 1 3

Çevresel : 1 3

Yapıran: -

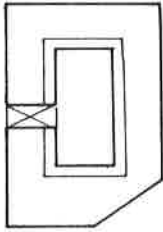
Yapım tarihi: XIX yy ikinci yarı olarak tahmin edilir

Kitabe: -

Vakfiye: -

Koruma Durumu	İyi	1	☒	Taşıyıcı Sistem	2	Dış yapı	1	☒	İç yapı	1	Süsleme elemanl.	1
	Orta	2	☒		3		☒	3		☒		2
	Kötü	☒	☒		☒		☒					

Şema:

Yapının genel tanımı:

İki katlı revaklı avlulu bir banken, günümüze çok az bir bölümü ulaşmıştır. Parselasyon nedeni ile düzgün formda olmayan yapı, bitişik nizamdadır.

Vaziyet planı:

1330

1329 sok

Mimar Kemalettin Caddesi

1327 sok

YANDEVİ HAN

KADIOĞLU HAN

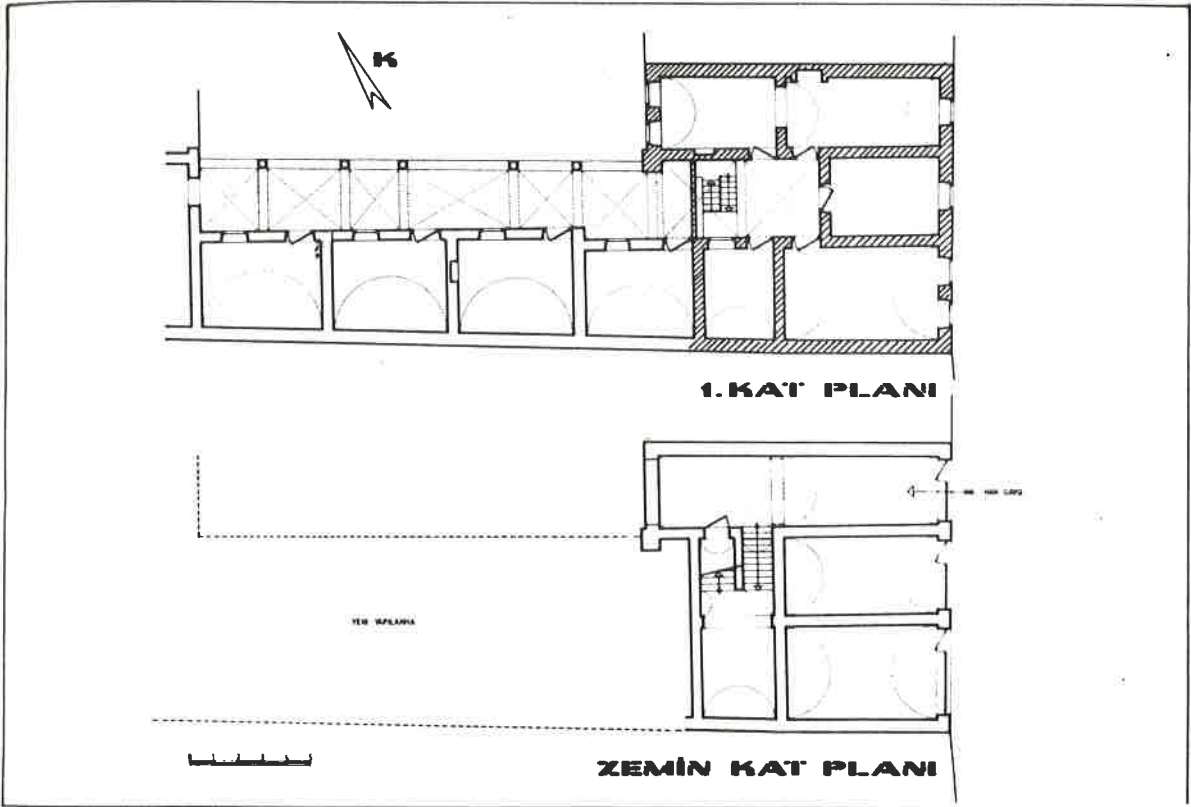
ÇUKUR HAN

Fevzi Paşa Bulvarı

Araştırmayı yapan: Özden NAR

Araştırma tarihi: 1_9_1985

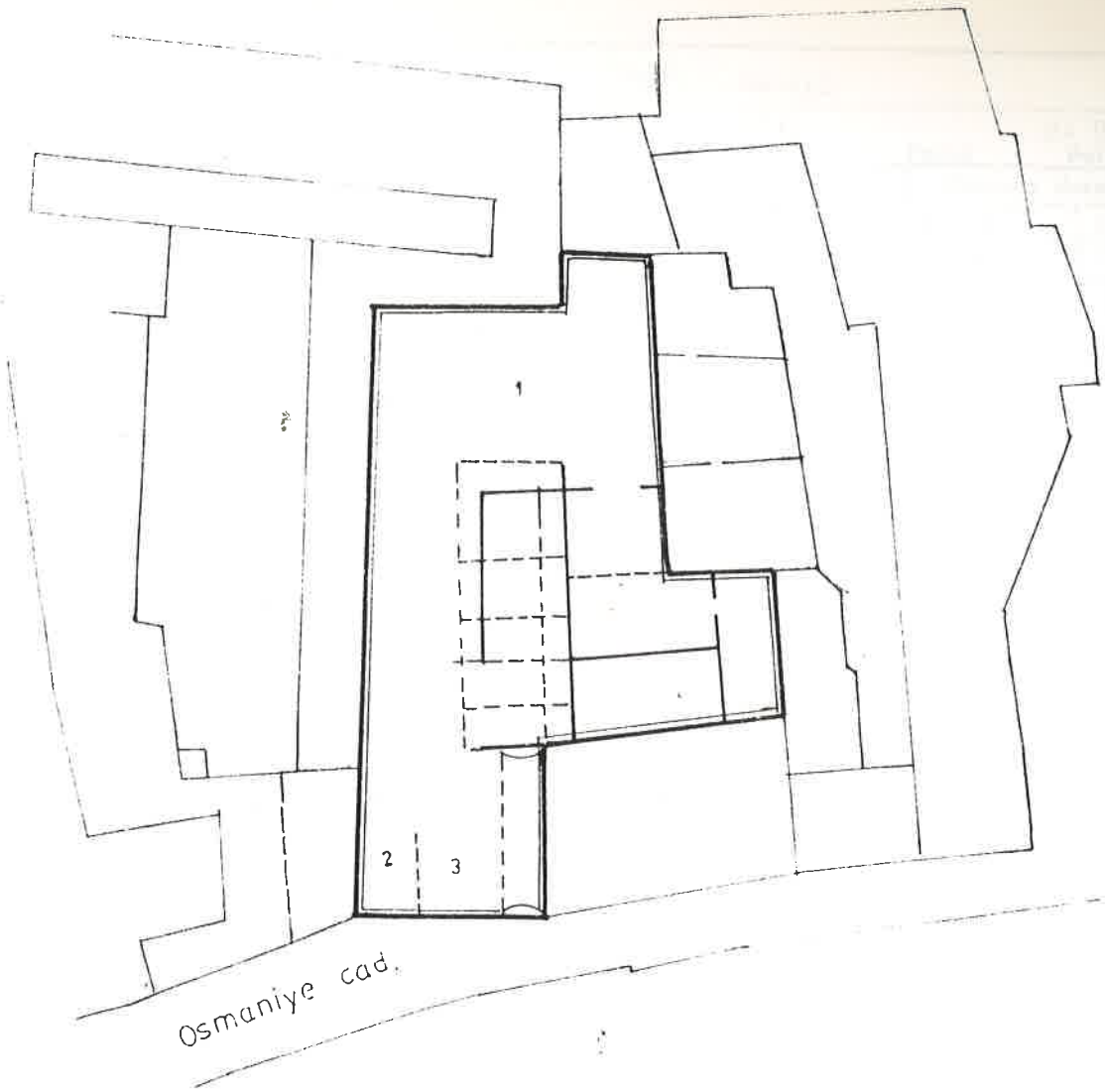
1_3_1986

İzmir hanlarının yoğun olduğu bölgede bulunan hanın büyük bir bölümü mevcut değildir. 1974 yılına kadar avlunun sol kanadı da mevcut iken, meydana gelen depremde büyük hasar görmüş günümüze ancak üstteki beş oda, alttaki iki oda ve avluya açılan geçit mahali ulaşmıştır. Yıkılan bölümlerin yerine otel yapılmıştır.

Ana malzeme olarak taş ve tuğla kullanılan hanın , alt kattaki geçit mekanının üst örtüsü beşik ve çapraz tonozdur. Yan tarafından so-kağa açılan beşik tonozlu iki dükkan vardır. Cephede giriş kapısı beşik kemer, dükkanlar ise kesme taş lentolu geniş açıklıklardır.

Üst kata geçitin solundaki taş merdivenle çıkılır merdivenin ara sahanlığında ve bu sahanlığın altında beşik tonozlu iki oda vardır. Merdiven üst kata çapraz tonozlu , revağın bir uzantısı olan mekana çıkar, buraya beşik tonozlu beş tane oda açılmaktadır. Tuğla taş malzeme kullanılan hanın çatı örtüsü alaturka kiremitli beşik çatıdır.

(Sigorta Haritasından)

Mülkiyeti özel şahıslarda olan hanın mevcut bölümleri kumaş top-
tancıları tarafından kullanıldığından yapı oldukça iyi durumdadır.

Yapının adı: YENİ HAN

İli: İZMİR

İlçesi: MERKEZ

Mahalle-Köy: KEMERALTI

Kadastro: 317
Ada

Parsel 24 ö I
Pafta

Mevki-Alan: 1316 Sk. No.24

(Eski Mahkeme önünde)

Koruma derecesi

Anıtsal :	1	2	X
Çevresel :	1	2	X

Yaptıran: -

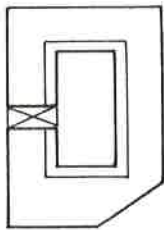
Yapım tarihi: İnşaa tarzına göre XVIII yy sonu olarak tahmin edilir

Kitabe : -

Vakfiye: İbrahim Bey ve Karısı Emine Molla tarafından vakfedilmiştir.

Koruma Durumu	İyi	1	Taşıyıcı Sistem	1	Dış yapı	1	İç yapı	1	Süsleme elemanl.	1
	Orta	2		2		2		2		2
	Kötü	X		X		X		X		X

Şema:

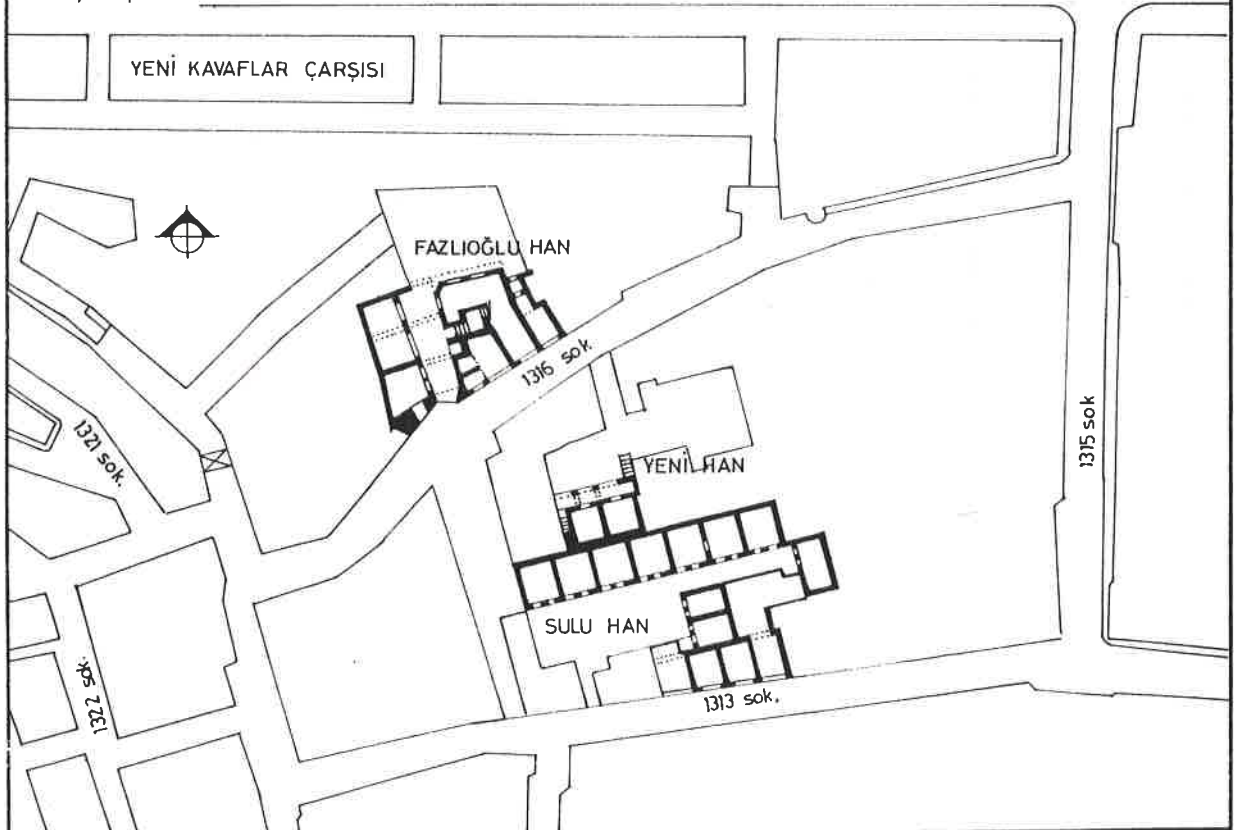

Yapının genel tanımı:

Handan günümüze kalan parçalardan iki katlı, revaklı avlulu bir yapı olduğunu söyleyebiliriz. Günümüzde oldukça kötü durumda olan yapının korunmasına gerek yoktur.

Vaziyet planı:

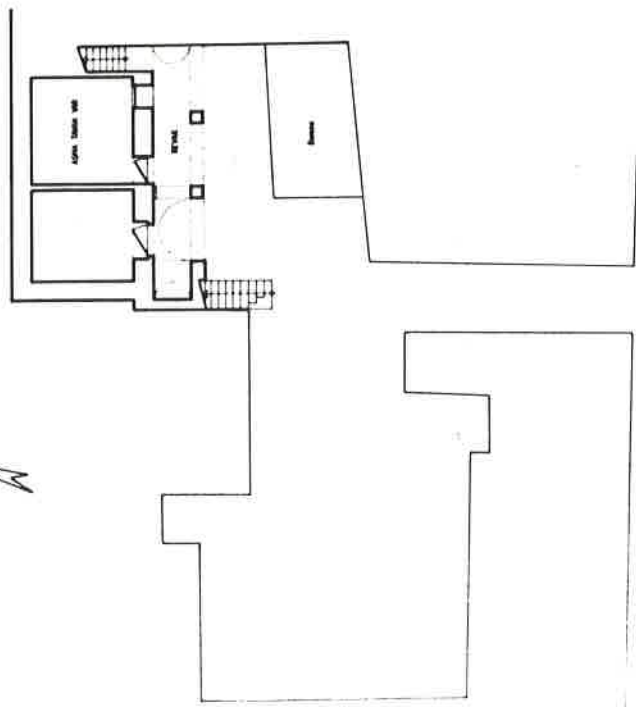
Fevzi Paşa Bulvarı

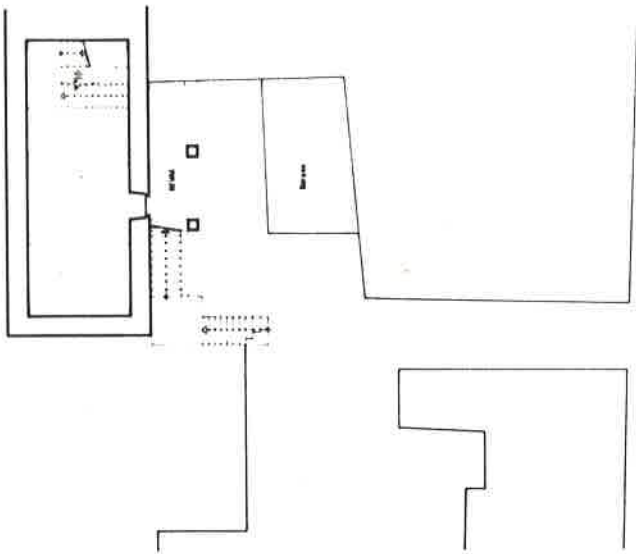
Araştırmayı yapan: Özden NAR

Araştırma tarihi: 1-9-1985

1-3-1986

ZEMIN KAT PLANI

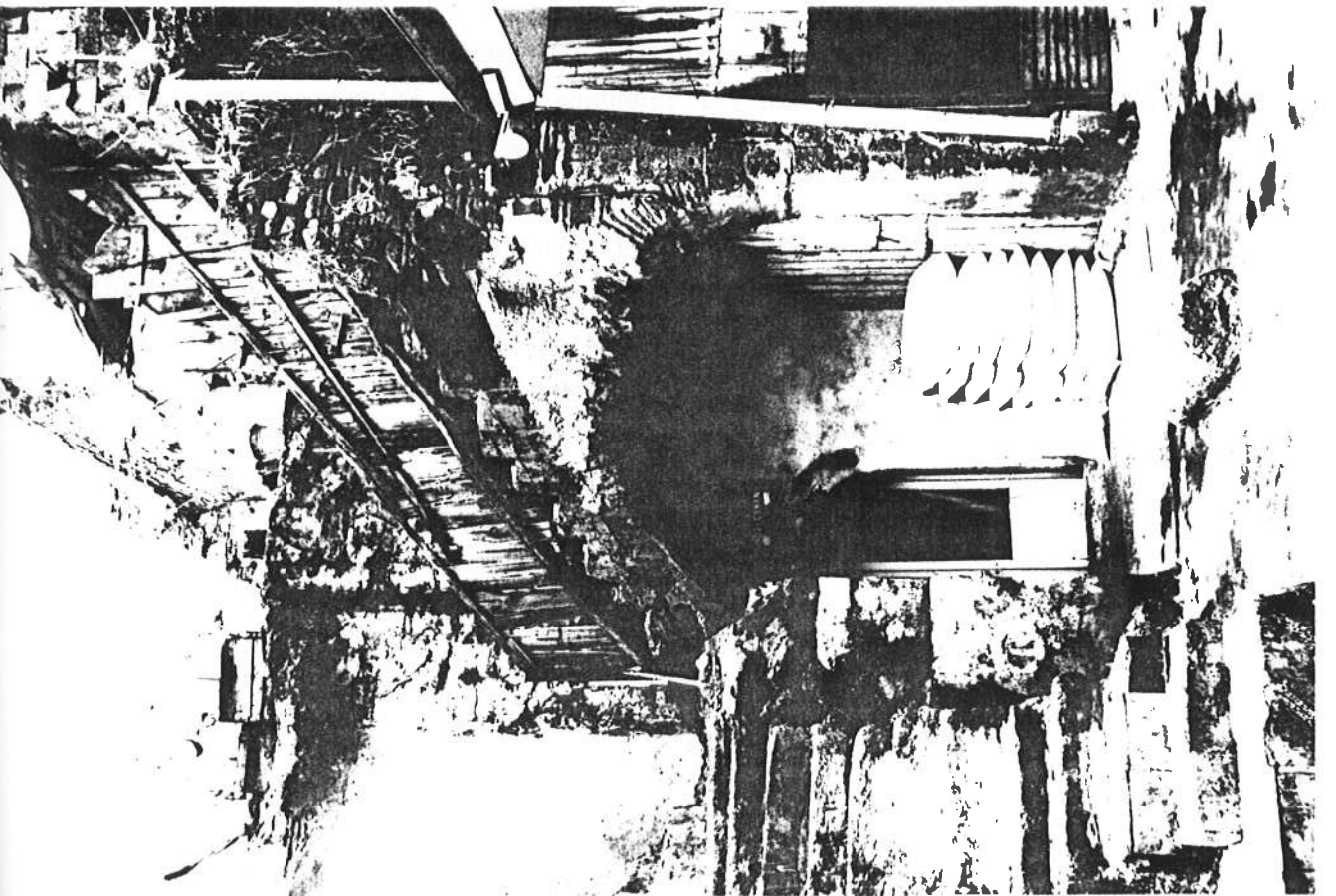
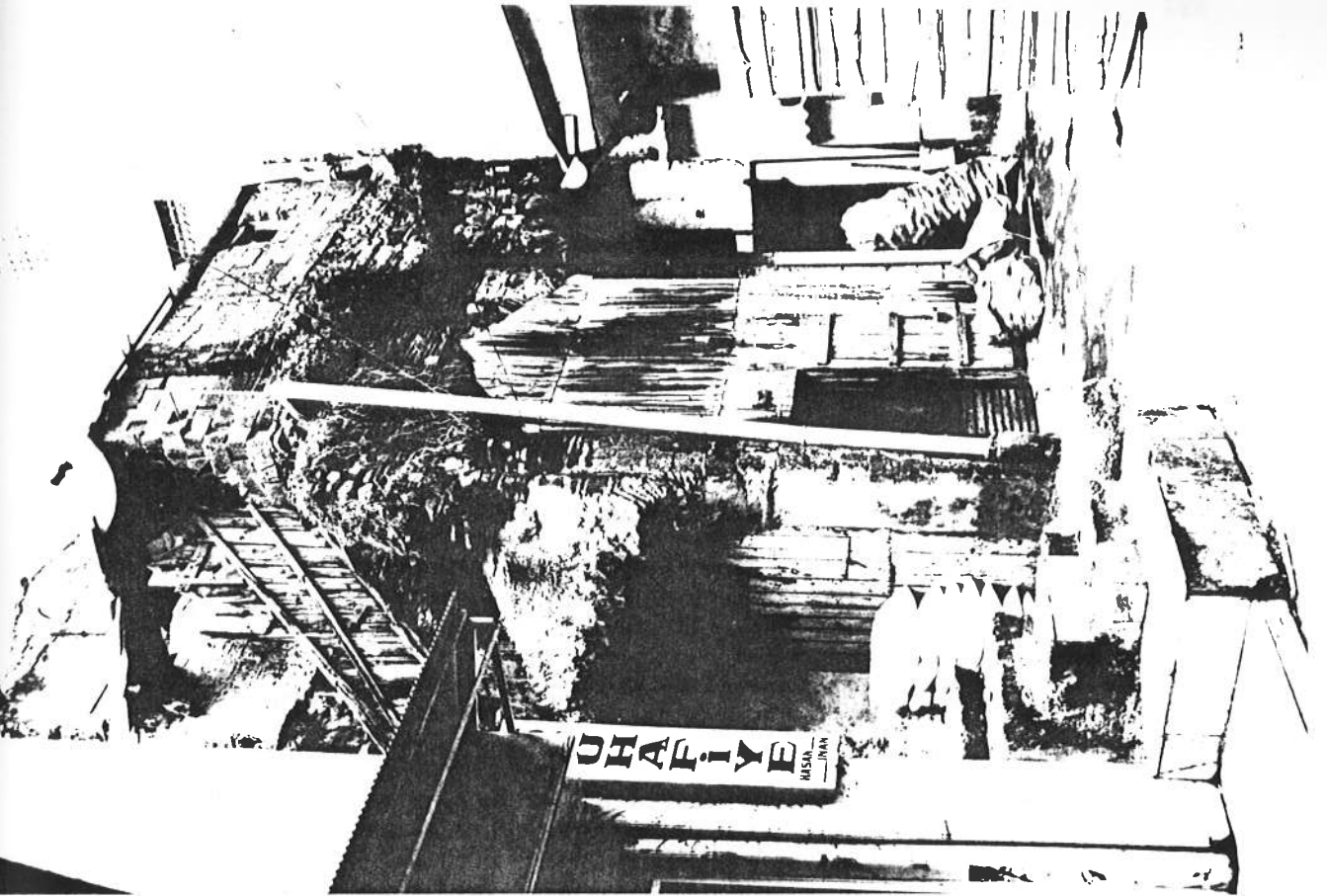

1. KAT PLANI

Kitabesi olmadığından ve han hakkında kaynak bulamadığımızdan kesin bir tarih ve bilgi veremeyiz. Ancak geride kalan bölümlerinden iki katlı ve revaklı avlulu olduğunu söyleyebiliriz.

Malzemesi moloğtaş ve tuğla olan bu handan günümüze zemin katında beşik tonozlu ve kemerli bir revak parçası ile beşik tonozlu ahşap bir ara kata sahip han birimi kalmıştır. Zemin kattaki bu mekan kullanıcının isteği doğrultusunda tuğla duvarla ikiye bölünmüştür. Yapının her iki katında da revak olması İzmir'deki diğer hanlarda rastlayamadığımız bir özelliktir. Bu da hanın planını ilginç hale getirir.

Üst kata yapının dışından sonradan yapıldığı tahmin edilen taş bir merdivenle çıkılır. Bu kat çok harap olmakla birlikte, üst örtüsünün beşik kemer destekli beşik tonozlu olduğu açıkça görülür. Oldukça harap bir durumda olan yapının alt katı : küçük imalat (plastik top imalatı, toptan ticaret ve depolama , üst katı ise biriketlerle yapılan yeni eklerle konut olarak kullanılmaktadır. Günümüzde çok küçük bir parçası kalmış olan hanın korunmasına gerek olmadığı inancındayım.

Tesbitlerini yaptığım bu hanlar haricinde mevcut diğer hanlar şunlardır :

ARAP HANI : Anafartalar caddesi üstünde Balçılar içi denen semtte tek katlı, avlulu , ahşap revaklı olarak inşaa edilen handan günümüze iki katlı olan giriş bölümünden başka bir parça kalmamıştır. Yerine avlulu yeni bir çarşı inşa edilmiştir.

ÇUKUR HAN : Fevzi Paşa Bulvarı üzerinde gördüğümüz bu yapı XVII yy'da yapılmış avlulu bir hanken , 1920'de İzmir yangınında yanmış yerine aynı plan ile ve aynı adlı bir han yapılmıştır.

KADIOĞLU HANI : Fevzi Paşa Bulvarı üstünde, Karaosmanoğlu Hanının karşı tarafında bulunun hanın hangi devirden olduğu tesbit edilememiştir. Fakat 1890'da faal bir han olduğu bilinmektedir. Fevzi Paşa Bulvarı açılışında istimlaklar dolayısıyla büyük bir kısmı yıkılmış yerine yeni yapılar yapılmıştır. Geçirdiği yangın ve gördüğü tadilatlarla, günümüze ulaşan bölümü oldukça yabancılaştıran hanın plan tipi tesbit edilememiştir.

KÜÇÜK KARAOSMANOĞLU HANI : XVIII yy'da Kara Osman Oğlu Hacı Mustafa tarafından yaptırılan handan günümüze iki han biriminden birşey kalmamıştır. Yerine 1966-68 yıllarında modern bir çarşı yapılmıştır.

KEMAHLI HAN : Anafartalar Caddesi üstünde, XIX yy sonunda Kemahlı İbrahim Bey tarafından yaptırılmış olan han avlulu ve iki katlıdır. İki giriş kapısı olan yapı sonraları otel olarak kullanılmışken günümüzde ticaret amacıyla kullanılmaktadır.

Diğer mevcut depo hanlarının tesbiti için bkz. s.76,77,78.

V. BÖLÜM : TARİHİ ÇEVREYİ KORUMA YÖNTEMLERİ :

V.1 ÜLKEMİZDE KORUMA POLİTİKASININ SÜRECİ, ANIT VE SİTLERİN KORUMA POLİTİKASI VE UYGULAMASI

V.1.2 KORUMA POLİTİKASININ SÜRECİ

Yeraltı ve yer üstü taşınır-taşınmaz varlıkların çok zengin olduğu ülkemizde, koruma bilinci ne yazıkki çok geç kazanılmıştır, bu da birçok kültür varlıklarımızı kaybetmemize neden olmuştur.

Avrupa'da XIV yy'dan itibaren başlayan bilinçli koruma hareketleri, bizde XIX yy'da Osmanlı İmparatorluğunun batılılaşma çabaları ile başlamıştır (1). Türkiye'de oluşan koruma hareketlerini tarihi süreç içinde üç bölümde incelemek daha doğru olur.

- 1) Tanzimat Devri (1794-1839)
- 2) İttihat ve Terakki devri
- 3) Cumhuriyet Devri

1) TANZİMAT DEVRİ (1784-1839) : II.Mahmut devrinde yalnız iktisadi açıdan değil, kültürel açıdanda batıya dönüş olmuştur. Dışarı öğrenci gönderme çabaları, batı kültür ve değerlerini benimsemiş bir sınıf yaratır. Batı etkisi günlük yaşama kadar iner. O dönemlerde yabancıların, Bodrum ve Halikarnas'ta yaptığı kazılardan elde ettikleri birçok tarihi eseri yurt dışına çıkarması, o ülkedeki Türk gençlerini rahatsız etmiş ve dönüşlerinde arkeolojik kalıntıların korunması gerektiğini savunmuşlardır.

(1) "Koruma aslında bu tarihlerden önce başlamıştır. Fakat bilinçli olmadığı için elde belgeler yoktur"

1846'da Tophane amiri münşiri Fethi Ahmet Paşa silah deposu olan Aya-İrini'yi müze haline getirerek (Arkeoloji) ilk müzeyi açmıştır. Böylece koruma tarihimizde 1900 yıllarına kadar sürmek üzere, kapsamı antik eserlerle sınırlı, niteliği toplama ve biriktirme olan batıdan esinlenmiş bir koruma anlayışına dayanan ilk devre açılmış olur. İlk hukuki tedbirlerde bu yıllarda alınmıştır (2).

1869'da yasal önlem olarak Asar-ı Atika nizamnamesi çıkarılır. Bununla, Avrupalıların Türkiye'de yaptıkları araştırmalar kısıtlanmış, fakat yeterli destek görmediği için uygulanamamıştır. 24 Mart 1873'de müze müdürü Osman Hamdi Bey'in gayretleri ile aynı adlı bir nizamname çıkarılır. Burada tarihi anıt kavramı çok kısıtlıdır. Asar-ı Atika'dan da maksat yer üstünde ve yer altında yurdumuzda bulunan arkeolojik eserler, paralar, eşyalardır. Son maddesinde cezai bir hükmü vardır (3).

1875'de Aya-İrini'deki eserler Çini'li Köşk'e taşınır ve yönetimi Fransız'lara verilir.

1881'de Müze-i Humayun müdürü olarak Osman Hamdi Bey atanır. Bu dönemde Çini'li Köşk'ü zenginleştirir ve eski eserlerin yurt dışına çıkışını engeller.

1882'de Osman Hamdi Bey tarafından Asar-ı Atika nizamnamesinin kapsamı genişletilir. Sivil yapılar dışındaki tüm kültürel yapıtlar koruma kapsamına alınır. Eskiden eski eserlerin 1/3'ü devlete ait iken, artık tamamı olur.

2) İTTEHAT VE TERAKKİ DEVRİ : Milliyetçilik akımlarının hakim olduğu bir devredir. 10 Nisan 1906 yılında Asar-ı Atika nizamnamesi tekrar ele alınarak görülen eksikler giderilmeye çalışılmış, İslam ve Türk eserleri ilk defa koruma kapsamına alınmıştır (4).

(2) Yılmaz TOSUN, "Korunması Gerekli Eski Dokuların Nasıl Ele Alınması Üzerine Bir Araştırma", G.S.A. Şehirçilik Kürsüsü, 1977, s. 80

(3) Feridun AKOZAN, Türkiye'de Tarihi Anıtları Koruma Teşkilatı ve Kanunlar, G.S.A. yayını, No.47, İstanbul, 1977, s.21

(4) a.g.e. , s.21

CUMHURİYET DEVRİ : Bu devirde kısa bir süre eski ile ilişkiler koparılır, 1922'de Hars Müdürlüğü kurulmuştur. Amacı ; eski eserlerin korunması için uzmanlar yetiştirilmesi, yayınlar yapılması, bilimsel ve çağdaş bir tutum getirilmesi olmuşsada başarıya ulaşamamıştır. Sonradan Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü kurulur (5).

1924'de İstanbul'daki tüm eski eserlerin belgelenmesi için, bir belgeleme komisyonu kurulur.

1931'de Atatürk'ün isteği ile Anadolu'daki Selçuklu eserlerini belgelemek için, bir komisyon daha kurularak, 1933-35 yıllarında 3500 eski eserin tescili yapılmış, raporları hazırlanmıştır. Yine bu yıllarda (1933) Belediye Yapı ve Yollar Kanunu ile binaların çevreleri ile korunması söz konusu olmuşsada başarılı olamamıştır (6).

2 Temmuz 1951 tarihli ve 5805 sayılı kanunla Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun oluşması kuşkusuz ülkemizde bu konuda atılmış en önemli adımdır.

1952-59-62 yıllarında 5805 sayılı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Kanununa ait yönetmeliğe tadil ve ek maddeler ilave edilmiştir. 9 Temmuz 1956'da yetkileri dahada arttırılır.

25 Mart 1973 yılında oluşan 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu yurdu-muzda tarihi eserlerin korunması hususunda çıkan ilk kanundur. Tabii, tarihi ve arkeolojik sitleri, kapsamı içine alan bu kanunun yönetmeliği çıkmadığı için yeterli değildir (7).

1983 yılında 2683 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu oluşturulur.

(5) Tosun, s.81

(6) Akozan, s.21

(7) a.g.e. s.21

"Kanun Maddeleri için adı geçen esere bakınız"

V.1.2 ÜLKEMİZDE ANIT VE SİTLERİN KORUMA POLİTİKASI

Koruma, öncelikle tarihi kültür varlıklarımızı sevmek ve bu yapıları yaşar durumda tutabilmek için çareler aramak ve bulmakla başlar. Amacı kültür yaşamımızdaki devamlılığı sağlamak, kültür kopukluğunu önlemek, manevi yönden insanları desteklemek, tarihi kanıtlamak, tarihi geleneksel varlığı korumak ve varlığını sürdürmek, yapıları yaşatabilmek için yeni fonksiyonlar vermektir. Bir yapıya veya sokağa, bir bölge veya bütün bir şehre devamlılık getirecek bir yöntemdir. Koruma, süreklilik gösteren bir işlem olarak içeriğinde Restorasyon, Sağlıklandırma, ve yeni yapıyı kapsamaktadır.

RESTORASYON : Kelime anlamı aslını bozmadan onarma olan, restorasyonun gayesi, anıtın estetik, tarihi değerlerini korumak ve meydana çıkarmaktır. Venedik'te alınan Milletlerarası tarihi anıt kavramında ; Tanımı, amaç, koruma ve restorasyon bölümlerinde ayrıntıları ile konunun önemi belirtilmiştir.

Eski eser ve tarihi çevrelerin onarım ve korunması çok dikkat isteyen bir iş olduğundan, özel eğitim ve çeşitli dallarda uzmanlık gerektirir (8).

SAĞLIKLANDIRMA : Sağlıklandırma, kaybolan sağlık koşullarının sağlanması anlamına gelmektedir. Eski kent dokuları ve yapıları bir madde biçimlendirme olduğuna göre onun, günümüzün isteklerine tam olarak cevap vermesi söz konusu değildir. Sağlıklandırma önce koruma sınırlarını saptamak sonra da yapılara modern yaşama standartlarını getirmekle başlayacaktır. Fakat bütün altyapı tesisleri modern konfor koşulları, hatta oluşum olanakları sağlansa da günün aile ve toplum ve yaşama koşulları ile eşleşemiyebilir. Buna karşın günümüz toplumunun kültürel yaşantısı daha çok farklılaşarak yaygın kültürel istekleri bünyesinde barındırmaktadır. Bu durum maddi olarak istenen nitelikte sağlanamayacak konforu sosyal, kültürel ve psikolojik planda sağlanacak avantajlarla karşılıyabilme olanağını yaratmıştır.

(8) "UNESCO toplantısında alınan kararlarla bu konunun gerekliliği belirtilmiştir"

YENİ YAPI : Koruma kapsamı içinde eski tarihi dokularda yıkılabilirliği önerilen yapıların yerine ve boş olan arsalara uygulanacak yeni yapılanma önerileridir. Bu yapılanmaların tarihi çevrenin yoğunluğuna ve yapısal ve çevresel karakterlerine ters düşmeyecek şekilde biçimlenmesi gerekmektedir.

Ülkemizde kültür varlıklarımızı korumak için hangi kriterleri göz önüne almalıyız, neleri saklayacağız ; koruyacağız ; neleri kaldırıp yerine neleri getireceğiz ? Kanıma göre herşeyi korumayı amaçlamak mümkün ve gerçekçi bir çözüm değildir. Buna ne elimizdeki olanaklar yeter, ne de bütün tarihi değerleri yitirmeden restore edebilecek yeterli tekniğe sahibiz. Tümünü muhafaza etme amacı sonunda, hepsini yitirebiliriz. Bu nedenlerle gerçekçi bir seçim yaparak, uygarlığa ve kültüre katkısı olacak yapıları, mümkün olduğunca uzun yaşatmak doğru olacaktır. Fakat korumanın da belirli bir sınırı vardır. Henüz koruma imkanları mevcut iken, işlem yapılmalı, hiç olmazsa, her yapının dokümantasyon yolu ile sürekliliği sağlanmalıdır.

Bu açıklamalardan sonra koruma politikasının nasıl uygulanacağı konusu ele alınmalıdır. Çok yönlü olan bu konuyu çözmek için karşılaşılabilecek sorunları bilmek gerekir. Politik, parasal, organizasyon, çevre ve toplumsal koşulların tam bir sistem içinde düzenlenmesi gerekir. Koruma bölgesi içinde yapılacak her türlü işlem bu dörtlü koşulun uyumlu bir şekilde çalışması ile başarıya ulaşacak, bir tanesinin aksaması uygulamayı güçleştirecektir (9).

Eskiye korumayı amaçlarken iyi bir koruma planı yapmak gerekir. Koruma planı yukarıdaki koşullar içinde ;

- 1) Tanıtma
- 2) Karar Verme
- 3) Plan Hazırlama
- 4) Uygulama'yı kapsamaktadır.

(9) Tosun, Batı Anadolu....., s.141

1) TANITMA : Koruma altına alınacak eser, yada bölge, iyice araştırılmalı, envanter fişleri, röleve ve fotoğraflarla iyice tesbit edilmeli, her türlü çevre koşulları saptanmalıdır.

2) KARAR VERME : Dokuların ve içeriğindeki sosyo ekonomik koşulların tesbitinden sonra, uygun bir fonksiyon tesbit edilerek, politik, ekonomik, organizasyon, çevre ve toplumsal, yapısal olarak genel ve özel kararlar alınmalı gerekli hazırlıklar yapılmalıdır.

3) PLAN HAZIRLAMA : Hedefleri saptanmış olan bölgelerde yapılmak istenen model doğrultusunda düzenlenen plan seçenekleri ve tasarımlar hazırlanarak kamu oyunun incelenmesine açılmalı, planın gerekliliği, koşulları ve olanakları kamuoyunu oluşturan gruplar tarafından tartışılmaktadır.

Mekanların düzenlenmesi için uygulanacak planlama modelinde pazarlıkta, devlet, mahali idari, vatandaş ve planıcı karşı karşıya gelerek en gerçekçi çözümü bulacaktır. İmar planında koruma bölgesi olarak ilan edilen alanlardaki parsel ölçeklerine kadar inen, genelde ve özelde ayrıntılı uygulama önemleri geliştirilmeli, planlamada, zorunlu düzenleyici önlemler, parasal harcamalar, hukuksal ve uygulama yöntemleri belirlenmeli, geliştirme-düzenleme koşullarını düzenleyici önlemler alınmalıdır. Etapların belirlenmesi, planlama programlarının sınırlandırılması, alan kullanma ilişkileri, ulaşım organizasyon ilkeleri ve mekansal tasarımı içermeli, alınan kararlar kent ile bütünleşecek nitelikte olmalıdır.

Bütün bu kriterlere dayanarak uygulama bölgesi için gerekli plan hazırlanır.

4) UYGULAMA : Kesin plan ve tescil işleminden sonra tüm uygulama sorunlarını içeren bir uygulama planı hazırlanır. Uygulama, ekonomik, toplumsal, fiziksel, kültürel, yasal, parasal, yönetsel ve organizasyonel planlamaların tümünü kapsamaktadır (10).

(10) Emre AYSA, *Eski Kent Mekanları Düzenleme İlkeleri*, İ.D.M.M.A. Yayl. İstanbul, 1974, s.44

Uygulama yapıp sonuç alındıkça plan hedefleri önceden kestirilemeyen yeni gelişmeler saptanarak sorunlara yeni çareler aranmalıdır.

Bütün bunların yanı sıra herşeyden evvel korumanın bilimsel bir eğitimle beraber gitmesi gerekir. Çünkü koruma belirli alanlarda uzmanlık gerektirir. ̇

V.2 ANITLAR VE SİTLERİN MUHAFAZA VE RESTORASYONU HAKKINDA MİLLETLER ARASI TEMEL KARARLAR

Anıtlar ve sitlerin muhafaza ve restorasyonu hakkında 1964'de Venedik'te toplanan kongre milletlerarası temel kararlar almıştır(11). Bunlar, tarihi eserlerin korunması doğrultusunda alınan kararlardır.

TANIMLAR :

MADDE 1.- Tarihi anıt kavramı, tek başına mimari eseri olduğu kadar, özellik taşıyan bir uygarlığın, belirli bir gelişmesinin, veya tarihi bir olayın tanıklığını yapan, şehiriçi veya şehirdışı "site"i de kapsar. Bu kavram, yalnız büyük eserleri değil, fakat zamanla kültürel bir mana elde etmiş mütevazi eserleride içine alır.

MADDE 2.- Anıtların korunması ve restorasyonu, anıtsal mirasın incelenmesine ve korunmasına katkıda bulunabilecek bütün bilim ve tekniklere başvuran bir disiplindir.

MAKSAT :

MADDE 3.- Anıtların muhafazası ve restorasyonu sanat eserini olduğu kadar "Tarih tapınağı" nı da korumayı hedef tutar.

KORUMA :

MADDE 4.- Anıtların korunması, onların devamlılığını zorunlu kılar.

(11) Akozan, s.41

MADDE 5.- Anıtların, topluma yararlı bir göreve ayrılması, onların korunmasını daima kolaylaştırır. Böyle bir görevlendirme, yapıların nizamı ve estetiğini bozmamak üzere, temenni edilebilir. Kullanmalarda ve adetlerdeki gelişmenin zorunlu kıldığı tertiplerin ancak bu sınırlar içinde tasarlanması gerekli, ve bunlara izin verilmesi mümkündür.

MADDE 6.- Bir anıt, kendi ölçüsü ile orantılı bir çevreninde korunmasını gerektirir. Anenevi çevre yaşamaya devam ettiği takdirde, bu çevre korunacak ve bu çevrenin hacim ve renk münasebetlerini bozacak hertürlü yeni inşaat, tabriyat ve yeni düzenleme yasaklanacaktır.

MADDE 7.- Anıt, tanığı olduğu tarihten ve bulunduğu çevreden ayrılamaz. Bu sebeple bir anıtın tamamının veya bir kısmının yer değiştirmesi ancak anıtın korunması zorunlu olduğu veya büyük bir ulusal veya uluslararası paydayı haklı kılan hallerde caizdir.

MADDE 8.- Bir anıtın bütününe, parçası olan heykel, resim ve süsleme elemanlarının anıttan ayrılabilmesi ancak bu elemanların muhafazalarının temini için tek bir çare olduğu zaman mümkündür.

RESTORASYON :

MADDE 9.- Restorasyon, istisnai bir karaktere sahip olmak zorunluğunda bir işlemdir. Gayesi, anıtın estetik, tarihi değerlerini korumak ve meydana çıkarmaktır. Bu ameliye, anıtın eski bünyesine ve otantik dokümanlara olan saygısına dayanır. Restorasyon, hipotez'in başladığı yerde durur. İhtimallere bağlı rekonstrüksiyonlar konusunda mimari kompozisyonu tamamlayıcı estetik veya teknik sebeplerle zorunluluğu kabul edilmiş bulunan hertürlü tamamlama çalışması, günümüzün damgasını taşıyacaktır.

Restorasyon ameliyesi her zaman anıtın arkeolojik ve tarihi bir etüdü ile başlayacak ve onun refakatinde yapılacaktır.

MADDE 10.- Tradisyonel tekniklerin yetersizliği görüldüğü takdirde, bir anıtın takviyesi, tesirliliğini bilimsel verilerle ispatlamış ve tecrübe ile garanti etmiş bütün modern koruma ve inşa tekniklerine baş vurularak sağlanabilir.

MADDE 11.- Bir restorasyon arasında "stril birliği" ulaşılması gerekli bir amaç olmadığından, bir anıtın meydana getirilişinde yer almış, bütün devirlerin değerli katkılarına saygı duyulmak zorunluluğu vardır. şayet bir bina birçok üst üste yerleşmiş devirler halinde bulunuyorsa, altta mevcut bir devrin meydana çıkartılması, ancak, kaldırılan elemanların az iiginç² olmaları, meydana çıkarılan kompozisyonun tarihi, arkeolojik veya estetik büyük değerde bir tanıklık yapması ve kalmışlık durumunun yeterli kabul olunması şartıyla, istisnai olarak haklı görülür. Söz konusu elemanların değeri üzerindeki yargı ve kaldırmaları için yapılacak ameliye kararı sadece proje müellifine bağlı olamaz.

MADDE 12.- Eksik kısımların yerlerine konulması düşünülen elemanların, restorasyonun sanat ve tarih belgesini bozmaması amacıyla, orijinal kısımlardan ayırd edilerek, eserin tamamına abenkli bir şekilde katılması zorunludur.

MADDE 13.- İlaveler ancak binanın bütün ilginç kısımlarına, geleneksel çevresine, kompozisyonun dengesine ve çevresi ile olan ilintilerine saygılı olduğu ölçüde has görülebilir (12).

ANITSAL SİTLER

MADDE 14.- Anıtsal sitler, bütünlüklerinin korunmaları, islah edilmelerinin teminat altına alınması, düzenlenmesi ve değerlendirilme amaçları ile, özel ihtimamlara konu olmalıdırlar. Burada yapılmış olan muhafaza ve restorasyon çalışmalarının, bundan evvelki maddelerde açıklanmış olan prensiplerden ilham almaları zorunludur.

Kazılar için 2 madde daha vardır.

1964 Venedik tüzüğü haricinde ; 1904 Madrid Konferansı, 1931 ve 1933 Atina Konferansları, 1969 Brüksel ve 1975 Amsterdam Konferanslarında uluslararası ortak kararlar almışlardır.

(12) Cevat ERDER, "Venedik Tüzüğü Uluslararası Tarihi Anıtları Onarım Kuralları", Vakıflar dergisi No. VII'den ayrı basım, İstanbul, 1968, Baha Matbaası.

V.2.1 ÇEŞİTLİ ÜLKELERİN KORUMA KAVRAMLARINDAKİ ORTAK ÖZELLİKLER

- 1) Tarihi, mimari, geleneksel, yöresel değerler taşıyan tüm çevrelerin kültürel varlık olarak düşünülmesi
- 2) Özel mülkiyete koruma amacı ile sınırlamalar getirilebileceği
- 3) Başarılı bir koruma için tespit, tescil işlemlerine öncelik verilmesi gereği
- 4) Ekonomik olanakların sağlanması
- 5) Kamulaştırmaya, ancak eser çok değerli olduğu zaman ve sahibince korunamadığı hallerde gidilmesi
- 6) Tek eser yerine çevresi ile birlikte korunması
- 7) İşlevlerini yitirmiş eserlere yeni işlevler vererek yaşamlarının sağlanması
- 8) Kamu desteğinin sağlanmasıdır.

VI. BÖLÜM : İZMİR HANLARININ YUKARIDAKİ ESASLARA GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ:

VI.1. ANIT KAVRAMI VE HANLAR :

"Sahip oldukları değerler bakımından ferd birey, ferd için olduğu kadar tüm kamu içinde önem taşıyan, "korunması gerekli nesne" olarak tanımladığımız "ANIT" kapsamı içine giren han yapıları, bugün ülkemizde yürürlükte olan 29.4.1973 tarih ve 1710 sayılı Eski Eserler Yasasının, I. maddesi ile "eski eser "ANIT" olarak tescil edilmişlerdir (1).

Ülkemizdeki yasalara ve evrensel kararlara göre, korunması gerekli birer yapı olan han'lar; durumlarına göre TAŞINMAZ, türlerine göre TİCARİ, zaman içindeki yayılışlarına göre YAŞAYAN anıtlardır.

Han yapılarının içerdikleri değerler; Geçmişe ait bir eser olduğu için TARİHİ; Mimari bir eser olarak SANAT, görünüşü ve algılanması ile ESKİLİK, yüzyıllar süresince alışılan ve gözde iyi bir izlenim bırakan nitelikleri ile İZLENİM ve PİTORESKLİK, yeni bir fonksiyon alabilmeleri nedeniyle KULLANIM değerlerini içermektedir.

Zamana ve bakıma bağımlı olarak FİZİKSEL, olumsuz planlama kararları sonucu ÇEVRESEL, kamu açısından EKONOMİK yıpranma kapsamı içinde yer alan han yapıları, verilen yanlış ticari fonksiyonları nedeniyle İŞLEVSEL YIPRANMAYA UĞRAMIŞ ANITLAR kapsamına girmektedir.

(1) Akozan, s.50

VI. BÖLÜM : İZMİR HANLARININ YUKARIDAKİ ESASLARA GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ:

VI.1. ANIT KAVRAMI VE HANLAR :

"Sahip oldukları değerler bakımından ferd birey, ferd için olduğu kadar tüm kamu içinde önem taşıyan, "korunması gerekli nesne" olarak tanımladığımız "ANIT" kapsamı içine giren han yapıları, bugün ülkemizde yürürlükte olan 29.4.1973 tarih ve 1710 sayılı Eski Eserler Yasasının, I. maddesi ile "eski eser "ANIT" olarak tescil edilmişlerdir (1).

Ülkemizdeki yasalara ve evrensel kararlara göre, korunması gerekli birer yapı olan han'lar; durumlarına göre TAŞINMAZ, türlerine göre TİCARİ, zaman içindeki yayılışlarına göre YAŞAYAN anıtlardır.

Han yapılarının içerdikleri değerler; Geçmişe ait bir eser olduğu için TARİHİ; Mimari bir eser olarak SANAT, görünüşü ve algılanması ile ESKİLİK, yüzyıllar süresince alışılan ve gözde iyi bir izlenim bırakan nitelikleri ile İZLENİM ve PİTORESKLİK, yeni bir fonksiyon alabilmeleri nedeniyle KULLANIM değerlerini içermektedir.

Zamana ve bakıma bağımlı olarak FİZİKSEL, olumsuz planlama kararları sonucu ÇEVRESEL, kamu açısından EKONOMİK yıpranma kapsamı içinde yer alan han yapıları, verilen yanlış ticari fonksiyonları nedeniyle İŞLEVSEL YIPRANMAYA UĞRAMIŞ ANITLAR kapsamına girmektedir.

(1) Akozan, s.50

VI.2. KORUMA KAVRAMI ve HANLAR :

Çağdaş koruma tutumu ve konuda belirlenen evrensel ilkeler, koruma kapsamına alınan anıtların, günlük yaşam içinde bir işlev yüklenmiş yaşayan yapılar olarak kullanılması koşulu ile, korumanın kültürel, sosyal, tarihsel ve ekonomik işlevlerini yerine getirebileceğini vurgulamaktadır (2). Gerçekte anıtların topluma yararlı bir göreve ayrılması onların korunmasını kolaylaştıracaktır. Yani; koruma çabalarının, yalnızca anıtların kültürel değerleri ve onları sağlamlaştırmak için uygulanacak fiziki önlemlerle değil, kullanma değerlerinin öncelikle dikkate alınarak, fiziki sosyal ve ekonomik sorunların birlikte düşünülmesi başka bir değişle bütünleşmesi gerektiğini söyleyebiliriz.

Bu durumda, tarihi-sanat-eskilik-izlenim ve kullanım değerlerine sahip olan han yapılarına öncelikle; Etkin yaşatma yöntemi uygulanarak, çağdaş toplumun gereksinmelerine uygun bir işlev vermek (İŞLEVSEL YAŞATMA) sonrada, orjinal hallerini, tarihi-sanat, eskilik ve izlenim değerlerini koruyarak bilimsel biçimde restore etmek ve bakımlarını sağlamak gerekmektedir.

VI.3. ETKİN YAŞATMA UYGULAMASINDA, İZMİR HANLARINA VERİLECEK YENİ İŞLEVLERİN NİTELİĞİNİ BELİRLİYEN ETKENLER :

VI.3.1. PLAN TİPLERİ VE KULLANIM KARARLARINA ETKİSİ :

Alınan koruma kararlarının uygulanabilir olması için, verilecek yeni işlevlerin han plan tipine aykırı düşmemesi gerekir. Bu, koruma altına alınacak han plan tiplerinin iyi tanımlanabilmesi ile mümkündür.

Genel olarak üç tipe ayırdığımız İzmir hanlarının planlarını bu doğrultuda inceleyecek olursak;

(2) "1931 Atina Konferansı sonuç bölümü I.maddesi, 1964 Venedik tüzüğü 9. maddesi, 1975 Amsterdam kongresi tavsiye kararları bu konuyu vurgulamaktadır".

1) AVLULU PLAN ŞEMASI : Bazılarının zemin katında dışa açılan mekanlar olsa bile genellikle tek olan girişi, avlusu ve han birimleri ile içe dönük ve toplayıcı bir plan şeması göstermektedirler. Bu özellik han yapılarına verilebilecek işlevin belirlenmesinde ana etken olacak, bizleri bu anlayışa uygun işlevler seçmeye yönlendirecektir.

Bu plan şemasında giriş veya giriş geçidi; iç ve dış bağlantıyı sağlayan bir mekan, merkezi avlu; sirkülasyonuda sağlayan, ortak görsel ve işlevsel bir alandır (ortak etkinlik bölgesi). Bu avlular, yeşil, su elemanı vd. özellikleri ile kullanılan mekanların ve sirkülasyon alanlarının yöneldiği, çekici ve görsel bir dış değer niteliğini içermekte ve bunun yanında iklim verilerine göre rekre-aktif açık olan işlevinide yüklenebilmektedir.

Genellikle ikinci katta oluşan revaklar, ve Kızlarağası hanında olduğu gibi kapalı sokaklar bu plân şemasının dağıtıcı sirkülasyon alanlarıdır. Han birimleri ise doğrudan kullanılan mekanlardır. Büyüklük ve biçimleri işlev seçiminde etken olacaktır. Mekanın büyüklüğü ve biçimi, o mekanı kullanacak kişi sayısını ve donatım olanaklarını, buna bağımlı olarak o mekandan, hangi yaşantı bölgesi için yararlanabileceğini göstermektedir. Hacmin yüksekliğinde verilecek işlev saptamasında önemli bir yeri vardır.

Toplayıcı ve içe dönük plan şeması içeren han yapılarında giriş bölgesi sirkülasyon alanları ve kullanım mekanları ile bunlara doğrudan bağlantılı avlu, dağıtıcı ve toplayıcı nitelikleri ile çağdaş işlevin seçilmesinde en önemli etkeni oluşturacaktır.

2) GEÇİT MAHALLI PLAN ŞEMASI : İki kapısı ve han birimlerinin açıldığı geçit mahalli ile avlulu hanlar gibi içe dönük bir plan şeması göstermektedir.

Giriş veya giriş eyvanları, iç ve dış ile ilişkiyi sağlayan bir mekan; Ceçit mahalli ise dağıtıcı ve toplayıcı bir sirkülasyon alanıdır. Odalar diğer avlulu hanlar gibi doğrudan kullanılan mekan-

lardır. Büyüklük, yükseklik ve biçimleri işlev seçiminde etken olmaktadır.

3) DEPO HANLAR : Mimari olarak hiç bir özelliği bulunmayan bu yapılar, büyük tek veya bir kaç hacmi ile ya kendi içerdiği kullanımları sürdürecektir ya da dış hatları sabit kalarak, yükleneceği işlevin ihtiyaçlarına hizmet olacak nitelikte tekrar planlanmalıdır. Mekan büyüklüğü ve yüksekliği buna imkân sağlayacak bir boyuttadır.

VI. 3.2. YÖRESEL VE ÇEVRESEL ETKENLER :

25-31 Mayıs 1964 tarihleri arasında Venedik'te kabul edilen "Tarihi Anıtların ve Sitlerin Korunması ve Restorasyonu" tüzüğü'nün 6. maddesinde "bir anıtın korunması, kendi ölçüsü ile orantılı bir çevreninde korunmasını gerektirir" ve 7. maddesinde ise "anıt, tanığı olduğu tarihten ve bulunduğu çevreden ayrılamaz" denilmekte ve anıt kadar çevresinde eğilinmesi gereği vurgulanmaktadır (3).

Bir anıt olarak belirlediğimiz İzmir han yapılarının korunabilmesi için, onlara verilecek yeni işlevin saptanmasında ise, yöresel ve çevresel etkenlerinde en az plan tipleri kadar önemli olduğu ve her iki etkenin bir arada düşünülmesi gerektiği bir gerçektir. Karar aşamasında "yöresel ve çevresel etkenleri" üç yönde irdelemek gerekir;

1) YÖRENİN VE ÇEVRENİN KÜLTÜREL YAPISI : Gerçekten de, han yapılarına verilecek yeni işlevin seçilmesinde yörenin ve çevrenin kültürel yapısını yadsımak, o yapıya uygun ve o toplum tarafından benimsenecek bir çözüm ve işlev aramak gerekmektedir. Amaç, yeni işlevin, yörenin kültürel değerleri ile çelişmemesi, toplumla kaynaşması, yaşamaması ve yapısında sürekliliğinin sağlanmasıdır.

(3) Akozan, s.41

2) YÖRENİN VE ÇEVRENİN GEREKSİNİMİ : Han yapılarına verilecek yeni işlevin, yörenin çağdaş yaşamına uygun istekleri, bir başka de-ğişle gereksinmelerinden birini karşılama; O gereksinme için yeni bir yapı yapılmasını önleyerek, ekonomik yarar sağlayacak, han yapı-ısına günlük yaşamı içinde etkin bir yer kazandıracak ve koruma amacına ulaşmış olacaktır.

3) YÖRENİN VE ÇEVRENİN GELECEĞE DÖNÜK PLANLAMA KARARLARI : Han yapısına, bulunduğu yöre ve çevrenin bugünkü plan kullanım karar-larına göre yüklenecek bir işlev, geleceğe dönük şehircilik çalışma-larında o yörenin niteliğinin değişmesi ile geçersiz kalacak ve yapı, yaşamayan bir anıt olarak kalmak zorunda bırakılacaktır.

Ancak korumanın amacı anıtı, yüklenecek işlev ile çağdaş ya-şam içine katmak ve sürekliliğini sağlamak olduğuna göre; Kent bölge-si ölçeğindeki tüm planlama eylemlerinde, anıtların ve çevrelerinin korunması sorununun dikkate alınarak, çevre niteliğinin değişmemesine özen gösterilmesi. Çevre niteliğinin değişmesinin zorunlu bulunduğu durumlarda ise, han yapılarına, saptanacak yeni kullanım kararları doğrultusunda işlev verilmesi gerekmektedir (4).

Saptanan yöresel ve çevresel etkenlerle, plan tiplerinin ver-diği imkanlar doğrultusunda oluşan işlev seçenekleri arasından en uygun alanı seçilerek tasarım ve uygulama çalışmalarına girilmelidir.

VI.4. İZMİR HANLARININ VE ÇEVRESİNİN ETKİN YAŞATMA (KORUMA) ESASLARINA GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ :

"Korunması gerekli anıt" kapsamına giren "İzmir Hanları" nın

(4) İlgili YÜCE, "Medrese Yapıları ve Koruma İlkeleri Doğrultusunda Çağdaş Yaşam İçindeki İşlevleri" yayınlanmamış, doktora tezi, İ.D.G.S.A., İstanbul, 1 Aralık 1981, s.194-196.

günümüze ulaşan örnekleri yok denecek kadar azdır. Bugün mevcut durumda alanlar ise ya kullanılmıyacak durumdadır, yada yanlış fonksiyonlar verilerek yok oluş süreleri hızlandırılmıştır. Anıtsal değerler taşıyan bu yapıların kurtulma ihtimalleri gün geçtikçe azalmaktadır. Günümüzün çağdaş koruma anlayışı içinde, sahip oldukları mimari ve kültürel değerlerle korunması gereken bu yapıların, güncel koşullara uygun fonksiyonlar verilerek sürekliliğinin sağlanması gerekmektedir.

Daha önce belirttiğim gibi "bir anıtın korunması, kendi ölçüsü ile orantılı bir çevreninde korunmasını gerektirir." Çünkü bu yapılar çevresi ile bir bütündür. Yöresel ve çevresel etkenler nedeniyle bugünkü durumuna ulaşmıştır. Bu nedenle yalnızca hanlar hakkında koruma kararları almak gerçekçi bir çözüm olmayacağı inancıyla, İzmir'in tarihi çekirdeği olan çarşı kesiminde bulunan hanları bu merkez içinde, sokakları, camileri, avluları, ticari hayatı, yeşili, günlük yaşantısı ile bir bütün olarak ele almaya ve çözümler aramaya çalışacağım.

III. bölümde tesbitleri yapılan "Tarihi İzmir Hanları"na, kendi bünyesine ve çevresine uygun fonksiyon verebilmek, politik, ekonomik, organizasyon, çevre ve toplumsal koşullar içinde çevresi ve kendisi hakkında uygulanabilir koruma kararları alabilmek, kendisinin ve yakın çevresinin yeteri kadar tanıtılabilmesi ile mümkündür.

VI.4.1. TANITMA :

Tesbitleri yapılan hanların büyük bir bölümü İzmir'in tarihi çekirdeği olan çarşı kesimindedir (Pl 24). İzmir çarşısı, günümüze kadar ulaşabilmiş, bugün oldukça kötü durumda olan bir kaç han, Şadırvanlı, Hisar ve diğer camiler ile Yeşildirek hamamı gibi mimari kalite açısından İstanbul, Bursa çarşıları kadar ilginç olmayabilir. Çarşının bir anıtsallığı yoktur. Kızlarağası gibi örnekler nadirdir. Buna karşın bu yapılar çevresinde oluşan hareketli avlular, çevreye doğal olarak yayılan sayısız girinti çıkıntı içinde kişisel ve küçük boyutlu ticaretin eğilimlerine uygun mekanlar, yaşayan sokaklar, iklim şartlarına göre oluşmuş yeşil saçak elemanları ile canlı bir yaşam

biçimi oluşturmuştur. Burada mimari yapılar ve ayrıntılar kadar çevrenin karakteride kesinlikle korunmalıdır.

VI.4.1. Hanların Tanıtımı :

İzmir tañihi çekirdeği içinde bulunan han yapıları günümüzde oldukça harap ve kötü durumdadır. Bugün han yapısıyla uyuşmayan, genellikle imalat gibi günlük bakım ve onarım gerektirmeyen, korunmasına uygun olmayan işlevlerin, yapısal ve işlevsel eskime sonucu yeni işlevlere uyum yapamayan han yapılarına yerleşmesi, eskime hızlarını arttırmakta, yok oluş sürelerini hızlandırmaktadır. Bu konuda en somut ve çarpıcı örnek; Kızlarağası hanıdır. Hisar Camii yanında bir bakıma merkezin en uygun konumunda, eskiden menzil hanı olan bu han küçük imalatın yeraldığı bir mekân olmuştur.

Yapıda mekansal farklılaşmanın yokluğu, yapının kullanıldığı işlevin yapıyı yıpratıcak nitelikte olması ve mülkiyetin çoğunlukla özel şahıslarda bulunması nedeniyle, kullanıcının istekleri doğrultusunda yapılan tadilat ve eklentilerin yapıların tüm orijinalliğini yitirmelerini sağlaması, yapıyı bozucu etmenlerdir. Yapının içindeki işlevsel bütünlüğün, çevresi ile birlikte oluşmamasıda yapının aleyhindedir.

Ömürleri süresince geçirdikleri evreler sonucu işlev eskimesine uğrayan hanlar, yeni işlevlerine uyum yapabildikleri sürece yaşamlarını sürdürmekte, bu uyumu yapamıyanlar ise yok olmaktadır. Kent merkezindeki arsa kıtlığı göz önüne alınırsa, ekonomi belirli bir düzeye gelindiğinde ve örgütlenme tamamlandığında, tarihi hanların yıkılıp yerlerine yenilerinin yapılması kaçınılmaz olmaktadır. Binaların yaşamlarını sürdürmeleri kullanıcıların talebine kalmaktadır. Koruma planlaması bu açıdan dikkate alınmalıdır.

VI.4.1.2. Ticari Merkezin Tanıtımı

Hanları içinde barındıran, İzmir'in tarihi çekirdeği olan çarşı kesimi (Konak-Kemeraltı) İzmir şehri bütünlüğünde tüketim uğraşlarının en yoğun olduğu bölgedir (Pl.23). Alsancak ve Güzelyalı semtlerinde yoğun olan lüks tüketime karşın Kemeraltı kesimi, orta ve az gelirli grubun ve tüm metropoliten bölgenin gereksinmelerini karşılayan tüketim uğraşlarına ve büro binalarına konum yeri olmaktadır. Bu kesimin kolay ulaşılabilirliğide büyük önem taşır. Bundan sonra yerleşecek işlevlerde orta ve az gelirli grubun gereksinmelerini karşılayacak nitelikte olacaktır. Depolama gibi hizmetler merkezden ayrılma eğilimindedir. Nazım planlama kararlarıda bu oluşumu hızlandırır.

Merkezin bir bölümünün bugünkü durumu bir çöküntü, daha doğrusu bir bekleme görünümü vermektedir. Mülkiyetin büyük parçalı olduğu bölümlerinde son yıllarda oldukça hızlı sayılabilecek bir yenileme gözükmele beraber, özellikle Anafartalar caddesinin büyük bir bölümü çöküntü bölgesi görünümündedir. İş yerleri pahalı arsalar üzerinde, yerleşebilecek kadar iş potansiyeline sahip, ancak içinde buldukları binayı yıkıp, çağın koşullarına uygun nitelik ve nicelikteki binayı yapabilecek kadar örgütleşmemiştir. Arsa fiyatı - bina değeri çelişkisi bölgenin tam ortasında bir çöküntü ve duraklama bölgesi oluşturabilmektedir. Hem özel hemde kamu sektörünün yatırım olanaklarının sınırlı olması, örgütleşememe yanında bu süreci dahada hızlandırabilmektedir.

Yukarıda değindiğimiz çöküntü bölgesi tipik kullanımlarından olan imalatta, İzmir'de kent merkezinin ortasında yapısal ve işlevsel eskime sonucu, yeni işlevlere uyum yapamıyan eski binaları ve örnek mekanları, aynı zamanda Anafartalar caddesindeki bir çok sokağı işgal etmektedir.

Hanlara verilecek yeni işlevlerin çevresindeki kullanımlarla uyuşması gerektiğinden, merkezdeki arazi kullanımlarının tesbit edilebilmesi gerekir.

-
- KÖNÜT
 - SANAYİ
 - DEPO
 - İLK VE ORTA ÖĞRENİM
 - RESMİ BİNALAR
 - ASKERİ ALAN
 - BENZİNCİ VE AÇIK TİCARET
 - TİCARET
 - PARK YEŞİL ALAN
 - FUAR
 - KÜLTÜR
 - YÜKSEK OKUL
 - HASTAHANE
 - LIMAN
 - OTO TERMİNALİ OTOYOL
 - DEMİR YOLLARI
 - OTEL

İZMİR KÖRFEZİ

MERKEZDEKİ ARAZİ KULLANIMI : Ticari merkez kendi içinde sekiz alt bölgeye ayrılarak incelenmeye çalışılmıştır.(Pl.24)(5)

1) KONAK I : Merkezin yeniden geliştirme açısından en hareketli bölgesidir. Tüm bölgedeki imalat ve depolama alanlarının önemli bir bölümünü içermesine karşın bu tür işlevleri bünyesinden temizleyerek hızlı bir işlev değişimine uğramaktadır. Mülkiyetin büyük parçalı olmasında bu süreci hızlandırmaktadır. Çok katlı iş hanlarının yapımı hızlanmış, lüks tüketim maddesi satan dükkanlar buraya kaymıştır. Bünyesinde konut bulundurmıyan tek alt bölgedir. Bölgedeki arazi kullanımları için bkz. Pl.24. ve Tablo 1. TAKS : 2.97, KAKS : 2.97, Yükseklik indeksi : 3.89.

2) KONAK II : Bu bölge XVII yy.ın ilk yarısında iç limanın doldurulması ile kazanılan alanın bir bölümüne kurulmuştur. Bu nedenle XVIII yy. ve XIX yy'da Avrupa ile gelişen ticaretin gereksinmelerini karşılamak amacı ile kurulan, depolama ve ihraç ürünlerinin ilk işlemlerinin yapıldığı imalat alanları Erler ve Konak I ile birlikte bu bölgede yoğunlaşmaktadır.

Kemeraltı, Başdurak ve Kestanepazarı camilerininide içerisine alan bölgenin küçük parçalı mülkiyeti içermesi ve ana ulaşım akslarına uzak kalması nedeniyle yeniden geliştirme etkinliği sınırlı kalmıştır. Konut yok denecek kadar azdır. Bu alanlara küçük imalat ve tamirat dalları yerleşmiştir. İç kısımlarda gıda ve toptancılar bulunmaktadır. Anafartalar caddesinin iki kesimi bugün daha çok giyim tüketimini sürdürmekte, buraya açılan sokaklar ise mesleki servisleri içermektedir. Bu bölgede imalathanelerin üst kısmı depo kullanımlarını içermektedir. Bölgedeki arazi kullanımları için bkz. Pl.24 ve Tablo 1, TAKS : 0,77, KAKS, 1.48, Yükseklik indeksi : 1.92.

KONAK III- UÇUR : Konak I'den sonra en yüksek oranda ofislerin yer aldığı, aynı zamanda da yeniden geliştirme etkinliğinin görüldüğü bölgedir (Salepcioğlu İşhanı vb.). Milli kütüphane caddesi boyunca tıpkı sosyal sigortalar iş hanı gibi lüks tüketim malları satan

mağazalar ve büro binaları yer almaya başlamıştır. Diğer bölgelere nazaran konut alanları yoğun olarak bulunmaktadır. Bölgedeki arazi kullanımları için bkz. Pl 24, Tablo 1, TAKS : 0.79 KAKS : 1.87, Yükseklik indeksi : 2.37.

GÜNEŞ - KASTELLİ : Kastelli caddesi boyunca yeniden geliştirme göze çarpmaktadır. Konutların önemli bir bölümü buradadır. Bölgedeki arazi kullanımı için bkz. Pl.24, Tablo 1, TAKS : 0,83, KAKS : 476, yükseklik indeksi : 2,11.

GÜZELYURT : Eşref Paşa caddesi boyunca ticari bir potansiyel bulunmasına karşın gerek mülkiyet yapısı (çok parçalı), gerekse konumsal açıdan prestij bölgesi olmaması nedeniyle cadde boyunca yeniden geliştirme görülmemektedir. Halbuki aynı bölgenin iç kesimlerinde bu anlamda önemli girişimler gerçekleştirilmiştir.

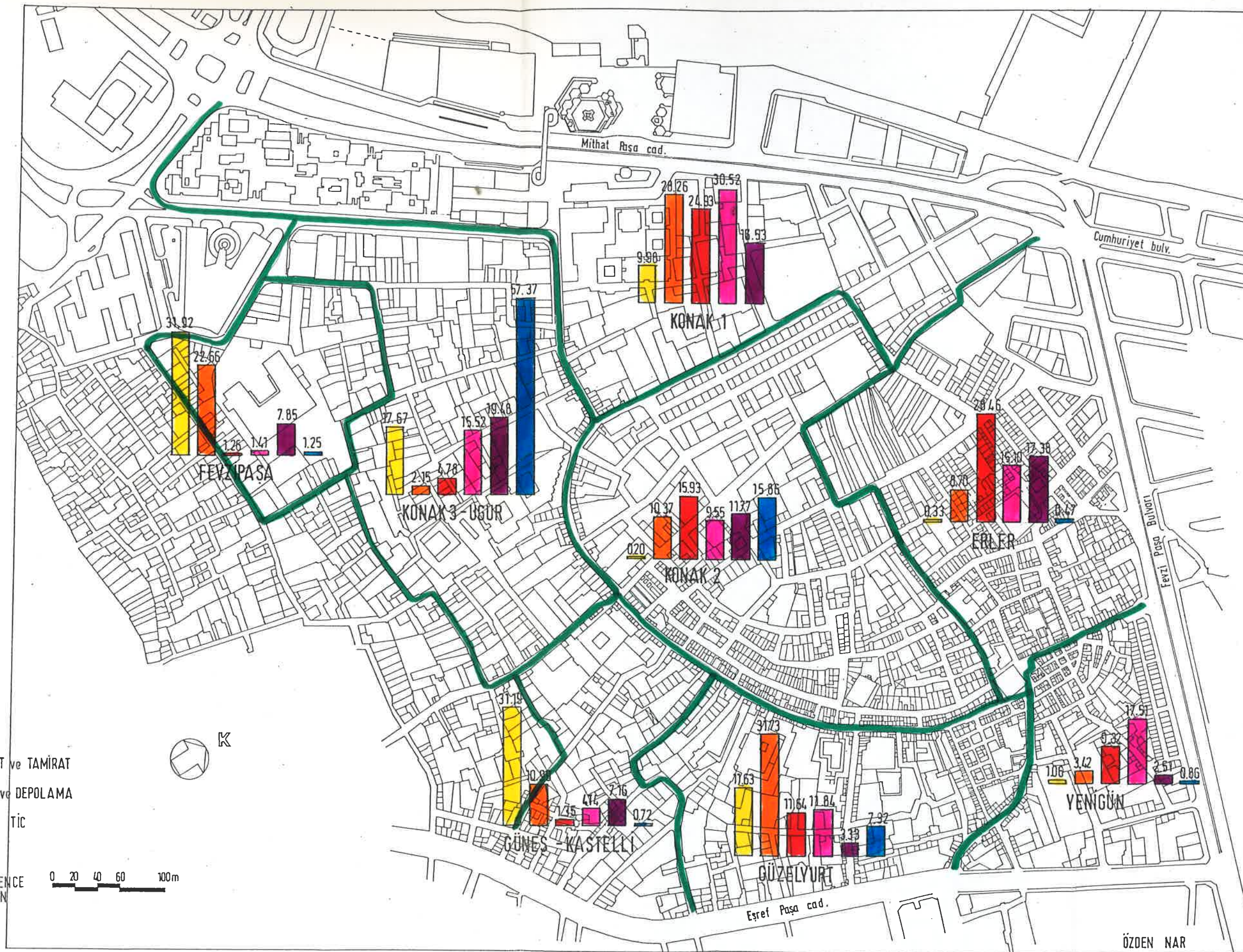
Kent merkezinin en eski bölümlerinden biri olan alan, iç yerleşme açısından oldukça karmaşık bir yapı göstermektedir. Bölge tüm alandaki imalatın, başta kunduracılar olmak üzere en büyük bölümünü içermektedir. Bölgedeki arazi kullanımı için bkz. Pl.24, Tablo 1, TAKS : 0.82, KAKS : 1.87, yükseklik indeksi : 2.27.

YENİ GÜN : En çok perakende ticaret barındıran alandır. Fevzi Paşa caddesi (Kavaflar çarşısı ve sonrası) ve Eşref Paşa caddesinde yeniden geliştirme eylemleri görülür. Kavaflar çarşısı bugün mobilya perakendecileri tarafından kullanılmaktadır. Bölgedeki arazi kullanımı için bkz. Pl 24, Tablo 1, TAKS : 0,77, KAKS : 1.60, Yükseklik indeksi 2,07.

ERLER : Fevzi Paşa bulvarı ve diğer alt bölgelerle çevrelenen bu kesim yenileme açısından en ilginç kesimdir. Bugün en önemli mimari değerlerden biri olan Kızlarağası Hanı, Selvili, Mirkelam, Çakaloğlu, Karaosmanoğlu han, ölçek ve çevre olarak en canlı merkez kesimlerinden biri olan Hisar Camii ve çevresi, Şadırvan Camii, Çevre ile uyumlu olmayan büyük depolama ve imalat alanları bu alt bölgede yer almaktadır.

KULLANILARIN ALT - BÖLGELERE DAĞILIMI

BÖLGE KULLANIŞ	TÜM BÖLGE TOPLAMI		KONAK 1	KONAK 2	KONAK 3 UĞUR	ERLER	YENİGÜN	GÜZELYURT	GÜNEŞ KASTELLI	FEVZİPAŞA
	m ²	%								
KONUT	30.198		—	60	53.35	100	320	5325	9479	9639
	100		—	0.21	17.67	0.33	1.06	17.63	31.19	31.92
K. İMALAT TAMİRAT	108.227		10.800	11.220	2330	9479	3705	34.336	11.892	24.525
	100		9.98	10.37	2.15	8.70	3.42	31.73	10.99	22.66
TOPTAN TİC. DEPOLAMA	95.537		27.000	15.215	4570	27192	8900	11120	1289	251
	100		28.26	15.93	4.78	28.46	9.32	11.64	1.35	0.26
PERAKENDE TİC.	115.302		28.750	11.010	17.892	17.407	20190	13.650	4.777	1626
	100		24.93	9.55	15.52	15.10	17.51	11.84	4.14	1.41
OFİSLER	123.887		37.800	14.585	24135	21.534	3109	4122	8875	9727
	100		30.52	11.77	19.48	17.38	2.51	3.33	7.16	7.85
KÜLTÜR EĞLENCE REKREASYON	11.346		1.875	1.800	6395	53	100	899	82	142
	100		16.53	15.86	56.37	0.47	0.86	7.92	0.72	1.25

PLAN 24 : TİCARİ MERKEZDE ARAZİ KULLANIMLARI

Bu çevredeki imalatların üst katları depo olan bir kullanım göstermektedir. Fevzi Paşa caddesi boyunca Resmi Kullanışlara, mesleki servislere(terzi tamirci, Avukat, Mühendislik büroları vb). ve diğer tüketim kullanımlarına (parakende ve toptan tüketimler, ev eşyaları, yiyecek) rastlamaktayız.

Bugün bu nitelikler, yeni yapı, restorasyon ve sağlıklandırma türünden planlama eylemlerine gerekçe oluşturmaktadır. Toptan ticaret ve depolamanın en büyük bölümünü içeren bölgedeki arazi kullanımları için bkz. Pl.24, Tablo 1 TAKS:0.94, KAKS:1.89, yükseklik indeksi ; 1.99.

Görüldüğü gibi, küçük imalat ve tamirat, toptan ticaret ve depolama, parakende ticaret ve ofis kullanımları tüm kullanım alanlarının % 87.33'nü kaplamaktadır. Ticari işlevlerdeki bu yoğunluk, han birimlerine verilecek yeni işlevlerin seçimi için ana etkenlerden biri olacaktır.

BİNA KALİTELERİ : Bölge daha ziyade orta ve kötü kaliteli yapılarla kaplıdır. Oluşmakta olan iyi kaliteli yapılar ise daha çok Konak civarındadır. 1971'den bu yana bölgenin bu kesiminde (özellikle, Mithat Paşa caddesi ve ona paralel iki sokak boyunca) hızlı bir değişim izlenmektedir. Ulaşılabilirliğin kolay parselasyonun büyük, ticari konumun önemli olması hızlı değişimin ana nedenini oluşturmaktadır. (Salepçioğlu, Sosyal Sigortalar, Kastelli İşhanları, Orduevi vb.).

Kemeraltının karakterini bozan yeni yapılarda bölgede yoğunlaşmaya başlamıştır. Fakat aralarında yer yer çok kötü olmıyan yapılar ve restorasyonla ortaya çıkmış olanları da vardır. Kestane Pazarı çevresi genellikle kötü kaliteli yapılarla kaplıdır.

BİNA KAT YÜKSEKLİKLERİ : Diğer batı ülke kent merkezlerinde olduğu gibi şehir merkezi olma nedeniyle yükselmesini beklediğimiz Kemaltı kesimi Alsancak ve Mithat Paşa akslarına göre oldukça alçakta kalmaktadır. Özellikle Mithat Paşa üstündeki çok katlı yapılar kaks, taks ve yükseklik indeksi olarak bölgeyi etkilemektedir. Fevzipaşa Bulvarında Salepçioğlu çarşısı etrafında ve Ayakkabıcılar çarşısının olduğu yerlerde de oluşan bu yüksek katlı yapılar çarşının tarihsel ölçeğine aykırı düşmektedir.

Konumuz tarihi çevreyi ve han yapılarını korumak olduğundan merkezdeki tarihi yapılarla birlikte yükseklikleride gerek görünüş gerek uyum bakımından önem taşır. Aslında bugün bile yaya ve taşıt trafiğinin büyük bir sorun olduğu Kemeraltı kesimi düşey bir gelişmeye sahne olursa koruma planlamasındaki çözümlerde zorlamalar getireceği kaçınılmaz bir gerçektir.

ULAŞIM: Ticari alanın İzmir şehri bütünlüğünde orta ve az gelirli grubun ve metropoliten alanın tüketim gereksinimlerini karşılayan bir bölge olması nedeniyle yoğun bir araç ve yaya trafiği vardır (Pl 25). Ticari merkez çevresindeki Mithat Paşa ve Fevzi Paşa caddeleri en yoğun araç ve yaya trafiğini içerir. Özellikle Anafartalar caddesinde yoğun bir yaya trafiği vardır. Kemeraltı'nın yoğun yaya trafiğinin yer yer motorlu araç trafiği ile kesiştiği yerlerde düzen büyük ölçüde aksamaktadır. Diğer taraftan buradaki ticari ünitelerin servis araçları ile beslenme zorunluluğu yolların ve park alanlarının yetersiz kalmasına, yaya-arac trafiği ve park açısından bu trafiği oldukça aksatmasına neden olmaktadır. Seyyar satıcıların yoğun olmasında trafiği oldukça aksatır. Bütün bu ticari hareketlere dayanarak oluşan ulaşım sorunlarını sıralıyacak olursak;

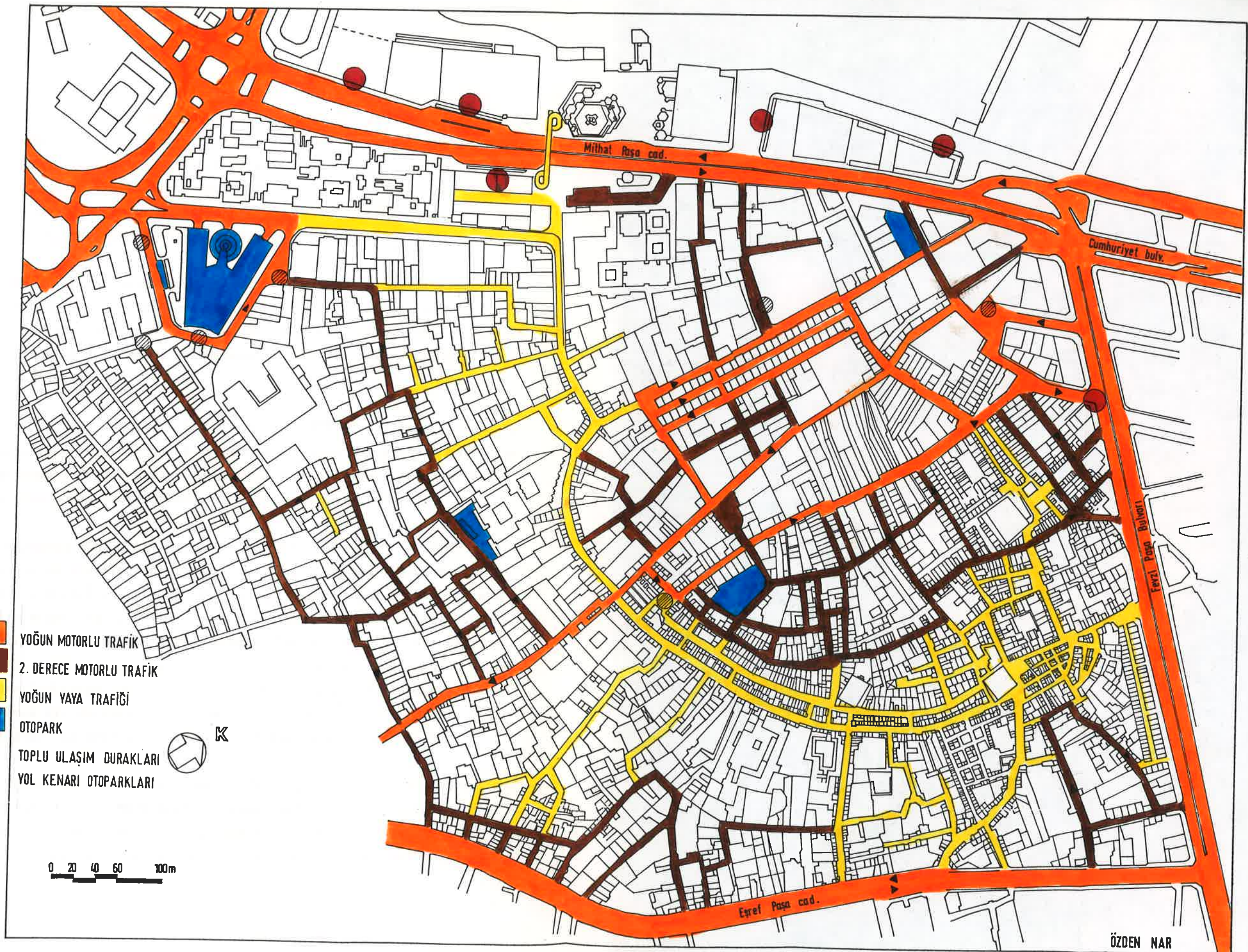
- Ticari merkeze yeni yerleşen işlevlerin getirdiği yüksek ve yaygın yapıların gereksinmesi olarak ortaya çıkan otopark ihtiyacı henüz çözümlenmemiştir. Bundan dolayı sokaklar üzerinde yapılan parklar trafiği aksatmaktadır.

- Var olan ticari ünitelerin gereksinmesi olan servis trafiği yaya ulaşımını sık sık keser ve karmaşıklık yaratır. Buna karşın var olan kullanışlar geniş ölçüde servis olanağına gerek duyarlar.

- Çarşı içinde yol kenarlarının otopark olarak kullanımı dar olan bu yollarda araç ve yaya trafiğini sık sık aksatmaktadır. Otopark yetersizliğinin yanısıra park anlayışının gelişmeyişi ve bu konudaki denetimlerin azlığı, yoğun trafik akımını dahada zorlaştırmaktadır.

- Ağır vasıtaya kadar her türlü taşıtın çarşısının dar yollarına girmesi tarihsel mekanları ve yapıları tehtid eder.

MÜLKİYETİN DURUMU: Mülkiyet durumu incelendiğinde, merkezin büyük bir çoğunluğunun mülkiyetinin şahıslarda olduğu gözükür. Sadece tarihi hanların % 20 gibi küçük bir bölümünün Vakıflar'a ait olduğunu görmekteyiz.

- YOĞUN MOTORLU TRAFİK
- 2. DERECE MOTORLU TRAFİK
- YOĞUN YAYA TRAFİĞİ
- OTOPARK
- TOPLU ULAŞIM DURAKLARI
- YOL KENARI OTOPARKLARI

0 20 40 60 100m

PLAN 25 : TİCARİ MERKEZDE ULAŞIM DURUMU

ÖZDEN NAR

Bu mülkiyet yapısı hanların eskimelerini hızlandıran işlevlerin (özellikle Kızlarağası Hanındaki demir döküm atölyeleri gibi günlük bakım gerektirmeyen işlevler) bu yapıların içersine yerleşmesine engel olunmamasına, onarım ve bakım işleri için gereken paranın mülk sahiplerinden kolay toplanamamasına neden olmaktadır. Özel mülkiyetin amacı tarihi eserleri korumak değil en büyük rantı alabilmektir. Bu yüzden yüksek rantı verecek kullanım tarihi yapıya uyumsuz olsa bile tercih edilmektedir.

Vakıflar Bankası binası, Hisar ve Şadırvan camileri, Hisar önünü çevreliyen binalar, Selvili Han, Kızlarağası Han'ın % 20 si ve Şadırvanlar Vakıflara ait yapılardır. Belediye binaları ve Kızlarağası Hanına bitişik yapı adalarındaki iki yapıda Belediyeye ait ve alanın geri kalan kısmı ise özel mülkiyettir.

TARİHSEL YOĞUNLUK VE DIŞ MEKAN DEĞERLERİ: İzmir çarşısındaki tarihi yapıları, o çarşının genel dokusunun ayrılmaz bir parçası haline gelmiş fakat mimari değeri olmayan mekanlardan ayrı olarak ele almak doğru değildir. Dış mekan değerlerindeki incelemek gerekir.

Çarşının bütünü için genel olan özellikler yatay ve dikey boyut, camii ve hanlar etrafında oluşan avlular, çevreye kendiliğinden yayılan iç sokaklar, burada sayısız girinti içinde oluşan küçük boyutlu ticaretin eğilimlerine uygun, iklim zorluklarını göz önüne almış yeşil saçaklar, mimari özelliğini bir ölçüde korumuş hanlar, camiler, su unsurları ve bunlarla bütünleşmiş yeşil ve bu mekanlarda geçen canlı günlük yaşam olarak özetlenebilir. Bu alanlar tarihi ticari yapılar ile çarşı dokusunun ayrılmaz bir parçasıdır. Bu tablo İzmir'in eski değişik tipli ticaret yapısının karakterinin bir derece devamını sağlamıştır.(6)

Çarşının en büyük elemanı hareket eden, gürültü, alışveriş, teşhir eden insanlardır. Bu nedenle çarşının sadece insana ait mekan olma özelliğini korumak önemli bir planlama sorunudur. Mimari ayrıntılarla birlikte çevrenin bu genel karakterini ve kullanılış biçimlerini korumak gerekir.

(6) Kuban, s.68

TARİHİ ESERLER: IV. bölümde tesbitleri yapılan hanlar, Kemeraltı, Başdurak, Şadırvanaltı, Hisar camii ve avlusu, çeşme ve sebiller, yeşildirek hamamı havralar ve diğer bir kaç yapı Kemeraltı kesiminin eser niteliği olan yapıtlarıdır.

?

Tarihsel oluşum içerisinde çalışma alanı defalarca değişime uğruyarak çevrenin genel karakterini bozacak niteliğe ulaşmıştır. Anafartalar caddesinde görülen düzey gelişim, tarihsel yapıların işlevlerinin değişmesi sonucu getirilen yeni kullanışların karakteri bozucu ve uygun olmayan etkileri, yapılara yapılan ekler düşey ve yatay gelişim, olmayan bakım kemeraltının genel karakterini bozmaktadır.

ALT YAPI: Bölgenin denize akmakta olan kanalizasyon şebekesi yetersiz ve eskidir. Su, elektrik ve telefon şebekeleri vardır. Fakat burası için yapılacak yeni planlamalar yeni bir alt yapı sistemine gerek duyacaktır.

İKLİMSEL VERİLER: Yazları sıcak ve kurak, kışları yağışlı geçen Akdeniz iklimi etkisindedir. Yazları özellikle gündüzleri çok sıcak olup ancak öğleden sonra serinlik getiren imbat rüzgarları vardır. Güneş müddeti ortalama 8.2. saat olup dünyanın en çok güneş gören yörelerinden biridir. Planlamada güneş sorunları ve bunlardan korunma yöntemleri önemli bir yer tutmalıdır.

Yapılan tüm tesbitleri özetliyecek olursak;

- Kemeraltı kesimi, İzmir metropoliten bölgenin orta ve düşük gelirli toplum kesiminin tüketim uğraşlarının karşılandığı bir bölgedir.

- Konak çalışma alanı, eski şark tipi özelliklerinden giderek çıkmakta, lüks tüketim ihtiyaçlarının barındığı modern yapılarla dolmaktadır.

- Arazi kullanışları yoğun olarak perakende ticaret (giyim, gıda vb.), küçük el sanatları gibi merkezi işlevleri ile depolama, hizmet satışları (ofisler-Doktor avukat vb.) gibi merkezden ayrılmakta olan kullanışları, halk servislerini (terzi-berber) eğlence servislerini ve toptan ticareti içerir.

- Genel karakteri olan iki katlı yükselti özelliği yüksek

TARİHİ ESERLER: IV. bölümde tesbitleri yapılan hanlar, Kemeraltı, Başdurak, Şadırvanaltı, Hisar camii ve avlusu, çeşme ve sebiller, yeşildirek hamamı havralar ve diğer bir kaç yapı Kemeraltı kesiminin eser niteliği olan yapıtlarıdır.

Tarihsel oluşum içerisinde çalışma alanı defalarca değişime uğruyarak çevrenin genel karakterini bozacak niteliğe ulaşmıştır. Anafartalar caddesinde görülen düzey gelişim, tarihsel yapıların işlevlerinin değişmesi sonucu getirilen yeni kullanışların karakteri bozucu ve uygun olmayan etkileri, yapılara yapılan ekler düşey ve yatay gelişim, olmayan bakım kemeraltının genel karakterini bozmaktadır.

ALT YAPI: Bölgenin denize akmakta olan kanalizasyon şebekesi yetersiz ve eskidir. Su, elektrik ve telefon şebekeleri vardır. Fakat burası için yapılacak yeni planlamalar yeni bir alt yapı sistemine gerek duyacaktır.

İKLİMSEL VERİLER: Yazları sıcak ve kurak, kışları yağışlı geçen Akdeniz iklimi etkisindedir. Yazları özellikle gündüzleri çok sıcak olup ancak öğleden sonra serinlik getiren imbat rüzgarları vardır. Güneş müddeti ortalama 8,2. saat olup dünyanın en çok güneş gören yörelerinden biridir. Planlamada güneş sorunları ve bunlardan korunma yöntemleri önemli bir yer tutmalıdır.

Yapılan tüm tesbitleri özetliyecek olursak;

- Kemeraltı kesimi, İzmir metropoliten bölgenin orta ve düşük gelirli toplum kesiminin tüketim uğraşlarının karşılandığı bir bölgedir.

- Konak çalışma alanı, eski şark tipi özelliklerinden giderek çıkmakta, lüks tüketim ihtiyaçlarının barındığı modern yapılarla dolmaktadır.

- Arazi kullanışları yoğun olarak perakende ticaret (giyim, gıda vb.), küçük el sanatları gibi merkezi işlevleri ile depolama, hizmet satışları (ofisler-Doktor avukat vb.) gibi merkezden ayrılmakta olan kullanışları, halk servislerini (terzi-berber) eğlence servislerini ve toptan ticareti içerir.

- Genel karakteri olan iki katlı yükselti özelliği yüksek

binalarla bozulmaya gitmektedir. Yeni yerleşen işlevlerin getirdiği bu yüksek katlı yapılar çarşının tarihsel gerçeğine aykırı düşer. Bu insani ölçeğin giderek yokolmasına neden olacaktır.

- Çalışma alanı genellikle orta ve düşük kalite yapılarla doludur. Bunun yanında yeni yapılar çalışma alanının genel karakterini değiştirecek durumdadır.

- Yoğun araç ve yaya trafiği tam bir karmaşa içindedir. Otopark ve gereksinmesi vardır.

- Bazı tarihsel yapılara yerleşen işlevler yapının karakterini bozabilecek durumdadır. Mülkiyetin özel şahıslarda olması bunun en büyük nedenlerinden biridir.

- Gelişen ticaret daha örgütlenmiş yapılara ihtiyacı arttırmakta, arsa kıtlığı yüzünden tarihi yapıların yıkılıp yok olması kaçınılmaz olmaktadır.

- Alt yapı yetersiz ve eskidir.

- İklimin özelliği olan güneşten yayayı korumak gerekir.

Buraya kadar olan çalışmada tarihi hanların ve çevresinin güncel durumlarını saptamaya çalıştım. Sonuçta zaman içinde düşey ve yatay büyümelerin varlığını tarihsel bölgenin ve hanların bundan zarar gördüğünü izlemiş olduk.

VI.4.2 KARAR VERME

Tarihi hanların ve ticari çekirdeğin yapısı ve strüktürünü koruma amacıyla alınan kararların, gerek şehircilik uygulamaları gerekse tarihi çevrenin günümüz toplumunun kültürel ve ekonomik hayatındaki yeri açısından uygulanabilir ve gerçekçi olması gerekir.

Bu düşünceyle İzmir hanlarının ve içinde bulunduğu tarihi, ticari çevresinin etkin yaşatma esaslarına göre alınacak temel kararlar şunlar olacaktır.

KARAR 1 : Alınacak kararların geleceğe yönelik planlama çalışmalarına ters düşmemesi gerekir. Han yapılarına ve çevresine, saptanacak yeni kullanım kararları doğrultusunda işlev verilmelidir. Bu nedenle bu doku hakkında alınmış İzmir Metropolitan Alan Nazım Planlama Bürosu kararlarına bağlı kılınmalıdır.

"Tarihi çevredeki korunacak eski eserler mekanlamalarıyla mecz olmuş karakteristik tarihi çarşı aktivitesi tüm metropoliten alan aktivite özeti içinde tesirleri zedelemeyen aynen korunacaktır."(7)

KARAR 2 : Bölge hakkında ayrıntılı koruma projeleri yapılmaya kadar, korumayı amaçladığımız hanları ve çevresini dondurmamak, onarım çalışmaları dışında müdahaleye izin vermemek, fakat proje çalışmalarını hızlandırarak biran önce sıhhileştirme koşulları içinde kalmak şartıyla yeni yapılara izin vererek, hanların ve tarihin çevrenin daha da yıpranmasını ve yok olmasını önlemek gerekir.

KARAR 3 : Çalışma alanının ticari merkez niteliği korunmalı ve geliştirilmelidir.

- Bu hedefe varmak için, parakente ticaret ve ofis alanları artırılmalı yeni alanlar yaratılmalıdır. Yani İzmir metropoliten alanı aktivite özelliklerinin tarihi kent merkezine olan etkilerini korumaya yönelik gelişimini sağlamalıdır.

- Han yapılarına ve ticari çekirdeğe yerleşmiş olan, yapıları ve çevreyi bozucu kullanımlar (depolama, büyük imalak vb.) ticari merkez, dışına atılmalı kendi kullanımları ile ilgili yerlere taşınmalıdır. Özellikle büyük toptancı dolayısıyla büyük depolama işteklere sınırlandırmalar alınmalı, yani motorlu taşıtı daha yoğun olarak çarşı içine sokacak gelişmelere engel olunmalıdır. Bu aynı zamanda M.A.N.P Bürosunun kararlarındandır.

KARAR 4 : Çevre hızla düzenlenmeli ve bir bölümü çöküntü bölgesine dönüşen alan, merkez niteliğine kavuşturulmalıdır.

- Gürültü duman gibi çevreyi kirletici işlevler bölgeden çıkarılmalıdır.

(7) İzmir M.A.N.P. Bürosu Kararları 1965, s.110

- Merkezi canlı tutacak işlevlerin bölgeyi terketmemesi amacıyla gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.

KARAR 5 : Trafik kargaşası önlenmeli, ulaşılabilirlik arttırılmalıdır.

- Yaya ve taşıt ulaşımı arasındaki karmaşıklığı gidereci düzenlemeler yapılmalıdır.

- Ticari kullanışların otopark gereksinimlerini yeterince sağlayabilmelidir. Böylece yaya hareketlerinin sokak aralarına park edilen otolarla kısıtlanması önlenmiş olur.

- Çalışma alanı işlevlerinin servis gereksinimleri sağlanmalıdır. Fakat trafiği, yapı ve çevrenin karakterini bozmayacak nitelikte olmasına çalışılmalıdır.

- Motorlu taşıt trafiği için elverişli olmayan bütün eski yollar sadece yayaya ayrılmalıdır. Gerekirse oto trafiği saatli düzenlenmelidir.

- Tarihi bölgede yeni ulaşım aksları yaratmak, yoğunlaşmaları ortaya çıkaracağı için doğru değildir. Mevcut olanlarla mümkün olan iyileşmeyi sağlamak , trafik planını rasyonelize etmekle yetinmek gerekir. Bir bakıma sıhhileştirilmenin başarıya ulaşmasını sağlayacak sorunların başında ulaşım gelmektedir.

- Tarihi merkeze araç sokulmamalıdır. Fakat eski yol dokusunu kullanmadan adalar içindeki boşluklardan yararlanarak , acil durumlarda kullanılmak üzere yaklaşma yolları oluşturulabilir.

KARAR 6 : Çevrenin genel karakteri silueti ve yapı niteliği korunmalıdır.

- Bina yüksekliği, sokak genişliği ve malzemenin özellikleri korunmalıdır. Özellikle korunacak yapı ve çevreye rastlayan yeni yapılanmalar, çevreyi bozmayacak nitelik ve nicelikte olmalıdır.

- Yeşili, yeşilin özel bir şekilde kullanımı olan yeşil asma saçak ve tenteleri korumalı, daha da geliştirilerek çarşının bütününde gölge elemanları sağlanmalıdır.

- Avluyu , su unsurlarını , insanı çeken hareketli günlük yaşamı (Hisar Camii avulusu) yani insana ait mekan olma özelliklerini korumak gerekir. Bu amaçla Kemeraltında yaşanan canlı noktalara ulaşan birçok yaya aksları oluşturulmalı, açık alanları, yeşilleri olduğunca korumalı, çevreye insanı çekici ve eğlendirici işlevler getirilmelidir.(lokanta , kafeterya , kütüphane , kapalıçarşı vb.)

- Tarihi yapılardan ve bu canlı alanlardan yararlanarak turist çekici işlevler oluşturulmalıdır.

KARAR 7 : Yapıya ait koruma kararları : Korunacak çevre ve binalar günün gereksinimleri ışığında gerçekçi bir biçimde belirlenip yeri bir düzenlemeye gidilmelidir.

- Her yaşta ve her türde tam korunması gereken bina ve çevreler korunmalıdır.

- Bu amaçla çalışma alanının bütünü içinde yer alan tarihi yapıların ve tarihi çevrenin korunabilmesi için kararlar almalı, bunların ileriye sadece ad olarak değil , şimdilik enazından röleve olarak ulaşmasını sağlamalıdır.

- Artık çöküntü bölgesi haline gelmiş mekanlar yeniden geliştirilmelidir.

- İşlevsel eskimeye uğramış yapılar tarihi ve mimari değer taşıyorsa işlevleri değiştirilerek korumanın yolları bulunmalıdır. Verilecek yeni işlevlerin, yapının planına , yöresel ve çevresel etkenlere uyum sağlayabilmesi gerekir.

Korunması gerekli alanlardaki eski hanların, han yapısı ile uyumayan , yapının bakımına , korunmasına uygun olmayan, çevresine yabancı işlevlerden arıtmalı ve yapı karakterine uygun , merkez işlevlerini içeren , yapıya bakım ve güvenlik sağlayacak yeni işlevler getirilmeli ve orijinal hallerini , sahip oldukları anıtsal değerleri koruyarak bilimsel biçimde restore edip bakımlarını sağlamalıdır.

- Tarihi yapıların restorasyon sonucu elde edilen durumlarından ve civardaki hareketli, orijinal alanlardan yararlanarak , bu yapılarda

ve çevrelerinde turist çekici elemanlar yaratılmalıdır. (Kafeterya, kahve, kapalıçarşı , şart tipi meydanlar ve dokular , ucuz pansiyonlar vb.)

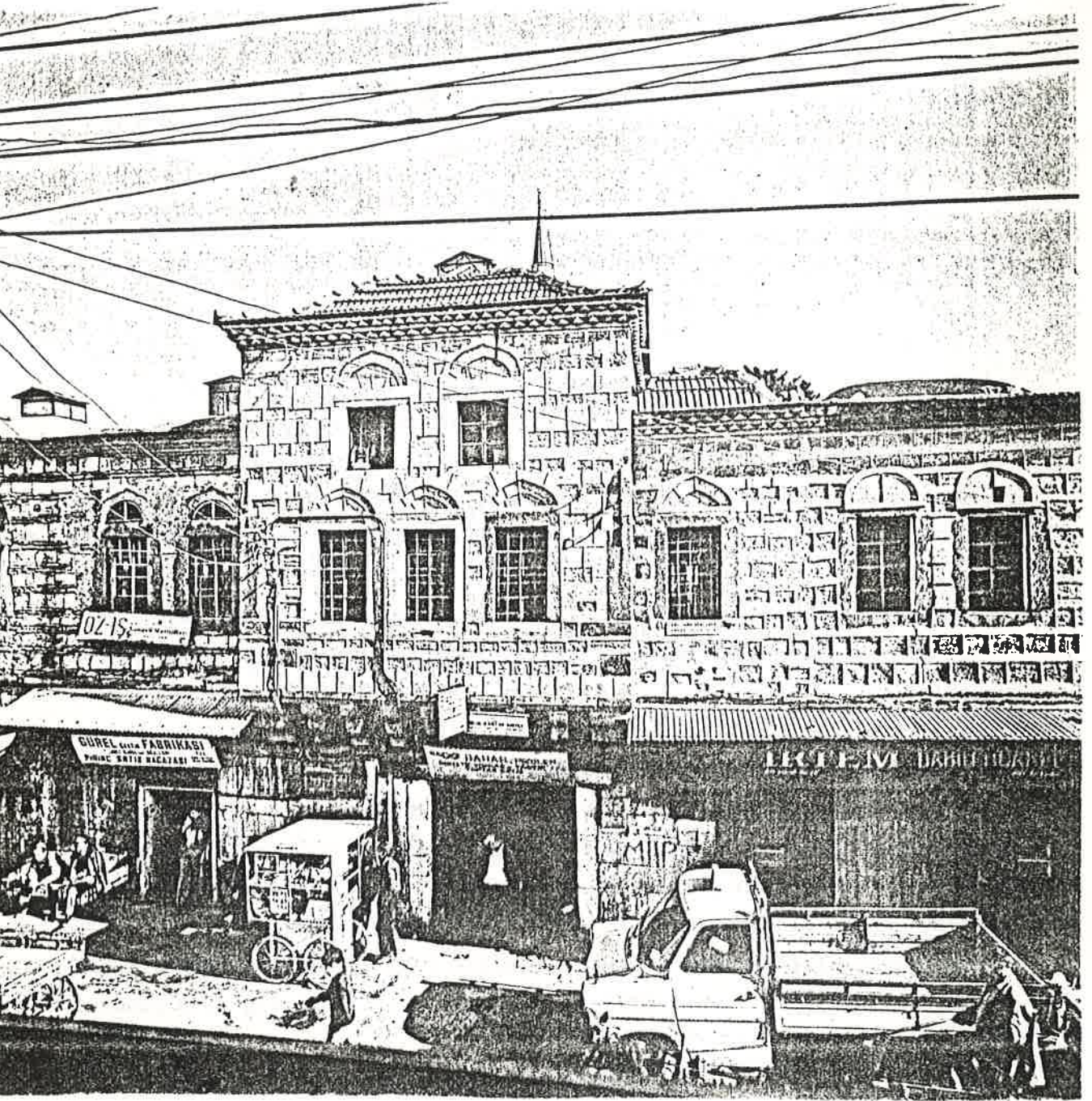
KARAR 8 : Koruma planlaması gerekli idari,mali ve yasal çevreye uydurulmalı ve koruma için kamu desteği sağlayıcı girişimlerde bulunulmalıdır.

- Korunacak binalar için özellikle iktisadi devlet kuruluşlarıyla özel sektörden yeni finansman olanakları ve ödeme kolaylıkları sağlanmalıdır.

- Herşeyden evvel kamuoyu yaratılarak korumanın gereği kültürel, politik, ekonomik olarak anlatılmalı, özendirilmelidir.

Yukarıda belirlenen amaçlar doğrultusunda çizilen gerçekçi bir koruma sınırı içinde koruma planı seçenekleri hazırlanıp kamuoyu incelemesine açılmalıdır. Bu aşamada devlet, mahalli idare, vatandaş ve plancı karşı karşıya gelecek, koruma bölgesi olarak ilan edilen alanlardaki parsel ölçeklerine kadar inen ayrıntılı uygulama önlemleri alınarak uygulanabilir somut plan oluşturulabilecektir.(7)

(7) Yapılan bu çalışmada Doğan KUBAN ve Hülya ARKOM'un araştırmaları hareket noktası olarak kabul edilmiştir.

VII. BÖLÜM SONUÇ

BİR TASARIM DENEMESİ :

TASARIM DENEMESİ İÇİN SEÇİLEN HAN	: Kızlarağası Hanı
YER	: İZMİR - Kemeraltı
YAPILDIĞI TARİH	: 1744 (H.1157)
YAPTIRAN	: Kızlarağası Hacı Beşir Ağa
PLAN TİPİ	: İki katlı, avlulu, (ikinci kat- ta tek taraftan revaklı), kapalı sokaklı Çarşı-Menzil hanı karı- şımı bir yapı

Bugün, küçük imalat (basım, torna, demir döküm atölyeleri, nikelaj kalay, kasa atölyeleri, nargile, yorgan, kürk, bakır eşya vb. imalathanel), parakende ticaret (lokanta, turistlik eşyalar, halı, boya, sıhhi malzeme, deri giyim), depolama ve toptan ticaret (kimyevi madde) amacıyla kullanılan han oldukça kötü ve harap durumdadır.

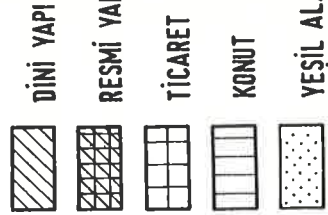
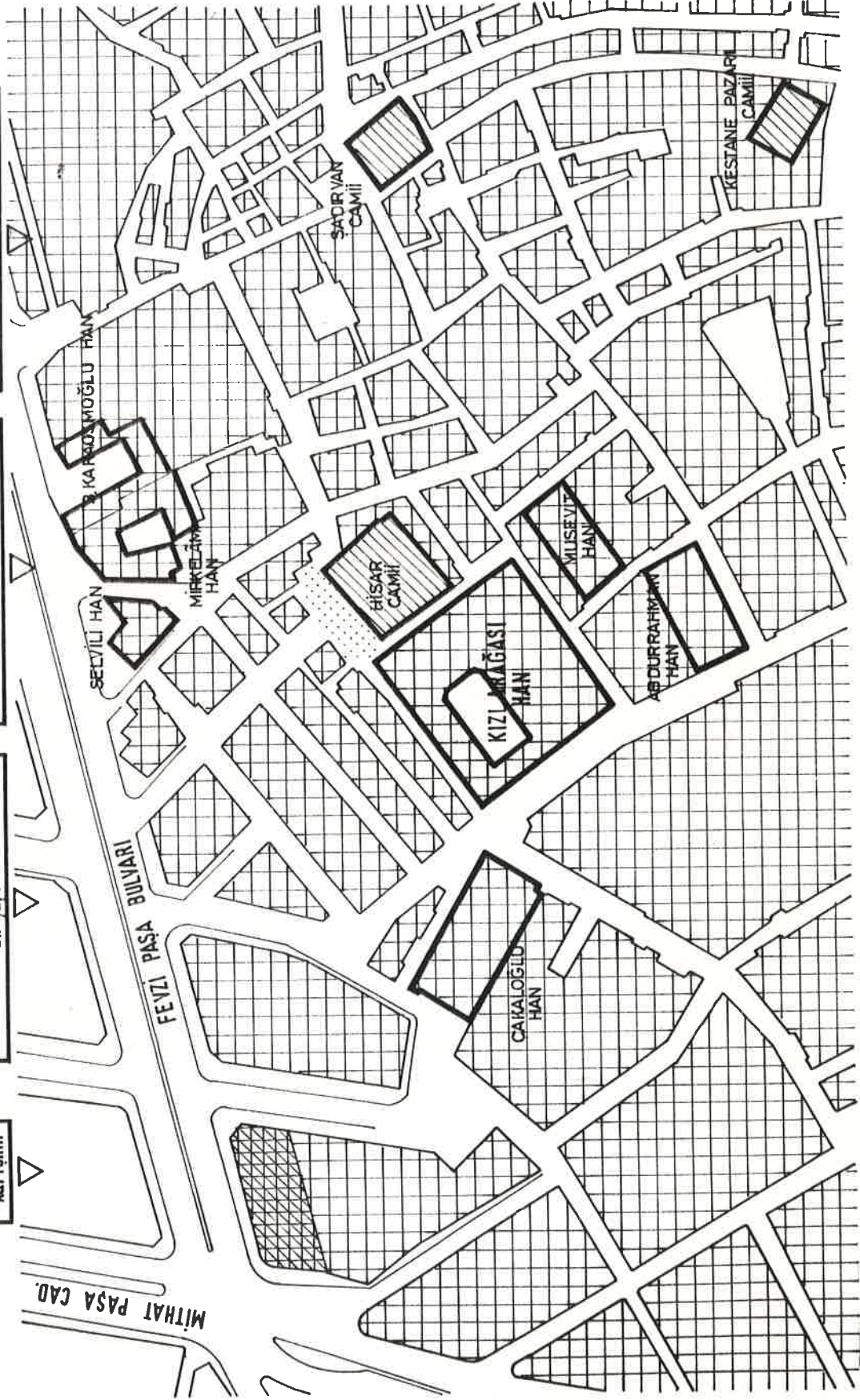
Han birimlerinin genellikle günlük bakım ve onarım gerektirmeyen işlevler tarafından kullanılması yapıdaki eskimeyi, aşındırmayı hızlandırmış, mülkiyetin % 80'nin özel şahıslarda olması nedeniyle kullanıcının istekleri doğrultusunda yapılan tadilatlarla karakteristiğini kaybetmeye başlamıştır. Özellikle ikinci katı oldukça harap ve eksik olan hanın kurtulma ihtimali hergeçen gün daha da azalmaktadır. Bu durumda, İzmir'in en önemli birkaç tarihi eserinden biri olan bu hana en kısa zamanda öncelikle etkin yaşatma yöntemi uygulanarak çağdaş toplumun gereksinimlerine uygun bir işlev vermek, sonrada orijinal halini ve sahip olduğu anıtsal değerleri koruyarak bilimsel biçimde restore etmek ve bakımını sağlamak zorunlu hale gelmiştir.

İşlev belirlemede yapının plan tipi ve bir önceki bölümde saptanan yöresel ve çevresel etkenler rol oynayacaktır.

İSLEV BELİRLENMESİ

YER VE HAN ADI : İZMİR - KIZILARAĞASI HANI (bugunku kullanım : ticaret)

PLAN TİPİ	YÖRESEL VE ÇEVRESEL ETKENLER
AVLULU han + çarşı karışımı	GELECEĞE DÖNÜK PLANLAMA KARARI
KÜLTÜREL YAPI	GEREKİNSİME
ticareti benimsenmiş kültürel bir yapı	ticaret + turizm
	ticari merkez + turizm

NEDEN ALIŞVERİŞ MERKEZİ

Kızlarağası Hanı'nında içine alan İzmir'in tarihi çekirdeği olan çarşı kesimi, (Konak-Kemeraltı) İzmir şehri bütünlüğünde tüm metropoli- ten alanın orta ve dar gelirli kesiminin tüketim gereksinimlerini karşı- layan, ticari bir merkezdir. Bununla beraber tarihi bir çekirdek olması nedeniyle, bünyesinde bir çok anıtsal değer taşıyan yapıyı barındırmasına karşın, bakımsızlık ve yapılara verilen yalnış işlevler nedeniyle, çevre- nin çöküntü bölgesi haline dönüşmesi, bu çok yönlü merkezin turizm açısın- dan gelişimini engellemektedir.

Tarihi çekirdeğin merkezinde bulunan Kızlarağası Hanı ve çevresin- deki Hisar Camii, Bakır Bedesteni, Çakaloğlu, Karaosmanoğlu, Mirkelâm, Sel- vili Hanları, sokaklar, meydancıkları ile ölçek ve çevre olarak merkezin en ilginç kesimidir. Bölge, sahip olduğu ticari hüviyet kadar, içerdiği anıtsal değerler ve hareketli günlük yaşantısı ile bölgenin turizm potan- siyelini de ortaya çıkaracak, İstanbul Kapalıçarşı ve çevresi örneğinde olduğu gibi, günlük yaşama ticari ve turistik yönden daha da hareketlilik getirecek bir yapıdadır.

Bu çekirdeğe tarihi bir kişilik kazandırılması konusunda, Kızlar- ağası Hanı özelinde verilecek doğru bir işlev ticari ve turistik yönden bölgenin gelişimini hızlandıracak, bir çöküntü bölgesi olmaktan kurtul- masını sağlayacaktır. Turizm'in ekonomik gücü ve katkısı ticari potansi- yeli daha da arttıracaktır.

Bu nedenlerle tesbit ettiğimiz yöresel ve çevresel etkenlerle bir- likte hanın plan tipide göz önüne alınarak, KIZLARAĞASI HANI'na verilecek yeni işlev İstanbul Kapalıçarşı örneğinde olduğu gibi turizme yönelik bir alışveriş merkezi olarak saptanmış ve tasarım denemesine geçilmiştir.

KAYNAKLAR

- AHRWE İLER, H : Histoire et la geographie de la region de Smyrne entre les deux occopations Turques, 1081-1317, Travaux et memoires, I, Paris, 1969, s.1-204.
- AKOZAN, Feridun: Türk Han ve Kervansarayları, Gücel Sanatlar Fak. Türk Sanatı Tarihi Ens. Yayl. 1, İstanbul, 1963.
- AKOZAN, Feridun: Türkiye'de Tarihi Anıtları Koruma Teşkilatı ve Kanunlar, D.G.S.A. yayını No.47, İstanbul, 1977.
- AKTEPE, Minir : "İzmir Hanları ve Çarşıları Hakkında Ön Bilgi" İ.Ü.E.F, Tarih Dergisi : 29, İstanbul, 1973, s.105-154.
- AKTÜRE, Sevgi : 19 yy Sonunda Anadolu Kenti Meksansal Yapı Çözümlemesi, Ankara, 1981, O.D.T.Ü. Mim.Fak. Matbası.
- AKURGAL Ekrem: "Eski İzmir Hakkında bir kaç not" , Arkeoloji Araştırmaları, O.D.C.F. Yayını No.2, S.1-40.
- AKURGAL Ekrem : Ancient Civilizations and Ruins of Turkey, İstanbul,, 1970, s.119-124.
- AKURGAL Ekrem : "Arkaik ve Klasik Çağlarda İzmir" Belleten, X(1946). s.59-71.
- ARKON, Hülya : "Tarihi Kent Merkezlerinde Koruma Planlaması" (İzmir Örneği) E.Ü.G.S.F. basılmamış tez, İzmir, 1978.
- ASLANAPA, Oktay: Türk Sanatı, İstanbul, 1984, Remzi Yayınevi
- ATAY, Çınar : Tarih İçinde İzmir, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı yayını 3, İzmir, 1978, Trfset Basım.
- ATAY, Çınar : "Cumhuriyet Öncesi İzmir Kentinde Haberleşme-Ulaşım-Etnik Gruplar Kanun Değerlendirmesi ve Günümüzün, Yapısına Yansımalar" E.Ü. Basılmamış doktora tezi, İzmir, 1979.
- ATAY, Çınar : "Kızlar Ağası Hanı" Bilim Birlik Başarı Dergisi, Sayı:25, Ocak, 1985, s.13-17.
- AYSU, M. Emre : "Eski Kent mekanlarını Düzenleme İlkeleri", İ.D.M.M.A. Doktora tezi, İstanbul, 1974.

- BAYKARA, Tuncer : İzmir Şehri ve Tarihi, E.Ü. Rektörlük Yayınları, No.2, İzmir, 1974, E.Ü. matbası.
- BEYRU, Rauf : 18 ve 19 yy'da İzmir, İzmir, 1973.
- BEYRU, Rauf : İzmir Şehri Üzerine Bir İnceleme, O.D.T.Ü. MİM.FAK. Yayıını No.12, Ankara, 1969.
- BİLGET Adnan : Son yüzyılda İzmir, 1849-1949, İzmir, 1949 Mesher Basımevi.
- BURDİCK, C. Chester: Roads of Turkey, Old and New. Repord prepared par Bureau of Public Road v.s. Dept. of Commerce, October, 1951.
- CADOUX, Cecil, S : Ancient Smyrna, A History of the City from the Earliest Time to 324 A.D, Oxford, 1937.
- CANPOLAT, Emin : İzmir, Kurtuluşundan Bugüne kadar, İ.T.Ü. MİM.FAK. ŞEH. KÜR- süsü yayını, İstanbul, 1954, Polhan matbaası.
- CESAR, Mustafa : Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık, T. İş Bankası Kültür Yayını, İstanbul, 1977.
- CESAR, Mustafa : Türk Tarihinde Kervansaray, Ankara, 1981, T.T.K. Basımevi
- COOK, J./ : Ionia and the East, London, 1962.
- COOK, J. M. : "Old Smyrna", 1948-51 BSA, Nr. 53-54, (1958-59), s. 1-35.
- DARKOT, Besim : "İzmir Maddesi", İslam Ansiklopedisi, C.V./ İstanbul, 1950, s. 1239-1251.
- ERDER, Cevat : "Venedik Tüzüğü, Uluslararası Tarihi Anıtları Onarım Kuralları" Vakıflar Dergisi, No.VII'den ayrı basım, İstanbul, 1968, Buha Matbası.
- ERDİM, Mırat : "İzmir İş Merkezinde Eski Yapıların Tarihi Gelişim içinde Kullanılış Farklılaşmaları Üzerine Bir inceleme" E.Ü., basılmamış tez, İzmir, 1973.
- EVLİYA ÇELEBİ Seyahatname: C. IX. İstanbul, 1935, Ankara Başbakanlık Basımevi, s. 88-100.
- GÜLTEKİN, Hakca : İzmir Tarihi, İzmir, 1952.
- GÜRAN, Ceyhan : Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi, Vakıflar Gn. Md. yayl. 1978.

ICONOMOS, C-SLAARS, B: Etude sur Smyrne, trad. du Grecc par B. Slaars, İzmir.
1968.

İLTER, İsmet : Tarihi Türk Hanları, Ankara, 1969, K. G. M. Matbaası.

"İZMİR" : Meydan Lorraine, C.VI.

"İZMİR" : Yurt Ansiklopedisi, 13B, 3K, İstanbul, 1983.

İZMİR İL YILLIĞI : "1973"

İMAR VE İSKAN BAKANLIĞI PLANLAMA GN. MD: "İzmir, Metropolitan. Nazım Planı"
1977.

"İzmir Metropolitan Alan. Nazım Plan Bürosu Kararları" 1965.

KANTAR, S-Navmann, R: Smyrna, Antik Kent Planı, Kleinasion und Byzons ist-
Forsh, XVII, Berlin, 1950.

KURAY, Mibeccel : Örgütlemeyen Kent, Sosyal Bilimler Derneği yayl. A-1,
Ankara, 1972.

KUBAN, Doğan : "İzmir'in Tarihi yapısı, Kent yapısı'nın Tarihsel Gelişimi,
Tarihi yapı'nın Özellikleri, Koruma yöntemleri" (Teksir)
İstanbul, 1972.

OKURER, Mehmet : İzmir-Kuruluşta Kurtuluşa, İzmir, 1970, Ticaret Matbaacı-
lık T.A.S.

ÖZTUNA, Yumak : 'İzmir', Türk Ansiklopedisi, Ankara, 1972 s. 467-75.

RAMSAY, W. M. : The Historical Geography of Asia Minor, London, 1890, Ter.
Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası.

STEWİNG, Dr. Reinhard: Batı Anadolu Bölgesinde Kültür Gelişmesinin Ana
Hatları, İ. T. Ü. Mim. Fak. Şeh. Kürsüsü Yayl. İstanbul, 1970.

TAESCHNER, F : Anadolu, The Encyclopaedia of Islam, C.1. 1960.

TOSUN, Yılmaz : 17-19 Yüzyıllarda Batı Anadolu'da Osmanlı Türk Şehir
Dokuları ve bu Dokuları Oluşturan Evler ve Korunmaları,
İzmir, 1983. M. S. Ü. Fen. Bilimleri Ens.

TOSUN, Yılmaz : Korunması Gerekli Eski Dokuların Nasıl Ele Alınması
Üzerine Bir Araştırma, D. G. S. A. Şeh. Kürsüsü, İstanbul, 1977.

- TOURNEFORT,P.de : İzmir Krokisi(1701) (Corles et plans).
- ÜLKER,Necmi : "The Rise of İzmir" basılmamış tez,Michigan,1974.
- ÜLKER,Necmi : "Batılı Gözlemcilere Göre XVII yüzyılın II.yarisında İzmir şehri ve ticari Sorunları." İ.Ü.E.F.Tarih Ens. Dergişi.12, İstanbul,1982,s.317-354.
- WIENER,W.Miller : Dre Stadtbefestigungen Von İzmir,Sıgacık und Çandarlı, İstanbuler Mitteilungen,12(1962).
- YÜCE,İlgi : "Medrese Yapıları ve Koruma İlkeleri Doğrultusunda Çağ-
daş Yaşam İçindeki İşlevleri" basılmamış doktora tezi,
İ.D.G.S.A, İstanbul,1 Aralık 1981.

PLAN DİZİNİ

- P1.1 Bayraklı Kenti
- P1.2 Roma devri İzmir planı
- P1.3 XIV yy İzmir şehrinin konumu ve gelişimi
- P1.4 1836-37 yıllarında İzmir'de önemli kuruluşların dağılımı
- P1.5 Rıbat-ı Mahi Plan
- P1.6 Rıbat-ı Şerif, Rıbat-ı Anursirvan Plan
- P1.7 Evdir han , Şerefza han Plan.
- P1.8 Sultan han, Alara han Plan
- P1.9 Edirne Ekmekçizade Han Plan
- P1.10 Diyarbakır Deliller Han Plan
- P1.11 Edirne Rüstempaşa Han Plan
- P1.12 Bursa Emir Han Plan
- P1.13 XVII-XVIII yy'larda İzmir merkezi önemli yapıları
- P1.14 Tourneford İzmir krokisi 1701
- P1.15 XVIII-XIX yy'larda İzmir merkezi ve önemli yapıları
- P1.16 Sigorta Haritası No.5
- P1.17 Sigorta Haritası No.6
- P1.18 Sigorta Haritası No.7
- P1.19 Sigorta Haritası No.9
- P1.20 A Sigorta Haritası No.11
- P1.21 İzmir limanı ve pazar bölgesinin planı ve eski hanların tesbiti
- P1.22 Öncelikle korunması gerekli tarihi İzmir Hanlarının tesbiti
- P1.23 İzmir merkezi, arazi kullanımı
- P1.24 Ticari merkezde arazi kullanımları
- P1.25 Ticari merkezde ulaşım durumu

HARİTA DİZİNİ

- H.1 İzmir İl Haritası
- H.2 M.Ö. 7 yy Antik İzmir şehri (Bayraklı) ve körfeze oranla bulunduğu alan.
- H.3 İzmir sahil bandı tarihsel gelişimi ve denizsuyu derinliği
- H.4 İzmir'in Tarihsel gelişimi ve yerleşme düzeni
- H.5 M.Ö. VII ve VIII yy Anadoluyu aşan Karayolları
- H.6 M.Ö. 300-100 yy'da Anadoluyu aşan Karayolları
- H.7 M.S. 100 yıllarında Anadoluyu aşan Karayolları
- H.8 M.S. 900-1500 yıllarında Anadoluyu aşan Bizans ve Osmanlı Karayolları
- H.9 17 yy'da Anadoludaki ulaşım ağı
- H.10 18 yy sonunda ticari akım ve bölgesel bütünleşme

GRAVÜR DİZİNİ

- Gravür 1 - 1702 tarihinde İzmir'in denizden görünüşü
- Gravür 2 - 1678 yılında İzmir şehrinin denizden görünüşü
- Gravür 3 - 1720 yılında İzmir şehrinin denizden görünüşü